

PREMISLEKI

0

PRIHODNOSTI

JAVNIH

MEDIJEV

F. D. V.

Zbirka
Javnost

PREMISLEKI

0

PRIHODNOSTI

JAVNIH

MEDIJEV

Urednik Slavko Splichal

Uredniški odbor: Jernej Amon Prodnik, Marko Milosavljević,
Melita Poler, Igor Vobič

Založba FDV
Zbirka Javnost

Ljubljana, avgust 2020

PREMISLEKI O PRIHODNOSTI JAVNIH MEDIJEV

(elektronska izdaja)

Slavko Splichal (urednik)

Jernej Amon Prodnik, Marko Milosavljevič, Melita Poler, Igor Vobič (uredniški odbor)

Knjižna zbirka: Javnost

Urednik knjižne zbirke: Slavko Splichal

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Monika Kalin Golob, dekanja

Copyright © po delih in v celoti FDV 2020, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzent: Niko Toš

Jezikovni pregled: Monika Kalin Golob, Tina Iengar Verovnik, Nataša Logar

Naslovnica: Vasja Lebarič

Prelom: Andro Jovanovič

Dostopno prek: knjigarna.fdv.si

Ljubljana, 2020

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.77(082)

PREMISLEKI o prihodnosti javnih medijev

urednik Slavko Splichal. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede,
Založba FDV, 2020. - (Knjižna zbirka Javnost)

ISBN 978-961-235-925-6

1. Splichal, Slavko

COBISS.SI-ID 25597955

KAZALO VSEBINE

Predgovor	8
Izjava Katedre za novinarstvo: Poziv k umiku predlogov medijskih zakonov iz zakonodajne procedure	10
JAVNI MEDIJI ZA DEMOKRACIJO	13
Javni mediji so lakmusov papir demokracije Slavko Splichal	15
V karanteno, ponovno: krhanje, krčenje, klientelizem in korupcijska tveganja štirih medijskih zakonov Melita Poler in Marko Milosavljević	22
Javni medij kot varuh javnega interesa Sandra B. Hrvatinić in Brankica Petković	30
Javna RTV v dobi dezinformacije Ksenija Vidmar Horvat.....	37
Verjeti ali vedeti Boris Bergant	44
POLITIČNA (RAZ)GRADNJA MEDIJEV	53
Poskusi podrejanja javnih radia in televizije Ciril Ribičič	55
Medijske igre brez meja od Donave do Triglava Tanja Kerševan Smokvina	61
Uničiti ali prevzeti javno radiotelevizijo: retorika in psihopolitika demontaže medijev Boris Vežjak	67
Ali smo priče novemu soglasju o odpravi javnih medijev? Zoran Medved	74
Sledite denarju ali zakaj država ustanavlja sklad za eno televizijo Primož Cirman	81

PROTI PODREJANJU SLOVENSKEGA NOVINARSTVA	87
Pozdravljeni v novi vojni za nadzor nad RTV Slovenija	
Mojca Š. Pašek	89
Kaj vse je na kocki? Pomen RTV Slovenija za neodvisno in poglobljeno novinarstvo	
Žan Dolajš	96
Neodvisni mediji proti odvisnikom od oblasti	
Ivan Gale	103
Vladna receptura za preganjanje in izganjanje kritičnega novinarstva	
Petra Lesjak Tušek in Špela Stare	109
Neodvisne, nepristranske, zaupanja vredne tiskovne agencije so protistrup za dezinformacije	
Bojan Veselinovič	115
Samouresničujoča se prerokba predlaganih sprememb medijske zakonodaje na primeru Vala 202	
Nejc Jemec	122
PRIHODNOST MEDIJEV NA RAZPOTJU	129
Kot palčki v svetu velikanov: zakaj potrebujemo javne internetne platforme?	
Igor Vobič	131
Kako preprečiti zaton novinarstva? Ekonomski razlogi za javne naložbe v medijski sistem	
Jernej Amon Prodnik	140
Javni servis na zasebnih internetih	
Lenart J. Kučič	148
Onkraj samoumevnosti: zaveza javne RTV za jezikovni obstoj in razvoj	
Tina Lengar Verovnik, Nataša Logar, Monika Kalin Golob	154
MEDIJI V KRIZI KAPITALIZMA	161
Javna občila pod vladavino kompradorske birokracije	
Rastko Močnik	163
Javna radiotelevizija – branik pred zdrsom v avtoritarizem	
Mojca Pajnik	169

Javni mediji, korist za državljane in prepoved skrajnjega populizma in propagande	
Svetlana Slapšak	177
Medijski prevrat, ki se ne sme zgoditi: dobro novinarstvo bi radi zamenjali z agitpropom svojih medijev	
Branko Soban	183
Rakova pot slovenske demokracije	
Rudi Rizman.....	190
Tako se rojevajo diktatorji	
Renata Salecl	197
PRILOGA	203
Tabelarni pregled modelov upravljanja javne RTV Slovenija 1990–2020	205
Avtorice in avtorji	208

PREGOVOR

Letos se spominjamo štirih pomembnih avtoritarnih posegov v medije in novinarstvo v samostojni Sloveniji.

- Mineva 30 let, kar je Janez Janša v parlamentu novinarjem zagrozil z »labodjim spevom«.
 - Pred 15 leti je Janša kot predsednik vlade v prekupčevanje z delnicami Mercatorja vpletel časopis Delo, nad katerim mu je potem začasno uspelo dobiti uredniški nadzor.
 - Istega leta je bil sprejet zakon o RTV Slovenija, s katerim je desna politična oblast povečala nadzor nad javno RTV. Na referendumu o uveljavitvi sprememb tega zakona se je dobrih 50 odstotkov volivcev izreklo za zakon, slabih 49 odstotkov pa proti; skupaj je glasovalo 504.925 volivcev. Še po zadnji mnenjski poizvedbi pred referendumom, ki jo je opravila družba Cati, bi 23 odstotkov vprašanih glasovalo proti in le 17 odstotkov za zakon, 59 odstotkov pa ni bilo opredeljenih; podpora zakonu pa se je celo ves čas zmanjševala.
 - Pred desetimi leti je SDS uspelo z referendumom zavrniti uveljavitev sprememb njihove zakonodaje iz leta 2005. Spremembe zakona, ki jih je sprejel državni zbor v času Pahorjeve vlade, so bile na referendumu leta 2010, ki ga je organizirala SDS in se ga je udeležilo pol manj volivcev kot leta 2005 (252.343 ali 14,6 odstotkov), prepričljivo zavrnjene z 72,3 odstotka glasov (v poizvedbenih napovedih je bila ob polovični neodločenosti večina za zavrnitev le 58-odstotna). S polovično zmanjšano udeležbo v primerjavi s prvim referendumom o RTV Slovenija se je za polovico zmanjšala tudi podpora bolj demokratičnim – čeprav ne optimalnim – zakonskim rešitvam.
- Ob teh obletnicah nas v letu 2020 obhajajo zle slutnje.

Aktualna vlada se je v spomin na zgodovinske dogodke, ki so pomembno prispevali k zmanjševanju medijske avtonomije in omajali svobodo tiska, očitno odločila postaviti spomenik – spomenik propad(anj)u javnih medijev.

Ko je v začetku maja predsednik vlade na vladni spletni strani objavil pamflet Vojna z mediji, smo na Katedri za novinarstvo javno izrazili zaskrbljenost zaradi različnih oblik podrejanja novinarstva ter poniževanja novinark in novinarjev, ki so z nastopom nove vlade postale del vsakdana.

Da bo tako hitro po Janševi vojni napovedi medijem že sledila prava (zakonodajna) vojna, pa nismo pričakovali, čeprav bi glede na dogajanja

v preteklih tridesetih letih pravzaprav morali. Zato smo se v bran svobodnemu novinarstvu in neodvisnim medijem sedaj odločili pozvati kritične znanstvenike, znanstvenice, intelektualke in intelektualce, novinarje, novinarko ter urednice in urednike, da s (ponovno!) razgrnitvijo argumentov v prid nadaljnjemu razvoju javnih medijev pokažemo, kako škodljiva so prizadevanja sedanje vlade za politično-ideološko »uravnoteženje« – dejansko discipliniranje – medijev.

Letos mineva tudi petnajst let od objave Deklaracije Pobude za javno Radiotelevizijo Slovenija »Javni RTV servis naj bo v rokah javnosti, ne politikov!« in zbornika razprav Za javno Radiotelevizijo Slovenije, ki jo je pospremil septembra 2005. V predgovoru k zborniku sem tedaj zapisal, da »novi zakon na stežaj odpira vrata politiki za nadzorovanje RTV Slovenija, profesionalno odgovornost in neodvisnost postavlja v preddverje, civilno družbo pa na cesto«. Danes je civilna družba na cesti že dobesedno! Vidimo jo vsak petek od 19. ure naprej v Ljubljani, Mariboru, Izoli ... Z razlogom.

V teh petnajstih letih so postali vzroki za zaskrbljenost nad usodo medijske in novinarske avtonomije žal vse otipljivejši, k njim pa v času globalnega korporacijskega obvladovanja medijev in vzpona avtoritarnih politik pomemben delež prispeva tudi sedanja slovenska vlada.

Prenizka udeležba na referendumih, ki je jeziček državljanske podpore že dvakrat nagnila v prid zagovornikov političnega nadzora medijev, je žal zelo dobro pokazala, kako nujna je aktivnost državljanov in državljanek ter civilne družbe, ko gre za demokracijo, avtonomijo javnosti in svobodo medijev. »Ugodna klima« v poizvedbenih in spletnih »mehurčkih« je pogosto varljiva, letargično-liberalna zaverovanost vanje pa lahko pogubna. Zato je zelo pomembno, da so se tokrat v bran javne RTV Slovenija prvič odkrito in odločno postavili tudi zaposleni na RTV. S prispevki v tem zborniku, ki je nastal na pobudo Katedre za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, avtorice in avtorji izražamo zaskrbljenost zaradi poskusov političnega podrejanja medijev, podpiramo prizadevanja za razvoj javnih medijev v Sloveniji in spodbujamo javno razpravo, ki naj prispeva k reševanju njihovih ključnih razvojnih problemov in zagotovi trdne temelje njihovega razvoja.

Slavko Splichal

POZIV K UMIKU PREDLOGOV MEDIJSKIH ZAKONOV IZ ZAKONODAJNE PROCEDURE

Na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede UL smo maja letos izrazili zaskrbljenost zaradi različnih oblik podrejanja novinarstva ter poniževanja novinark in novinarjev, ki so z nastopom nove vlade postale del vsakdana. Ugotavljali smo, da poseganje v avtonomijo novinarskega poklica oži svobodo izražanja in namesto demokratičnega političnega komuniciranja širi enoumje.

Politična oblast v zadnjih treh desetletjih vztrajno poskuša vplivati na uredniško odločanje, o čem naj novinarke in novinarji pišejo in kako. Pritiski na poklicno novinarstvo prek medijskega lastništva, oglaševanja in prikrojevanja zakonodaje so se v zadnjih letih okrepili s sovražnim govorom, poniževanji na internetnih družbenih omrežjih, predvsem urednic in novinark, ter z ustanavljanjem strankarskih medijev, ki razširjajo v novice preoblečeno politično propagando. Z nastopom nove vlade so se pritiski nadalje okrepili, predvsem z zlorabo državnih institucij in njihovih kanalov komuniciranja.

Ko je zaprla vrata novinarskih konferenc, je vlada ne le prisilila novinarje, da vprašanja postavljajo na daljavo, temveč je med epidemijo tudi otežila novinarsko kritiko. Ko je poslala pismo Svetu Evrope in na uradnih straneh objavila zapis Vojna z mediji, je vlada izkrivljala ne le podobo slovenskega medijskega okolja, temveč tudi veljavo novinarstva kot dejavnosti z javno odgovornostjo. Ko je ministrstvo za kulturo sporočilo, da ne more zagotoviti denarja že zaključenega razpisa za sofinanciranje programskih vsebin medijev, je vlada razkrila ne le proračunsko luknjo, temveč tudi brezbržnost do obstoja nekaterih lokalnih in regionalnih medijev. Ko je predsednik vlade objavljajal na internetnih družbenih omrežjih, je ne le sporočal zaposlenim na javni radioteleviziji, da jih je »preveč« in da so »predobro plačani«, razširjal objave, ki si zamišljajo odpravo RTV-prispevka, ter žalil predvsem urednice in novinarke, temveč je tudi pokazal težnje po podrejanju in preobražanju javnega medijskega servisa.

Med epidemijo se je potrdilo, da je poklicno novinarstvo ključno za informiranje državljanek in državljanov o zadevah življenjskega pomena ter razkrivanje nepravilnosti, ki jih nosilci politične in ekonomske moči poskušajo prikriti. Če bo državna politika nadaljevala podrejanje novinarstva ter poniževanje novinark in novinarjev v skladu z interesi in predstavami vladajočih, se bo še težje boriti za avtonomno in odgovorno

novinarstvo. Če v tem boju kot družba ne bomo uspešni, bo to pogubno – ne le za novinarstvo, temveč tudi za javno življenje. Zato je čas za demokratično akcijo. Kajti kot je zapisal George Orwell: »Svoboda tiska pomeni svobodo kritike in nasprotovanja.«

Tako smo zapisali pred poletjem. Dogodki in ravnanje vlade in Ministrstva za kulturo v mesecih po objavi naše izjave so potrdili, da gre za sistematične poskuse podrejanja novinarstva in medijev.

Ministrstvo za kulturo je v začetku julija predstavilo predloge novel štirih ključnih medijskih zakonov, ki potrjujejo našo bojazen o oblastnem poseganju v novinarsko in medijsko avtonomijo ter v svobodo izražanja. Predlogi sprememb teh zakonov so neprimerni, škodljivi in nevarni. Njihovo strokovno spornost in protidemokratično naravnost sistematično razkrivajo prispevki v zborniku Premisleki o prihodnosti javnih medijev, ki bo te dni izšel v založbi FDV. Ob tem na Katedri za novinarstvo posebej izpostavljamo naslednje:

- Zakon o Radioteleviziji Slovenija bi s prerazporeditvijo RTV-prispevka ter izločitvijo dejavnosti oddajnikov in zvez zmanjšal sredstva za javni RTV-zavod, ga oslabil ter silil v povečano komercializacijo in širjenje oglasnega prostora, na škodo javnosti. V celoti gledano, zakonski predlogi ne ponujajo rešitev za dileme in težave, s kakršnimi se sicer javne RTV-institucije srečujejo že danes in bodo še večji izziv v prihodnosti.
- Zakon o Slovenski tiskovni agenciji bi vzpostavljal neposredni vladni nadzor in moč nad imenovanjem ključnih kadrov v tej osrednji informativni agenciji v državi, prek tega pa zmanjšal njeno neodvisnost.
- Zakon o medijih in Zakon o avdiovizualnih medijskih storitvah ne ponujata rešitev za delovanje medijev in novinarstva v sodobnem digitalnem in globalnem okolju ter spremenjenih gospodarskih okoliščinah ob krizi covid-19. Po eni strani bi povzročila gospodarsko škodo nekaterim osrednjim televizijskim medijem in ukinila komercialne radijske mreže, po drugi strani pa bi s posebno obdavčitvijo kabelskih operaterjev, ki bi seveda prizadela naročnike, ustvarila največji državni medijski sklad pod neposrednim nadzorom vladajoče politike za financiranje nepridobitnih televizijskih programov posebnega pomena, ki bi lahko služil financiranju strankarsko povezanih medijev.

Ugotavljamo, da je neustrezen tudi način priprave predlogov sprememb. Ministrstvo za kulturo je prvotno želelo za tako pomembne zakone dovoliti zgolj en teden javne razprave, kasneje pa je zaradi pritiska javnosti in koalicijskih partnerjev podaljšalo rok za sprejemanje pripomb. Prav tako ugotavljamo, da zaradi netransparentnosti in neupravičene naglice

priprave sprememb brez poglobljene strokovne priprave, pregleda razlogov in alternativnih možnosti sprememb ter odsotnosti javne razprave predlogov sprememb ni mogoče »popraviti« ali »izboljšati«.

Ker so predlogi sprememb štirih medijskih zakonov pripravljeni tako slabo in tako škodljivo, da jih tudi spremembe posameznih predlaganih členov ne morejo bistveno izboljšati, na Katedri za novinarstvo pozivamo vse politične stranke ter druge politične akterje, da ne podprejo predlaganih zakonskih sprememb in si prizadevajo za njihov umik iz zakonodajne procedure.

V Ljubljani, 31. 8. 2020

akad. red. prof. dr. Slavko Splichal
red. prof. dr. Melita Poler Kovačič
red. prof. dr. Monika Kalin Golob
izr. prof. dr. Marko Milosavljević
izr. prof. dr. Igor Vobič
doc. dr. Jernej Amon Prodnik
doc. dr. Tina Lengar Verovnik
doc. dr. Nataša Logar

JAVNI
MEDIJI
ZA
DEMOKRACIJO

JAVNI MEDIJI SO LAKMUSOV PAPIR DEMOKRACIJE

SLAVKO SPILCHAL

Prve ideje javnih medijev (tedaj časopisov) segajo v čas porazsvetljenskih razprav o svobodi tiska sredi 19. stoletja. Ko je tisk postal pomembna industrijska panoga – največji med štiristo dnevnimi časopisi, kolikor jih je tedaj izhajalo samo v ZDA, so začeli dosegati naklade več deset tisoč izvodov – in ga ni bilo več mogoče učinkovito nadzorovati s cenzuro, je postajalo tudi vse bolj očitno, da so tudi interesi lastnikov lahko grožnja svobodi tiska. John Stuart Mill je bil v hudi zmoti, ko je v svoji politični utemeljitvi ekonomskega liberalizma – v znamenitem manifestu O svobodi – domneval, da so po odpravi cenzure postala odveč prizadevanja za svobodo tiska; kritično delovanje naj bi bilo namesto tega usmerjeno v zagotavljanje posameznikove osebne svobode (izražanja), ki jo ogroža tiranija večine. Ko je kot zagovornik utilitarizma svobodo in pravičnost povezoval z maksimiranjem človekove sreče, je Mill podcenil bistveno razliko med svobodo posameznika, ki jo lahko človek uresničuje individualno, in svobodo, ki jo lahko udejanja samo v odnosih z drugimi ljudmi. Ali kot je pisal Marx (1842/1974: 51), svoboda tiska ni oz. ne more biti samo oblika svoboščine kot posameznikove »pravice, da stori karkoli, kar nikomur drugemu ne škoduje«, ker bi šlo v tem primeru za »svoboščino človeka kot izolirane monade«; po svoji bistveni naravi je svoboda tiska(nja) »univerzalna pravica« in »privilegij človeškega uma«.

V podrejenosti podjetniški svobodi oz. poblagovljenju tiska je nevarnost izgube svobode tiska, še preden je bila sploh polno dosežena, prvi prepoznal prav mladi Marx. Meščansko razumevanje svobode tiska kot zgolj posebne vrste svobodnega razpolaganja z zasebno lastnino oziroma podjetniške svobode je štel za temeljno zмотo, saj tisk ne more biti nič bolj svoboden, če je podjetje. Prav nasprotno: bistvo svobode tiska je prav v tem, da ni podjetje, ampak ima svobodo po svoji meri. Z Marxovimi besedami: »Svoboda podjetništva, svoboda lastnine, vesti, tiska, sodišč so vsaka posebna vrsta istega rodu, svobode brez posebnega imena. Nesprejemljivo pa je zaradi enotnosti pozabiti na razlike in iti tako daleč, da postane določena vrsta merilo, standard vsem drugim vrstam. To je nestrpnost ene vrste svobode, ki je pripravljena prenašati obstoj drugih samo, če se odrečejo same sebi.«

Svoboda izražanja in tiska(nja) je tako kot vsaka svoboda – ne samo v teoriji, ampak tudi v praksi – vedno obstajala, le da pogosteje ali izključno kot privilegij in redko, če sploh kdaj, kot univerzalna človekova pravica.

Naj gre za cenzuro tiska ali njegovo podreditev podjetniški svobodi oz. trgu – v obeh primerih gre za uveljavljanje posebne pravice kot privilegija bodisi oblastnikov bodisi lastnikov, ne pa za uresničevanje univerzalnega načela javnosti in svobode tiska. Temeljna Marxova ideja, ki so jo prevzeli kasnejši zagovorniki javnih medijev, je bila, da mora biti tisk »podrejen« svojim lastnim »zakonom« (tj. samolastnim zakonitostim tiska kot instrumenta javnosti), ne pa neki drugi posebni svoboščini, ali pravici (npr. podjetniški), ali zakonom (tržnim), pri čemer je temeljna naloga tiska, da kot »tretji element« posreduje med vladajočimi in vladanimi, med državo in civilno družbo.

Privrženci »nevidne roke trga« so ponekod sicer še danes prepričani, da zasebna lastnina in trg univerzalno usklajujeta potrebe ljudi z dostopnimi materialnimi in duhovnimi dobrinami. Tako se je izoblikoval tudi ideologem »svobodnega trga idej« kot temelja svobode medijev, ki podcenjuje in zavrača normativne okvire za uresničevanje svobode izražanja in medijev. Ideološko masko sta temu ideologemu pred leti prostodušno snela M. Fowler in D. Brenner (1983) z argumentom, da »samo besede in ideje, ki vznemirjajo in šokirajo, potrebujejo posebno pomoč ustavnega varstva«, sicer pa je prosti trg najboljši porok svobode medijev. Z drugimi besedami: »svobodni« trg lahko zanesljiveje in učinkoviteje kot državna cenzura ali sodstvo poskrbi, da bodo izločeni vsi neprijetni in nadležni glasovi, ki jih večina in/ali oblast – politična ali kapitalska – noče slišati. Tržna regulacija, ki izhaja iz ekonomističnega ideala »suverenosti potrošnika«, kot prevladujoča ali celo edina oblika regulacije medijev ne more zagotoviti njihove avtonomije. Kakor je zapisal Habermas (2007), je organizacijski princip trga kot najboljšega regulatorja medijev povsod, kjer je bil dosledno uveden, povzročil veliko politično in kulturno škodo.

Prvi načrti časopisnih reform za praktično razreševanje nasprotja med lastninsko pravico in svobodo tiska ob koncu 19. stoletja so poudarjali nujnost »varovalk v javnem življenju«, ki bi morale omejiti odvisnost časopisov od lastnikov, političnih strank in oglaševalcev, da bi z njimi preprečili senzacionalizem in opolnomočili »glasove ljudi, da bi neposredno prišli do izraza časopisu« (Tönnies, 1922/1998: 457). Čeprav je podrejenost časopisov močnim komercialnim (in še vedno tudi političnim) interesom v poznem devetnajstem stoletju spodbudila razprave o preoblikovanju časopisov in tiskovnih agencij v »javne komunikacijske službe«, je zaradi vsepovsodnega popolnega kapitalskega obvladovanja tiska lahko do njihove uresnitve prišlo šele z razvojem novega medija – radia.

S preoblikovanjem zasebne britanske radijske družbe BBC v javno korporacijo je bila tako pred slabim stoletjem ideja javnih medijev prvič

udejanjena kot nacionalna javna služba na področju radiodifuzije. Po desetletjih razprav, kako opredeliti in zagotoviti družbeni značaj, avtonomnost in odgovornost časopisov ter omejiti njihovo odvisnost od lastnikov in političnih oblasti, je bilo ob rojstvu novega medija – radia – videti, da so s praktično uresničitvijo ideje javnih medijev demokratične družbe na ta vprašanja našle odgovor. John Reith, prvi generalni direktor BBC, je opredelil štiri temeljne kamne javne radiodifuzne storitve – ponudbo javne storitve namesto komercialnega programiranja, nacionalno pokritost in visoke standarde kakovosti programov ter centralizirano delovanje korporacije (slednje sicer nasprotuje zgodnejšim idejam o reformi tiska) –, ki so več kot pol stoletja zaznamovali razvoj televizije v Evropi in mnogih drugih državah (razen ZDA). Pod vplivom hitre rasti televizijskih občinstev se je povečeval interes kapitala za vstop na »televizijski trg«; tako je bila sredi prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji ustanovljena prva komercialna televizijska korporacija, ki je v vsej Evropi spodbudila razvoj »dualnega televizijskega sistema« z javnimi in zasebnimi/komercialnimi televizijskimi postajami.

Javna radiodifuzija je nastajala v Evropi v času, ko so se tehnični pogoji in ekonomske razmere močno razlikovali od tistih, ki so omogočili razvoj zasebnih časopisnih podjetij, in tistih, ki so značilni za sodobne družbe. Mnogo desetletij so – v ekonomističnem razumevanju – idejo javnega radia in kasneje televizije povezovali predvsem z omejenostjo spektra elektromagnetnega valovanja. Od tod tudi poenostavljene predstave, da javni radio in televizija z digitalizacijo komuniciranja izgubljata smisel, in – zaradi tega v zadnjih desetletjih pogostejše – kritike in nasprotovanja javni radioteleviziji, za katerimi se neredko skrivajo oblastni interesi političnih skupin in profitni interesi komercialnih radiodifuznih podjetij, pa tudi neoliberalni ideološki razlogi. Ko ob vseh kritikah vendarle ni mogoče prezreti dovolj širokega soglasja o družbeni pomembnosti in vrednosti vsem dostopnih javnih radijskih in televizijskih programov ter drugih storitev, v zadnjem obdobju predvsem tudi na spletu in internetnih družbenih omrežjih, na mizi ostane »kronski ugovor«, da njihov obseg in doseg ter velikost javnih medijskih organizacij zmanjšujeta učinkovitost upravljanja in/ali onemogočata razvoj komercialnih radijskih in televizijskih postaj, kar naj bi bilo – v (neo)liberalni interpretaciji – konec koncev v nasprotju z načeli svobode tiska in svobodne gospodarske pobude.

Ideološki naravi razprave o prihodnosti javnih medijev se v razpravi o javnih medijih nedvomno ni mogoče v celoti izogniti, saj gre za izbiro med zanašanjem na (zakonodajno) »intervencijo države« ali na »prosti trg«, kar je v temelju ideološko vprašanje. Kljub temu pa bi si morali prizadevati za oblikovanje in upoštevanje jasnih argumentov, oprtih na

prepričljive dokaze, predvsem pa priznati, da resnična izbira ni (več) med izključno odločitvijo za državo ali za trg, temveč med različnimi možnostmi za doseganje »ravnovesja« med državo in trgom oziroma med javnimi in zasebnimi mediji (a ne v »javno-zasebnem partnerstvu«).

In v tem je v Sloveniji jedro problema. Polnih trideset let – od ustanovitve samostojne države Slovenije – medijska politika in posebej razvoj RTV Slovenija kot najpomembnejšega javnega medija nista bila predmet poglobljene strokovne javne obravnave, ki bi temeljila na skrbni preiskavi stanja, jasni opredelitvi ciljev delovanja (javnih) medijev, zlasti javne radiotelevizije, ter soočenju pogloblitnih akterjev in alternativnih razvojnih možnosti. Še slabša od odsotnosti kritičnega premisleka o vlogi medijev in javne radiotelevizije v demokratičnih družbah sodobnega sveta in v Sloveniji je ideologizacija razprav o medijih nasploh in javni radioteleviziji posebej ter njihova redukcija na vprašanji financiranja in nadzora nad mediji.

Tudi Strategija razvoja RTV Slovenija 2018–2022, ki jo je pred dvema letoma pripravilo vodstvo zavoda, je predvsem seznam želja, na vrhu katerih je »ohraniti položaj vodilne kulturne ustanove in osrednjega medija v državi, ki v zameno za javni prispevek državljanom zagotavlja visoko kakovostno in raznovrstno medijsko storitev, izpolnjuje zaveze javnosti in deluje tudi kot vodilna sila na kulturno-medijskem prizorišču«. Dokument obravnava radijske in televizijske programe in njihove ustvarjalce v organizacijskih enotah v popolni izolaciji od razvojnih sprememb v svetu. »Mednarodne primerjave« v Strategiji pa so podlegle neoliberalnemu diskurzu kritike RTV Slovenija – ta namesto ključnih razvojnih vprašanj za prednostno temo vsiljuje stroškovno učinkovitost poslovanja – in so omejene na primerjave z drugimi RTV-organizacijami v EU z namenom pokazati, da RTV Slovenija deluje (finančno) učinkovito, saj ima na primer manj prihodkov na zaposlenega od slovenske le srbska RTV.

Tako Slovenija ostaja brez odgovorov na ključna razvojna vprašanja javne RTV, ki edini lahko zagotovijo njen dolgoročni programski razvoj (ali vsaj obstoj). Ne vemo, kakšne bodo posledice ekspanzije in koncentracije globalnih komercialnih TV-korporacij, ki vodita v povečevanje skupne količine predvajanih reklam (Cunningham in Alexander, 2004), za javne radiotelevizijske postaje v Evropi in posebej v Sloveniji, katere kulturno in jezikovno samobitnost lahko prevlada tujih programov še posebej ogroža zaradi majhnosti nacionalnega trga. Razvojno usodnih vprašanj je še cela vrsta. Kakšne so/bodo posledice povečanja števila ponudnikov TV-vsebin »na zahtevo« in upada »linearnega« gledanja televizije za produkcijo izvirnih TV-vsebin? Kako spremembe na trgu vplivajo na poslovne modele neodvisnih TV-producentov? Kaj za »komercialno

javno radiotelevizijo» (kar RTV Slovenija dejansko je glede na delež reklam v njenih prihodkih) pomeni upad prihodkov od oglaševanja zaradi interneta (in zdaj še epidemije)? Kakšne so alternativne možnosti financiranja javne RTV poleg sedanje naročnine in s kakšnimi posledicami? Kako se spreminja vloga (javnih) radijskih in TV-programov ob vse večji personalizaciji vsebin na spletu?

Namesto iskanja odgovorov na ključna razvojna vprašanja pa so bili mediji od samega začetka, ko je spomladi 1990 Janez Janša v parlamentu novinarjem zagrozil z »labodjim spevom«, predmet številnih skrivnih političnih kupčij in (delno uspešnih) poskusov političnega discipliniranja s pomočjo preurejanja zakonov.

Neuspela prizadevanja Demosove vlade v začetku devetdesetih let, da bi po zgledu tedanje italijanske radiotelevizije RAI razkosala RTV Slovenija na programe pod nadzorom največjih političnih strank, je »popravila« prva Janševa vlada leta 2005. Poleg RTV Slovenija, ki je dobila nov zakon, s katerim je politika pridobila večji vpliv na odločanje v svetu zavoda in nadzornem odboru, je bil najbolj na udaru časopis Delo, ki mu je SDS s privatizacijskimi kupčijami nadela strankarske uzde. Soglasje premierja Janše k prodaji tridesetodstotnega državnega paketa delnic Mercatorja Istrabenzu in Pivovarni Laško leta 2005 je vključevalo tudi uredniški vpliv na Delo, ki ga je direktor Pivovarne Šrot kot največje lastnice časopisne družbe v zameno za delnice Mercatorja za nekaj let omogočil Janši, potem pa se je premislil in sam prevzel nadzor nad Delom, ki vse odtlej ni več imelo medijsko profiliranega lastnika. Druga Janševa vlada je leta 2012 ustanovila paradržavni Planet TV pod okriljem Telekom Slovenije, ki je po milijonskih izgubah letos pristal v rokah madžarske medijske družbe TV2 media v lasti Józsefa Vide, prijatelja madžarskega predsednika vlade Viktorja Orbána in enega od ključnih oligarhov iz poslovnega omrežja madžarske vladajoče stranke Fidesz.

Po pisanju medijev naj bi imeli Madžari v načrtih združitve družbe Planet TV s televizijo Nova24TV. Televizijo Nova24TV so s finančnimi vložki leta 2016 ustanovili nekateri člani in poslanci SDS, ki so leta 2017 svoje deleže prodali trem madžarskim medijskim podjetjem v poslovnem okrilju Orbána in njegove stranke Fidesz. Po enaki poti je šlo kasneje tudi podjetje, ki izdaja tednik Demokracija, strankarsko glasilo SDS. Medijski imperij SDS, podprt z madžarskim denarjem, dopolnjujejo še številni regionalno obarvani spletni portali.

Ta kratek pregled nastajanja »alternativne javne sfere« SDS razkriva ozadje Janševe »vojne z mediji«, ki jo je nedavno napovedal v pamfletu, objavljenem na vladni spletni strani, čemur je sledil predlog sprememb treh zakonov – o medijih, Radioteleviziji Slovenija in Slovenski tiskovni

agenciji. Zakonske spremembe naj bi poskrbele za »uravnoteženje« (javnih) medijev in radikalno spremenile razmere v slovenski medijski krajini – brez vsakršne analize ali vsaj sistematičnega pregleda stanja na različnih področjih, ki naj bi jih »popravile«. Vzporedno z gradnjo strankarskega medijskega imperija Janša in SDS poskušata s spremembo treh zakonov oslabiti stebra javnega medijskega sistema – RTV Slovenija in Slovensko tiskovno agencijo – ter zagotoviti dodatna finančna sredstva »svojem« medijem. Uveljavitev predlaganih zakonov bi s finančnim izčrpavanjem javne RTV ustvarila umetno krizo na področju njenega financiranja, oslabila bi njeno produkcijo in s tem konkurenčnost na »trgu gledalcev«, kar bi privedlo bodisi do njenega zloma bodisi do odvisnosti od državne »pomoči« in preoblikovanja v strankarski propagandni organ po madžarsko-poljskem vzoru; odpravila bi avtonomijo upravljanja in s tem celotnega delovanja Slovenske tiskovne agencije ter jo spremenila v vladno komunikacijsko (propagandno) agencijo; hkrati pa bi z ustanovitvijo »sklada za financiranje slovenske televizijske produkcije« zagotovila še okrog 25 milijonov evrov letno, s katerimi bi se lahko financirale televizije v poslovnem omrežju SDS.

Janšev pohod na medije, ki traja že trideset let, je podobno kot njegovi pretekli posegi v gospodarske družbe vzorčen primer fašističnega korporativizma, s katerim država – ki je v rokah Stranke – nadzoruje ekonomijo in vse druge dejavnosti ter s tem omejuje politično opozicijo, marginalizira civilno družbo in nagrajuje politično lojalnost. Medtem ko na eni strani skladno z načeli neoliberalizma spodbuja zasebno lastništvo in legitimira zasebne profite tudi v dejavnostih, ki so bile tradicionalno v domeni javnega dobrega, kot so izobraževanje, zdravstvo in infrastrukturne dejavnosti, na drugi strani mehanizme države uporablja za oblikovanje normativnega okolja in zagotavljanje materialne infrastrukture, ki bi politični stranki omogočali nadzorovati »tržno regulirane« dejavnosti in ji zagotavljali paradržavni status.

Tako rekoč idealen model te doktrine je politika Viktorja Orbána in njegove stranke Fidesz na Madžarskem, ki sta ne le zgled, ampak tudi politični in finančni partner SDS v refedvalizaciji javne sfere na Slovenskem. Ob madžarskem prevzemu Planet TV in naivno-preračunljivem sodelovanju koalicijskih partnerjev bi z zakonsko zmago v napovedani vojni proti javni RTV in STA Janši uspelo obvladati velik del slovenskega medijskega sektorja, kar bi mu olajšalo ohraniti in celo dolgoročno utrditi oblast, podobno kot je to uspelo Orbanu na Madžarskem.

Ekspanzionistična fašistično-korporativistična medijska politika SDS pomeni realno nevarnost »združevanja« države in civilne družbe, torej de facto ukinjanja civilne družbe in demokracije. Čim bolj se država in

stranke vmešavajo v medije, tem večja je ta nevarnost, saj so mediji lahko »čuvaji demokracije« le, če predstavljajo civilnodružbeni (torej zunajparlamentarni in zunajstrankarski) nadzor nad nosilci (ne le) politične moči. To pa po drugi strani in na videz paradoksalno zahteva prav od politične države, da s sredstvi, ki jih ima na voljo, zagotovi pravni in materialni okvir za avtonomno delovanje medijev in novinarjev.

Javna radiotelevizija je zato lakmusov papir demokracije.

LITERATURA

- Brendan C. Cunningham, Peter J. Alexander (2004): A Theory of Broadcast Media Concentration and Commercial Advertising. *Journal of Public Economic Theory* 6 (4): 557–575.
- Fowler, Mark S. in Daniel L. Brenner (1983): A Marketplace Approach to Broadcast Regulation. V: E. Wartela, D.C. Whitney (ur.): *Mass Communication Review Yearbook*, Vol. 4, 645–695. Beverly Hills: Sage.
- Habermas, Jürgen (2007): Keine Demokratie kann sich das leisten. *Süddeutsche Zeitung*, 16. maj. Dostopno prek <http://www.sueddeutsche.de/kultur/juer-gen-habermas-keine-demokratie-kann-sich-das-leisten-1.892340-3/> (17. 8. 2020).
- Marx, Karl (1842/1974): Die Verhandlungen des 6. rheinischen Landtags: Debatten über Pressefreiheit und Publikation der Landständischen Verhandlungen. V: *Marx-Engels Werke*, 1: 28–77. Berlin: Dietz Verlag.
- Mill, John Stuart (1859/2001): *On Liberty*. Kitchener: Batoche Books.
- Strategija razvoja RTV Slovenija 2018–2022. Ljubljana: RTV Slovenija. Dostopno prek <https://www.rtvlo.si/rtv/kdo-smo/zakoni-predpisi-in-dokumenti/strategija-rtv-slovenija/471836> (17. 8. 2020).
- Tönnies, Ferdinand (1922/1998): *Kritika javnega mnenja*. Ljubljana: FDV.

V KARANTENO, PONOVO: KRRHANJE, KRČENJE, KLIENTELIZEM IN KORUPCIJSKA TVEGANJA ŠTIRIH MEDIJSKIH ZAKONOV

MELITA POLER IN MARKO MILOSAVLJEVIĆ

Javni mediji – od dosežkov do problemov

V kriznih časih ter v poplavi dezinformacij in lažnih novic, ki lahko pomembno, celo usodno prizadenejo naša življenja, se ljudje bolj kot sicer zatekamo k zaupanju vrednim virom informacij. V letu 2020 smo priča dvojni krizi: prva je zdravstvena, nastala zaradi izbruha pandemije Covid-19, druga pa splošna kriza zaupanja in verodostojnosti ter razširjenih kampanj dezinformiranja in manipuliranja. Prvi val letošnje pandemije je služil kot dober opomnik glede obeh kriznih vidikov, saj je opozoril, da preobilje informacij, ki jih neustavljivo in (navidezno) zastoj širijo zlasti globalne platforme družbenih medijev, ne zagotavlja dobre obveščenosti. V negotovih časih postaneta očitni potreba po kakovostnem novinarstvu in njegova nepogrešljivost, kajti le etično novinarsko obveščanje javnosti lahko prepreči pretirano zmedo, preplah in celo paniko, hkrati pa je v naglem sosledju sprejemanja za državljane pomembnih odločitev toliko bolj nujen učinkovit nadzor političnih oblastnikov.

Jamstvo zanesljivih novic so v takih razmerah ugledni novičarski mediji in javni medijski servisi, zavezani profesionalnim novinarskim standardom. Nedavno poročilo Evropske radiotelevizijske zveze (EBU, 2020) kaže, da je med epidemijo narasel doseg evropskih javnih medijev, še zlasti med mladimi. Bolj ko je kriza postajala dramatična, bolj so se državljani obračali k javni radioteleviziji. Kaj so prepoznali kot njeno prednost? »Novinarjem RTV Slovenija ni treba tekmovati v hitrosti sporočanja in štetju okužb, ampak v preverjanju dejstev. V očeh občinstva štejeta verodostojna informacija in koristen nasvet,« odgovarja varuhinja pravic gledalcev in poslušalcev na RTV Slovenija (Todorovski, 2020).

Pozitivni dosežki javnih medijev pa ne pomenijo odsotnosti problemov, zato je v naglo spreminjajoči se družbeni, politični, tehnološki in ekonomski podobi Slovenije, Evrope ter sveta potrebno redno preišljanje in domišljanje njihove družbene vloge, načinov delovanja, financiranja in upravljanja. V digitaliziranem in naraščajoče komercializiranem medijskem okolju, kjer so novice prek spletnih medijev postale široko

dostopne, se morajo javni mediji – včasih tudi povsem upravičeno – soočati z mnogo vprašanji o svoji relevantnosti (Cushion, 2019: 23–24) in celo z dvomi, zakaj bi jih danes sploh še potrebovali.

Močni javni mediji kot znak zdrave, demokratične družbe

Skoraj odveč je ponavljati, da imajo v demokratični družbi novinarji kot varuhi demokracije in skrbniki javnega interesa ključno vlogo, ki pa jo lahko uspešno opravljajo le tisti, ki so neodvisni in obenem odgovorni. Za dobro delovanje demokracije je bistveno, da novinarji upoštevajo zahtevne profesionalne standarde, kajti le take novice omogočajo razumevanje politike oziroma javnih zadev in koristno prispevajo k opolnomočenju državljanov (Cushion, 2019: 36). Eno osrednjih vprašanj pri tem je, kako – če sploh – se javni mediji razlikujejo od zasebnih oziroma komercialnih.

Trditev, da javni mediji vedno in povsod zagotavljajo boljšo obveščenost javnosti, bi bila netočna in do komercialnih medijev krivična. Številne študije pa so vendarle potrdile, da pogosto omogočajo drugačen in dragocen novičarski servis. Pregled več kot 250 raziskav (Cushion, 2019) kaže na večjo verjetnost, da javni mediji poročajo o novicah z demokratično vrednostjo, in pritrjuje tezi, da ponavadi ustvarjajo novice na podlagi višjih uredniških standardov kot mediji, ki so v celoti usmerjeni tržno, vendar je to najbolj očitno pri tistih, ki so dobro financirani in s čim manj vmešavanja v uredniško delo.

Soroka in soavtorji (2013) so z večnacionalno študijo ugotovili, da imajo javne radiotelevizije v primerjavi s komercialnimi pozitiven vpliv na politično védenje državljanov in poznavanje tehtnih novic, čeprav pri tem niso vse enako učinkovite. Ta učinek je bistveno večji v državah, kjer so javni mediji financirani predvsem ali izključno iz javnih sredstev ter so de iure neodvisni od vlade. Tudi ugotovitve študije v štirih državah z različnimi medijskimi sistemi kažejo na to, da javna televizija – v primerjavi s tržnim modelom – posveča več pozornosti javnim zadevam in mednarodnim novicam, teži k zmanjševanju vrzeli v znanju med privilegiranimi in prikrajšanimi ter tako prispeva k egalitarnejšemu vzorcu državljanstva (Curran in dr., 2009). Strömbäck (2017) je primerjal učinke gledanja javnih in komercialnih informativnih programov na javno védenje o aktualnih zadevah ter pri javni televiziji ugotovil močnejše učinke. Raziskava odnosa med gledanjem televizijskih novic in podporo demokraciji v štirih izbranih državah je pokazala, da javni radiotelevizijski sistemi ta odnos izboljšujejo, tržno usmerjeni pa ga šibijo (Goidel in

dr., 2017). Pregled več relevantnih raziskav (Newton, 2016) potrjuje, da je na javni radioteleviziji običajno več informativnega programa in tehtnih novic, in to v bolj gledanih terminih. V državah z javno radiotelevizijo so ljudje bolj obveščeni o vladi in politiki nasploh, imajo pozitivnejšo državljansko naravnost in večje zaupanje v demokratične institucije (Newton, 2016: 31).

Tudi poročilo Evropske radiotelevizijske zveze (EBU, 2019) ugotavlja povezavo med močnimi javnimi mediji in stopnjo demokracije v družbi. Države z zadovoljivim financiranjem javnih medijev se v indeksu demokratičnosti uvrščajo višje – torej je močan in zadostno financiran javni medij znak zdrave demokratične družbe. Države z visoko stopnjo svobode izražanja izdatneje financirajo nacionalni javni medij, nakazala pa se je tudi povezava med njegovo močjo in politično participacijo državljanov.

Kar bi predlagatelji zakonov izbrali, če bi bil njihov pogled jasen ...

Širitev medijskega prostora z novimi komercialnimi mediji – a k temu dodajmo, da tudi drugi razlogi! – vodi vlade v skušnjava, da bi zmanjšale financiranje javnih medijev in zapolnitev praznine prepustile trgu (Cushion, 2019: 37). A pri tem bi morale upoštevati, da se uspešnosti javne radiotelevizije ne sme ocenjevati le v smislu zadovoljstva potrošnikov ali zgolj v kontekstu tržnega razmišljanja (Soroka in dr., 2013: 738). Vladne odločitve o financiranju javne radiotelevizije so v mnogo primerih pravzaprav odločitve o tem, kako dobro bodo obveščeni državljani. Oblikovalci politik, ki verjamejo v pomembnost dobro obveščene volilnega telesa, bi morali javno radiotelevizijo podpirati (Strömbäck, 2017: 1427). Sicer ni mogoče povsem izključiti možnosti, da bi se komercialne postaje ob odsotnosti močne javne radiotelevizije bolj posvetile novicam po vzoru javnega medija, vendar se to zdi malo verjetno, kajti tehtne novice niso poceni – recimo take, ki zahtevajo zbiranje informacij v tujih državah –, poleg tega lahko tak program ustvarjajo le kakovostni (in dobro plačani) novinarji (Soroka in dr., 2013: 736).

Nekatere od predlaganih sprememb štirih medijskih zakonov (Zakon o medijih, Zakon o RTV Slovenija, Zakon o STA in Zakon o avdio-vizualnih medijskih storitvah), s katerimi je slovensko javnost sredi julija letos presenetilo Ministrstvo za kulturo, vzbujajo skrb, da bodo bistveno posegle v položaj določenih medijev ter njihovo neodvisnost in zmožnost uresničevanja novinarskega poslanstva, s tem pa tudi v pravico državljanov do obveščeniosti in delovanje demokracije v družbi. Finančno slabljenje javne radiotelevizije, zmanjšanje avtonomije Slovenske tiskovne

agencije, ogrožanje delovanja nekaterih ključnih komercialnih medijev in vzpostavljanje sistema financiranja po meri čisto specifičnih »medijev«, med katerimi prevladujejo takšni, ki so lastniški in sicer povezani oziroma v rokah največje koalicijske stranke, ki ji pripada tudi minister za kulturo, so predlogi, ki bi ob sprejetju zakonov povzročili nepopravljivo medijsko-družbeno škodo. Za vsakim spornim členom se namreč skriva čisto konkretna bodisi škoda za vladi nenaklonjene bodisi korist za »njene« medije. Zato se je nujno ustaviti pri vprašanju interesa – tako predlagatelj zakonov kot javnosti.

Predlagatelj zakonov mora ravnati odgovorno do javnosti, torej v javnem interesu. Eden največjih ameriških novinarjev vseh časov Walter Lippmann (1955: 44) je javni interes označil kot tisto, kar bi ljudje izbrali, če bi bil njihov pogled jasen, mišljenje racionalno, delovanje pa nesebično in dobrohotno. Pri premisleku, ali je načrtovano ravnanje v javnem interesu, bi morali izhajati iz presoje pričakovanih posledic. Če te segajo dlje od neposredno vključenih, če lahko – kot bi rekel filozof John Dewey – »vplivajo na blaginjo mnogo drugih« (1927: 244), bodisi prispevajo k blaginji skupnosti bodisi prizadenejo njen položaj in možnosti, smo pri javnem interesu. Kakšne posledice za državljana in demokracijo lahko imajo finančna izčrpanost javne radiotelevizije, okrnjena samostojnost Slovenske tiskovne agencije in davkoplačevalsko podprti razcvet strankarskih glasil, ki namesto novinarstva ponujajo propagando?

Za politično odvisne medije, nekritične novinarje in ... poslušne državljane?

Predlagatelj zakonov, ki brez prepričljive strokovne podlage, nedomišljeno in v naglici želi uvesti spremembe, ki bistveno posegajo v zmožnost javnega medija za uresničevanje poslanstva služenja javnosti, vzbuja občutek, da njegove nagibe obvladujejo zasebni interesi. Kaznovati za oblast neprijetne medije in nagraditi njim drugačne. Utišati kritične nadzornike oblasti in okrepiti tiste, ki hlepijo po oblasti nad novinarsko kritiko. Zatreti novinarsko nestrinjanje ter uveljaviti novinarsko ponižnost in ubogljivost. Toda kot smo ob podobnih nevarnih intervencijah Ministrstva za kulturo, ko ga je vodil isti minister, Vasko Simoniti, zapisali že leta 2008: »Prav to nestrinjanje je ključno za demokracijo in za razvoj družbe. Golo strinjanje vodi v otopelost, ukinitev lastnega razmišljanja, ukinitev delovanja lastnih možganov; vodi v sledenje, poslušnost, v hitlerjevske uniformne množice, ki korakajo v istem ritmu, mahajo z rokami v isto smer in nerazmišljajo enako.« (Milosavljevič, 2008). Novinarji, ki se ne smejo ne strinjati, niso svobodni. Brez svobode pa ni novinarske

odgovornosti, je le ubogljivost, ki ni v javnem, ampak zasebnem interesu pod krinko javnega. Od ubogljivih novinarjev do poslušnih državljanov namreč ni daleč.

Zmanjševanje finančnih sredstev pomeni manj poglobljenega poročanja in preiskovalnega novinarstva ter izrazito otežuje novinarsko delovanje v javnem interesu. Preiskovalno novinarstvo kot najzahtevnejša in obenem najdražja vrsta novinarskega sporočanja ima v demokraciji nenadomestljivo vlogo, saj z razkrivanjem protizakonitih in/ali neetičnih ravnanj nosilcev družbene moči in oblasti opozarja tudi na neuspehe v regulacijskih sistemih družbe in načine, kako lahko bogati, močni in pokvarjeni te sisteme preslepijo (De Burgh, 2000: 11). Težko si je predstavljati, da bi v razmerah krčenja financiranja javne RTV in drugih oblik pritiska na novinarsko-medijsko neodvisnost, ki jih napovedujejo predlagani zakoni, novinarji lahko dosledno nadzirali oblast in razgaljali, kako jo zlorabijo tisti, ki v imenu državljanov upravljajo z denarjem davkoplačevalcev.

Ob zmanjšanju sredstev za javni medij je mogoče pričakovati odpuščanja novinarjev, kar je navsezadnje napovedala že marčevska ugotovitev predsednika vlade, da je novinarjev na javni RTV »preveč« in da so »predobro plačani«. Novinarji, ki morajo svoje delo opravljati v strahu, se utegnejo obnašati samozaščitno, boj za poklicno preživetje jih sili v prevzem oportunističnih vzorcev ravnanja, oportunistem pa je v nasprotju s kritičnim poročanjem o zadevah v javnem interesu. Novinarji, ki jim preti izguba službe, in tisti, ki se – neupravičeno, zaradi kritičnega nestrinjanja – znajdejo v tožbah s politiki, ter tisti, ki jih politični oblastniki ponižujejo, žalijo in na različne načine ustrahujejo, svobode izražanja ne morejo polno uresničevati. A tudi odsotnost zunanjih omejitev, bodisi formalno podprtih bodisi prikritih – torej različnih vmešavanj, prisil in nadzorov –, ne bi prinesla dovoljšnje svobode. Novinarji ob negativni potrebujejo tudi pozitivno svobodo, ki jim omogoča izbiro, delovanje, uresničevanje profesionalnih namenov (Merrill, 1989: 22–24), torej možnosti, da delo opravljajo po najvišjih novinarskoetičnih standardih.

Odgovornost države za svobodo medijev in novinarjev

Kako pomembna je svoboda izražanja, je opozorilo Evropsko sodišče za človekove pravice, ki svobodo izražanja razume kot enega od temeljev demokratične družbe in enega temeljnih pogojev tako za napredek družbe kot za razvoj vsakega posameznika (ECtHR, 1976). Države podpisnice Evropske konvencije o človekovih pravicah imajo pri varstvu človekovih

pravic in svoboščin tako negativne kot pozitivne obveznosti (Harris in dr., 2014: 21–22); njihova negativna obveznost je, da človekove pravice spoštujejo, pozitivna pa, da varstvo pravic tudi dejavno zagotovijo. Tudi pri varovanju svobode izražanja ima država pozitivne obveznosti (Mowbray, 2004), in sicer zaradi bistvenega pomena svobode izražanja kot enega prvih pogojev za delovanje demokracije (ECtHR, 2011: 4). Tako ni dovolj, da se državne oblasti kršenja svobode izražanja zgolj vzdržijo – da medijev recimo ne cenzurirajo ali da proti novinarjem ne sprožajo kazenskih postopkov –, ampak morajo svobodo izražanja zaščititi z aktivnim ravnanjem (Čeferin in dr., 2017: 52).

Navedeno stališče je Evropsko sodišče za človekove pravice utemeljilo v več sodbah, zasledimo pa ga tudi v sodni praksi Ustavnega sodišča Republike Slovenije, denimo v zadevi U-I-106/01 iz leta 2004 (podrobneje gl. Čeferin, 2013 ali Čeferin in dr., 2017), ko je ugotovilo, da so vse veje oblasti v demokratični družbi dolžne zagotoviti svobodo tiska in vsakega novinarja posebej. Iz 39. člena Ustave RS izhaja, da država ne sme nedopustno posegati v svobodo tiska, pa tudi, da mora sprejeti ustrezne predpise, s katerimi zagotovi, da lahko javni mediji samostojno izvajajo svoje naloge, pri čemer pozitivne dolžnosti države še posebej veljajo pri medijih, ki jih ustanovi država. Po mnenju sodišča je zakonodajalec z znižanjem RTV-prispevka kršil pozitivne obveznosti v zvezi z varstvom svobode tiska, saj bi RTV Slovenija zaradi znižanja prihodkov postala odvisna bodisi od državnega proračuna bodisi od oglaševanja. Zagotovitev finančne samostojnosti pomeni vzpostavitev ustreznega financiranja za izpolnjevanje funkcij, s katerimi RTV Slovenija uresničuje javni interes.

Zakonodajalec torej mora sprejeti predpise, ki medijem omogočajo delo brez vmešavanja ekonomskih in političnih centrov moči, k čemur ga zavezuje tako Evropska konvencija o človekovih pravicah kot Ustava RS. Ni dovolj, da predlagatelj premisli le, ali se z zakonskimi predlogi neustrezno vmešava v svobodo izražanja, ampak se mora ozreti tudi k rešitvam v duhu pozitivne svobode. Trenutni predlogi se recimo ne ukvarjajo z oblikami pomoči medijem, kot so sofinanciranje zaposlovanja mladih novinarjev, ohranjanje dopisniških mest v lokalnih okoljih in po svetu, financiranje skladov za preiskovalno novinarstvo, pomoč pri dodatnem izobraževanju in podobno.

To je tudi ena ključnih značilnosti – in napak – vseh štirih zakonov: da ne vključujejo oblik pomoči (razen spornega sklada za, med drugim, razvedrilno televizijsko produkcijo). Ne ponujajo ničesar in ne rešujejo ničesar, in to v času, ko so mediji že tako na udaru zaradi ekonomsko-oglaševalskih posledic med zdravstveno krizo. Namesto pomoči in vzvodov za krepitev medijev ter neodvisnega novinarstva povzročajo

vrsto novih težav: krčijo možnosti za delovanje v javnem interesu, krhajo medijsko neodvisnost ter z nekaterimi predlogi v resnici služijo kot dokaz političnega klientelizma, konflikta interesov (poslanci kot delničarji ene od televizijskih postaj, ki bi utegnili dobiti največ državne pomoči glede na nove predloge) in koruptivnih tveganj.

A prav pozitivni ukrepi za pomoč vsem medijem – javnim in zasebnim – bi pomenili, da se državna oblast zaveda svoje odgovornosti, da torej dejavno ščiti svobodo izražanja in priznava v demokratični družbi nepogrešljivo vlogo neodvisnega, k javnemu interesu usmerjenega novinarstva. Z navedenimi štirimi predlogi zakonov ne izpričuje prav nič od navedenega. Zato velja enak sklep, kot se glasi naslov enega naših komentarjev pred petnajstimi leti (Milosavljević, 2005), ob podobno neustreznem in škodljivem Zakonu o RTVS, kot ga je takrat spisala podobna koalicija: »V karanteno.«

LITERATURA

- Curran, James, in dr. (2009): Media Reporting, Public Knowledge and Democracy. *European Journal of Communication* 24(1): 5–26.
- Cushion, Stephen (2019): PSM Contribution to Democracy. V Eva Poľoňska in Charlie Beckett (ur.), *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*, 23–39. London: Palgrave Macmillan.
- Čeferin, Rok, Melita Poler in Marko Milosavljević (2017): Prekarno delo novinarjev kot grožnja svobodi izražanja. *Javnost/The Public* 24(supl.): S47–S63.
- Čeferin, Rok (2013): *Meje svobode tiska*. Ljubljana: Založba GV.
- De Burgh, Hugo (2000): Introduction. V Hugo de Burgh (ur.), *Investigative Journalism*, 11–31. London: Routledge.
- Dewey, John (1927/1988):(1927/1999): *Javnost in njeni problemi*. Ljubljana: FDV.
- EBU (2019): Democracy & PSM. Dostopno prek <https://www.ebu.ch/news/2019/09/public-service-media-critical-to-healthy-democracies> (4. 8. 2020).
- EBU (2020): Update: Covid-19 Crisis. Dostopno prek <https://www.ebu.ch/publications/research/membersonly/report/covid-19-crisis-psm-audience-performance> (4. 8. 2020).
- ECtHR (1976): Case of Handyside v. the United Kingdom, Judgement, Application no. 5493/72. Dostopno prek www.echr.coe.int (4. 8. 2020).
- ECtHR (2011): Positive Obligations on Member States under Article 10 to Protect Journalists and Prevent Impunity. Dostopno prek http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_article_10_ENG.pdf (4. 8. 2020).
- Goidel, Kirby, Keith Gaddie in Marco Ehrl (2017): Watching the News and Support for Democracy. *Social Science Quarterly* 98(3): 836–855.

- Harris, David in dr. (2019): Law of the European Convention on Human Rights. Oxford: Oxford University Press.
- Lippmann, Walter (1955): The Public Philosophy. London: Hamish Hamilton.
- Merrill, John C. (1989): The Dialectic in Journalism. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Milosavljević, Marko (2005): V karanteno: Zakon o RTV Slovenija. Delo, Sobotna priloga, 18. junija, str. 2.
- Milosavljević, Marko (2008): Ministrstva za resnico: mediji in oblast. Delo, Sobotna priloga, 12. junija, str. 12.
- Mowbray, Alastair (2004): The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Oxford: Hart Publishing.
- Newton, Ken (2016): Public Service and Commercial Broadcasting. The Political Quarterly 87(1): 31–38.
- Soroka, Stuart in dr. (2013): Auntie Knows Best? British Journal of Political Science 43(4): 719–739.
- Strömbäck, Jesper (2017): Does Public Service TV and the Intensity of the Political Information Environment Matter? Journalism Studies 18(11): 1415–1432.
- Todorovski, Ilinka (2020): Novinar v času virusa. Dostopno prek <https://www.rtvlo.si/kolumne/novinar-v-casu-virusa/516958> (4. 8. 2020).

JAVNI MEDIJ KOT VARUH JAVNEGA INTERESA

SANDRA B. HRVATIN IN BRANKICA PETKOVIĆ

Ključno vprašanje, na katero redko dobimo odgovor, ko se odpre debata o javnih medijih, je, zakaj je javni servis pomemben. Bolj kot vprašanje, kaj je javni servis, ali vprašanja, koliko in zakaj plačujemo za njegovo delovanje, katere oddaje in vsebine naj vključijo v programe javnega servisa, je pomembno vprašanje, zakaj ga sploh potrebujemo. Namenoma uporabljava pojem »javni servis«, ker vsebuje tisto, kar opisuje in določa delovanje javnega medija. Gre za posebno javno službo, ki jo občanke in občani neposredno plačujejo z namenom, da bi imeli dostop do programskih vsebin, ki se bistveno razlikujejo od tistih, ki jih ponuja medijski trg. Pojem sporoča še eno pomembno lastnost delovanja javnega servisa – služenje javnosti. Biti zavezan javnemu interesu, biti v službi celotne družbe, biti odgovoren in odziven na komunikacijske potrebe ljudi, je osnovno poslanstvo javnega servisa. Služiti javnosti pa je poslanstvo. Tudi ta pojem je izginil iz besednjaka, s katerim opisujemo delovanje medijev. Poslanstvo predpostavlja vizijo in predvsem zavezo. Predpostavlja določeno kulturo delovanja vseh sodelujočih pri delu javnega servisa, ki temelji na enostavnem (v praksi pa pogostokrat zanemarjenem) principu delovanja v interesu vseh ljudi in ne posameznih skupin. Temu sledi še ena pomembna ugotovitev iz najinega raziskovanja integritete medijev v državah jugovzhodne Evrope – medij, ki ne deluje v javnem interesu, temveč sledi partikularnim, privatnim interesom, je koruptivna tvorba. Takšni koruptivni mediji pomenijo smrt demokracije (Hrvat in Petković, 2014: 14).

Velikokrat se pomanjkanje vizije in jasnega poslanstva javnega medija poskuša prikriti z razglabljanjem o tehnoloških spremembah. Če pri javnem servisu vedo, kaj morajo početi in kaj je njihovo poslanstvo, potem bodo to, kar morajo početi, izvajali na katerikoli tehnološki platformi, ki jim je na razpolago. Pomena javnega servisa ne določa pot razširjanja programskih vsebin, ampak njegova sposobnost, da na vsaki distribucijski poti in platformi poišče tiste, ki jim je dolžan služiti ter jim zagotavlja kakovostne in verodostojne vsebine. Poslanstvo se od ustanavljanja prvih javnih servisov ni bistveno spremenilo: vsem ljudem pod enakimi pogoji za isto ceno zagotoviti najboljše programske vsebine.

Braniti javni servis

V Sloveniji že tri desetletja ne zmoremo prepoznati razlike med javnim in državnim servisom. Javni servis ni državni, čeprav si posamezni politiki zelo prizadevajo, da bi to postal in da bi prevladalo takšno dojemanje javnega medija. Javni servis ni v državnih, ampak v javni lasti. Ni ne moj in ne tvoj. Nihče si ga ne more lastiti, enako kot to ni možno za vrsto drugih javnih služb in storitev, ki niso vladne ali protivladne, leve ali desne, temveč so namenjene vsem. Javnega servisa ne moremo in predvsem ne smemo privatizirati. Če o njem ne razmišljamo v kategorijah lastnine, ampak ga dojemamo kot skupno dobro, potem je jasno, zakaj ga kot skupnost potrebujemo in zakaj ga je treba braniti pred poskusi, da bi ga odtujili od javnosti, da bi ga odtegnili od skupne koristi v korist partikularnih, privatnih interesov. Braniti vedno in odločno ne glede na to, od kod takšni poskusi prihajajo.

Javni mediji so bili od samega začetka svojega delovanja podvrženi javni regulaciji. V zameno za javni denar in pod točno določeno strukturo upravnih in nadzornih organov so morali producirati in razširjati programske vsebine za celotno javnost po predpisanih profesionalnih standardih in standardih kakovosti. Koncept javnega medijskega servisa je edinstven in enkraten primer urejanja javne službe po načelih univerzalnosti dostopa, univerzalnega plačila in univerzalne porabe. Lahko bi rekli, da gre pri plačilu prispevka za javni medijski servis za solidarnostni komunikacijski davek, ki vsem pod enakimi pogoji omogoča dostop do najširšega spektra programskih vsebin. Vsi plačujemo enako, da bi skupaj imeli najboljše vsebine. V začetku je prispevek dejansko bil nekakšen davek na posedovanje radijskega ali TV-sprejemnika. Z razvojem radiodifuzije pa je to postal javni prispevek, nekakšen medijski davek, namenjen financiranju produkcije programskih vsebin v javnem interesu in specifične institucionalne strukture javnega medija.

Država ima pri delovanju javnega servisa le eno pomembno nalogo: zagotoviti pogoje, da lahko nemoteno deluje in opravlja javno službo za vse ljudi. Za to svojo dejavnost pa mora biti javni servis ustrezno financiran. Ali je sedanja višina RTV-prispevka visoka ali pa nezadostna, ni najpomembnejše vprašanje. Bistveno je, da država na podlagi strokovnih analiz in javne razprave ugotovi, koliko denarja potrebuje javni servis za zagotavljanje javnega interesa. Koliko stane letna produkcija televizijskih in radijskih programov, delovanje na spletu, manjšinski programi, regionalni centri, produkcija kulturno-umetniških vsebin, delovanje orkestrrov, digitalizacija arhivov, vzdrževanje in posodabljanje tehnične opreme ...? Ko so v zadnjih tridesetih letih večkrat spreminjali zakon o RTV Slovenija, nikoli ni bilo prave analize in razprave o tem, katere programe in dejavnosti naj

vključuje javna služba, kaj potrebujemo in premoremo kot država in skupnost dveh milijonov prebivalcev. Nismo opravili prave analize in razprave o tem, ali je denar, ki ga javni servis pridobi iz RTV-prispevka in oglaševanja zadosten za pripravo vseh programov in dejavnosti, ki jih RTV Slovenija nalaga zakon. Odgovorna politika z nalogo zakonskega urejanja javnega medija bi morala najprej priti do odgovorov na ta vprašanja.

Povezovalna vloga

Pogosto pomena ter specifičnega ustroja in poslanstva javnega servisa ne razumejo niti zaposleni v javnem mediju. Vrednosti ali vplivnosti nekega programa, oddaje ali druge programske vsebine v javnem servisu ne določata njihova poslušanost ali gledanost. Dosegi in deleži poslušanosti ali gledanosti so merske enote, ki jih uporabljajo predvsem komercialni mediji v svojem poslovnem razmerju do oglaševalcev. Če njihove vsebine in programe bere, posluša ali gleda več občanov in občanov, je večja tudi vrednost njihovega oglaševalskega prostora. Merilo vplivnosti javnega servisa je drugačno. Njegova naloga je na podlagi kakovostnih in verodostojnih informativnih in kulturno-umetniških vsebin graditi skupnost ter zagotavljati in oblikovati prostor za javno razpravo in kulturno-umetniško ustvarjanje v družbi, v kateri deluje. Celotni medijski skupnosti in družbi mora biti zgled za kulturo dialoga v programih, notranje in zunanje komuniciranje ter neodvisno in profesionalno delo zaposlenih. Odzivati se na komunikacijske potrebe ljudi in ponuditi kakovostne programe za vse družbene skupine. To so ključna merila, po katerih lahko presodimo, ali javni medij opravlja javno službo ali ne.

Javni servis mora imeti združevalno in povezovalno vlogo. Ta vloga je čedalje bolj pomembna, saj vse močnejša komercializacija medijskega prostora – tako tradicionalnega kot internetnega – prinaša ravno nasproten učinek. Komercialni mediji izkoriščajo delitev prebivalstva na skrajne politične in ideološke tabore, ker takšne razmere povečujejo angažiranost občinstva: število komentarjev, delitev in drugih odzivov. Sovraštvo se dobro prodaja. Hkrati pa sodobne komunikacijske tehnologije drobijo občinstva na vse manjše komunikacijske mehurčke, v katerih se združujejo enako misleči in izključujejo ostale. Javni servis mora biti sposoben ustvarjati in vzdrževati drugačno, povezovalno komunikacijsko platformo.

Danes bolj kot kadar koli potrebujemo javni medij kot javni servis zato, da ljudem posreduje verodostojne informacije (ne pro et contra, ampak verodostojne), da daje glas tistim, ki so izključeni iz javnega komunikacijskega prostora, da varuje temeljne človekove pravice v javni diskusiji, da določa programske standarde in vzpostavi delujoče notranje mehanizme za preverjanje njihovega spoštovanja ter skrbno neguje odnos do svojih

poslušalcev in gledalcev kot državljanov, in ne kot potrošnikov, da služi javnosti, tj. celotni skupnosti, in ne sam sebi ali posameznim skupinam. Služenje javnosti nikakor ni enostavno delo. Služenje javnosti je dobilo negativen pomen v odnosu do služenja denarja. Zahteve po krčenju finančnih sredstev, domnevna potratnost pri porabi javnega denarja in ideološka pristranskost so postali stalni argumenti napadov na javne medije. Težava je, da ob izpostavljenosti krizam in napadom ter pomanjkanju notranje vizije in kohezije tudi javni mediji ne izkazujejo zadostno raven razumevanja in udejanjanja tistega, kar je njihova temeljna naloga. Tekmovanje s komercialnim sektorjem jih je pahnilo v nespametne programske odločitve, ki so posledično dodatno krepile tekmovalnost in napade komercialnih medijev. Razvoj digitalnih platform za ustvarjanje in razširjanje programskih vsebin je izzval dodatne ugovore konkurence in nasprotnikov javnega servisa. Na primer, da je javni medij namenjen uporabi samo tistih, ki ga plačujejo, in naj ga plačujejo samo tisti, ki ga uporabljajo; da odprti dostop do vsebin javnega medija na spletu presega namen in obseg javne službe in bi ga bilo potrebno omejiti, itn.

Vendar javnega medijskega servisa v njegovi nalogi zagotavljanja javnega interesa ni upravičeno omejevati glede platform razširjanja programskih vsebin, zlasti ne v digitalni dobi. Ravno glede predpisanega nabora programov in kakovosti programskih vsebin ter glede naloge nagovarjanja celotnega občinstva se mora ponudba javnega servisa bistveno razlikovati od tistega, kar ponuja komercialni sektor. Pri izvajanju javne službe pa bi se lahko javni servis kot steber kakovostne novinarske in kulturno-umetniške produkcije na podlagi jasnih kriterijev in produkcijskih standardov povezoval z neodvisnim producenti ne le kulturno-umetniških, temveč tudi novinarskih vsebin, na primer z neodvisnimi raziskovalnimi novinarskimi produkcijami.

Javni servis potrebujemo, ker je to edini medij, ki ga ne zavezuje nobeden partikularni interes. Edini medij, ki mora služiti izključno javnosti. Albert Camus je leta 1944 sredi divjaštva vojne v uvodniku časopisa *Combat* zapisal:

Naša želja, ki je bila toliko globlja, ker je bila pogosto nema, je bila osvoboditi časopise denarja in jim dodeliti ton in resnico, ki bi bralce postavila na višino tistega, kar je v njih najboljše. Tedaj smo mislili, da je dežela pogosto vredna toliko, kolikor je vreden njen tisk. In če drži, da so časopisi glas naroda, smo se odločili, da s svojih položajev in s svojim skromnim prispevkom povzdignemo deželo tako, da povzdignemo njeno govorico. ... če se nam bo posrečilo, da bo ta glas ostal glas odločnosti, ne pa glas sovraštva, ponosne objektivnosti, ne pa retorike, človeškosti, ne pa povprečnosti; tedaj bo mnogo stvari rešenih in ne bomo ravnali napak. (Camus, 1944/2010: 37–40)

Z zakonom krepiti, ne destabilizirati javni medij

Ni mogoče zagovarjati demokracije ter hkrati zatirati možnosti za obstoj in neodvisno delovanje medijev, zlasti javnega medija. Tisti, ki to počnejo, niso demokrati. V kriznih razmerah, s kakršnimi se spričo posledic pandemije v letu 2020 soočajo države po vsem svetu, je treba ceniti dejstvo, da v Sloveniji imamo javni medij RTV Slovenija in tudi STA, ki si težavam navkljub prizadevata delovati profesionalno. RTV Slovenija ima tudi vrsto notranjih mehanizmov za ukrepanje v primeru odklonov od profesionalnosti – od varuhinje pravic gledalcev in poslušalcev do organov upravljanja in nadzora, v katerih sodelujejo predstavniki javnosti, državnih organov in zaposlenih. Ureditev glede sestave in pristojnosti organov upravljanja in sistema financiranja pa se je skozi leta izkazala za pomanjkljivo. Notranjo strukturo in razmerja med enotami RTV Slovenija bi lahko posodobili, zlasti bi bilo treba strukturno, finančno in kadrovsko krepiti Multimedijski center in delovanje RTV Slovenija na spletu. Zato je zakonsko podlago za javni servis RTV Slovenija treba prenoviti, vendar z rešitvami, ki ga krepijo ter izpopolnjujejo pogoje za stabilno, neodvisno in profesionalno delovanje. Zakonske rešitve in vsakršno delovanje, ki destabilizira javni medij ter ga izkorišča v političnih konfliktih in političnih strategijah, usmerjenih v družbeno razdiralnost, so škodljive ne le za RTV Slovenija, temveč tudi za družbo in državo.

Sistema upravljanja in financiranja javnega medija sta ključna vzvoda stabilnega in neodvisnega delovanja. Stabilno in neodvisno upravljanje in financiranje sta temelja, da se lahko razvija in krepi strokovne ter kreativne potenciale novinarskega, kulturno-umetniškega in tehničnega segmenta delovanja javnega medija. Pri vsaki prenovi zakona, ki ureja delovanje RTV Slovenija, so bila v zadnjih 30 letih prav določila glede sestave in načina imenovanja organov upravljanja in nadzora najbolj izpostavljena polemikam, hkrati pa so imela pomemben vpliv na delovanje RTV Slovenija in imenovanje vodstva.

Uveljavila sta se dva modela: prvi, politično nadzorovani, daje pri imenovanju organov upravljanja veliko vlogo parlamentu oziroma političnim strankam vladajoče koalicije in je bil najprej sprejet v času, ko je bil na oblasti Demos (z zakonom, sprejetim leta 1990), pozneje, v bolj razdelani obliki pa v mandatu vlade Janeza Janše (z zakonom, sprejetim leta 2005). Drugi, predstaviški model sveta se zgleduje po nemških javnih radiotelevizijah, v njem pa največji del članov osrednjega organa upravljanja po delegatskem sistemu imenujejo različne organizacije civilne družbe, ki so jim bile z zakonom dodeljene pravice predlagatelja.

V ta predstavniški model je bila v Sloveniji vgrajena udeležba manjšega števila predstavnikov, ki jih izberejo parlamentarne stranke. Ta model je uveljavil zakon, sprejet leta 1994 v mandatu vlade Janeza Drnovška, in je veljal do leta 2005. Od leta 2005 do danes pa ostaja nespremenjen model, ki uveljavlja politično nadzorovano imenovanje organov upravljanja, čeprav so se vlade med tem spreminjale.

Gledano v diahronični perspektivi, je sistem javne radiotelevizije v samostojni Sloveniji izpostavljen politično nadzorovanemu modelu upravljanja precej več let kot predstavniškemu modelu, ne glede na to, da so bile v istem obdobju več let na oblasti levosredinske politične stranke, ki niso odkrito zagovarjale politično nadzorovanega modela (Petković in Hrvatin, 2019: 188–189). Pregled zakonskih rešitev glede sestave in imenovanja organov upravljanja in nadzora RTV Slovenija predstavljamo v zadnjem prispevku tega zbornika.

Protidemokratično je razgrajevati in uničevati javni medij

V razmerah krize poslovnega modela za profesionalno novinarstvo in medije, pa tudi globalne ekonomske krize zaradi posledic pandemije, ki bo dodatno okrnila prihodke medijev od oglaševanja, se pričakovanja za zagotavljanje preživetja profesionalnega novinarstva ter za ustvarjanje kulturno-umetniških in izobraževalnih vsebin v medijih usmerjajo v javne finančne vire in sistemske olajšave. V okoliščinah takšnih pričakovanj in odvisnosti preživetja profesionalnih medijev od javnih sredstev in sistemskih olajšav je ključnega pomena demokratična ozaveščenost in integriteta političnih struktur, ki upravljajo z javnimi sredstvi ter sprejemajo zakonske in sistemske podlage za delovanje medijev. Hkrati je to priložnost za strokovno javnost in politično imaginacijo demokratično usmerjenih političnih skupin, da osmislijo in revidirajo medijski sistem, ki bo bolj usmerjen v krepitev demokracije in potrebe kritičnega, aktivnega državljana, zagotavljanje javnega interesa, grajenje skupnosti, dialoško iskanje ter usklajevanje skupnega in povezovalnega. Profesionalno močan, novinarsko, kulturno-umetniško, tehnično in tehnološko vrhunski, upravljavsko in finančno stabilen ter neodvisen javni medij je steber takšnega medijskega sistema.

Ne le protidemokratično, tudi politično kratkovidno in primitivno je razgrajevati in uničevati potenciale javnega medija kot stebra demokratičnega medijskega sistema in izvora verodostojnih informacij, prostora odprte in pluralne javne razprave ter producenta vrhunskih kulturnih in umetniških vsebin zaradi partikularne in spekulativne koristi katere koli

politične stranke, ki je enkrat na oblasti, drugič v opoziciji. Če pa gre za stranko, ki ima v lasti privatne medije in svoje partikularne interese uresničuje skozi njih ter delovanje javnega, skupnega medija dojema kot stranki sovražno delovanje in bi javne resurse raje usmerila v privatne medije, ki jih nadzoruje, je takšno politično delovanje v demokratični družbi treba obravnavati z argumenti v zagovor javnega interesa in z instrumenti varovanja integritete, boja proti korupciji in navzkrižju interesov.

LITERATURA

Camus, Albert (1944/2010): *Proti neredu sveta: Kritični spisi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Hrvatina, Sandra B. in Brankica Petković (2014): Regional overview. V Petković Brankica (ur.), *Media Integrity Matters: Reclaiming Public Service Values in Media and Journalism*, 9–49. Ljubljana: Peace Institute. Dostopno prek https://mediaobservatory.net/sites/default/files/media%20integrity%20matters_za%20web_2.pdf (10. 8. 2020).

Petković, Brankica in Sandra B. Hrvatina (2019): Izgubljeni emancipatorni potencial medijske politike. V Mojca Pajnik in Breda Luthar (ur.), *Mediji in spol: strukture in prakse neenakosti*, 171–195. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

JAVNA RTV V DOBI

DEZINFORMACIJE

KSENJA VIDMAR HORVAT

Ko so se v letu 2016 v ZDA pripravljali na predsedniške volitve, so novinarji postali pozorni na nenavadne novice, ki so se širile prek družbenega omrežja Facebook. Povečini sta bili v ospredju dve tarči »poročanja«, predsedniška kandidatka Hillary Clinton in domnevni pritisk muslimanskih imigrantov na meje z Mehiko ... – dokler ni odjeknila najbolj odmevna od vseh: da je papež Frančišek izrekel podporo kandidatu za predsednika ZDA Donaldu Trumpu. Vse novice, vključno z zadnjo, so dajale vtis, kot da so rezultat resnega poročanja – le da so bile v resnici fiktivne zgodbe. Novinar medijskega portala BuzzFeed Craig Silverman, ki je leto poprej začel z raziskovanjem fenomena lažnega poročanja, je za tovrstne objave skoval izraz lažna novica (angl. fake news). Skrajno desni mediji so Silvermanu nemudoma naprtili obtožnico zavajanja in – po portalu Breitbart – namernega snovanja moralne panike v prid lastne karijerne prepoznavnosti. Nekaj mesecev zatem, tedaj kot že izvoljeni predsednik, je izraz prisvojil Donald Trump. Od tedaj ga, skupaj s pojmom lažni mediji (angl. fake media), uporablja za opis novinarskega poročanja, ki mu po njegovi oceni ni naklonjeno, kar pomeni po večini delo medijskih hiš, ki delujejo na podlagi profesionalnih standardov preverjanja virov in popravka netočnih in/ali napačnih dejstev. Trumpova zloraba pojma, ki naj bi opisoval neetično in neprofesionalno novinarstvo, je s časom postala tako ukoreninjena, da je januarja 2017 kolumnistka Washinton Posta Margaret Sullivan novinarske kolege pozvala, da se pojmu odrečejo. Za resno analitično delo raziskovanja pojava lažnega poročanja, je zapisala, je pojem postal neuporaben.

Kaj imata skupnega ta kratek historiat rojstva lažne novice in boj za javno televizijo v Sloveniji? Družba za svoje delovanje potrebuje javno dostopna dejstva. Dejstva, ki jih državljanom vsakodnevno prinašajo mediji, so integralni del ustroja odgovornega razpravljanja o zadevah skupnega dobrega. Poznavanje dejstev je pogoj za načrtovanje razvoja družbe v stabilnih obdobjih in upravljanje s prelomnimi situacijami v kriznih časih. Zavračanje dejstev, kot je pokazala tragična izkušnja nesočenja s statistiko pohoda pandemije covid-19 v ZDA, ima za posledico lahko izgubo na tisoče življenj, ki bi bila lahko s pravočasnim ukrepanjem rešena. To je kratkoročni odtis (namerne) dezinformiranosti. Zasmehovanje resnice, ki jo prinašajo merljivi in preverljivi podatki, določa prihodnost države in njene družbene, socialne, ekonomske in kulturne

prihodnosti. Namesto da bi »Amerika spet postala velika«, smo »pate-
tični lik na svetovnem odru«, za The New York Times (23. 7. 2020) ob
pandemiji piše Paul Krugman. To je odtis dezinformacije, ki spreminja
svetovno zgodovino na dolgi rok; spodjeda geopolitično moč vodilne sile,
ki se bo v polni podobi izrisala šele v življenju prihodnih generacij.

»Alternativna resnica«, semantična sopotnica Trumpovega upravlja-
nja z (dez)informacijo od trenutka inavguracije dalje, je orodje politič-
nega vladanja z zgodovinskimi razsežnostmi, ki presegajo mandat enega
predsednika. V času, ki ga filozofi že opredeljujejo kot čas postresnice,
čas, ko resnica ni samo relativna (kot smo verjeli zadnjih nekaj desetletij),
temveč postaja s pomočjo političnih manipulacij irelevantna, je boj za
dejstva eksistencialni boj demokratične družbe v digitaliziranem 21.
stoletju. Z digitalizacijo informacije in oglaševalskim izčrpavanjem so
tudi zaupanja vredni mediji postali ranljive tarče dezinformiranja. Javni
medij, ki v tehnološko spremenjeni krajini informiranja in komuniciranja
ohranja avtonomni prostor od trga in družbenih omrežij neodvisne in-
stitucije javnega dobrega, je vitalni akter preživetja demokratične družbe.
To je razlog, da boj za RTVS obravnavamo v kritični odvisnosti od boja
za (informirano), na dezinformacije odporno demokracijo.

Dezinformacija v zgodovinski perspektivi

Lažno novico opredeljujemo kot medijsko vsebino, ki je osnovana
na izmišljenem ali izkrivljenem poročanju in je namerno zavajajoča. V
zgodovinsko primerjalni perspektivi sobivanje verodostojnih in neverod-
stojnih virov informiranja ni nikakršna novost. Zavajajoče, izmišljene ali
polresnične informacije so stalnica medijske družbe, omejevanje lažnega
poročanja in pristranskega informiranja je sopotnik medijev, ki jim danes
pravimo tradicionalni mediji s kredibilnostjo (legacy media). Ob koncu
20. stoletja so ameriški medijski kritiki in komunikologi opozarjali, da se
verodostojnost informiranja javnosti lomi predvsem ob dejstvih koncen-
triranja medijskega lastništva in tržne odvisnosti od centrov moči. A so
z javnimi intelektualci, kot je Noam Chomsky, in kritičnimi medijskimi
projekti za razkrivanje pristranskosti v mainstreamovskih medijih, kot
je bil projekt Extra!, ZDA v ozaveščanju javnosti igrale vodilno vlogo.
Komunikacijska shema zgodnjega 21. stoletja, ki jo prinaša digitalizacija
informiranja, je oslabila tako javno kritiko kot družbeni nadzor nad jav-
nim razpravljanjem. Razpršeni deregulirani zemljevid virov informacije
in veriženje kanalov komuniciranja sta posegla v liberalno-demokra-
tično dediščino razumevanja javne besede in z njo povezane družbene

odgovornosti. Informacija je postala prostopretočna, odporna na družbeno kritiko, delujoča v korist informatorja (in ne javnosti) in brezbrizna do posledic.

Internet je ustvaril prostor za razpršeno individualizirano javno razpravljanje, ki združuje osebno in politično komuniciranje. Novica, ki je najprej omejena le na ozek krog ljudi, lahko hitro prestopi v večmilijonsko skupnost, ne da bi bila pred tem podvržena preverjanju in filtriranju klasičnega uredniškega odbiralca. Četudi je digitalizirani komunikacijski prostor odprt za množstvo stališč, pa razpravljanja ne pluralizira; nasprotno, ga polarizira. Že leta 2001 je Cass Sunstein v delu *Republic.com* napovedal prihod fragmentirane družbe, kjer se bo lahko vsakdo samoizoliral od pogledov, ki bodo nasprotna njegovim. Zaradi družbenih omrežij se lahko danes izpostavljam sporočilom in vsebinam, ki odsevajo naša lastna prepričanja – in filtriramo vse, s čimer se ne strinjamo. Tradicionalni mediji so javnost (hočeš nočeš) vključevali v raznolike razprave, danes pa so novi mediji dosegli, da se ljudje vse bolj vključujejo v razprave skupin sorodnih identitetnih in ideoloških profilov. Še leta 2007 je primerjalna študija blogosfere najodmevnejših blogerjev s politične leve in desnice v ZDA (Hargittai et al., 2007) pomirjajoče sklenila, da ni nikakršnih indicev, o katerih so v času objave svarili mnogi, da bi se blogerji vse bolj zapirali v okope ideološko sorodnih pozicij. Nasprotno, povzema študija, ugotavljamo, »da je med nekaterimi najbolj brani blogerji prisotno komentiranje nasprotnih stališč ter navajanje povezav do vsebin na nasprotnih polih političnega in ideološkega spektra; če ne drugega, vsaj vljudno pripoznajo njihov obstoj oz. jih navajajo kot vir za njihovo razpravo« (ibid.: 85). Fragmentirajoča moč novih informacijskih tehnologij še ni aktivirana. S prihodom družbenih omrežij je politično komuniciranje povečini omejeno na mnenjske izolirnice, izpraznjene nasprotnih stališč in/ali nasprotujočih si podatkov.

Družbena omrežja so komunikacijo pretvorila v tržno priložnost. Najuspešnejši in pionir v tem poslu je Mark Zuckerberg. Glavno poslanstvo Facebooka je ustvarjanje interakcij oz. spletnega komunikacijskega prometa in služiti z oglaševanjem, ki se odzove na to aktivnost. V *Anti-social media* (2018) Siva Vaidhyanathan opiše Zuckerbergov projekt kot enega najuspešnejših globalnih oglaševalskih strojev, ki je odtegnil milijone oglaševalskega denarja od organizacij, od katerih sta odvisna demokratično razpravljanje in institut družbene odgovornosti. Ker temelji na ideji »globokega monitoringa« (namesto poglobljenega branja), je poslovna zapoved, da se vse, kar doseže status udarnega naslova, brez uredniške odgovornosti preverjanja deli dalje. To vključuje politično oglaševanje. Tvorci iste politične kampanje lahko izdelajo vrsto prilagojenih oglasov,

ki so začasni in po doseženem cilju doseganja tarčne skupine izginajo iz javne domene: o njih ni ne arhivske sledi, ki bi omogočila politološko analizo (ali zgolj javno presojo), ne podatkov o naročnikih. Politična sporočila prihajajo z lažnih uporabniških računov, ki jih Facebook – kot v primeru zloglasne vpletenosti Cambridge Analytica v Brexit in propu- tinove Internet Research Agency v ameriške volitve – v imenu poslovne etike varuje pred razkritjem identitete.

Družbeni mediji in zaton resnice

Za ustvarjanje oglaševalskega interesa digitalni mediji potrebujejo komunikacijsko veriženje (Holiday, 2017). V tej odvisnosti se odpira vzporedna tržna niša – za »subverzivno industrijo lažnih novic« (Figuei- ra et al, 2017). Dezinformacija je atraktivna za distributivne mehanizme Facebookovih algoritmov. Lažne novice se širijo hitreje od klasičnih in imajo precej širši doseg (Vosoughi et al., 2018). Najbolj odmevne novičar- ske »kaskade«, kot pokaže študija novičarskih tvitov, dosežejo med 1000 in 100.000 bralcev, medtem ko preverjene informacije redko dosežejo več kot 1000 uporabnikov Tweeterja. Več ko je spletnih strani, ki širijo nepreverjene govornice, bolj te sčasoma pridobivajo na verodostojnosti, družbena odgovornost vira, ki je zagnal dezinformacijo, pa medli. Delno so za razširjanje odgovorni algoritmi in boti, toda kot poudarjajo isti raz- iskovalci, ti širijo tudi preverjene novice. Glavni akter razširjanja lažnih novic je še vedno človek. Tehnologija je ustvarila orodje in priložnost, zloraba obeh pa je prispevek človeškega uma.

Komunikacijska krajina 21. stoletja je posejana s postojankami lažnih novic, ki imajo za svoj obstoj različne razloge. Ko gre za navadne držav- ljane, ti širijo lažne novice bodisi vedoč bodisi nevedoč. Kot glasniki »novega« v obeh primerih pridobivajo na ugledu (Gross, 2018). Z objavo sprožijo proces »pripoznavanja«. »Deljenje« objav (sharing) je »deklara- cija o identiteti« (Vaidhyanathan, 2018: 183); postavi me v določen krog ljudi in loči od kroga nasprotnikov. Objavljamo, da zadovoljimo svoje »pleme«, in bolj ko so naše vsebine radikalne in vprašljive, močnejši je naš identitetni signal. Merton in Lazarsfeld (1954) sta že v zgodnjih pet- desetih letih prejšnjega stoletja opisala pojav homofilije, to je psihološke preference združevati se v socialna omrežja istomislečih. Homofilija na družbenih omrežjih opravlja sorodno psihološko funkcijo performativ- nega in socialnega izrekanja identitetne pripadnosti – le da v digitali- zirani formi, kjer izrekanje zvestobe množici istomislečih šteje več kot distancirano preverjanje resničnosti objavljenega, ustvarja politični uč- nek, ki presega identitetni prostor uporabnika. Izrisuje komunikacijsko patologijo javnega razpravljanja pod okriljem paradigme, ki jo Figueira

s sodelavci (2017) opiše kot monetizacija objavljanja. Senzacionalistični, propagandistični in radikalizirajoči toni zmagujejo v boju za algoritmično prepoznavnost, kar pomeni, da se oži prostor za umirjeno, informirano in odgovorno komuniciranje.

Ko gre za organizirano dezinformiranje, so cilji pretežno finančni ali politični. Finančno shemo je v knjigi *Trust Me, I am Lying* slikovito, in samoizpovedno, opisal Ryan Holiday. Sodi v generacijo mladih tehnološko visoko opismenjenih medijskih manipulatorjev, z veščinami v sferah digitalnega marketinga, na družbenih omrežjih in v spletnem novinarstvu. Novico o papeževi podpori Trumpu je zasnoval najstnik iz Romunije. Mnogim lažnim novičarskim portalom, ki so začeli s spremljanjem volitev v ZDA, so raziskovalni novinarji sledili do različnih žarišč, od Rusije pa vse do »majhnega mesta« v Makedoniji, »Trumpovega Velesa«, nekoč znanega kot Titov Veles. Tudi tam so »novinarsko delo« opravljali najstniki, ki so z ustvarjanjem senzacionalističnih zgodb odkrili oglaševalsko zlato jamo (Kirby, 2016).

Politični motivi krožijo v razponu od uničenja javne podobe nasprotnika do paraliziranja demokracije. Povečini našo pozornost pritegnejo negativne politične kampanje, ki si prizadevajo očrniti politične nasprotnike, toda ta »krasni novi svet« digitalizirane javne sfere (Vaidhyanathan, 2018: 178) je le vrh hromljenja principov demokratične družbe. Lažna novica ima nosilno funkcijo v razgradnji javnega zaupanja – ne le v medije in verodostojno novinarsko delo – temveč v javne institucije demokratičnega družbenega reda nasploh.

Nedavna mednarodna longitudinalna študija Thomasa Hanitzscha s kolegi (2018) je proučevala zaupanje v medije v 53 državah, vključenih v meritve javnega mnenja. Splošen vtis o padcu zaupanja medijem predvsem v zahodnih demokracijah, na katere že dlje časa opozarjajo različni raziskovalci, ne drži povsem, pravijo. Najočitnejši upad je zaznati v ZDA in Avstraliji – in nasploh državah z močno izraženo politično polarizacijo. Pokažejo tudi, da je zaupanje v informativne medije močno povezano z zaupanjem javnosti v politične institucije. Boj za zaupanje v medije je tako tudi boj za zaupanje v druge družbene institucije in ga je treba obravnavati v tej povezavi.

Avtorji zaupanje v medije opredeljujejo kot obliko institucionalnega zaupanja, to je »pripravljenosti občinstva na ranljivost glede medijskih vsebin, ki se zanaša na pričakovanje, da bodo mediji svoje delo opravili kakovostno« (ibid.: 5). Zaupanje vsebuje noto tveganja – občinstva morajo zaupati, da je bilo novinarsko delo opravljeno profesionalno, pri čemer pomembno vlogo igra dejavnik preteklih izkušenj. Lažne novice gradijo svoj politični kapital na obratni logiki: pričakovanje o kakovosti

novinarskega dela je postavljeno v ozadje, njihovo delo je poglobljati polarizacijo javnosti. Če to povežemo z zgornjo ugotovitvijo, (ideološko) polariziranje javnosti ustvarja družbeno klimo za razgradnjo zaupanja drugih družbenih institucij demokratičnega reda. Tarča niso mediji, temveč družbena pogodba liberalne politične dediščine.

Ugotovitve so pomembne tudi za Slovenijo, ki je podobno kot druge post-socialistične države na seznamu zmanjšane zaupanja v medije. Avtorji to pojasnjujejo z neuresničeni pričakovanji mladih demokracij nekdanje vzhodne Evrope. Toda če upoštevamo, da se je zaupanje podobno zmanjšalo v uveljavljeni demokraciji Nizozemske leta 1999 ob prihodu populističnih brezplačnikov, imajo naporu oslabiti javno RTV v Sloveniji – po poti uravnoteženja kakovostnega in neodvisnega novinarstva s propagandno-dezinformativnimi mediji – podobno kot v zahodnih demokracijah širšo politično motivacijo polariziranja javnosti. Pohod proti javni RTVS in proti verodostojnemu novinarstvu sploh je dimna zavesa za razgradnjo ugleda in družbene moči institucij javnega dobrega. Ni naključje, da so na tem seznamu tudi institucije javnega zdravja, državni statistični uradi, znanost in šola.

Sklep

Znašli smo se v zgodovinsko-tehnološki situaciji, ko z našim čutom za družbeno in državljanskim čutom upravljajo viri dezinformiranja. Ko gre za organizirano dezinformiranje, razpečevalci lažnih novic sebe opisujejo kot bojvnike proti »lažnim medijem«. Izraz »lažna novica« so kooptirale sile, piše Vaidhyanathan, ki želijo porušiti legitimne, profesionalne novinarske prakse in institucije (2018: 185). Kakovostni in kredibilni mediji so sprožili protiboj: z oznakami preverjeno z dejstvi (angl. fact checked) in akcijami ozaveščanja javnosti. Tržna resničnost njihovega obstoja jih sili, da so internetni uporabniki prisiljeni opirati se na novice, ki jim jih dostavljajo algoritmi in novinci na trgu informacij, kot so BuzzFeed, Vox ali Fusion.

Javna RTV ostaja (poslednje) zatočišče tiste državljanske informiranosti, ki je temelj liberalnih demokracij: pluralne, a ne fragmentirane, celostne in ne tržno vodene obveščenosti o zadevah javnega dobrega, življenja skupnosti in skupne (lokalne in planetarne) prihodnosti. Boj za javno RTV je boj proti vsem tistim oblikam tržnega prisvajanja informacije, ki so v slabem desetletju tehnološko brezmejnih možnosti informiranja ustvarile asocialne, neobveščene in za skupno dobro imune javnosti.

LITERATURA

- Gross, Grant (2018): Fake News Spreads Fast, But Don't Blame the Bots. Internet Society. Dostopno prek <https://www.internetsociety.org/blog/2018/03/fake-news-spread-fast-dont-blame-bots.bots/> (22. 7. 2020).
- Hanitzsch, Thomas in Arjen van Dalen (2018): Caught in the Nexus: A Comparative and Longitudinal Analysis of Public Trust in Press. *The International Journal of Press/Politics* 23 (1): 3–23.
- Hargittai, Eszter, Jason Gallo in Mathew Kane (2008): Cross-ideological Discussion among Conservative and Liberal Bloggers. *Public Choice* 134: 67–86.
- Holiday, Ryan (2017): *Trust Me, I 'm Lying: Confessions of a Media Manipulator*. London: Profile Books.
- Kirby, Emma Jane (2016): The City Getting Rich from Fake News. BBC News. Dostopno prek <https://www.bbc.com/news/magazine-38168281/> (5. 8. 2020).
- Phillips, Whitney in Ryan Milner (2017): *The Ambivalent Internet: Mischief, Odiety, and Antagonism Online*. Cambridge: Polity Press.
- Vaidhyanathan, Siva (2018): *Anti-social Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*. New York: Oxford University Press.
- Vosoughi, Sorous, Deb Roy in Sinan Aral (2018): The Spread of True and False News Online. *Science* 6380: 1146-1151. Dostopno prek <https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146.full> (12. 8. 2020).

VERJETI ALI VEDETI¹

BORIS BERGANT

Sociološke raziskave ugotavljajo, da uživajo države z boljšim javnim servisom, ki je primerno financiran, boljšo kakovost življenja, bolj razvejano politično kulturo, učinkovitejšo demokracijo in večjo udeležbo na volitvah od okolij, kjer sta delo in obstoj javnih servisov predmet sporov in pritiskov, njihova neodvisnost in s tem verodostojnost pa ogroženi. Državljeni s solidnim javnim servisom izkazujejo tudi več zanimanja za javne zadeve ter so civilno in družbenopolitično aktivnejši (EBU, 2020a).

Javni servisi niso samo vir informiranja, marveč zlasti v manjših državah tudi najpomembnejši ustvarjalec in posrednik kulturnih, izobraževalnih, razvedrilnih, športnih, regionalnih in manjšinskih vsebin, promotor in spodbujevalec ustvarjalnosti in inovativnosti ter tehnoloških inovacij. Njihovo delovanje ima multiplikacijski družbeni učinek, ki se izkazuje tudi v odnosu glede na vložek. V primeru BBC se na primer giblje v razmerju 1 : 4,5 in je že spričo narave komercialnih ponudnikov na tržišču (razmerje lastne in kupljene produkcije) neprimerljiv z drugimi mediji (BBC, 2019).

V državah, ki še niso premostile in zaokrožile pred 30 leti sprožene tranzicije, se soočajo z ovirami in zapleti pri uveljavljanju neodvisnosti javnega servisa ter posledično njegovega javnega vpliva. Te države izkazujejo tudi več nezadovoljstva in razklanosti v družbah, večjo konfliktnost, zmanjševanje udeležbe na volitvah ter skorajda ciklična »krizna upravljanja«.

Vzrok in posledica težav v državah z nedokončano tranzicijo je tudi nezadostno financiranje in večna finančna podhranjenost javnih servisov, ki so žrtve političnih pritiskov in izsiljevanj. Poti ogrožanja neodvisnosti in samostojnosti so raznovrstne – od neposrednega oblastnega prevzema vzvodov upravljanja in vodenja javnih servisov do njihovega izrinjanja in omejevanja na tako imenovanem svobodnem medijskem trgu z nelojalno konkurenco in z mediji sumljivih namembnosti.

Dualizem na področju elektronskih medijev (pred četrto stoletja) je uveljavil teorem in podmeno, da sta poslej smotrna in družbeno sprejemljiva dva modela: model javnega servisa, ki naj bi zagotavljal osnovno preskrbo vsebin občega javnega pomena/interesa in ki torej sme kljub svobodi trga za njihovo proizvodnjo in razširjanje trošiti javni denar, ter model komercialnih in specializiranih ponudnikov vsebinskih niš, katerih poglavitni namen je zaslužek in profit. Država ščiti javni servis, naj bi zagotavljala njegov obstoj in razvoj, pri čemer pa naj bi nad njegovim

¹ Naslov izposojen od Coyne (2018).

poslanstvom bdela civilna družba ali kar se da neposredno uporabniki – državljani. Hkrati naj bi država omogočala tudi razmah medijskega podjetništva in zagotavljala pravila za sožitje in sorazmernost. EU na tem področju posega s periodičnimi direktivami, Svet Evrope pa s konvencijami (oboji so obveznost za države članice) in priporočili (po načelu dobrih praks).

Z včlanjenjem vzhodnoevropskih držav s pretežno nedokončano tranzicijo so se merila EU precej razvodenela. Ker je področje kulture in medijev izključna pristojnost članic, se je razmahnila paleta praks, katerih najbolj boleča točka je prav neodvisnost in finančna preskrba medijev. Posegi in intervencije organov EU so možni samo, kadar gre za očitne kršitve vladavine prava in temeljnih človekovih pravic (svoboda zbiranja in izražanja). Vendar so pota arbitriranja dolga in zapletena.

Za razliko od zahodnoevropskih praks so mediji v večini vzhodnoevropskih primerov manj stabilni in bolj podvrženi prekucništvu. Ker so se vzhodnoevropske družbe razvijale predvsem na področju strankarstva (in manj pluralizma civilne družbe), se je (iz)rodil sistem partitokracije. Nekdanji monoteistični monopol nadomešča podobno agresivna praksa različnih strank, ki si prizadevajo za vpliv na medije. Vladanje razumejo kot pravico do absolutnega nadzorstva nad informacijami in svetovnonazorsko prevlado na vseh področjih (kultura, znanost itd.). V tej smeri so se postrojile Madžarska, Poljska, Belorusija, Rusija, deloma Srbija, Črna gora in Moldavija, pritiski pa so skoraj povsod. Ker se sistemi le počasi spreminjajo in izpopolnjujejo (ponekod so vendarle zaznavni napredki!), je paradigmatična posledica skoraj slehernega volilnega ciklusa, še posebno če pride do zamenjave na oblasti, čim urgentnejše sprejemanje in popravljanje zakonov o medijih, s čimer se skušajo oblasti utrjevati. Procesi so včasih prav satirični – zakone pogosto popravljajo z nebitvenimi dopolnili, le da si zagotovijo podlago za predčasno zamenjavo in namestitev »svojih« v upravljavskih in nadzornih organih.

Še huje – nadzorstvo nad javnimi servisi ponekod prav agresivno utrjujejo še z vplivanjem preko zasebnih medijev. V večini primerov pri tem sploh ne gre za medije, katerih namen je zaslužek. Lastniki teh medijev praviloma ne pripadajo medijski branži. Gre za tajkune ali oligarhe oz. skupine, ki se ukvarjajo z najrazličnejšimi dejavnostmi in vzdržujejo medij zgolj za promocijo svojih poslov ali celo egov lastnikov, hkrati pa z njimi vzdržujejo klientelistični odnos z oblastmi. Ker v večini teh držav cveti korupcija, je tako krog zaokrožen.

V sodobnih družbah, četudi avtokratskih, pa že zaradi razmaha na spletu (vsaj dokler ostaja odprt) ni mogoče povsem izločiti opozicijskih in alternativnih medijev. Mogoče pa je omejiti njihov doseg in vpliv. Z izjemo Grčije in Izraela sicer še nihče ni niti začasno ukinil javnega servisa.

To bi bilo le preveč očitno v nasprotju z obveznostmi, ki so jih države sprejele s članstvom v EU, Svetu Evrope in tudi OZN.

Še naprej pa poteka spopad med novinarstvom (oprtem na kodekse in profesionalne standarde) in novodobnimi zlorabami – z lažnimi novicami in sovražnim govorom, z agitacijo in propagando ter s spletnimi troli in algoritmi, ki so tudi sicer sestavine sodobnega kibernetnega vojskovanja. To ne deluje samo »nekje daleč«. Na izide volitev in javno mnenje se deluje tudi pri nas, vse bolj sistematično in četudi v nasprotju z zdravim razumom. Vsebina takšnih objav je pogosto agresivna, sovražna, šovinistična, polresnična ali izmišljena, konfliktna in izključujoča. Le malo pa je v njej empatije, sinergije, kohezije in perspektive. Namen ni komunikacija, marveč indoktrinacija.

V teh okoliščinah se pomen in poslanstvo ter povpraševanje po neodvisnem javnem servisu ter kakovostnem in verodostojnem novinarstvu nasploh povečuje »eksponencialno« (kot pandemija). Smo pred (usodnim) križpotjem.

Zdi se, da ločnica v Evropi čedalje bolj poteka na nekdanjih mejah hladnovojne konfrontacije – z novodobno ideologijo. Svoboda medijev se uveljavlja le počasi in jo vedno znova ogrožajo novi ali preoblečeni oblastniki s svojimi novoideološkimi poslovnimi zavezniki, njihovimi omrežji in podsistemi.

Nobene potrebe ni, da bi bila Slovenija, ki kumulativno nikoli ni sodila »onkraj železne zaves«, kar je bilo v svetu obče priznано, del tovrstnih procesov – četudi skušajo populisti, agitatorji in propagandisti še naprej prekrojevati zgodovinska dejstva. Kot pravi akademik Štih: »Revizija zgodovine je negativni predznak dobila v trenutku, ko so se zgodovine polastile ideologije in z njimi povezane politike« (Teržan, 2020).

Izkušnje in izročilo pandemije

Takšna vsebinska in konceptualna delitev se je pokazala tudi ob nedavnem izbruhu pandemije, kjer so se izpričale znatne razlike v pristopih. Eni so se k sreči (in kajpak sprti) prilagajali. Tudi Slovenija. Dojeli so, da so dimenzije krize tako obsežne, da je ni mogoče reševati z dekreti in zgolj enostransko komunikacijo (červavno je vsaka oblast in birokracija »krvava pod kožo« ter je zanjo najudobnejša arbitrarna administrativna bližnjica). Znova se je izkazalo, da je za potrpljenje in sobivanje neizbežna raznovrstnost informacij, njihova primerjava in dialog o njih. Ne zadošča niti verovanje, niti abstraktno zaupanje, niti absolutni skepticizem. Za iskanje najboljših rešitev so potrebni vsi. Naglica, urgentnost je le časovno in postopkovno omejen alibi. Mnoge države so pri tem, vsaj za zdaj, padle na izpitu. Enosmerno komunikacijo so okrepili dvomi in gnev.

Razsodba javnosti se v številnih okoljih že zrcali v množičnih demonstracijah zoper nesorazmernost posameznih (četudi bržčas dobronamerno zastavljenih) ukrepov in politik izvršilnih oblasti, pa tudi v razsodbah avtonomnih nadzornih ustanov, vključno z ustavnimi sodišči, ki jih razveljavljajo in revidirajo. To je normalnost v vladavini prava. Izkušnje so pestre, nauki pa poučni. Tudi za poslanstvo javnih servisov.

Tudi v času krize je pomembno vlogo odigralo raziskovalno novinarstvo, ki je eno temeljnih poslanstev in prednosti javnih servisov. Med napakami akterjev v času pandemije – ki so bile nedvomna posledica stisk, narekovanih z urgenco – in zlorabami v časih krize je seveda bistvena razlika. Nečednosti se niso dogajale samo v Sloveniji, ki se je v krizi nasploh sicer izkazala za dokaj uspešno. Javni servisi, ki so stranpota sproti razkrivali, so opravljali zgolj svojo dolžnost. Kritike o nagajanju oblasti so neutemeljene, saj razkrivajo nepoznavanje namembnosti javnega medija in pristranskost zornega kota. Tem bolj, ker nobena objava ni bila ovržena niti s tožbo, kaj šele s sodbo, niti ni prišlo do prijav kršitev poklicnega etičnega kodeksa. Vsak posel, tudi kreativni in novinarski, pa je seveda vselej mogoče opravljati še bolj temeljito in še bolje.

Vsekakor je pandemija, ki bo imela bržčas še neslutene posledice, utrdila vlogo in pomen javnih servisov.

Vloga in verodostojnost javnih servisov se potrjuje predvsem ob najpomembnejših in kriznih okoliščinah (volitve, nesreče, vojne ipd.). Tedaj je še posebej izmerljiv njihov učinek in domet, zlasti pa njihov linearni učinek. Prve analize odmevnosti javnih servisov med pandemijo v Evropi pričajo o njihovi nenadomestljivi vlogi. Kljub različnim pristopom (apologetsko in pasivno prenašanje odločitev vlad in »kriznih štabov« ali bolj ustvarjalen in kritičen odnos do ukrepov in preverjanje dejstev) so javni servisi v Evropi v tem času zabeležili skokovit porast avditorija (v povprečju za 35 %) ter tudi porast zaupanja in podpore (za povprečno 28 %) (EBU, 2020b).

K temu je seveda prispevala njihova zmogljivost in razvejanost (interdisciplinarno odzivanje, dopisništva v domovini in tujini, hitra prilagodljivost na zahteve knock-downov), prilagajanje shem predvajanja vsebin, uvajanje šolskih programov in učenja na daljavo, sodelovanje s pedagoškimi in znanstvenimi ustanovami itd. Vsekakor je pandemija razkrila nove in neslutene možnosti/prednosti, pa tudi nujnost preverjanja organiziranosti javnih servisov, ki kar kričijo po izpopolnitvi dosedanjih paradigem. Odprla so se nova področja, možnosti in metode odzivanja na javni interes.

Sprememba tehnologije (digitalizacija), ki že dlje časa povzroča in narekuje revolucijo v produkciji in organiziranosti, je že tako ali tako

pospešila razmislek o vsebinskih izpopolnitvah, pandemija jih je le še poglobila. Hitrost odzivanja in funkcionalne preobrazbe bodo odločale o prihodnosti javnih servisov. Pandemija je sicer nekoliko zavrla dileme o načinu konzumacije (linearno ali z zamikom, specializirani kanali, izkoriščanje arhivov), ne pa tudi nujnosti in neizbežnosti nadaljnje racionalizacije in medijske integracije. Merjenje avditorija javnih servisov postaja čedalje pomembnejše, ne toliko zaradi tekmovanja med mediji, marveč zaradi razumevanja potreb in strukture uporabnikov – na različnih nosilcih – in zaradi ustrezne uredniške odločitve za vsako od namembnosti. Pridobivanje podatkov je čedalje kompleksnejše (in dražje). A podcenjevanje sodobne analitike je lahko usodno, tako za strategijo programov in njihove distribucije kot tudi za določanje uspešnosti in relevantnosti.

Neodvisnost in financiranje

Temeljni pogoj za uspešno uresničevanje poslanstva javnih servisov je njihova uredniška in poslovno-opravniva neodvisnost in avtonomija. S tem pa je neposredno in vzročno povezano tudi financiranje. V javnosti se to pogosto zmotno povezuje z zadovoljstvom glede vsebin in se celo meri s preštevanjem prispevkov, povezanih s to ali drugo (politično) opcijo. Gre bodisi za pomanjkanje medijske pismenosti ali za naklepno in tendenciozno zavajanje. Javni medij je v funkciji družbe, ne pa države ali vlade (takšni so državni mediji), niti ne sme biti podaljšan propagandist strank ali drugih interesnih skupin in posamičnih (npr. gospodarskih) interesov. Medij servisira državljane z raznovrstnimi informacijami in vsebinami, omogočati mora doumevanje družbenih vprašanj in spodbujati javni dialog. V teoriji govorijo o četrti veji oblasti ali o »psu čuvaju«, ki gleda pod prste vsem in vsakomur. Kot tak je »naravni sovražnik«. Njegov zaveznik je edinole kritična in do različnih virov odprta in strpna javnost. Neposredni nadzorniki pa od nje pooblaščen, a neodvisni organi upravljanja. Javni servis je ustrezen le, če vse to opravlja nepristransko (ne pa uravnoteženo, saj to ne rešuje problemov), vsestransko, profesionalno, dosledno in odgovorno.

Obstaja na desetine opredelitev javnega servisa, a marsikdo jih razume po svoje. Zlasti se zaplete pri pojmovanju in delovanju organov vodenja in upravljanja ter merilih in postopkih za njihovo izvolitev. To bi bilo potrebno tudi v Sloveniji ustrezneje opredeliti, saj sta organa (programski svet in nadzorni odbor) spolitizirana in kot taka disfunkcionalna. Tega se aktualni osnutek zakonodaje sploh ne dotika (morda pa kdo računa na »prepad« v naslednjih branjih oz. razpravah sicer dopadljivega predloga, ki je v postopku v državnem zboru).

Članice EBU² so na generalni skupščini v Strasbourgu leta 2002 vsekakor soglasno (in z namenom periodičnega preverjanja) določile šest vrednot, ki opredeljujejo javni servis (univerzalnost, neodvisnost, odličnost, raznolikost, odgovornost in inovativnost), ter štiri vodila ureadniške politike (nepriustransko in neodvisno, pošteno in spoštljivo, točno in pomembno, povezano in odgovorno) (EBU, 2014).

Financiranje javnega servisa ni dobra volja, marveč obveznost države. Obveza izhaja iz Amsterdamskega sporazuma EU (1999) in iz pristopne listine k Svetu Evrope, oba sta pogoja za članstvo v njem. Obilica povezanih dokumentov narekuje spoštovanje neodvisnosti ter »zadostnost in dolgoročnost virov«. Nikjer ni predpisano, kako naj država to zagotovi. Večina članic EBU se financira iz prispevkov/taks, ki jih neposredno plačujejo odjemalci. S tem naj bi ustvarili tvornejšo povezavo z uporabniki. Vzhodnoevropske države so se pretežno odločile za financiranje iz državnih proračunov, kar se je navkljub formalnim varovalkam izkazalo za neprimerno. Dopušča namreč politično arbitriranje in pogojevanje ter povzroča suboptimalno finančno preskrbo.

Neplačevanje naročnine/prispevka je seveda kaznivo dejanje, ki se v Sloveniji uspešno sankcionira, agitiranje k neplačevanju, posebno z argumentom, da »vsebine ne ustrezajo in jih ne gledamo«, pa ne prenese resne presoje ter je izraz političnih pritiskov in medtem že organiziranega in usmerjenega hujskaštva. Javni servis ni ponudba vrste »želeli ste, poslušajte« oziroma dileme med verovanjem in zavračanjem vsega, kar ne sodi v nekočaršnje osebno prepričanje in o čemer se je poglobljeno in pomenljivo razpisal ameriški evolucijski biolog Jerry A. Coyne (2018). Sofinanciranje javnega servisa je podobno prispevkom za zdravstvo, ceste, šolstvo, ki jih prav tako plačujemo ne glede na uporabo in osebna prepričanja.

Rokohitrski osnutek popravkov RTV zakona, ki bi javnemu servisu odvzel znaten del prihodkov in jih preusmeril v druge namene, je mogoče razumeti zgolj kot sestavni del gonje in groženj po podreditvi medija. O podobnih namerah prerazdelitev namenskih prihodkov javnega servisa so odločala že različna ustavna sodišča v Evropi (precendenčni so sklepi nemškega sodišča iz Karlsruheja). Nedvoumni pa sta tudi razsodbi Ustavnega sodišča Republike Slovenije iz let 1998 in 2004, ki nista dopustili takšne možnosti. Osnutek torej v predloženi inačici sploh ne vzdrži pravne presoje.

Vendar pa bi bila premišljanja o sodobnejšem načinu financiranja, ki bi odpravil kamenodobno načelo lastništva sprejemnikov in mobilnih naprav kot pogoj za plačevanje, vsekakor na mestu. Sedanji sistem

2 EBU, Evropska radiotelevizijska unija/zveza javnih servisov, ima 69 članic, ki predstavljajo 115 organizacij v 56 državah. Letos obelježuje 70-letnico. Današnja RTV Slovenija (tedaj kot JRT) je njena soustanoviteljica.

zahteva precej administriranja, nepotrebnih stroškov in hude krvi ter očitno omogoča politično arbitriranje.

Pandemija bo nasploh močno prizadela prihodke javnih medijev z neslutnimi posledicami, zato povsod iščejo dodatne rešitve (EBU, 2020c).

Slovenska vlada pa, sodeč po predloženem zakonskem gradivu, kot edina v Evropi (za kazni in »discipliniranje«) jemlje javnemu servisu celo del dosedanjega in že osem let nespremenjenega prihodka. Nameravajo odtujitev oddajnikov in zvez ter sofinanciranje STA pojasnjuje z izmišljenimi in nestrokovnimi navedbami, kar dopušča edinole sklepanje o imitiranju madžarskih in poljskih modelov oktroiranja vsebin.

V nordijskih državah (Finska, Švedska in v pripravi tudi na Norveškem) so uvedli funkcionalnejšo in enostavnejšo prihodkovno inako, ki temelji na avtomatizmu, univerzalnem financiranju iz deleža odmerjenega davka/dohodnin oseb in podjetij. Sistem je socialno pravičnejši, saj predvideva različne stopnje obremenitve in kumulativno nižja plačila. Po preliminarnih izračunih Zorana Medveda (2020) pa bi se na ta sodobnejši, priročnejši in dolgoročnejši način dalo zbrati dovolj sredstev za javni servis, kot tudi druge potrebe medijev (programi posebnega pomena, tiskani in spletni mediji, slovenski filmski center, neodvisni AV producenti). Zaradi spremembe paradigme bi bila rešitev pravno in sistemsko konsistentna, brez prekucništva, oškodovanja in bližnjic. Seveda pa terja določen trud in temeljit širši premislek, kakršen bi bil nasploh potreben za celovitejšo prenovo RTV zakonodaje – ki terja ustrežnejši digitalni duh. Sedanji predlog močno diši po cikličnih vzhodnoevropskih pristopih k prevzemom oblasti – brez kakršnekoli strategije in težnje po stabilnosti.

LITERATURA

BBC (2019): BBC Annual Report – at a glance. Dostopno prek <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-48840138> (16. 8. 2020).

Coyne, Jerry A. (2018): Verjeti ali vedeti. Ljubljana: UMco.

EBU (2014): EBU Public Service Values: Editorial Principles and Guidelines. Le Grand-Saconnex: EBU. Dostopno prek https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/EBU-Public_Service_Values.pdf (16. 8. 2020).

EBU (2020a): Contribution to Society. EBU Media Intelligence Service. Dostopno prek <https://www.ebu.ch/psm-contribution-society> (16. 8. 2020).

EBU (2020b): Trust in Media 2020. EBU Media Intelligence Service. Dostopno prek https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/MIS/open/Trust_in_Media_2020/EBU-MIS-Trust_in_Media_2020.pdf (16. 8. 2020).

- EBU (2020c): Covid 19 Crisis: PSM Funding at Risk. EBU Media Intelligence Service. Dostopno prek <https://www.ebu.ch/publications/research/membersonly/report/covid-19-crisis-public-service-media-at-risk> (16. 8. 2020).
- Medved, Zoran (2020): Kako financirati medije v Sloveniji, MMC RTVSLO, 13. julij. Dostopno prek <https://www.rtv slo.si/kolumne/kako-financirati-medije-v-sloveniji/530565> (16. 8. 2020).
- Teržan, Vesna (2020): »Karantanci se niso imeli za Slovence in njihova zgodovina ne more biti del zgodovine Slovencev«. Dr. Peter Štih, predsednik SAZU, zgodovinar. Intervju. Mladina, 31. 7. 2020.

POLITIČNA
(RAZ)GRADNJA
MEDIJEV

POSKUSI PODREJANJA JAVNIH RADIA IN TELEVIZIJE

CIRIL RIBIČIČ

Ustavno sodišče Republike Slovenije je postopno razvilo doktrino o javnih radiu in televiziji. Ustavni sodniki so jo razvili v različnih obdobjih in v različnih sestavah; pri njej so vztrajali proti poskusom vsakokratne vladajoče politike, da oslabi avtonomijo javnih radia in televizije z ožrzanjem njune finančne samostojnosti, s kadrovskimi, organizacijskimi in drugimi ukrepi, ki naj podredijo javne medije aktualni politiki. Poskus razrešitve treh članov nadzornega sveta RTV in predlog medijske zakonodaje¹ v letu 2020 kažeta, da se apetiti izvršilne oblasti po podrejanju javnih radia in televizije nadaljujejo in poglobljajo. Za demokratični razvoj bo pomembno, ali bodo ustavni sodniki vztrajali pri ustaljeni ustavni presoji pomena in vloge javnih radia in televizije. Preden podrobneje utemeljim, zakaj je doktrina o pomenu javnih radia in televizije danes enako in bolj aktualna kot v preteklosti, povzemam najpomembnejši odločbi Ustavnega sodišča glede tega vprašanja.

Temelje ustavnopravnega položaja javne radiotelevizije v Sloveniji je določila že prva poosamosvojitvena sestava Ustavnega sodišča RS. V letu 1998 (odločba št. U-I-174/94) so ustavni sodniki branili avtonomijo javne radiotelevizije, ko je oblast ogrožala sistem njenega financiranja in hotela pred potekom mandata razrešiti direktorja RTV Žarka Petana: »Majhnost slovenskega prostora nalaga državi odgovornost za ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete. Zaradi širokega vpliva, aktualnosti in sugestivne moči radia in televizije je zaupanje te naloge javni RTV ustanovi utemeljeno. Poleg tega je RTV Slovenija z raznovrstnostjo in kakovostjo programov, ki pokrivajo interese in zanimanja čim več družbenih skupin, dolžna zagotoviti temelj za svobodno oblikovanje mnenj, izobraževati in zabavati Od celovitosti, nepristranskosti in resničnosti informacij, k čemur je zavezana RTV Slovenija (4. člen ZRTVS), je v veliki meri odvisna tudi svobodnost posameznikove presoje in s tem njegova sposobnost za nadzor nad delovanjem oblasti.« Zaradi napadov na sistem financiranja RTV prek naročnine je Ustavno sodišče pribilo, da predstavlja plačevanje naročnine ustavnoskladen poseg v lastninsko pravico in zagotavlja javnemu zavodu RTV »avtonomijo, potrebno za uresničitev njegovih nalog, in hkrati stalen ter predvidljiv vir financiranja« (ibid).

Enako odločno se je šest let pozneje Ustavno sodišče uprlo poskusom ogrožanja svobode tiska in avtonomije javnih radia in televizije s posegi

1 Gre za predlog drastičnega zmanjšanja financiranja RTV, uvedbo sklada TV produkcije, s katerim bi razpolagal kulturni minister, prenos imenovanja nadzornikov STA z državnega zbora na vlado itd.

v način njunega financiranja. To se je zgodilo potem, ko se je zamenjala vladajoča koalicija in je bila v celoti spremenjena sestava Ustavnega sodišča (odločba št. U-I-106/01). Ob tem je zapisalo: »Svoboda izražanja za javna glasila pomeni, da so neodvisna od vsakršnega državnega ali drugega nadzora in da ni dovoljena nikakršna cenzura od zunaj. Javna glasila opravljajo dejavnost, s katero zagotavljajo uresničevanje pravice do obveščeniosti vsem državljanom in je namenjena ljudem, skupnosti Svoboda izražanja (tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja, kamor sodi tudi RTVS) zato na podlagi prvega odstavka 39. člena Ustave uživa posebno varstvo kot človekova pravica. Ta najprej zahteva, da se država vzdrži nedopustnih posegov vanjo (neposrednih ali posrednih vplivov na programske vsebine) Svoboda izražanja iz prvega odstavka 39. člena Ustave zahteva od države sprejem ustreznih predpisov, ki naj zagotovijo, da bodo lahko javni mediji (zlasti radio in televizija) samostojno izvrševali svoje funkcije (naloge) pri svobodnem oblikovanju javnega mnenja. Zato mora zakonodajalec z ustrežno zakonodajo zagotoviti programsko, organizacijsko in finančno samostojnost javnih medijev. To še posebej velja za tiste javne medije (konkretno RTVS), ki jih ustanovi država in katerih glavni namen je zagotavljati uresničevanje ustavne pravice (državljanov) do javnega obveščanja in obveščeniosti.« Pomembno je, da je Ustavno sodišče javnima radiu in televiziji priznalo pravni interes za vlaganje ustavne pobude za oceno ustavnosti zakona in pravico vložiti ustavno pritožbo, kadar oblast ogroža njuno avtonomijo.

Po tridesetih letih sem z zanimanjem prebral magnetogram razprave v ustavni komisiji (Nastajanje slovenske ustave 1990–1991; izbor gradiv, II. zvezek, DZ, Ljubljana, 2001, str. 430 in nasl.) o tem, kaj zapisati v ustavo glede svobode izražanja. Takrat sem bil priča presenetljivemu preobratu znotraj nove Demosove oblasti, ki je postala kar naenkrat zadržana do rešitev, ki so še nekaj mesecev prej blagodejno vplivale na njeno delovanje v opoziciji in prispevale k njeni zmagi na prvih večstrankarskih volitvah. Te rešitve so se nanašale na pravico vsakogar, da je obveščen o za javnost pomembnih vprašanjih, na možnost iztožiti objavo tovrstnih informacij, na pravico do popravka ipd. Kar naenkrat se novi oblasti demokratične pridobitve iz 80-ih let niso več zdele tako pomembne, da bi si zaslužile vpis v ustavo samostojne Slovenije. Spremembo svojih stališč so utemeljevali tako, da imamo zdaj opravka z demokratično izvoljeno oblastjo in pluralnostjo medijev, medtem ko je bilo potrebno prej rušiti partijsko državo in opozarjati na stranpoti njenega delovanja. V večstrankarskem pluralizmu se lahko zadovoljimo z demokratičnimi standardi iz mednarodnih pogodb, ki zavezujejo mlado državo, za razvijanje nadstandardnih demokratičnih institutov, ki so se izoblikovali v 80-ih letih, pa ni več prave

potrebe. V treh desetletjih, ki so sledila, je še večkrat prišlo do podobnih obratov političnih stališč zaradi prehoda njihovih nosilcev iz opozicije na oblast in obratno. Vsakokrat je nova vladajoča koalicija, levo- ali desnosredinska, nemudoma pozabila na svojo podporo svobodi izražanja in avtonomijo javnih radia in televizije, nova opozicija pa je v teh načelih vedno znova odkrila pomembno zagotovilo za njeno svobodno delovanje in nadziranje oblasti.

Primerjava trenutnega strankarskega soočanja z domačim in evropskim ligaškim nogometom pokaže, da je v Sloveniji politični boj veliko bolj grob, izključujoč in krut, kot je spopadanje na nogometnih zelenicah. Igralci in navijači klubov, ki se borijo za naslov državnega in evropskega prvaka, so za razliko od veljakov političnih strank v večji meri pripravljeni priznati kakovost nasprotnim ekipam, kot to velja za politične stranke, ki se zagrizeno borijo za politično prevlado. Vse, kar v tem zapisu govori o neprimernem odnosu do javnih medijev, velja za vse parlamentarne politične stranke. Vendar pa ni mogoče spregledati slovenske posebnosti, da nastopa na področju informiranja ena od političnih strank (SDS) še posebej izključujoče in sovražno. Tudi druge politične stranke imajo svoja glasila, v katerih pristransko hvalijo svojo in grajajo konkurenčne politične stranke. Posebnost, s katero se soočamo v Sloveniji, pa je v tem, da v konkretnem primeru strankina glasila (Demokracija, Nova24TV in predvolilni brezplačniki) ustvarjajo razmere, v katerih njihovi bralci oziroma gledalci verjamejo samo svojim medijem. Ne zaupajo javnima radiu in televiziji, kar otežuje tvorno sodelovanje med političnimi programi in njihovimi nosilci. To sodelovanje onemogoča vsakodnevno diskvalificiranje politične konkurence, ki se noče podrediti diktatu največje stranke in relativne zmagovalke zadnjih parlamentarnih volitev. Njeni člani, podporniki in sledilci zaupajo samo medijem, ki jih nadzira njihova stranka, mnogi od njih drugih medijev sploh ne berejo oziroma ne gledajo. Stranka deluje navzven izključujoče in jo zanima samo takšna oblast, ki jo lahko sama vodi in vsestransko obvladuje. Navznoter pa gradi na skoraj vojaški pokorščini in disciplini ter nadzira odločanje »svojih« poslancev celo takrat, ko ustava določa tajno glasovanje; poslancem, ki jo zapustijo, pa grozijo finančne sankcije, čeprav ustava določa, da poslanci niso vezani na kakršnakoli navodila. Poleg tega spodbuja in podpira skrajno primitivno zmerjanje drugih strank, njihovih vodstev in neodvisnih novinarjev s strani svojih pristašev in sledilcev na družbenih omrežjih.

Tistim, ki so najbolj zaslužni za netenje verbalnih spopadov, ki obkladajo nasprotnike z izrazi, ki niso primerni niti za razmerje do divjih zveri, še posebej ni v čast, da se nedostojno znašajo nad ženskami ter se z besednjakom kakšnega bordela in uporabo vulgarnega mačističnega jezika

lotevajo novinark, sodnic, socialnih delavk. Ali kot pravi na podlagi lastnih izkušenj v intervjuju predsednica Društva novinarjev Slovenije Petra Lesjak Tušek (Mladina št. 33/2020, str. 37), da se dogaja verbalno posilstvo in razčlovečenje novinark. To počno sledilci stranke, katere vodstvo se od takšnega ravnanja noče ograditi, kaj šele, da bi se odpovedalo podpori tistih, ki delujejo na tako primitivni način. Še več, predsednik vlade je s svojim tvitom o televizijskih novinarkah kot prostitutkah podžgal tovrstno zmerjanje novinark in žensk na odgovornih položajih. Raven diskurza še posebej med anonimnimi sledilci na družbenih omrežjih kar naprej pada. Dno je očitno mnogo globlje, kot se zdi na prvi pogled. In skrajni cilji politične stranke, ki stoji za primitivnimi napadi, so očitno veliko bolj daljnosežni, kot ocenjujejo komentatorji.

Takšni stranki je težko verjeti, da ima čiste namene, ko uvaja spremembe položaja javnih radia in televizije. Toliko bolj, ker so njej podrejena glasila trobilo strankine politike, ki promovira izključno svoje politike, druge pa žaljivo daje v nič, razen če se podredijo stranki in njenemu vodji. Predlogi te stranke niso usmerjeni v zagotavljanje uravnoteženega poročanja o za javnost pomembnih zadevah, temveč si prizadevajo za podreditev javnih radia in televizije in za takšno njuno delovanje, kot ga prakticirajo njena strankarska glasila. Na žalost precej drugih strank postopno prevzema posamezne od naštetih značilnosti nastopanja na vse bolj podivjani medijski krajini z argumentom, da se drugače ne morejo enakopravno bosti z nasprotnikom. Takšni izgovori niso prepričljivi.

Ustava ne more braniti preveč občutljivega reagiranja na kritične razprave, pač pa je treba posege v pravice posameznikov presoјati z vidika povprečnega bralca. Zaradi opisanega padanja ravni javnega soočanja obstaja nevarnost, da bi v Sloveniji začeli svobodo izražanja uporabljati preširoko, za varovanje zmerljivk in žalitev, ki so si pridobile pravico obstoja na družbenih omrežjih, čeprav nimajo nobene zveze z demokratično razpravo o za javnost pomembnih zadevah. To velja tako za tvit predsednika vlade o novinarkah kot prostitutkah (ki ga je v bran vzelo celo Vrhovno sodišče RS) kot za nepremišljene grožnje s plakatov nekaterih kolesarjev ob petkovih večerih. Vendar z eno razliko. Napačno je namreč prepričanje, da je ustavno zagotovljeno enakost pred zakonom mogoče razumeti, kot da je treba z enakimi vatli meriti izjave nemočnega »kolesarja« protestnika in predsednika vlade. Ne moremo spregledati ogromne razlike v položaju in odgovornosti prvega in drugega. Zato si drugi ne sme privoščiti toliko kot navaden državljan na protestih ali novinar, ki reagira na provokacije vplivnega političnega funkcionarja. Ustavni in evropski sodniki pojasnjujejo, da je treba enako obravnavati enake in različno različne situacije. Pri nas pa je precej razširjeno prepričanje, da

je treba oblastnike obravnavati celo milejše, kadar posegajo po žaljivih zmerjanjih, čeprav ustavni in evropski sodniki priznavajo politikom samo en »privilegij«, to je, da morajo biti sposobni prenesti hujše kritike kot navadni smrtniki. Ne smejo provocirati javnosti niti svojih kritikov podcenjujoče obravnavati kot preprosto rajo, ki nima človekovega dostojanstva.

Podobno – medijski monopol, podrejanje novinarjev, ki se spreminjajo v promotorje političnih funkcionarjev – se dogaja marsikje tudi na občinski ravni, kjer nekateri župani, še posebej če imajo v občinskem svetu prepričljivo večino, delujejo podobno kot SDS na nacionalni ravni. Največkrat se to kaže v spreminjanju občinskega glasila v županovo trobilo, ki odkrito skrbi za promocijo župana in koalicije, ki obvladuje občinski svet. O kakšni resnejši vlogi takšnih medijev pri nadzoru ravnanja občinskih oblasti ni nobenega sledu, čeprav so financirana z javnimi sredstvi.

V razmerah splošnega nezaupanja med strankami leve in desnice pridobivajo pomen evropski minimalni demokratični standardi varstva pravic, katerih kršitve moralno in materialno sankcionirajo evropski sodniki in kritizirajo takšne institucije, kot je Beneška komisija. Zato bi ti minimalni standardi lahko bili tudi v pomoč pri iskanju možnosti sobivanja danes izključujočih se programov in kadrovske ekip.

V preteklosti so se ustavni pravniki ukvarjali v glavnem z nevarnostmi, ki jih za svobodo izražanja in avtonomijo medijev predstavlja vsakokratna politična oblast. Novejši razvoj pa opozarja na nove oblike podrejanja medijev in novinarjev. Mislimo na zlorabo ekonomske moči pomembnih domačih podjetij in mednarodnih korporacij. Še najbolj nedolžna oblika takšnega podrejanja je objavljane dolgih (in dolgočasnih) plačanih prispevkov in intervjujev gospodarskih mogotcev. To je najbolj očiten in najmanj nevaren vršiček ledene gore, ki ogroža svobodno ustvarjanje novinarjev in avtonomno delovanje urednikov. Veliko nevarnejši in bolj prikriti ekonomski pritiski na medije so povezani z lastniškim obvladovanjem medijskih hiš in z ekonomskimi pritiski, ki pomenijo kupovanje medijev in novinarjev na podobne načine, kot se kupujejo in prodajajo nogometni igralci. Taka aktivnost je posebej nevarna, kadar poteka z roko v roki z veljaki političnih strank, državne oblasti in ekonomskih subjektov, ki lastniško obvladujejo medijsko tržišče. Upravičeno lahko govorimo o poskusih kupovanja ne le medijev, temveč posledično tudi volitev, seveda na posreden način, kjer je podrejanje medijev pomembno sredstvo. Posebno skrajnost na tem področju predstavljajo vlaganja tujega kapitala, na primer madžarskega, v medij, ki promovira skrajne politične programe in pomeni flagrantno kršitev veljavnega pravnega reda v škodo svobode tiska in svobode izražanja. Tovrstne kršitve niso sporne samo z vidika ustave in EKČP, temveč tudi prava Evropske unije.

Ustavno sodišče bo zagotovo tudi v prihodnje preprečevalo najhujše posege v avtonomnost javnih radia in televizije (nesorazmerno zmanjševanje naročnine, neustavni posegi v kadrovsko avtonomijo javne radiotelevizije in STA, ustvarjanje političnih in ekonomskih monopolov na medijskem področju, razprodaja medijskega vpliva domačim in tujim ekonomskim centrom). Toda vsakokratna državna oblast ima veliko drugih vzvodov za vzpostavljanje političnega in ekonomskega obvladovanja medijske krajine, ki jim Ustavno sodišče ne more do živega.

Prednost javnih radia in televizije ni v tem, da bi propagirala edino zveličavno resnico, temveč da zagotavljata spoštovanje minimalnih standardov objektivnega, uravnoteženega, verodostojnega poročanja, informiranja in komentiranja v funkciji nadzora nad vsakokratno politično oblastjo. Tragikomična posebnost trenutnih razmer je, da si poskušajo podrežati javna radio in televizijo tisti, ki nočejo plačevati RTV naročnine ter pozivajo svoje člane in sledilce k bojkotu plačevanja. Namesto javnega servisa, ki verodostojno informira o za javnost pomembnih zadevah, si želijo javne medije, ki bodo ustvarjali lažne novice in prilagajali komentiranje aktualnih dogajanj interesom vladajočih centrov politične in ekonomske moči. Namesto da bi politične stranke svoje delovanje prilagajale javnemu mnenju, želijo to mnenje ustvarjati in nadzirati oziroma oblikovati po svoji podobi.²

Političnim strankam so potrebni mediji, da lahko učinkovito vplivajo na ravnanje širokega kroga volivcev. Pri tem klasični pristopi vplivanja prek časopisnih ter radijskih in televizijskih oglasov niso več dovolj učinkoviti. Ameriški predsednik Donald Trump je učinkovito zlorabil družbena omrežja, da je s pomočjo njihovih podatkov o milijonih uporabnikov oziroma njihovih osebnih profilih prek družbenih omrežij selektivno nagovarjal skupine volivcev. Podobne metode za selektivno obravnavanje posameznih volivcev in skupin bodo široko uporabljale vse pomembnejše politične stranke in kandidati, če bodo hoteli biti uspešni na volitvah, tudi slovenskih. Političnim strankam in ekonomskim centrom družbene moči je tudi sicer prirojena pristranskost, ki izhaja iz njihove ideološke, interesne in druge programske usmeritve. Od njih ne moremo pričakovati oblikovanja celovitih, objektivnih in verodostojnih informacij ter objektivnih kritičnih analiz stanja in stališč, skladnih z nacionalnimi interesi. Zaradi tega slovenska medijska krajina potrebuje verodostojne vesti in komentarje javnih radia in televizije bolj kot Sahara vodo.

² Tovrstna aktivnost političnih strank je več svetlobnih let oddaljena od stališč Ustavnega sodišča, ki je večkrat poudarilo odgovornost zakonodajalca, da zagotovi programsko, organizacijsko in finančno samostojnost javnih medijev in še zlasti javnih radia in televizije, katerih glavni namen je zagotavljati uresničevanje ustavne pravice (državljanov) do javnega obveščanja in obveščenosti.

MEDIJSKE IGRE BREZ MEJA OD DONAVE DO TRIGLAVA

TANJA KERŠEVAN SMOKVINA

Kar se je v zadnjih desetih letih pod vladavino Viktorja Orbána zgodilo v madžarskem medijskem prostoru, se je odvijalo pred očmi madžarske in svetovne kritične javnosti, akademskoraziskovalnih krogov, novinarskih združenj in civilnodružbenih organizacij. Ti so od vsega začetka opozarjali na namerne diskriminatorne medijske politike vlade, nesorazmerno in neomejeno uporabo državnih financ ter prevzeme vrste neodvisnih medijskih podjetij, a niti množice protestnikov na ulicah, niti kritike mednarodnih organizacij, niti opozorila Evropske unije niso preprečili vzpostavitve provladnega medijskega imperija (Batofry, 2020). Madžarska si je sicer skupaj s Poljsko zaradi nedemokratičnih ravnanj prisluzila sprožitev 7. poglavja Pogodbe o Evropski uniji, a sta na julijskem vrhu Evropske unije v Bruslju na pogajanjih o svežnju za obnovo Evrope po pandemiji covida-19 dosegli še zdaleč ne nepomembno zmago, ko jima je uspelo preprečiti vezavo pomoči na vladavino prava.

Podobno je tudi Slovenija letos pritegnila pozornost svetovnega tiska, mednarodnih organizacij na področju zaščite svobode izražanja in celo evropske komisarke Věre Jourové, sprva zaradi ustvarjanja klime sovraštva do novinarjev, ki se je že začela udeleževati v neposrednih verbalnih in fizičnih napadih, kasneje pa zaradi objave medijskih zakonov, ki so predvideli občutne posege v javne in zasebne medije. Za predloge zakonov, ki bi pomembno okrnili financiranje Javnega zavoda RTV Slovenija, omogočili politično podreditev Slovenske tiskovne agencije, ukinili komercialne radijske mreže in vzpostavili novo dajatev za financiranje zasebnih televizij, je Ministrstvo za kulturo sredi poletja predvidelo javno razpravo v trajanju pet delovnih dni. V obdobju največje preobrazbe medijskega okolja, ki ne sovпада samo s tehnološkim razvojem, spremembo poslovnih modelov in načinov rabe medijev, temveč s širšimi družbenimi, demokratičnimi in okoljskimi izzivi, je celovita prenova medijskega normativnega okvira sicer nujna, a ne vključujoč način oblikovanja aktualnih predlogov, čas njihove objave in omejevanje javne razprave, predvsem pa sama vsebina, kažejo na to, da so bolj kot v podporo medijskim stebrom slovenske novinarske in kulturno-umetniške produkcije namenjeni njihovi razgradnji.

V Sloveniji imamo že vrsto let težave pri doseganju dogovora glede strukturnih razmer za razvoj medijev, pa tudi glede tega, katere so nujne pravice in omejitve pri izvajanju medijske dejavnosti ter kako jih učinkovito izvajati v praksi. Ob tradicionalno hitri fluktuaciji ministrov za

kulturo se je v dosedanjih štirinajstih vladah zvrstilo dvajset ministrov. Dva med njimi (ministrica Rihter in aktualni minister Simoniti) sta funkcijo zasedla po dvakrat in sta med vsemi edina, ki sta ministrovala vsaj v trajanju celega mandata. V zadnjem desetletju je nekaj poskusov sprememb zakonov na tem področju (vključno s tistim, pri katerem sem sodelovala avtorica tega prispevka kot članica ekipe ministra Pozniča) bodisi ostalo na ravni osnutkov, niso prestali parlamentarne obravnave ali pa so bili razveljavljeni na referendumu. Snovale so se tudi nacionalne medijske strategije, zadnja v letu 2016 z obsežno (terensko) razpravo, ki je ob prestolnici prvič vključila regijska središča, a prav tako ni dočakala sprejema. Nestabilnost se negativno odraža v podhranjenosti številnih področij, ki jih pokriva Ministrstvo za kulturo, tako pri pravnih podlagah kot pri javnem investiranju.

Med iskanjem konsenza glede ključnih vprašanj tečejo leta, medijsko okolje pa se nepovratno spreminja. V izjemno konkurenčem prostoru, v katerega so vstopili močnejši igralci, sprva telekomi, in v zadnjem desetletju še globalne tehnološke platforme, so se modeli poslovanja spremenili za večino medijev, tako zasebnih kot javnih, pa tudi za oglaševalce, ki so vrsto let financirali komercialni in deloma javni segment. Pojavili so se novi medijski formati in storitve, vsebine so se ločile od prenosnih poti, naprave namnožile, uporabnik je postal producent, dostavo vsebin so začeli poganjati algoritmi, napovedna analitika je postala eno ključnih orodij uredniških, ustvarjalskih in trženjskih procesov, komunikacijske platforme so preplavile dezinformacije in novinarski poklic je postal težji kot kdajkoli poprej, v slabših delovnih razmerah, izpostavljen zaposlitveni in socialni negotovosti, pa tudi diskreditacijam, grožnjam in nasilju.

Zakonodaja z začetka oziroma sredine predprejšnjega desetletja ne omogoča več smiselne urejanja tako spremenjenega področja. Zakon o medijih ni tehnološko nevtralen; številne njegove rešitve so v večplatformskem medijskem okolju neuporabne in ne naslavljajo pravih problemov. Zakon o RTV Slovenija je pomanjkljiv v delu, ki zadeva upravljanje in nadzor javnega zavoda. Nujno pa bi bilo izboljšati tudi način in obseg financiranja javne službe ter preskusiti, ali njena opredelitev še ustreza informativnim, kulturnim, izobraževalnim in razvedrilnim potrebam javnosti. Posodobiti je treba tudi sisteme subvencioniranja medijskih projektov, ki zagotavljajo vsebine v širšem javnem interesu ali tržno manj zanimive vsebine, kakršne so vsebine lokalnih in neprofitnih medijev ter medijev, ki naslavljajo posebne javnosti; omejiti možnosti zlorab javnega denarja za financiranje strankarskih ali t. i. občinskih glasil; zagotoviti popolno transparentnost financiranja medijev z javnimi sredstvi, ki bi se morala nanašati tudi na oglaševanje podjetij v državni lasti; krepiti

medijsko pismenost ter poskrbeti za neodvisnost, ustrezno organizacijo, pooblastila, kadrovske in strokovno opremljenost regulatorjev. Potreba po celoviti prenovi področja torej obstaja, a to seveda ne pomeni, da je mogoče resne spremembe pripraviti brez trdnih stvarnih podlag, brez vključitve subjektov, na katere se nanašajo, brez temeljite presoje njihovih učinkov in brez javne razprave. To velja za vsak čas in še posebej za današnjega, kriznega, ko so se vse obstoječe težave čez noč podeseterile.

Novičarski mediji so aktualno gospodarsko krizo, ki je tako kot pandemija nastopila nenadno in silovito, pričakali že izčrpani od neuspešnega soočanja s spremembami medijskega poslovnega okolja, ki jih sili v izrazito neenako tekmo z novimi suvereni – globalnimi tehnološkimi velikani. Čeprav brez finančnih rezerv, ob okleščenih oglaševalskih proračunih in z omejenimi možnostmi za neposredno prodajo, so mnogi, kljub (tudi zaradi boleznih in preventivnih izolacij) zdesetkanim redakcijam, pri poročanju pokazali profesionalnim standardom zavezanim medijem lastno natančnost, celovitost, analitičnost in inovativnost. Številni, celo tisti, ki so v digitalni obliki že prešli na popolnoma plačljiv model, so vsebine, po katerih bralci v času krize in negotovosti najbolj posegajo, ponudili brezplačno. Drugi so se zavestno odločili za vztrajanje pri plačljivosti (Gammeltoft, 24. 3. 2020); »kakovostno novinarstvo namreč stane« (Khalaf, 23. 3. 2020). Javnost se je sicer, zlasti v času največjega strahu in izrednih ukrepov, v iskanju zanesljivih informacij vrnila k medijem, ki jih ima za resnejše in zanesljivejše, zlasti k javnim medijem in etabliranim časopisnim hišam, a prve medkrizne raziskave so pokazale, da so trendi, ki nakazujejo večjo pripravljenost javnosti za plačevanje digitalnih medijskih vsebin, še prešibki (Newman in dr., 2020). Obsežna raziskava, opravljena leto prej, je razkrila, da je »večina prebivalstva popolnoma zadovoljna z novicami, do katerih lahko dostopajo brezplačno, in še med tistimi, ki so pripravljene plačati, jih je večina pripravljena skleniti samo eno naročnino« (Kleis Nielsen v Faulconbridge, 12. 6. 2019). Mediji, ki tržijo novinarstvo, v borbi za prihodke od naročnin tekmujejo s platformami, ki ponujajo zabavo, torej filme in glasbo. Naročniki, pri katerih prihaja do zasičenosti s prošnjami za sklenitev naročnine, hkrati pa tudi do odtujenosti od novinarstva, ki se mnogim ne zdi posebej relevantno ali zupanja vredno, se praviloma odločajo za zabavo (Simon in Graves, 2019). Denar tistih, ki so pripravljene plačevati za novinarske vsebine, pa se prevladujoče steka k velikim, mednarodno prepoznavnim časopisnim naslovom (Newman in dr., 2020).

Po letih upada prihodkov, ki so se preusmerili na digitalne platforme, so prizadete tudi večje medijske hiše, a v največji nevarnosti so manjši izdajatelji – in v Sloveniji so manjši pravzaprav vsi. Obstoj neodvisnega, profesionalnega novinarstva zato ni mogoč brez javnega sofinanciranja.

Države, ki se zavedajo pomena medijev za ohranjanje demokracije, so zanje zagotovile obsežne svežnje finančnih pomoči, Evropska komisija celo posebne podpore za preiskovalno novinarstvo. Da bi se zagotovile boljše možnosti za javno sofinanciranje tržnih subjektov, je komisija začasno sprostila pravila glede državnih pomoči. Pri nas pa se je država odzvala z drastičnim posegom v razpisna sredstva, ki so bila medijem dodeljena še pred nastopom novih razmer. Namesto dodatnih ciljnih pomoči so izdajateljcem med krizo zajamčili le tretjino vrednosti pogodbenih zneskov, ki že tako pokrijejo le del celotne vrednosti posameznih projektov. Mnogi so od tega denarja odvisni in projekte že izvajajo. Ob koncu leta bodo morali s potrdili izkazati, da so jih v celoti izvedli, država pa jim po novem zanje zagotavlja samo del pogodbenega deleža. Neutemeljeni ukrep bo prizadel predvsem lokalne radije in televizije, medije za specifične javnosti ter tiskane medije, ki sta jih digitalizacija in aktualna kriza najbolj izčrpali. Čeprav v teh primerih ne gre za javne, ampak zasebne medije, so ti nepogrešljivi za zagotavljanje medijske pluralnosti ter pri tem poleg lastniške in svetovnonazorske tudi zvrstne in geografske raznolikosti.

Zakon o medijih jim priznava izvajanje javnega interesa na področju medijev, vendar si morajo sofinanciranje vsebin v javnem interesu zagotoviti prek javnih razpisov Ministrstva za kulturo. Pri takšnem razdeljevanju denarja ni mogoče izključiti možnosti političnega vplivanja, zato sistem, ki je uveljavljen v Sloveniji, ni dober. V predlagani novi, okleščeni obliki pa je ob odsotnosti zakonskih kriterijev in večjih pooblastilih ministra celo nevaren. Za razliko od dnevnega tiska in lokalnih medijev ima javni medijski servis stabilnejši vir financiranja, ki pa nominalno že vrsto let ostaja na isti ravni in se realno niža. Podobno problematično kot državno financiranje je sicer tudi oglaševanje, ki pa v današnjem času za medije ni več zadosten vir financiranja. Kakor evropskega filma ne bi bilo brez javnega denarja, mogoče kmalu tudi novinarstva ne bo več brez njega, saj novinarstva kot javnega dobrega ni mogoče zagotavljati izključno na komercialni osnovi. Predpogoj pa je, da ga kot takšnega prepoznamo. Skandinavski model uči, da se morajo sheme medijskih podpor diverzificirati, ponuditi tako nearbitrarne davčne mehanizme (ki praviloma bolj koristijo ekonomsko močnejšim organizacijam) kot ciljne subvencije, predvsem pa ohraniti javne medijske servise v dobri kondiciji in dati prednost inovativnim medijskim projektom (Allern in Polack, 2017).

Javni medijski ponudniki (»servisi«) so se v zadnjem desetletju uveljavili kot poimenovanje za tisto, v kar so se z digitalizacijo medijskega okolja preoblikovale javne radiotelevizijske hiše. Te so (širše)evropski pojav, ki mu z izjemami v sistemu pravil o državnih pomočeh posebno mesto priznava tudi Evropska unija. Položaj javnih radiotelevizij je Evropska

unija zaščitila s Protokolom k Amsterdamski pogodbi (1997), v katerem je poudarjeno, da so sistemi javne radiotelevizije neposredno povezani z demokratičnimi, socialnimi in kulturnimi potrebami družbe. Čeprav ureditev javnih medijev ostaja v primarni pristojnosti držav članic, ima Evropska unija do danes dovoljšnje pravne podlage, da ti niso tuja tema niti v njenih mednarodnih odnosih in da v priključitvenih procesih od držav kandidatk lahko zahteva vzpostavitev neodvisnih in funkcionalnih javnih medijev. Ker gre pri javnih medijih za visoko regulirano dejavnost, pri kateri je normativni okvir odvisen od političnih odločevalcev, s katerimi si neodvisni mediji praviloma stojijo na nasprotni strani vizirja, je urejanju tega področja konflikt imanenten, zlasti v obdobjih sprememb (Tambini, 2015).

Pri aktualnem slovenskem poskusu »medijske reforme« je morda simptomatično, da so iz predloga novele zakona o medijih, ki ga je spisala prejšnja vlada in ki ga je sedanja uporabila kot osnovo za svoj predlog, izločeni deli, ki so bili namenjeni zagotavljanju transparentnosti medijskega lastništva in financiranja, varovalke pred političnimi zlorabami in vnaprej določeni kriteriji za razdeljevanje sredstev, ki so med drugim vsebovali posredne spodbude k ohranjanju novinarskih delovnih mest. Povedno je tudi, kar je dodano, in sicer zlasti poseg v sredstva, ki jih z RTV-prispevkom zbere javni zavod RTV Slovenija, neargumentirana razgradnja komercialnih radijskih mrež ter nov sklad za televizije, ki bi se v celoti napajal iz industrijskih dajatev, tako da bi ena industrija (operaterji elektronskih komunikacij) sofinancirala bistven del druge industrije (televizije). Rešitev predstavlja posredno državno pomoč, pri čemer bi se breme preneslo na uporabnike. Glede na prevladujoče načine odjema televizijskega signala in visoko penetracijo plačljivih distribucijskih platform bi bila to skoraj univerzalna dajatev, ki bi jo plačevala večina slovenskih gospodinjstev. Ta bi tako prek te dajatve – in po novem tudi prek RTV-prispevka – plačevala zasebne televizije, ki bi jih izbral minister. V oči bodeta tudi predlagani noveli o RTV Slovenija in o Slovenski tiskovni agenciji, ki v nasprotju z novelo zakona o medijih obsegata le po nekaj členov, v prvem primeru jasno namenjenih siromašenju proračuna javne radiotelevizije, med drugim tudi prek neprepričljivo utemeljene izločitve Oddajnikov in zvez, v drugem pa prevzemu vladnega nadzora nad upravljanjem nacionalne tiskovne agencije.

Poleg obstoječih »medijskih« vezi med Slovenijo in Madžarsko, ki se najbolj značilno kažejo v madžarskih investicijah v slovenske medije, lahko tako v slovenski medijski reformi prepoznamo tudi druge elemente madžarskega medijskega projekta, ki jih je popisal Batofry (2020). A nekaj razlik med Slovenijo in Madžarsko vendarle je. Janševa SDS, ki

vodi slovensko vlado in upravlja Ministrstvo za kulturo, nima tako udobne parlamentarne pozicije, kot jo je imela ob začetkih svojih medijskih reform Orbánova Fidesz. Tudi zato se je javna razprava o predlogu medijskih zakonov iz slabega tedna v času poletnih počitnic raztegnila do septembra, v času pisanja tega članka pa iz vrst koalicijskih partneric že prihajajo bolj ali manj jasni signali, da predlogov zakonov bodisi ne bodo podprli (DeSUS), imajo glede njih pripombe (SMC) ali bodo predlagali dopolnila (NSi) (Švajger in Tepina, 14. 8. 2020). Upati je, da jih bo pri tem vodila zavest, da so neodvisni mediji eden od stebrov demokracije in da bo tiste, ki jih bomo v teh zaostrenih razmerah uničili ali pustili propasti, nemogoče nadoknaditi.

LITERATURA

- Allern, Sigurd in Ester Pollack (2017): Journalism as a Public Good: A Scandinavian Perspective. *Journalism* 20 (11): 1423–1439.
- Batofry, Attila (2020): The Past Ten Years of the Hungarian Media. Dostopno prek <https://atlo.team/media2020/> (15. 8. 2020).
- Faulconbridge, Guy (12. 6. 2019): The Media has a Big Problem, Reuters Institute Says: Who Will Pay for the News? Dostopno prek <https://www.reuters.com/article/us-global-media/the-media-has-a-big-problem-reuters-institute-says-who-will-pay-for-the-news-idUSKCN1TC2WV> (10. 8. 2020).
- Gammeltoft, Iacob (24. 3. 2020): COVID-19 and the News Media: Journalism Always Comes at a Cost. Dostopno prek <http://www.newsmediaeurope.eu/> (10. 8. 2020).
- Khalaf, Roula (23. 3. 2020): Letter from the FT's Editor on the Impact of Coronavirus: What the Financial Times is Doing to Keep You Informed through This Crisis. Dostopno prek <https://www.ft.com/coronavirusresponse?sharetype=blocked> (10. 8. 2020).
- Newman, Nic, Richard Fletcher, Anne Schulz, Simge Andi in Rasmus Kleis Nielsen (2020): Reuters Institute Digital News Report 2020. Dostopno prek https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf (15. 8. 2020).
- Simon, Felix M. in Lucas Graves (2019): Pay Models for Online News in the US and Europe: 2019 Update. Dostopno prek: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-05/Paymodels_for_Online_News_FINAL_1.pdf (10. 8. 2020).
- Švajger, Tina in Jure Tepina (14. 8. 2020): DeSUS odreka podporo, NSi pripravlja popravke, v SMC skeptični, v SDS pa so obrnili ploščo. Dostopno prek <https://www.24ur.com/novice/slovenija/desus-odreka-podporo-nsi-pripravlja-popravke-v-smc-skeptichni-sds-pa-se-obraca-po-vetru.html> (14. 8. 2020).
- Tambini, Damian (2015): Five Theses on Public Media and Digitization: From a 56-Country Study. *International Journal of Communication* 9: 1400–1424.

UNIČITI ALI PREVZETI JAVNO RADIOTELEVIZIJO: RETORIKA IN PSIHOPOLITIKA DEMONTAŽE MEDIJEV

BORIS VEZJAK

Če se je od marca 2020 zdelo, da želi vlada Janeza Janše, ki je nepričakovano prevzela vodenje države po odstopu premierja Marjana Šarca, politično uzurpirati javno radiotelevizijo po znanem scenariju iz mandata 2004–2008, ko ji je to uspelo, takšen vtis v naslednjih mesecih ni več enoznačen. Scenarij brutalnega poigravanja politike z javno RTV in daleč najpomembnejšim medijem v državi sploh je postal bolj dihotomično obarvan: prevzeti ali uničiti, če ne bo uspelo prvo.

Neodvisnost slovenskih medijev in novinarstva, ne zgolj javne radiotelevizije, se je znašla v veliki nevarnosti zaradi političnih sprememb že veliko prej. Trende demokracij v težavah in tega, da demokratične standarde tudi v Evropi počasi izgubljam, kar se kaže tudi v obravnavi javnih medijev, bodisi v obliki njihove politizacije ali instrumentalne uporabe v propagandne namene, ugotavljajo številni raziskovalci (Połońska in Beckett, 2019). V Sloveniji velja za enega ključnih procesov v razgradnji javnih medijev šteti sistematično ustanavljanje in širjenje strankarsko profiliranega medijskega sistema, predvsem od leta 2015 s prihodom portala Nova24TV in kasneje dveh televizijskih kanalov z enakim imenom. Ob naboru obstoječih se je z njimi počasi začela vzpostavljati fronta novih medijev in ena njenih temeljnih nalog je postala ne zgolj vzpostavitev »alternativnega« prostora, temveč propagandistično rušenje verodostojnosti obstoječih medijev, še zlasti javne radiotelevizije. K paleti strankarsko financiranih in strankarsko obarvanih (Demokracija, Škandal, Nova24TV, Politikis itd.) z nedvoumno političnim predznakom so se po državnoborskih volitvah 2018 priključili še številni manjši spletni portali lokalne provenience, tako da je zgolj nabor strankarskih strani v seštevku danes presegel število dvajset, kar nikakor ni več zanemarljiva številka.

Psihopolitika žalitev in diskreditacij

Situacija z ostrimi retoričnimi napadi je v veliki meri spomnila na izražanje nezadovoljstva s strani stranke SDS pred letom 2004, preden je sledil politični prevzem – najprej z novim Zakonom o RTV Slovenija, ki

ga je napisal poslanec SDS Branko Grims in je leta 2005 ter kasneje 2010 prestal dvojno referendumsko preizkušnjo, nato pa z nastavitvijo »ubogljivih« vodstvenih kadrov in urednikov. Svoboda slovenskih medijev kot eden nezgrešljivih temeljev demokracije se je spet znašla pod pritiskom zaradi vladajoče stranke SDS, »zavezniških« koalicijskih strank, ki se temu niso dovolj uprle (v marcu 2020 so to bile Nova Slovenija, DeSUS in SMC), propagandistično usmerjenih novinarjev in medijev, končno pa tudi dela volilnega telesa, ki je prepričano sprejemal ideje o legitimnosti političnega prevzema medijev.

Posebnost napadov na javno RTV Slovenija po marcu 2020 se kaže v izraziti večplastnosti. Ne zgolj v formalnih postopkih načrtovanih sprememb medijske zakonodaje, vključno z javnim medijem, kjer je predviden bistveno zmanjšan obseg državnega financiranja, temveč tudi v kontinuirani, dolga leta trajajoči retorični pripravi javnega mnenja, da je takšna intervencija potrebna, predvsem prek jezika diskreditacij. Ta si je za svojo tarčo izbral vodstvo RTV Slovenija, tam zaposlene in programske vsebine. Navajam le en primer: predstavnik OVSE za svobodo medijev je 27. marca 2020 javno pozval slovenske oblasti, naj se vzdržijo pritiska na neodvisnost javne radiotelevizije ter izrazil zaskrbljenost zaradi obtožb in pritiska predsednika vlade Janeza Janše na račun Radiotelevizije Slovenija. V svojem poročilu je OVSE zapisal, da je premier na svojem twitter računu RTV Slovenijo obtožil širjenja »laži« in »zavajanja javnosti« ter pri tem dodal, da jih je tam očitno preveč zaposlenih in da so predobro plačani. Pismo povzema še nekatere druge poudarke napada na RTV iz predsednikovih zapisov v kratkem obdobju: »Poglejte svet okoli sebe. Naštejte države, ki imajo 2 mio prebivalcev in nacionalno RTV hišo z 2300 zaposlenimi? Poiščite eno, kjer nacionalka v času boja proti epidemiji zganja takšno pritlehno politikantstvo kot del uredništva @RTV_Slovenija«; »Zresnite se. Ste pravočasno obveščali #Slovenija o nevarnosti #koronavirus? O ukrepih, ki so jih za zajezitev epidemije sprejemali na #Tajvan #Japonska #JužnaKoreja? Kaj so delali vaši dopisniki? 2300 zaposlenih, skoraj več kot ima @Slovenskavojska vojakov?«; »Vsa čast izjemam med novinarji in tisti manjšini, ki si zasluži svojo plačo, še posebej vam, ki v teh dneh korektno in požrtvovalno obveščate gledalce @RTV_Slovenija. A zaslužite si boljše vodstvo.«

Pritiski na RTV Slovenija

Opazovalec bo občutil nekakšen *déjà vu*, če bo trenutno dogajanje primerjal z mandatom 2004–2008. Tudi leto 2005 je tako po zmagi SDS na volitvah minilo v znamenju obljubljenih sprememb v medijski zakonodaji ter začetka prekrejevanja medijske krajine po meri SDS in tudi

takrat je prva tarča postal prav javni zavod RTV, takrat še z bolj modno retoriko, da ga je potrebno nemudoma demokratizirati. Kampanja vladajoče stranke in ministrstva za kulturo, konkretno dvojca dr. Vaska Simonitija in poslanca Branka Grimsa, je kasneje postala eksplicitna, ko je bil za sprejetje novega zakona na pobudo opozicije razpisan referendum. In čeprav smo državljani živeli v trdnem prepričanju, da je novi zakon, četudi slab, vsaj napisan s strani številnih tujih in domačih strokovnjakov, ker so nam tako vztrajno zagotavljali, smo veliko kasneje izvedeli, da je bila to laž. Zelo prostodušno jo je razkril kar poslanec Grims v parlamentu in priznal, da je on edini avtor zakona (Vezjak, 2008). Po izgubljenih iluzijah o neodvisnem javnem zavodu zaradi referendumske potrditve je prevladalo splošno morasto vzdušje, v katerem nas je vladajoča politika nenehno prepričevala, da je s slovenskimi mediji vse narobe, da so kriptokomunistični, da potrebujejo sproščenost, uravnoteženost in pluralizacijo. Vrhunec sprenevedanja se je zgodil z razdeljevanjem »plonk« lističev leta 2006, s pomočjo katerih so morali poslanci v državnem zboru potrjevati kandidate za programski svet RTV Slovenija. Metafora, ki lepo konkretizira vse tisto, pred čimer smo številni takrat svarili: popolno, neskrto in dirigirano politizacijo javne RTV.

Hkrati se je leta 2005 okrepilo javno izražanje nezadovoljstva vlade nad zapisi v časniku Delo. Julija je njegova uprava, ki jo je vodil Tomaž Perovič, začela postopek za razrešitev odgovornega urednika časopisa Darijana Koširja in za imenovanje novega, Janija Virka, menda zaradi »velikih razlik v pogledih na uredniško politiko«. Družba Delo je decembra prevzela blagovno znamko Mag za 120 milijonov takratnih tolarjev, čeprav je bila zanj v naslednjih letih poslovanja predvidena izguba. Danilo Slivnik, ki je bil pred tem odgovorni urednik Maga, je bil oktobra imenovan za člana uprave Dela; požel je zgražanje novinarskega kolektiva, češ da je predstavnik novinarstva, ki je nezdržljivo z Delovimi standardi neodvisnega novinarstva. Dogodki v Delu se ujemajo z zgodbo o tajnem sestanku v vladni palači 12. avgusta tega leta, kjer naj bi prišlo do političnega prevzema časopisne hiše. Na sestanku pri predsedniku vlade, na katerem so bili Igor Bavčar, Boško Šrot in Andrijana Starina Kosem, kasneje še Matjaž Gantar, so se omenjeni dogovorili za prodajo Sodovega in Kadovega deleža v Mercatorju – Istrabenz in Pivovarna Laško sta konec avgusta odkupila omenjene deleže, in to celo brez prevzemne premije in brez javne ponudbe za zelo nizko iztrženo ceno. S tem je tedanji premier omogočil velike zasluzke Šrotu in Bavčarju v zameno za obvladovanje Dela kot osrednjega časopisa (Vezjak, 2009b).

Podobni politični prevzemi so se prek uredniških in direktorskih položajev zgodili še na Slovenski tiskovni agenciji ter v časopisih Slovenske

novice, Večer in Primorske novice. Pritiski na medije so se nadaljevali in jeseni 2007 so tri velike novinarske organizacije izrazile dramatično zaskrbljenost nad stanjem slovenskih medijev. Najprej Mednarodno združenje novinarjev (IFJ – International Federation of Journalists), kasneje še Mednarodni inštitut za tisk (IPI – International Press Institute) in Novinarji brez meja (RSF – Reporters without Borders). Čeprav se je z alarmantnimi opozorili predvsem prvo med njimi po letu 2005 oglasilo še nekajkrat, se je situacija zaostila, ko sta novinar Matej Šurc in Blaž Zgaga na evropske državnike in cehovske organizacije naslovila poziv, naj poskušajo ustaviti vpliv gospoda Janeza Janše na medije. Po njunem prepričanju so pritiski in cenzura postali nevdržni, preprečili so normalno profesionalno novinarsko delo. Nastalo Peticijo zoper cenzuro in politične pritiske na novinarje v Sloveniji je v septembru in oktobru 2007 podpisalo 571 novinarjev, kar je tvorilo eno četrtno vseh tistih, ki so bili takrat v svoji stroki aktivni. Sporočilo in poudarek besedila sta bila nedvoumna, prvi stavek se je glasil: »Slovenske novinarke in novinarji obtožujemo predsednika vlade Janeza Janšo omejevanja medijske svobode.« Toda ko sta se IPI in RSF v septembru in oktobru 2007 obrnila na slovensko vlado z izrecno prošnjo, naj ustanovi posebno komisijo, ki bo raziskala glasove in obtožbe o političnih pritiskih, je sledilo nekaj nepričakovanega: premier se ni odzval. Kar so pri IPI predvideli in napovedali, da bodo v primeru ignorance v začetku 2008, ko bo Slovenija predsedovala Evropski uniji, poslali svoje poročevalce (Vežjak, 2009a). Kasneje, novembra 2007, je na podlagi obtožb na svoj račun predsednik vlade ponudil glasovanje o nezaupnici, a je zaradi večinske podpore v parlamentu ostal na položaju in v prvi polovici leta 2008 predsedoval Svetu Evropske unije. Videti je, kakor da se zgodovina danes ponavlja, Slovenija bo v drugi polovici leta 2021 že drugič predsedovala Evropski uniji.

Seznam intervencij, cenzurnih in programskih zdrsov

V času političnega prevzema javne radiotelevizije sem dokumentiral nekaj primerov političnih intervencij, cenzure, discipliniranja in programskih ali vsebinskih zdrsov na njej. Na tem mestu jih bom v ilustrativne namene le na kratko naštel: (1) delovni suspenz Vide Petrovičič, (2) uvedba novih »uravnoveženih« političnih komentatorjev, (3) izbris oddaje Pod žarometom, (4) nesankcionirani sovražni govor in rasizem v oddaji Piramida, (5) cenzura in prirejanje vesti o ugotovitvah monitoringa RTVS Mirovnega inštituta, (6) politična ukinitve naročnine Mladine novinarjem v MMC RTVS, (7) uredniški poseg in cenzurirano

poročanje o dogodkih v Ambrusu, (8) nedovoljeno sponzoriranje oddaje Piramida, (9) umik oddaje Hri-bar iz arhiva, (10) nekonkurenčno ravnanje RTV hiše glede odkupa filmov, (11) soodločanje ministra Rupla, kdo bo gost v oddaji Vroči stol, (12) delovni suspenz novinarja RA Slovenija Roberta Škrjanca zaradi poročanja o aferi Sova, (13) vpletanje RKC v TV oddaje na RTVS po oceni tujih medijskih institucij, (14) odpoved in preklic odpovedi pogodbe novinarki Nataši Štefe (Janša kot pes), (15) poskus razrešitve urednika Vala 202 in prirejanje novic o tem, (16) inkriminirani nastop novinarki Mojce Pašek na drugem mediju, (17) kršitev novinarskih načel novinarja Vladimirja Voduška v aferi o dogovarjanju o incidentih, (18) poskus bizarne vpeljave kodeksa ravnanja in oblačenja, (19) intervencija direktorja radia, ki rešuje čast SDS v kvoti gostov oddaje v Studiu ob 17.00, (20) tožba honorarnih novinarjev zaradi kršitev pogodbe, (21) odstavljanje urednika Studia ob 17.00 Sandija Freliha, (22) profesionalni standardi vodenja Vročega stola, (23) sporno oglaševanje pirotehnike v osrednjem Dnevniku in Odmevih, (24) ukinitev glasbenih oddaj Aritmija in Frekvenca navzlic številnim protestom gledalcev, (25) bizarno poročanje Voduška o aferi Vodušek, (26) sumljive anketne zmage Anžeta Logarja (SDS) na Valu 202, (27) sumljivi fantastični rezultati SDS in Janše v Vročem stolu, (28) prirejeno poročanje tujih kritičnih prispevkov o stanju medijev v Sloveniji v Odmevih, (29) kompromitacija društva Liberalna akademija zaradi kritike na račun javnega zavoda, (30) kršitve kodeksa novinarjev v primeru poročanja o družini Strojčan, (31) nezakonito odklanjanje kandidata za urednika Franca Jurija iz razloga »starosti«, (32) cenzurirane vesti o anketnih manipulacijah, (33) favoriziranje določenih vsebin (ZNP) proti drugim (novinarska peticija), (34) računalniške manipulacije v oddaji Vroči stol in kasneje na MMC RTVS, (35) cenzura gostov v oddaji Odmevi, (36) urednikovanje in vmešavanje v odločitev novinarja v oddaji Omizje (Mojca Pašek), (37) cenzura poročanja o aferi Vodušek (napad na ženo), (38) ukinjanje programa ARS in šikaniranje odgovorne urednice Vilme Štritof, (39) nenadna in takojšnja uvrstitev predvajanja oddaje Resnica o Patrii na program po želji premierja, (40) potiskanje oddaje Hri-bar v pozni nočni čas, (41) izražanje dvomov v profesionalnost finske nacionalne televizije s strani odgovornega urednika Rajka Geriča, (42) cenzura »ironičnega« konteksta finske oddaje Maria v programu RTVS, (43) komercializacija in porast »turbo« vsebin, (44) uvajanje vedeževalskih vsebin v programe, (45) samooklicani predstavniki ZNP v programskem svetu RTVS, (46) nikoli preklicana grožnja s suspenzom uredniku oddaje Hri-bar Bojanu Krajncu zaradi uvedbe »reporterja Surle«, (47) agonija in peticija novinarjev MMC RTVS, ki so gospoda Igorja Pirkoviča obtožili cenzure, šikan, neznanja

in odsotnosti z dela, (48) nepremišljena in potratna uvedba telenovele Strasti, (49) predstavitev risank v prezgoden termin iz razloga uvedbe telenovele, (50) skrivanje in prikrivanje podatkov o gledanosti, kar je v nasprotju s statutom RTVS, (51) politično angažiran nastop Bojana Travna iz konkurenčne hiše v Odmevih, (52) večkratno šikaniranje varuhinje pravic gledalcev in poslušalcev Miše Molk in zavrnitev njenega poročila, (53) šikaniranje in delovni suspenz dopisnice Mirjam Muženič zaradi domnevne politične okuženosti, (54) cenzurni poseg z izrezovanjem v oddajo Hri-bar (omemba Jožeta Možine), (55) imenovanje odgovornega urednika MMC Uroša Urbanije, ki ni izpolnjeval razpisnih pogojev.

Za obrambo javne radiotelevizije

V zadnjih letih je za enega najbolj značilnih političnih prevzemov javnega medija obveljala grška ERT (Iosifidis in Papatheanassopoulos, 2019). Namesto v trendu večje demokracije in avtonomije medijev smo se leta 2020 v Sloveniji znašli sredi procesov hitre in nevarne dedemokratizacije družbe. Nova vlada je v programski in nadzorni svet RTV Slovenija predlagala sebi lojalne ljudi, vendar hipertrofija nenehnih apelov k prenehanju plačevanja mesečnega prispevka s strani premierja, ministrov, celo članov programskega sveta v kombinaciji s pobudami po močni zakonski omejitvi dosedanjega financiranja daje slutiti, da se tokrat scenosled politične podreditve medijev iz mandata 2004–2008 ne bo nujno ponovil v enakem obsegu. Nekatere tendence kažejo na nekaj drugega: željo po onemogočenju in počasnem uničenju servisa kot možnem »B-scenariju«, če prevzem ne bo uspešen. Premalo je reči, da živimo v časih, ko je avtonomija medijev ena od najbolj ogroženih vrednot sodobnih družb, z napadi nanje je pod udarom tudi obstoj demokracije. S tem, ko služi državljanom in državljanom, sledi javnemu interesu in kulturnim potrebam civilne družbe, je RTV Slovenija kot pričakovano najbolj neodvisen medij v državi tudi največji branik demokratičnega stanja in njemu zavezanih procesov. Njeno obrambo je nujno ponotranjiti kot skupno državljansko dolžnost, še prej je odgovornost novinarske skupnosti in cehov. Potrebnovali bi široko gibanje za zaščito javnega zavoda RTV Slovenija, ki bi zajelo vse deležnike, od stroke, novinarjev, civilne družbe do uporabnic in uporabnikov. Ne gre le zanj, skozi obrambo medijske svobode so na preizkušnji naša skupna demokratična usoda, prihodnost neodvisnega novinarstva, možnost nadzora zlorab vladajočih, boj proti korupciji, končno pa tudi dostojanstvo človeka in privrženost resnici.

LITERATURA

- Iosifidis, Petros in Stylianos Papathanassopoulos (2019): Greek ERT: State or Public Service Broadcaster? V Eva Poľoňska (ur.) in Charlie Beckett (ur.), *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Poľoňska, Eva in Charlie Beckett (ur.) (2019): *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vežjak, Boris (2008): *In media res: novinarji med etiko, politiko in kapitalom*. Ptuj: Zofijini ljubimci, društvo za razvoj humanistike.
- Vežjak, Boris (2009a): Political Desire for the Media in Slovenia after 2004. V *Media Landscapes in Transition: Changes in Media Systems, Popular Culture and Rhetoric of Post-Communist Era*, 93–108. Ljubljana: Slovensko komunikološko društvo.
- Vežjak, Boris (2009b): *Somrak medijske avtonomije: boji za politično hegemonijo 2004–2008*. Ljubljana: Sophia.

ALI SMO PRIČE NOVEMU SOGLASJU O ODPRAVI JAVNIH MEDIJEV?

ZORAN MEDVED

V aktualnih razpravah o spreminjanju medijske zakonodaje v Sloveniji je nujno poudariti, da so spremembe nujne, da bi morali odpraviti podivjano deregulacijo, politični paralelizem pri upravljanju javnih medijev ter povečati javno korist zasebnih medijev. Zaradi svobode in blaginje državljanov bi država morala dosledno odpravljati posledice »nedelovanja trga«, ki je značilno za medijski sektor, normativna ureditev pa bi morala zavarovati to funkcijo pred samovoljo vsakokratne oblasti.

Evropa je po merilih iz še veljavne primerjalne študije medijskih sistemov (Hallin in Mancini, 2004) razdvojena. V Skandinaviji, deželah Beneluksa, Avstriji, Nemčiji in Švici prevladuje demokratični korporativni model z visokimi nakladami tiskanih medijev, navzven vidnim pluralizmom, zgodovinsko močnim strankarskim tiskom, radiodifuznimi mediji, v katerih je prisotna politika vključevanja vseh družbenih skupin, so pa predvsem avtonomni, znotraj medijev velja stroga profesionalizacija in uveljavljena je samoregulacija, posegi države so usmerjeni v varovanje svobode medijev in finančno podporo tiskanim medijem, za te družbe so značilne močne javne radiotelevizije. Severnoatlantski ali liberalni model, ki je značilen za Združeno kraljestvo in Irsko, zunaj Evrope za ZDA in Kanado, se razlikuje po zgodnjem razvoju komercialnega tiska, v informiranje usmerjenem novinarstvu, internem pluralizmu v medijih, profesionalnih, formalno avtonomnih modelih upravljanja radiodifuznih medijev. Z izjemo močnega položaja javnih radiotelevizij v Združenem kraljestvu in na Irskem, pa država delovanje medijev prepušča trgu (Hallin in Mancini, 2004: 67).

V Franciji, Grčiji, Italiji, na Portugalskem in v Španiji, po lastnostih bi lahko sklepali, da tudi v Sloveniji in večini postsocialističnih družb,¹ prevladuje mediteranski polariziran pluralni model, za katerega so značilni: padanje naklad tiskanih medijev, tisk pod vplivom političnih elit, visok politični paralelizem, za katerega je navzven značilno izražanje pluralizma, novinarstvo se usmerja v komentiranje ali pa je izpostavljeno sovražnim komentarjem na družabnih omrežjih, prevladuje parlamentarni ali vladni model upravljanja javnih medijev, zavezanost poklicnim merilom v medijih slabi, vse več je instrumentalizacije novinarstva, močno poseganje države v medije pa se po vsebini močno razlikuje: ponekod država

1 Študija Hallina in Mancinija je nastala pred vstopom desetih novih članic v Evropsko unijo v začetku leta 2004, zato v njej ni zajeta večina novih evropskih demokracij, med njimi tudi ne Slovenija.

finančno podpira tiskane medije, drugod se pojavljajo »obdobja cenzure« in »podivjana deregulacija« (ibidem). Opis ustreza naravi političnega sistema v teh državah. Za mediteranski polariziran pluralni politični sistem so značilni pozna demokratizacija, polarizirani pluralizem, močna vloga političnih strank, močan vpliv države in političnih strank na gospodarstvo, obdobja avtoritarnosti, klientelizem, šibkejši vpliv vladavine prava in z njo povezanih ustanov (Hallin in Mancini, 2004: 68).

V tem političnem sistemu je težko doseči družbeno soglasje, kakršno je spremljalo BBC ali ustanavljanje javnih radiotelevizij v Nemčiji in Avstriji. Šlo je sicer za dogovor vladajočih elit o medijih, v katerih so te pogosto nastopale, toda zedinili so se, kako bodo organizirani, kako financirani, kako jih bodo upravljali, kakšne so njihove obveznosti do javnosti. Evropa je opazovala oblikovanje novih socialističnih držav na svojem vzhodu in je hkrati z odklanjanjem komunizma skrbela, da ne bi prišlo do vnovičnega vzpona nacizma in fašizma. Koncept »države blaginje« in liberalne ideje, ki so zavračale razredni boj, so bili ideološka podlaga za oblikovanje stabilnih družb in vseh podsistemov, tudi medijskih. Britanski ekonomist Keynes je menil, da bi javne zadeve morali upravljati »modri in interesno nevezani javni uslužbenci« (Curran in Seaton, 1989: 123). Vlogo prvih radiodifuznih medijev, ki jih še danes dojemamo kot »entitete v državnem lastništvu« (Doyle, 2002: 67), je dodatno okrepila čista teorija javne porabe (Samuelson, 1954), ki jih je uvrstila med »javne dobrine« v skupni rabi. Ko so te enkrat ustvarjene, so dostopne vsem in nikogar ni mogoče izključiti iz njihove uporabe.

Zgodovinski kontekst, ki je sooblikoval pojem javnih medijev, je še danes aktualen, kajti poudarek, da javne dobrine vključujejo »funkcijo družbene blaginje«² in imajo »etične prednosti« pred drugimi dobrinami, vključuje tudi premislek, da bodo povsod posamezniki, ki bodo do teh dobrin kazali »brezbrižen odnos«. Ker ne obstaja »spontana rešitev«, ki bi določila »decentraliziran sistem cen, namenjen temu, da optimalno določimo ravni porabe kolektivnih dobrin« (Samuelson, 1954: 388), je bil več kot pol stoletja v Evropi glavni vir financiranja javnih medijev – prispevek. Po deležu v skupnih prihodkih javnih radiotelevizij (62,7 %) je to še danes (EBU, 2019: 8). Njegovo sprejemljivost pa ves čas določa enako družbeno soglasje, ki je omogočilo ustanavljanje prvih univerzalno dostopnih radiodifuznih medijev v povojni Evropi.

Danes se financiranje javnih medijev postavlja v korelacijo z možnostmi plačila za nakupe vsebin v zasebnih medijih. Prihodki od oglaševanja niso več edini vir financiranja komercialnih medijev, saj oglaševanje

2 Pojem blaginje v tem primeru upošteva predvsem lastnosti medijskih produktov, ki niso namenjeni potrošnikom, ampak so »kulturne in politične dobrine«, namenjene državljanom, ki jih lahko uporabijo za aktivno udeležbo v družbenem in političnem življenju (Croteau in Hoynes, 2001: 27).

vsiljuje ponudbo, ki maksimira dobičke, a je drugačna od pričakovani uporabnikov. Razvoj tehnologij in novih plačilnih sredstev je omogočil neposreden nakup medijskih vsebin, kar je okrepilo prepričanje, da bi bilo mogoče enako financirati tudi javne medije, pri čemer ne bi ogrozili »suverenosti potrošnika« pri izbiri, kaj bo kupil. Dodatni argumenti v prid prosti izbiri uporabnika in prostovoljnemu financiranju javnih medijev so, da se več ne soočamo s pomanjkanjem programov, občinstva so že porazdeljena, in bi bila sprememba bolj sprejeta kot financiranje z »obveznim univerzalnim davkom« (Doyle, 2002: 67). To stališče idealizira sposobnost medijskih trgov, da sami uravnavajo medijsko ponudbo, podcenjene so strategije legitimiranja medijev s tehnikami zasledovanja, usmerjenim prepričevanjem uporabnikov in namenskim ustvarjanjem njihovih »potreb« in »želja«, ki v naprej onemogočajo objektivni odgovor na vprašanje, kaj si ti v resnici želijo (Gillan, 2011: 26). Na ta način prav tako ni mogoče financirati ustvarjanja »dobrin z dodano vrednostjo« (dokumentarnih, izobraževalnih, kulturnih, vsebin za otroke in mladino, za manjšine), ki jih zdaj javni mediji ustvarijo več, »kot bi jih v razmerah tržnega povpraševanja« (Doyle, 2002: 163). Alternativne oblike financiranja se zato usmerjajo predvsem v iskanje pravične oblike podpore javnim medijem, ne zanikajo pa smiselnosti financiranja iz javnih virov, ampak izpostavljajo pomen »zaželenih dobrin«,³ ki jih ustvarijo ti mediji.

V ekonomiki medijev že dolgo obstaja soglasje, s katerimi ukrepi mora država odpraviti posledice nedelovanja trga v medijskem sektorju: z regulacijo delovanja komercialnih medijev, javnim lastništvom medijev, odpravljanjem »negativnih eksternalij« in protimonopolnimi ukrepi (Doyle, 2002: 162–163). Namen regulacije je spodbuditi zasebne medije, da se, vsaj deloma, odpovejo maksimiranju dobička in zadostijo pričakovanjem uporabnikov po višji kakovosti medijskih vsebin. Problem negativnih eksternalij nastopi, ko z delovanjem medija nastanejo stroški ali škoda za »tretjo stranko« in ko »interni stroški« podjetij niso usklajeni s stroški, ki jih njihovo delovanje prenaša na celotno družbo. Značilen primer je prikazovanje in spodbujanje nasilja in drugih oblik družbeno nesprejemljivega vedenja, ker se v te vsebine v medijih (filme, nadaljevanke, dokumentarne in resničnostne oddaje) vlaga več sredstev kot v tiste, ki »vsem prinašajo korist«. Ekonomisti so ugotovili, da možnost prostovoljne izbire pri nakupu medijskih dobrin ni znižala ponudbe negativnih eksternalij, zato problem prenosa stroškov, ki jih družbi povzročijo mediji in te nazadnje prek davkov poravnajo državljani – ostaja (Doyle, 2002: 68). Preprečevanje monopolov je nujno, ker so medijski trgi

3 V angleščini je za produkte javnih medijev uveljavljen izraz »merit good«, kar v dobesednem prevodu označuje »dobrino, ki si jo zaslužimo«, od države pa se pričakuje, da prepozna koristnost teh dobrin in podpre njihovo ustvarjanje, saj velja: čim več jih bo, bolj bodo ljudje po njih posegali (Doyle, 2002: 66).

oligopolni, zato je dolžnost države, da prepreči zlorabe in omogoči, da na trgu prevlada konkurenca (ibidem). Z javnim lastništvom medijev imajo težave vse družbe, v katerih ni soglasja, kdo je v resnici njihov lastnik in kako upravljati lastnino, s katero razpolaga.

V polariziranem pluralnem medijskem sistemu politične stranke težijo k slabitvi medijev: s finančnimi slabitvami, ko se del prihodkov javnih medijev »zamrzne« ali nameni zasebnim medijem, slednjim pa se ne nameni toliko, kolikor bi bilo ekonomsko upravičeno; z normativnimi slabitvami, ko so javni mediji umeščeni v javni sektor, kamor sicer spadajo, na način, ki v resnici pomeni njihovo podržavljanje; ko se za presojo tržne koncentracije določijo preohlapni deleži, hkrati pa ne določi, na kateri upoštevni trg se ti deleži nanašajo, zato je vsaka presoja monopola vnaprej obsojena na neuspeh; z opustitvijo javnih politik in stalnimi obljubami, da je medijska zakonodaja »v pripravi«. Mehanizem je podoben metafori o poletnih zaporah cest: nikjer ni obvestila, kdaj bodo »dela« zares zaključena?!

Takšno ravnanje je domišljeno, je del neoliberalne doktrine, in podprto z nadzorovanim javnim diskurzom. Konservativna kritika »liberalnih medijev« je obvezna prvina tega diskurza, in izhaja iz trditev: da imajo odločilen nadzor nad novicami novinarji – lastniki in oglaševalci naj bi bili razmeroma brez moči in nepomembni; da so novinarji politični liberalci; da zlorablajo svojo moč in dajejo prednost liberalnim politikam – očita se jim kršitev poklicnih pravil; da bi objektivni novinarji morali svet prikazovati natančno tako, kot ga vidijo sodobni konservativci (McChesney, 2004: 99–100). Argumente črpa iz stvarnih napak medijev, kot so »paketno novinarstvo, preveliko zanašanje na neizzvane ali pristranske elitne vire, napake pri raziskovanju dejanskih ozadij zahtev, ki jih izražajo politiki in drugi viri, in usmerjanje pozornosti k površnim vsebinam v škodo poglobljenega spremljanja resnih in zahtevnih tem« (Williams in Delli Carpini, 2011: 308).

V naš prostor je prenesena neokonservativna doktrina, ki med vsemi medijskimi platformami kot tarčo kritike najbolj izpostavlja televizijo, saj je ta v ZDA prevladujoči posrednik političnega komuniciranja. V imenu »uravnoveženosti« programov se v pogovornih oddajah na televiziji veliko časa za pojasnjevanje dogodkov prepusti posebnemu razredu »punditov«. ⁴ Njihova vloga je »vsiliti vrednote, verovanja in pravila obnašanja«, ki se lahko vključijo v institucionalne strukture družbe, zato »v svetu zgoščene blaginje in velikih nasprotij razrednih interesov potrebujejo sistematično propagando« (Herman in Chomsky, 2002: 1). Ta znižuje zaupanje

⁴ Pundit, pundigandist ali pundifikator je politični komentator, ki se želi predstaviti kot nepristranski, a deluje propagandno v korist nekega podjetja, politične stranke, ali pa v medijih pridiga o določeni družbeno-ekonomski ali politični filozofiji (Brody in Pollick, 2010: 22–24).

državljanov v javne medije, saj so za punditokracijo značilni črno-belo sklepanje, stereotipi, poenostavljanje pomembnih dogodkov, mobilizacija somišljenikov in moraliziranje (Brody in Pollick, 2010: 18–24).

To, kar v Sloveniji spremljamo v letu 2020, se je v ZDA že zgodilo pred četrto stoletja, ko se je pojavila teorija »novega družbenega razreda« in so konservativni analitiki ugotovili, »da so interesi bogatih in delavskega razreda tudi dejansko identični in dobronamerni ... zato glavna grožnja tem 'dobrim fantom' prihaja od domnevno zelo vplivnega 'novega razreda' liberalnih intelektualcev – všteti novinarje – ki si prizadevajo zavladati družbi v brezbožnem zavezništvu z vladno birokracijo, univerzitetnimi profesorji, neodločnimi ministri, prejemniki socialnih pomoči in nezakonitimi migranti« (McChesney, 2008: 243). Takšen diskurz ameriški raziskovalci punditokracije imenujejo »balkanizacija novic« (Brody in Pollock, 2010: 29), evropski raziskovalci koncepta objektivnosti pa »foxfikacija novic« (Maras, 2013: 179), oboje je senzacionalistično nagovarjanje ideološko homogenih občinstev, ki se jih tako skuša čim dlje zadržati »v skupini«.

Parlamentarno-vladni model upravljanja javnih medijev, kakršnega poznamo pri nas, vztraja pri reprezentativni sestavi njihovih organov upravljanja in nadzora. V teoriji se ponuja sklep, da lastništvo javnih medijev pripada civilni družbi in državljanom, toda »civilna družba ne more delovati kot družbena entiteta« (Nissen, 2006: 35). Poleg tega se reprezentativna zastopanost sooča s problemom »ostanka« (Medved, 2016: 213), saj pri še tako domišljeni sestavi vedno nekdo ostane zunaj. Rešitev, da prepričljivo večino članov teh organov imenujeta vlada in parlament, pomeni le dodatno normativno slabitev javnih medijev, hkrati pa o tem, kot kaže, ni nesoglasja med konservativci, liberalci in »levo sredino«. Vse tri politične skupine so ujete v »naravo političnega sistema v kapitalizmu« (Ivoš, 1989: 139), v katerem politična moč izvira iz lastništva kapitala, zato liberalne stranke temu ne nasprotujejo, stranke leve sredine pa z zavzemanjem za ekonomsko moč države dodatno legitimirajo prevlado politike nad vsemi drugimi družbenimi podsistemi. V praksi to učinkuje tako, da se politične stranke ob prihodu na oblast obnašajo kot »lastnice« vsega javnega, torej tudi medijev. Model upravljanja javnih medijev je hkrati dopolnjen z »menadžerizmom«, kar ustvari vtis, da se z njimi upravlja kot z gospodarskimi družbami in da država nadzoruje produktivnost medijev (Nissen, 2006: 36). V praksi je prav obratno: predstavniki »javnosti« v organih upravljanja javnih medijev so pogosto nekompetentni, ne razumejo ekonomike medijev, njihov vpliv pa kvečjemu seže do manjših izsiljevanj ob sprejemanju letnih programskih in poslovnih načrtov, ki so na meji koruptivnosti.

Uprave so na določeni točki prisiljene javne medije zavarovati pred nekompetentnostjo »skupščine« (programskega sveta) in nadzornikov, kar povzroči konflikt med »principalom« (lastnikom) in »agentom« (upravo in zaposlenimi), ki mu je lastnina dana v uporabo. Prej ali slej se jezni lastnik odloči, da bo temu naredil konec: agentu zniža finančno podporo in ga tako disciplinira, spremeni definicijo javnega interesa, del finančne podpore nameni prijateljskim zasebnim medijem. Takšen spor dodatno spodbuja konservativno kritiko »liberalnih« medijev, saj je – po merilih, ki določajo ta diskurz – seznam očitkov javnim medijem mogoče nenehno ponavljati.

Alternativa je vrnitev k petim temeljnim načelom javne službe v medijih: (1) na novo definirati »univerzalni dostop« do medijev, da zaradi plačljivih storitev (naročnine operaterjem) del državljanov ne bi bil izključen iz njihove uporabe; (2) odpraviti dvome o nepristranskosti poročanja in verodostojnosti informacij, objavljenih v javnih medijih, krepiti raziskovalno in poglobljeno novinarstvo; (3) vztrajati pri vsebinah »z dodano vrednostjo« in pri tem dosledno zavarovati pravice različnih družbenih manjšin ter pravico vseh državljanov do enakomernega dostopa do informacij iz lastnega okolja; (4) ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete zagotoviti z uravnoteženo ponudbo domačega in tujega programa, izmenjavo kulturnih vsebin s tujino, v sodelovanju s tujimi in neodvisnimi producenti oblikovati nove blagovne znamke, ki bi jih bilo mogoče tržiti na drugih trgih; (5) kakovost programov zagotoviti tudi s polnim izkoriščanjem prednosti digitalnih medijev: z nago-varjanjem posameznika, interaktivnostjo, deljenjem vsebin na družbenih omrežjih, mobilnostjo in lažjo dostopnostjo vsebin na zahtevo (prirejeno po Debrett, 2009: 809–813).

Katero soglasje bo zmagalo? Militantni besednjak v razpravah o medijih v Sloveniji je namreč rezultat kulturnega boja, ki poteka pod površjem spopada, v katerem se še ne ve, katere ideologije bodo upravljale sodobne družbe. Zato moramo vedeti, ali je v paketu, ki nam ga bodo ponudili proti plačilu, tudi svoboda govora.

LITERATURA

- Broudy, Daniel in Barry Pollick (2010): *Rhetorical Rape: The Verbal Violations of Punditocracy*. Oak Harbor: Waldport Press.
- Croteau, David in Hoynes, William (2001): *The Business of Media: Corporate Media and the Public Interest*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Curran, James in Jean Seaton (1989): *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*. London: Routledge.
- Debrett, Mary (2009): *Riding the Wave: Public Service Television in the Multi-platform Era*. *Media, Culture & Society* 31 (5): 807–827.
- Doyle, Gillian (2002): *Understanding Media Economics*. London: SAGE Publications Ltd.
- EBU (2019): LICENCE FEE 2019. Dostopno za interno rabo članic EBU preko <https://www.ebu.ch/mis> (16. 3. 2020)
- Gillan, Jennifer (2011): *Television and New Media: Must-Click TV*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Hallin, Daniel C. in Paolo Mancini (2004): *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herman, Edward S. in Noam Chomsky (2002): *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Ivoš, Erma (1989): *Američki neokonzervativizam*. Zagreb: Centar CK SKH za idejno-teorijski rad »Vladimir Bakarić«.
- Maras, Steven (2013): *Objectivity in Journalism*. Cambridge: Polity Press.
- McChesney, Robert W. (2004): *The Problem of the Media: U.S. Communication Politics in the 21st Century*. New York: Montly Review Press.
- McChesney, Robert W. (2008): *The Political Economy of Media: Enduring Issues, Emerging Dilemmas*. New York: Montly Review Press.
- Medved, Zoran (2016): *Naša televizija: Perspektive sodobne javne televizije*. Maribor: Aristej.
- Nissen, Christian, ur. (2006): *Making a Diference: Public Service Broadcasting in the European Media Landscape*. Eastleigh: John Libbey Publishing.
- Samuelson, Paul A. (1954): *The Pure Theory of Public Expenditure*. *The Review of Economics and Statistics* 36 (4): 387-389.
- Williams, Bruce A. in Michael Delli Carpini X. (2011): *The »Daily Show« and »The Colbert Report« in a Changing Information Environment: Should 'Fake News' Be Hel to Real Standards*. V Robert W. McChesney in Victor Pickard (ur.), *Will the Last Reporter Please Turn Out the Lights: The Collapse of Journalism and What Can Be Done to Fix It*, 306-313. New York: The New Press.

SLEDITE DENARJU ALI ZAKAJ DRŽAVA USTANAVLJA SKLAD ZA ENO TELEVIZIJO

PRIMOŽ CIRMAN

Novi državni sklad za financiranje televizijske produkcije, ki ga želi ustanoviti ministrstvo za kulturo, ima le en cilj – prerazporeditev denarja za medije v žep izbrane televizije.

»Pozabite mite, ki so jih mediji ustvarili o Beli hiši. Resnica je, da to niso ravno pametni ljudje in da so stvari ušle nadzoru. Sledite denarju!« Mark Felt je bil leta 1972 pomočnik direktorja FBI in ključni vir novinarja Boba Woodwarda v aferi Watergate, ki je s položaja odnesla tedanjega ameriškega predsednika Richarda Nixona. Srečala sta se šestkrat, vsakič ponoči in v isti parkirni hiši.¹ Štiri leta pozneje je nastal film Vsi predsednikovi možje. »Sledite denarju!« je postalo ključno pravilo preiskovalnega novinarstva.

V pomoč nam mora biti tudi pri razumevanju zadnjih napovedanih sprememb medijske zakonodaje.² Za vso hektiko, ki jo je ožja vodilna ekipa ministrstva za kulturo povzročila z načrtovano rekordno kratko javno razpravo,³ predlaganimi radikalnimi spremembami položaja RTV Slovenija, Slovenske tiskovne agencije (STA) in številnih drugih zasebnih medijev, popolno nepripravljenostjo za dialog in aroganco, se namreč skriva dobro premišljen načrt prerazporeditve milijonov evrov denarja v izbrane medije. V retoriki snovalcev zakonodajnih sprememb bi lahko rekli, da gre za »uravnoteževanje« medijskega prostora – ne (le) mnenjsko, ampak predvsem finančno.

Kako bodo delili 25 milijonov evrov

114. člen predlaganega Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o medijih tako uvaja sklad za financiranje slovenske televizijske produkcije. Financirali ga bodo telekomunikacijski operaterji. Ti bodo zavezani k plačilu mesečnega prispevka v višini 3,5 evra na vsakega naročnika storitev. Letno bi se v skladu zbralo 25 milijonov evrov, kar presega polovico proračuna nacionalne televizije. Šlo bi torej za enega najpomembnejših igralcev na domačem medijskem trgu.

1 Associated Press (2011): Parking garage where Deep Throat, Bob Woodward met gets historical marker. Dostopno prek <https://wja.com/news/local/parking-garage-where-deep-throat-bob-woodward-met-gets-historical-marker-65428>.

2 Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o medijih je ministrstvo za kulturo v javno razpravo vložilo 15. julija 2020.

3 Pet delovnih dni.

Dejansko bi šlo za denar, ki bi ga plačevali naročniki kablinskih storitev, saj so nanje operaterji v zadnjih letih prenesli še vsako novo obveznost. Letno bi torej vsako gospodinjstvo v sklad prispevalo 51,24 evra (skupaj z DDV). Za toliko bi bile dražje tudi položnice.⁴ Prvo in zadnjo besedo o porabi tega denarja bi imelo ministrstvo za kulturo, ki bi po predlogu zakona vodilo sklad. Minister bi s podzakonskim aktom naknadno določil tudi postopke in merila glede razdelitve sredstev.

Če torej povzamemo: 25 milijonov evrov bi država oziroma vsakokratna politika pobrala iz žepov naročnikov, nato pa bi jih po za zdaj še neznanih kriterijih razdelila tistim, ki bi bili po zakonu do tega denarja upravičeni. Na tej točki pridemo do bistva. Četrty odstavek 114. člena namreč navaja, da so do sredstev iz sklada upravičeni izdajatelji televizijskih programov, ki izpolnjujejo naslednja pogoja:

- imajo status nepridobitnega medija posebnega pomena;
- dosegajo najmanj 0,3-odstotni povprečni mesečni delež gledalcev ali so prosto dostopni na način prizemne digitalne video radiodifuzije.

Kaj to pomeni v praksi? Na prvi pogled veliko zmedo. Agencija za komunikacijska omrežja in storitve Republike Slovenije (AKOS) ima v registru TV programov tri kategorije:⁵

- nepridobitni program,
- lokalni program posebnega pomena in
- regionalni program posebnega pomena.

Pojma »nepridobitnega medija posebnega pomena« na AKOS tako sploh ne poznajo, zato je treba dopustiti možnost, da so bili na ministrstvu v naglici ob spreminjanju medijskega zakona površni. Pri pisanju zakonske dikcije so tako zelo verjetno imeli v mislih nepridobitne programe. To še dodatno oži nabor možnih prejemnikov. Pravzaprav je trenutno v Sloveniji le ena televizijska medijska hiša, ki ima status nepridobitnega programa. To je TV AS iz Murske Sobote.⁶ Je res mogoče, da želi ministrstvo za kulturo 25 milijonov evrov letno nameniti lokalni televiziji iz Prekmurja? Seveda ne. Pravo »tarčo« velja iskati drugje.

4 Cirman, Primož in Vesna Vukovič (14. julij 2020): Vlada uvaja 50 evrov naročnine na Nova24TV. Dostopno prek <https://necenzurirano.si/clanek/aktualno/vlada-uvaja-50-evrov-narocnine-na-nova24tv-793977>.

5 Dostopno prek <https://www.akos-rs.si/>.

6 Izdajatelj je Projektna razvojna agencija in komunikacija iz Murske Sobote.

»Kaj pa veste, kakšen bo zakon čez tri leta?«

Na prvi dan marca 2016 je začel oddajati televizijski program Nova24TV. Še isti mesec, 25. marca 2016, so se delničarji izdajatelja, družbe NovaTV24.si, zbrali na skupščini v dvorani Svetovnega slovenskega kongresa na Cankarjevi ulici v Ljubljani. Na predlog enega od njih, Aleša Primca, so sprejeli tudi sklep, da družba NovaTV24.si pridobi status nepridobitnega televizijskega programa.⁷

Vsaj na prvi pogled je šlo za presenečenje. Posamezni člani SDS, ki so pred tem iskali ustanovni kapital za novo televizijo, so namreč bodočim delničarjem obljubljali dividende. »Posamezna delnica bo stala sto evrov, kupi jo lahko kdor koli. Delnice bodo prinesle glasovalno pravico. Vlagatelji lahko dividende pričakujejo v četrtem ali petem letu glasovanja,« je 13. oktobra 2015 na novinarski konferenci napovedal predsednik upravnega odbora družbe NovaTV24.si Aleš Hojs,⁸ zdaj minister za notranje zadeve v vladi Janeza Janše.

Če je medij nepridobiten, mora vse morebitne presežke prihodkov nad odhodki vlagati nazaj v program. »Jasno smo povedali, da v prvih letih dobička ne bo. Mi posebnega statusa ne razumemo tako, da dividend ne bi smeli izplačevati,« je pred skupščino novinarki Financ pojasnjeval Hojs.⁹ Na vprašanje, ali se bo televizija, ko bo začela delati dobiček, preoblikovala še enkrat in se odrekla posebnemu statusu, je odgovoril: »Kaj pa veste, kakšen bo zakon čez tri leta? Pa kaj to vas skrbi? Saj niste delničarka. Vi ste zadnja, ki jo to lahko skrbi. Raje razmislite, ali ste zakonito objavili delniško sestavo.«¹⁰

Njegove takratne besede o tem, »kakšen bo zakon čez tri leta«, danes zvenijo preroško. Hojs je leta 2016 na skupščini glasoval za preoblikovanje Nova24TV v nepridobitni medij, štiri leta pozneje pa sedi v vladi, ki želi z novo zakonodajo tem medijem razdeliti 25 milijonov evrov. V enakem položaju je tudi predsednik te vlade Janša, ki je takrat kot delničar glasoval za predlog.¹¹

7 Notarski zapisnik druge skupščine delničarjev družbe Nova24TV.si, informativna televizija d.d., opr. št. SV 514/2016.

8 Slovenska tiskovna agencija (13. oktober 2015): Pri nas bodo stvari uravnotežene.

9 Sovdat, Petra (11. marec 2016): So v Nova24 preslepili vlagatelje? Hojs: Vas naj raje skrbi, ali ste zakonito razkrili lastnike. Dostopno prek <https://www.finance.si/8842406>.

10 Isti vir.

11 Notarski zapisnik druge skupščine delničarjev družbe Nova24TV.si, informativna televizija d.d., opr. št. SV 514/2016.

Zakaj bi morala medijska zakonodaja zanimati KPK

Dogajanje okrog medijske zakonodaje bi zato moralo zanimati tudi Komisijo za preprečevanje korupcije (KPK). Gre namreč za prilagajanje zakonodaje zasebnim interesom politikov SDS. Z novo finančno injekcijo se bo vrednost njihove naložbe v Nova24TV povečala.

Največji lastniki družbe NovaTV24.si so tri madžarska podjetja, ki imajo v lasti okrog 60 odstotkov delnic.¹² Kljub temu več podatkov kaže na to, da imajo v njej še vedno odločilni vpliv slovenski državljani iz vrst SDS. Od sedmih članov upravnega odbora kljub večinskemu deležu madžarskih podjetij le trije prihajajo iz te države. Oba zastopnika madžarskih lastnikov, Peter Schatz in Agnes Adamik, sta za glasovanje na zadnji skupščini, ki je bila konec junija, pooblastila kar izvršnega direktorja družbe in odgovornega urednika Nova24TV Borisa Tomašiča.¹³

Med delničarji Nova24TV sta še vedno dva člana aktualne vlade: zunanji minister Anže Logar in državni sekretar za nacionalno varnost Žan Mahnič. Do začetka mandata Janševe vlade so v upravnem odboru družbe sedeli trije visoki politiki SDS, ki so dobili funkcije v vladi: ob Alešu Hojsu še Vinko Gorenak, državni sekretar v Janševem kabinetu, in Božo Predalič, generalni sekretar vlade. Delnice Nova24TV ima v lasti več poslancev SDS, ki bodo odločali o novem medijskem zakonu: Franc Breznik, Branko Grims, Marko Pogačnik, Mojca Škrinjar ...¹⁴

Do konflikta interesov prihaja tudi pri vlogi ministrstva za kulturo. To na eni strani odloča o tem, ali bo posamezni televizijski medij dobil status nepridobitnega programa. Daje ga mediju, ki dobiček vlaga v dejavnost, med vsebinami, ki jih oddaja, pa ima najmanj trideset odstotkov programa lastne produkcije.

Na drugi strani ministrstvo pripravlja zakon, ki bo 25 milijonov evrov podelil nepridobitnim medijem. Gre za resor, ki je po koalicijski razdelitvi pripadel SDS. Vsi ključni ljudje na ministrstvu prihajajo iz stranke, ki ima številne vzode vpliva na Nova24TV. Minister Vasko Simoniti je predsednik odbora za kulturo pri strokovnem svetu SDS. Njegov svetovalec Miro Petek je nekdanji poslanec SDS. Mitja Iršič iz službe za odnose z javnostmi, ki naj bi skupaj s Petkom pripravil glavnino sprememb zakona, je na lokalnih volitvah leta 2018 kandidiral na listi SDS v Slovenskih Konjicah. Ivan Oven, vršilec dolžnosti generalnega direktorja direktorata za medije, je član mestnega odbora SDS v Ljubljani, kjer je kandidiral na lokalnih volitvah.

12 Delniška knjiga Nova24TV.si.

13 Notarski zapisnik osme skupščine delničarjev družbe Nova24TV.si, informativna televizija d.d., opr. št. SV 432/20.

14 Delniška knjiga Nova24TV.si.

Pri vsem tem se izgublja tudi bistveno vprašanje: zakaj bi država sploh ustanovila takšen sklad? Za to odločitev ministrstvo ni ponudilo nobenega vsebinskega razloga. V obrazložitvi člena je navedlo le, da »bo ustanovitev zadevnega sklada omogočila razvoj novih televizijskih programov in nastanek novih TV formatov. S tem vzpostavljamo pogoje za oblikovanje bolj spodbudnega in konkurenčnega televizijskega okolja ter dodatne možnosti za razvoj avdiovizualne medijske produkcije,« so poudarili.

Tako ni jasno, na podlagi česa je ministrstvo ugotovilo, da slovenski medijski prostor v tem trenutku potrebuje 25 milijonov evrov letnih vložkov zgolj v televizijsko produkcijo, ne pa v druge dele medijske krajine. V tiskanih medijih smo recimo priča odpuščanjem novinarjev, zmanjševanju števila zunanjih sodelavcev, krčenju dopisniških mest in vsebin. Kljub temu jim država že sedaj namenja najmanj javnih sredstev. Vse to v obdobju pandemije, ko država ni sprejela nobenega paketa pomoči za medije, ki jih je prizadela kriza.

Z nekaterimi odločitvami je ministrstvo za kulturo v tem mandatu celo sistematično oviralo delovanje medijev. Najbolj izrazito z aprilskim sklepom, da zadrži izplačilo 70 odstotkov denarja, ki so ga medijske hiše dobile na letnem javnem razpisu za že opravljene projekte. S tem je močno otežila poslovanje predvsem manjših in lokalnih medijskih hiš. Na ministrstvu so se v obdobju, ko je država sprejemala milijarde evrov vredne pakete tako imenovanih »protikoronskih« ukrepov, sklicevali na prihranke, ki da jih bodo s tem ustvarili.

Tudi operaterji, ki bodo morali s polnjenjem sklada prevzeti novo finančno breme, po oceni ministrstva ne bodo oškodovani. »Novela zakona obenem odpravlja obstoječo obveznost obveznega razširjanja vseh slovenskih radijskih in televizijskih programov, kar je v praksi pomenilo tudi večje možnosti za pogojevanje s strani izdajateljev, da operaterji (vse ali točne določene) svoje sheme vključijo tudi programe, ki so (de facto) plačljivi. S tem so za posamezne operaterje nastali visoki stroški, ki so jih ti prenesli na končne uporabnike oziroma naročnike, kateri pa v večini primerov niso imeli pravice do izbire programov, ki jih želijo prejemati. Novela zakona te obveznosti ne določa več – obvezno razširjanje se namreč nanaša le še na programe RTV Slovenija in programe posebnega pomena,« je ministrstvo zapisalo v obrazložitvah predloga sprememb zakona.

Ali drugače: država želi iz osnovnih paketov kabelskih operaterjev umakniti Pop TV in Kanal A, »prihranke«, ki bi jih ti ustvarili s tem, pa preusmeriti v nov sklad. V obrazložitvi namreč ministrstvo nalaganje prispevka operaterjem utemeljuje s prispevkom, ki ga ti že plačujejo trem največjim komercialnim televizijskim programom.

Gre za prispevek, ki je utemeljen na logiki, da operaterji ustvarjajo dobiček s trženjem in distribucijo programov, za katere ne plačujejo avtorskih nadomestil. To je tudi logika, s katero v nekaterih evropskih državah ustanovljajo sklade, v katere velike internetne platforme plačujejo prispevek za domačo medijsko produkcijo.

Pri nas bo drugače. Predlog slovenskega ministrstva eksplicitno navaja, da do sredstev iz sklada niso upravičeni RTV Slovenija in izdajatelji televizijskih programov, namenjenih izključno oglaševanju ali televizijski prodaji. Televizije, ki same producirajo in financirajo vsebine, ki jih distribuirajo operaterji, bi tako v celoti izgubile sredstva, pridobljena iz prispevka operaterjev, in nadzor nad tem, za katero produkcijo se ta sredstva namenjajo. Še več, same sploh ne bi mogle konkurirati na razpisih, na katerih bi se zbrana sredstva razdeljevala. Vse zato, da bi se financirala televizijska produkcija televizij(e) z nepridobitnim statusom.

Res verjamete v naključja? Že junija je ideja o ustanovitvi sklada, ki »bi razbil medijski monopol«,¹⁵ podprla pobuda Katedrala svobode, ki združuje razumnike iz krogov desnice. Aleš Hojs je še v opoziciji opozarjal na »neenakopraven položaj NoveTV24 v primerjavi z nekaterimi ostalimi televizijami«,¹⁶ ki da ne dobijo nadomestil od kabelskih operaterjev za predvajanje vsebin. »Kaj pa je narobe, če bi se posnel kakšen nov dokumentarec o osamosvojitveni vojni,« je ob objavi sprememb medijske zakonodaje izjavil Igor Pirkovič, scenarist zadnje proslave ob dnevu državnosti in avtor besedila himne SDS.¹⁷

Ne gre torej za pluralnost in druge visoko doneče besede iz medijskega slovarja SDS, ampak izključno za denar. Pozabite mite o teh ljudeh, bi verjetno rekel Mark Felt. In dodal še, da so stvari že zdavnaj ušle nadzoru.

15 S. K. in V. D. (13. junij 2020): Katedrala svobode za ustanovitev sklada, ki bo omogočil pluralizacijo medijev in razbil medijski monopol! Dostopno prek <https://www.demokracija.si/kultura/katedrala-svobode-za-ustanovitev-sklada-ki-bo-omogocil-pluralizacijo-medijev-in-razbil-medijski-monopol.html>.

16 Cirman, Primož, Tomaž Modic in Vesna Vuković (4. julij 2019): Kaj so mediji SDS naredili z novimi sto tisočaki z Madžarske? Dostopno prek <https://siol.net/posel-danes/novice/madzarska-pipica-ostaja-odprta-za-medije-sds-501713>.

17 Radio Prvi (14. julij 2020): Studio ob 17h: Predlagane spremembe medijske zakonodaje. Dostopno prek <https://radioprvi.rtvsi.si/2020/07/studio-ob-17-00-308/>.

PROTI
PODREJANJU
SLOVENSKEGA
NOVINARSTVA

POZDRAVLJENI V NOVI VOJNI ZA NADZOR NAD RTV SLOVENIJA

MOJCA Š. PAŠEK

Na javni RTV smo se v preteklosti večkrat srečevali z izzivi, ki sta jih javnemu mediju postavljala tehnološki napredek in prehod na digitalizacijo. Še pred tem so se pojavili konkurenčni komercialni mediji ter sprožili ostro tekmo za gledalce in poslušalce v televizijskem in radijskem prostoru. Pristop poročanja novinarjev javne televizije je poskušal biti manj tog, manj agencijski, postajal naj bi bolj življenjski, z več javljanja v živo s terena, z objavljanjem zgodb malih ljudi, a tudi z več »tekanja z mikrofoni in kamerami«. Skratka, tudi dnevno novičarstvo javne televizije se je začelo spogledovati s senzacionalizmom (gl. npr. Barnett, 2011; Eckstein, 1996).

Čeprav se je javna RTV poskušala v času od osamosvojitve Slovenije tudi sama »osamosvojiti«, da bi se približala idealu javnega medija, je trčila ob interese dela politike, ki pojem javnega medija ves čas zamenjuje s pojmom državne RTV, kar razume kot svoj legitimni plen po prevzemu oblast (Altschull, 1995). To se vidi v načinu delovanja programskega sveta, ki ga imenuje vsakokratna politična večina v Državnem zboru in kjer se pred vsako pomembnejšo odločitvijo oblikujejo koalicije, ki glasujejo v skladu z interesi političnih strank, ki so postavile programski svet.

Tudi v času veljave prejšnjega zakona o RTV Slovenija, ko večine članov programskega sveta še ni izbiral Državni zbor, temveč civilnodružbene organizacije, so programski svetniki podlegali skušnjavi, da bi svoje članstvo v svetu izkoristili za uveljavljanje osebnih in političnih interesov. Prav to se je izkazalo kot glavna slabost ureditve, namenjene izogibanju političnega vplivanja na avtonomijo uredniškega in novinarskega dela na javni RTV, a se je v praksi sprevrgla v svojevrstno privatizacijo funkcije članstva v programskem svetu.

Kdo zdaj nadzira programske svetnike, ki jih od leta 2005 v večini izbira in imenuje parlamentarna večina, je retorično vprašanje.

Novinarstvo na javni RTV na udaru interesov in finančnih omejitev

Novinarji in uredniki javne RTV smo zaradi politično imenovanega programskega sveta ves čas pod poskusi vplivanja, kako in o čem bomo poročali, koga bomo vabili v oddaje, katere teme bomo obravnavali. Že možnost neformalnih posegov odzvanja v ozadju mnogih uredniških odločitev.

Ne samo oddaje, tudi krajši novinarski prispevki v dnevnikih oddajah so pogosto deležni ostrih kritik in nestrokovne obravnave programskega sveta zgolj zato, ker neko poročanje ni bilo povšeči posameznemu programskemu svetniku oziroma politični stranki, ki jo svetnik zastopa.

Določen pritisk na uredniško in novinarsko delo predstavlja tudi institut varuha pravic gledalcev in poslušalcev. Ta naj bi na javni RTV varoval interese gledalcev in poslušalcev pred morebitno neustrezno medijsko obravnavo. To poslanstvo pa se je izjalovilo in predstavlja le še eno od bremen za ustvarjalce, ki se morajo dodatno braniti pred očitki ali celo napadi, ki jih nanje prek varuha usmerjajo domnevni oškodovanci, čeprav je v ozadju velikega dela očitkov zlahka razbrati politične interese.

V informativnem programu TV Slovenija je zaradi takšnih posegov od zunaj uredniška politika še bolj previdna in zadržana. Velikokrat uredniki zgodbe raje zadržijo za nekaj časa in počakajo na njihovo objavo v drugih medijih. Le (pre)drznost posamezne novinarko ali novinarja, ki prinese dobro zgodbo, podkrepljeno z dokumenti in viri, občasno preseka uredniško togost in zadržanost.

Ob vsem tem so novinarji javne televizije tarča vse bolj žaljivih in agresivnih napadov zunanje javnosti, zlasti tiste, ki stavi na največjo politično stranko. Če so bili pred nastopom tretje Janševe vlade deležni dopisnic z žaljivo vsebino ali celo pisem z belim prahom (kar vedno pomeni večurno blokado RTV Slovenija in izolacijo prejemnika takšnega pisma) le posamezniki, zdaj skoraj ves novinarski kolektiv dnevno doživlja nebrzdane in pogosto prostaške napade medijev in socialnih omrežij, ki so pod nadzorom ali vplivom glavne vladne stranke.

Ob tem je ustvarjalno delo na javni RTV ves čas pod udarom finančnih omejitev in varčevanja, še zlasti program javne televizije. V informativnem programu TV Slovenija so se morali odpovedati pasu prvih dnevnik poročil ob 7. uri zjutraj in velikemu delu lastnih dokumentarnih oddaj, ki so najzahtevnejši in najdražji televizijski žanr. Oddajam, ki so ostale v letnih programskih načrtih, se je radikalno skrčil proračun.

Očitki javni RTV Slovenija, ki jih je treba ovreči

Očitek o prevelikem številu zaposlenih in njihovi nizki produktivnosti je mogoče zlahka ovreči s primerjavo z drugimi javnimi RTV, članicami EBU.

Za primerjavo z RTV Slovenija (2262 zaposlenih) navajam nekaj držav po podatkih EBU (RTV Slovenija, 2019): avstrijska ORF ima 3634 zaposlenih, hrvaška HTV 2817, češka 4705 zaposlenih, danska 3361,

finska YLE 3119, irska 1746, norveška 3419, dve belgijski – flamska 2378 in valonska 1970, portugalska 1614, slovaška 1532 in znameniti BBC kar 21.583 zaposlenih.

In koliko ur televizijskega programa letno na zaposlenega ustvarijo našeti evropski javni servisi? Slovenska javna RTV po podatkih EBU pripravi največ programa letno na zaposlenega – kar 6,7 ure programa. To je bistveno več kot v hrvaški HRT, ki kot druga po produktivnosti pripravi 6 ur programa na zaposlenega na leto. Sledijo: češka 5,6 ure, belgijska valonska 5,5 ure, danska 5 ur, avstrijska ORF 4,4 ure, slovaška 4,3 ure, belgijska flamska 2,2 ure, norveška 2,2 ure, irska 2,1 ure, finska 1,8 ure in BBC 1,8 ure programa letno na zaposlenega.

RTV Slovenija ima 630 tisoč zavezancev za plačevanje RTV-prispevka. Ta na zavezanca letno znaša 153 evra in je malo nad povprečjem EBU, ki je 137 evrov letnega prispevka. Zavedati se je treba, da je strošek produkcije približno enak tistemu v tujini, kjer imajo večinoma precej več zavezancev za plačilo naročnine. Zaradi majhnega števila zavezancev je proračun RTV Slovenija relativno nizek. Za primerjavo: 147 evrov letne naročnine v Veliki Britaniji BBC-ju prinese več kot 8 milijard evrov, letna naročnina v Nemčiji, ki znaša 210 evrov, v proračune nemških javnih servisov prinese skoraj 9,5 milijarde evrov. RTV Slovenija z naročnino dobi na leto približno 94 milijonov evrov.

In zdaj nov paket sprememb zakona o RTVS

S spremembami zakona o RTV Slovenija bi morala RTV iz namenskega prispevka, ki ga plačujejo vsi državljani, pet odstotkov nameniti drugim medijem, kar pomeni glede na sedanje prihodke RTV iz prispevka slabih pet milijonov evrov na leto. Porabili pa naj bi jih tudi za nekakšne skrivnostne »ukrepe«: za zvišanje kakovosti in profesionalnosti novinarskega dela, ukrepe proti neresničnim in zavajajočim informacijam v medijih, ukrepe za razvoj medijske pismenosti itd. (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o RTV Slovenija).

O porabi teh sredstev bo odločal minister za kulturo, ki bo imel v rokah škarje in platno, saj bo izbral strokovno komisijo in določil vse postopke. Glede na izjave predsednika vlade in njegovih gorečih podpornikov bodo ta sredstva namenjena predvsem razbijanju domnevnih »levih monopolov« v medijih, se pravi podpora medijem, ki nekritično podpirajo sedanjo vlado.

Še tri odstotke iz zbranega RTV-prispevka bo morala javna RTV nameniti financiranju tiskovne agencije STA, doslej financirane iz državnega

proračuna. Iz RTV bi izločili tudi enoto Oddajniki in zveze, ki bi postala gospodarska družba v stoddotni lasti države. Izločitev Oddajnikov in zvez je bila aktualna že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, vendar je bil na koncu sprejet kompromis, po katerem ostanejo del RTV, vendar morajo vsem uporabnikom zagotavljati enake pogoje in enako tarifo.

Skupni učinek vseh treh omenjenih »konfiskacij« iz prihodkov RTV Slovenija bi po oceni vodstva RTV Slovenija pomenil okoli 15 milijonov evrov ali 12 odstotkov vseh prihodkov javnega zavoda (Veselič, 2020). Za kompenzacijo naj bi vlada z zakonskimi spremembami zvišala dovoljeni delež oglaševanja v programskem času na raven komercialnih televizij, a ta »izravnava« bi imela po ocenah vodstva RTV Slovenija zelo skromne učinke, le okoli dva milijona evrov na leto.

Vladni predstavniki in njihovi medijski podporniki zatrjujejo, da predlagane spremembe nimajo drugega cilja kot racionalizirati delovanje RTV Slovenija ter okrepiti raznovrstnost in pluralnost medijskih vsebin.

Toda ali je res mogoče pričakovati, da bi javni zavod, ki bi čez noč izgubil skoraj 12 odstotkov svojih prihodkov, »racionaliziral« svoje poslovanje? Redka odpuščanja v javnem sektorju se običajno končajo na delovnopравниh sodiščih, večinoma v prid zaposlenih oziroma odpuščenih. Zato so množična odpuščanja po sprejetju novega zakona malo verjetna. Bolj verjetne so programske spremembe, predvsem v škodo že tako usihajoče lastne produkcije.

Če bi nekdo resno poskušal »racionalizirati« dejavnost RTV Slovenija, bi se tega najbrž lotil drugače. Na primer, ali res potrebujemo dva regionalna centra, v Kopru in Mariboru, ki imata zelo malo gledalcev? Ali ne bi raje uvedli posebne programe za ustavno priznani manjšini, novinarji obeh centrov pa bi dobili močnejšo dopisniško vlogo? Podobno je s tretjim parlamentarnim programom, ki je sčasoma postal nekakšen alternativni informativni program, namenjen predvsem pristašem desnih strank. Javna RTV je dolžna »pokrivati« vse parlamentarno dogajanje, a zakaj imeti zato poseben program? Če ga država želi, naj si ga plača oziroma organizira sama, kot si bo organizirala medijsko pokrivanje predsedovanja EU.

Aktualna oblast ima na podlagi t. i. Grimsovega zakona, sprejetega v času prve Janševe vlade, možnost prevzeti politični nadzor nad RTV Slovenija, saj se vsaki dve leti zamenja polovica članov programskega sveta, ki jih imenuje Državni zbor (Zakon o RTV Slovenija, 2014). Če ne prej, bo sedanja vladna koalicija spomladi leta 2022 prevzela popoln nadzor nad RTV Slovenija, če bo seveda sama preživela do tistega časa. Čemu potlej ta pritisk na financiranje javne RTV? Drugje se ukvarjajo predvsem z iskanjem najbolj ustreznega načina financiranja javne RTV, ponekod s

prehodom na proračunsko financiranje, kot na primer Danska,¹ ponekod s kombinacijo prispevka in proračuna (Public Media Alliance, 2019; Warner, 2019).

Namesto zaključnih misli

Kakšen vpliv ima vse opisano na edini javni medij posebnega pomena v državi in na njegove ustvarjalce? Kako se vesti v teh kompleksnih razmerah, ki jih na eni strani ustvarjajo tehnološka globalizacija in zaton klasičnih medijev (Barnett, 2011; Hallin in Mancini, 2004; Ferrell Lowe in Bardoel, 2007) ter deprofesionalizacija novinarstva (Splichal in Dahlgren, 2016; Blumler in Hoffman-Riem, 1992; Blumler in Coleman, 2015), na drugi strani pa smo priča pravemu frontalnemu napadu vladajoče politike, ki ga je s spisom s pomenljivim naslovom *Vojna z mediji* začel aktualni predsednik vlade (pred tem pa se je celo javno hvalil, da že nekaj let ne plačuje RTV naročnine)? Kakšen bo rezultat? Ko se bo preštelo »mrtve in ranjene«, ali ne bodo poleg javne RTV največje žrtve te »vojne« državljanke in državljani, plačniki RTV-prispevka ter raven demokracije v državi? Peter Dahlgren v knjigi *Televizija in javna sfera* med drugim zaključuje: »O demokratičnem značaju javne sfere se ne da preprosto sklepati, pač pa ga je treba nenehno zagotavljati« (Dahlgren, 1995: 147).

Peter Bajomi-Lazar (2012) v članku *Strankarska kolonizacija medijev: primer Madžarske* opisuje odnos med političnim in medijskim sistemom v državah Vzhodne Evrope, kjer vladajoče stranke prevzemajo nadzor nad mediji, da bi utišale kritične glasove zoper oblast.

Na resne težave javnih medijev, povezane s financiranjem in posegi politike, opozarjajo številni avtorji in evropske institucije (Marko, 2016; Petković in dr., 2016; Muižnieks, 2017). Marko Milosavljević in Melita Poler (2018) v članku »Med Scilo in Karibdo: javni medijski servisi Zahodnega Balkana med komercializacijo in politizacijo« ugotavljata, da se v večini balkanskih držav javni medijski servisi soočajo z velikimi finančnimi težavami, ki izvirajo iz primanjkljaja trajnega načina financiranja, neučinkovitosti pobiranja javnih naročnin, majhnega trga in pomanjkanja zavedanja o pomenu javnih RTV. Nakopičene težave rešujejo s tekmovanjem z zasebnimi komercialnimi televizijami. Ključna težava javnih servisov pa je nenehen pritisk oblasti, ki vodi v popolno uredniško

¹ Danski parlament je leta 2018 sprejel nov Medijski sporazum in prispevek za javno RTV (DK) znižal za 20 odstotkov ter jo s tem prikrajšal za 90 milijonov evrov. Do 2021 bodo naročnino v celoti nadomestili s financiranjem iz državnega proračuna. Zaradi krčenja sredstev je DK ukinil dva televizijska in tri radijske programe, delo bo izgubilo 400 zaposlenih. Sprememba načina financiranja DK ni minila brez ostrih odzivov v javnosti glede negativnih posledic za dansko demokracijo (EFJ, 2018). Zato se je DK zavezal, da pri določenih programskih vsebinah varčevanja ne bo (RTV, 2019).

odvisnost od politike, ki javne servise obravnava kot državne (Milosavljević in Poler, 2018: 10).

Ali nismo prav zdaj priča takšni medijski balkanizaciji tudi pri nas? Gre za svojevrstno kaznovanje javne RTV, ker po mnenju vladajoče elite oziroma njenega najbolj prominentnega voditelja »laže in zavaja« in ker ima menda preveč ljudi, ki premalo delajo, a so predobro plačani. Izhod tega spopada bo v veliki meri odločil o tem, v kakšni medijski krajini bomo živeli v bližnji prihodnosti.

LITERATURA

- Altschull, J. Herbert (1995): *Agents of Power: The Media and Public Policy*. New York: Longman.
- Bajomi-Lazar, Peter (2012): *The Party Colonisation of the Media: The Case of Hungary*. London: Sage.
- Barnett, Steven (2011): *The Rise and Fall of Television Journalism: Conclusions: What is Television? What is Journalism? And why does it Matter?* New York: Bloomsbury Academic.
- Blumler, Jay G. in Wolfgang Hoffman-Riem (1992): *New Roles for Public Television in Western Europe: Challenges and Prospects*. *Journal of Communication* 42: 20–55.
- Blumler, Jay G. in Stephen Coleman (2015): *Democracy and the Media – revisited*. *Javnost/The Public* 22 (2): 111–128.
- Dahlgren, Peter (1995): *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
- Eckstein, Harry (1996): *Lessons for the »Third Wave« from the First: An Essay on Democratization*. Dostopno prek <https://escholarship.org/uc/item/6c9087q7> (4. 8. 2020).
- EFJ (2018): *Danish government to cut 20 % funding for public service media*. Dostopno prek <https://europeanjournalists.org> (14. 8. 2020).
- Ferrell Lowe, Gregory in Jo Bardoel (ur.) (2007): *From Public Service Broadcasting to Public Service Media*. Göteborg: Nordicom. Dostopno prek www.nordicom.gu.se (9. 8. 2020).
- Hallin, Daniel in Paolo Mancini (2004): *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Jakubowicz, Karol (2010): *PSB 3.0: Reinventing European PSB*. V Petros Iosifidis (ur.), *Reinventing Public Service Communication*, 9–22. London: Palgrave Macmillan. Dostopno prek <https://www.link.springer.com> (7. 8. 2020).
- Marko, Davor (2016): *The Future of Public Service Broadcasting in the Western Balkans: The Need for a New Paradigm*. Resource Center on Media Freedom in Europe. Dostopno prek <https://www.rcmediafreedom.eu> (8. 8. 2020).

- Milosavljević, Marko in Melita Poler (2018): Between Scylla and Charybdis – Public Service Broadcasters in the Western Balkans between Commercialization and Politicization. *Medijska istraživanja/Media Research* 24 (2): 5–29.
- Muižnieks, Nils (2017): Public Service Broadcasting under Threat in Europe. Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Strasbourg, 2. maja. Dostopno prek <https://www.coe.int/en/eb/commissioner/-public-service-broadcasting-under-threat-in-europe> (8. 8. 2020).
- Petković, Brankica, Saša Panić in Sandra B. Hrvatin (2016): Comparing Models and Demanding Reforms of Public Media. Dostopno prek <https://www.mirovni-institut.si> (2. 8. 2020).
- Public Media Alliance (2019): Changing Times for Public Media Funding. Dostopno prek <https://www.publicmediaalliance.org> (12. 8. 2020)
- RTV Slovenija (2019): Poročilo o zaposlenih na RTV Slovenija. Ljubljana (interno gradivo).
- RTV Slovenija (2019): Pravilnik o delovanju varuha pravic gledalcev in poslušalcev. Dostopno prek http://www.rtvlo.si/varuh_rtvlo.si (1. 8. 2020).
- Splichal, Slavko in Peter Dahlgren (2016): Journalism between Deprofessionalization and Democratisation. *European Journal of Communication* 31 (1): 5–18.
- Veselič, Boštjan in A.K.K. (2020): "Novi zakon, ki nam jemlje sredstva, pomeni konec za RTV Slovenija". 10. Julija 2020. Dostopno prek <https://www.rtvlo.si/slovenija/novi-zakon-ki-nam-jemlje-sredstva-pomeni-konec-za-rtv-slovenija/530344> (12. 8. 2020).
- Warner, Mervyn (2019): Funding Public Media: An Insight into Contemporary Funding Models. Public Media Alliance. Dostopno prek www.publicmediaalliance.org (12. 8. 2020).
- Zakon o RTV Slovenija (2014). Dostopno prek <http://pisrs.si/Pis.web/pregled-Predpisa?id=ZAKO4461#> (1. 8. 2020).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o RTV Slovenija (2020). Dostopno prek <https://e-uprava.gov.si/download/edemokracija/datotekaVsebinsa/434964?disposition=inline> (1. 8. 2020).

KAJ VSE JE NA KOCKI? POMEN RTV SLOVENIJA ZA NEODVISNO IN POGLOBLJENO NOVINARSTVO

ŽAN DOLAJŠ

Avtonomija je ključni dejavnik novinarske verodostojnosti. V idealističnem scenariju predpostavlja popolno neodvisnost novinarja od zunanjih pritiskov in popolno zavezanost javnosti. Zagotavlja svobodo novinarja, da definira, oblikuje in nadzira svoj potek dela ter za svoje odločitve oziroma delo prevzema tudi polno odgovornost (Lauk in Harro-Loit, 2017). Dojemanje avtonomije v novinarstvu je neločljivo povezano z vrednotami in standardi, ki veljajo v posameznih medijskih organizacijah. Tudi zasebne medijske organizacije stremijo k produkciji kakovostnih in verodostojnih novinarskih vsebin, pa vendar so preživetveno odvisne od denarja oglaševalcev in zato obstaja nevarnost, da interesi ekonomike prevladajo nad novinarsko avtonomijo. Ko govorimo o zagotavljanju avtonomnega novinarstva v tržni ekonomiji, je koncept javnega medija zato še vedno ali pa še toliko bolj aktualen.

Profesionalne vrednote kot kompas

Principi v središču javnih televizij in javnih medijev nasploh so po mnenju britansko-ameriškega novinarja in akademika Michaela Traceyja (1998, 26–32) naslednji: univerzalnost vsebine, upoštevanje in posvečanje manjšinam, zavezanost izobraževanju in kultiviranju javnosti, distanciranje od parcialnih interesov, struktura, ki omogoča konkuriranje znotraj programske produkcije, in spodbujanje javne sfere na splošno. Predvsem distanciranje od parcialnih interesov je najpomembnejši princip, ki se mora znotraj javnega medija nenehno uresničevati, da lahko ta predstavlja platformo, kjer se producira avtonomno in neodvisno novinarstvo.

Do zdaj so bile na RTV Slovenija, vsaj do neke mere, vzpostavljene razmere, ki so novinarjem in ostalim ustvarjalcem programa zagotavljale neodvisnost od parcialnih interesov politike in kapitala. Upam si trditi, da bi bile po predlogih nove medijske zakonodaje te razmere močno, če ne celo usodno ogrožene. Ena od ključnih predvidenih sprememb, poleg zmanjšanega financiranja iz medijskega prispevka, je namreč tudi povečanje dopustnega oglaševanja na javnem mediju. Javni medij s tem potiskamo v večjo odvisnost od kapitalskih centrov moči in nevarno šibimo varovalke za avtonomno delovanje.

Od zgodbe do zgodbe, od primera do primera moramo novinarji RTV-ja loviti ravnotežje pri zajemanju kar najširšega konteksta in predstavitvi vseh za zgodbo oziroma primer relevantnih dejstev. Vzpostavljeni so relativno učinkoviti interni mehanizmi za preverjanje in krepitev odgovornega novinarskega sporočanja. Svoje odločitve moramo braniti tudi pred javnostjo. Seveda so tudi te varovalke pomanjkljive, tudi novinarji RTV Slovenija delamo napake. Lahko bi rekli, da je javni medij nikoli dokončan projekt, ki sloni na idealih, pa vendar je vsakokrat soočen z realnostjo.

Posebnosti oziroma prednosti javnega medija, ki sem jih opisal, so pomembne predvsem v kontekstu razvoja slovenske medijske krajine. Ta se pospešeno polarizira po političnem oziroma ideološkem ključu. Osrednji slovenski mediji, ki izhajajo še iz preteklega sistema, so bili podvrženi netransparentnemu lastninjenju. Poznamo zgodbe o prepovedanih temah in odhajanju novinarjev zaradi grobih posegov v novinarsko avtonomijo. Nekatere desne politične stranke tem medijem očitajo tudi politično pristranskost. Medijski aparat, ki je nastal kasneje oziroma je še vedno v procesu nastajanja in je blizu desnemu političnemu polu, pa žal ne kaže potenciala za produkcijo neodvisnih, kritičnih in resnih raziskovalnih vsebin.

Iz prakse je jasno razvidno, da tudi novinarji RTV Slovenija gravitirajo, oziroma bolje rečeno, gravitiramo v različne smeri političnega spektra. Nekateri bolj izrazito, drugi manj. Nekateri bolj reflektirano, drugi manj. Nekateri nekdanji novinarji javnega medija so danes denimo strankarski funkcionarji in predsedniki strank. Seveda imamo tudi novinarji javnega medija svoja intimna politična prepričanja. Ljudje smo in nič človeškega nam ni tuje. Popolna neodvisnost in popolna objektivnost sta ideala, v praksi ju ni mogoče nikoli zares doseči.

Morda bi lahko zato kdo rekel, da je vzdrževanje dragega javnega medija nesmiselno. Čeprav ni nihče sposoben vsakodnevno in v celoti uresničevati plemenitih idealov, naša vloga oziroma vloga institucije javnega medija ni zato nič manj pomembna. Sam menim, da je ravno obratno. Pestrost novinarskega kadra, v katerem nenehno prihaja tudi do trenj in konfliktov, tudi zaradi intimnih političnih preferenc, lahko morda razumemo kot prednost RTV Slovenija. Kot izraz demokratičnosti procesov pri produkciji raznorodnih vsebin, ki jih omogoča javna medijska platforma. Morda bi lahko to primerjal s Traceyjevo (1998) opredelitvijo možnosti konkuriranja znotraj programske produkcije, kar raziskovalec medijev predstavi kot enega od ključnih pogojev za uspešno delovanje javnega medija. RTV Slovenija mora biti odprta arena, kjer veljajo jasna pravila igre in kjer se tudi preko konfliktov in nestrinjanj

producirajo verodostojne vsebine neodvisnih novinarjev. Nič ni narobe, če so nestrinjanja in konflikti del RTV Slovenija, menim celo, da teh trenj ni potrebno skrivati pred javnostjo. Zasebni mediji lahko navzven delujejo kot harmonično organiziran in produktiven mehanizem. Njihovi novinarji se ponavadi oglasijo šele takrat, ko so jim eklatantno kršene osnovne delavske pravice ali pa ko se dogajajo zelo grobi posegi v njihovo delo. RTV Slovenija mora biti zato prostor, kjer so okna za demokratični preprič vedno odprta. Prostor, kjer novinarji ne podlegajo diktatu kapitala in politike ter se ne bojijo preizpraševati avtoritet na pozicijah formalne moči znotraj javnega medija.

Tudi javni medij je, če si želimo priznati ali ne, politična arena. To nam postane jasno, ko smo sposobni preseči ozko percepcijo politike in političnega ter je naš analitični radar sposoben zaznavati tudi infrapolitični spekter. Novinarji javnega medija moramo nenehno preizpraševati svoje delo in prav tako kritično spremljati delo svojih novinarskih kolegov. Kot kompas nam morajo smer vseskozi kazati skupne profesionalne vrednote.

Poglobljeno novinarstvo in neizprosna produkcija

Svetovna mreža za preiskovalno novinarstvo GIJN v grobem navaja naslednje značilnosti preiskovalnega novinarstva (Kaplan v Padania, 2019):

- (1) Poglobljeno, sistematično in izvirno.
- (2) Obdelava velike količine dokumentov in podatkov ter sledenje dokazom.
- (3) Potrjevanje ali zavračanje hipotez na podlagi zbranih dokazov.
- (4) Razkrivanje skrivnosti in prikritih dejstev ter iskanje družbene odgovornosti za nepravilnosti.

To so v grobem sestavine, ki bolj kompleksno novinarsko delo ločijo od golega poročanja oziroma povzemanja PR-ovskih sporočil. Najbrž ni potrebno posebej poudarjati, kako pomembno je tovrstno novinarstvo za demokratičnost družbenopolitičnih procesov. Pa vendar v Sloveniji, kot tudi drugod po svetu, te oblike novinarstva erodirajo. Razlogi za to so naslednji: visoki stroški produkcije in visoko kvalificiranega kadra, strah medijskih hiš in uredništev pred tožbami vplivnih in premožnih posameznikov ter korporacij, potencialne izgube oglaševalskega denarja, zmanjševanje proračunov medijskih hiš zaradi razvoja interneta in poplave brezplačnih informacij ter daljši čas, ki ga zahteva produkcija kompleksnejših in bolj poglobljenih novinarskih prispevkov.

Tudi RTV Slovenija ima težave s financiranjem zahtevnejših in zato dražjih novinarskih pristopov. Nekatera uredništva so kadrovsko podhranjena, RTV ne zaposluje mladih strokovnjakov s specializiranimi znanji, mladi novinarji nimajo resnih možnosti za temeljito specializacijo na posameznih področjih, omejene so poti v tujino, omejene so tehnične produkcijske zmogljivosti. Novinarjem zaradi velike količine dela zmanjkuje časa za vzpostavljanje in negovanje stikov z viri, ki lahko edini razkrivajo zgodbe, velikokrat skrite za poplavo dodelanih PR-ovskih sporočil. To je po mojem mnenju le nekaj ovir, ki hromijo produkcijo zahtevnejših novinarskih vsebin na RTV Slovenija. S temi ovirami se pri delu na Televiziji Slovenija srečujem tudi sam.

Enourno oddajo Tarča, ki na prvem programu Televizije Slovenija izhaja od septembra do julija skoraj vsak teden, ustvarja dva novinarja, voditeljica, urednik in raziskovalka, ki mora v četrtek, ko je oddaja na sporedu, opraviti še zajetno tehnično delo v režiji in zato ni na voljo za vsebinsko podporo uredništvu. Pogodbeno z uredništvom sodeluje še mlad strokovnjak za obdelavo velikih količin podatkov. Njegovo sodelovanje je odvisno od podaljševanja honorarne pogodbe vsakih nekaj mesecev. Dohodek, ki ga pogodbeni sodelavec dobi za svoj velikokrat izjemno pomemben prispevek k oddaji, je zgolj simboličen. Še zdaleč ne zadostuje niti za kritje najosnovnejših življenjskih stroškov.

V oddajo Tarča se mešajo tudi kompleksnejši novinarski pristopi, kot sta preiskovalno in podatkovno novinarstvo. V samo nekaj dneh mora petčlanska ekipa kdaj predelati tudi več sto strani kompleksnih strokovnih dokumentov, poslati več deset novinarskih vprašanj in podvprašanj, posneti izjave in slike ter na koncu vse skupaj sestaviti v televizijske prispevke in pripraviti pogovorni del oddaje. Tempo je iz tedna v teden neizprosno. Delo se zažira tudi v neplačan prosti čas ekipe. Finančne omejitve, ki se manifestirajo v kadrovskih omejitvah, pa zagotovo vplivajo tudi na kakovost oddaj. Ne znam si predstavljati, kako bi po predlogih nove medijske zakonodaje javna radiotelevizija vsaj ohranila že zdaj nezavidljive razmere za produkcijo zahtevnejših novinarskih vsebin.

Zakaj je torej potrebno poglobljeno novinarstvo na Televiziji Slovenija še dodatno finančno in kadrovsko okrepiti? Preprosto zato, ker lahko RTV Slovenija le z dobrim raziskovalnim delom razkriva destruktivne in koruptivne družbene prakse ter na ta način izpolnjuje svoje osnovno poslanstvo: prispeva k pravičnejši, bolj demokratični in pluralnejši družbi. S kakovostnim novinarskim delom pa raste tudi zaupanje državljanov v javni medij. To sem zelo jasno zaznal v svoji relativno kratki, a zanimivi novinarski karieri na Televiziji Slovenija.

Kakovostno analitično in pronicljivo novinarsko delo je bilo vedno nagrajeno z dobrimi odzivi in izrazi zaupanja javnosti. Le na ta način lahko uspešno pletemo zavezništvo med javnim medijem in civilno družbo. To zavezništvo pa je najbolj robustno varovalo pred poseganjem parcialnih interesov politike in kapitala v novinarsko avtonomijo in neodvisnost.

Po vzorih iz tujine so v zadnjih nekaj letih sicer tudi pri nas nastale nekatere neodvisne novinarske platforme motiviranih, večjih in izobraženih novinarskih zanesenjakov, ki odlično – sistematično, poglobljeno, preiskovalno in kreativno – opravljajo svoje delo. Pa vendar so te platforme finančno odvisne od nestabilnih virov financiranja. Največkrat od donacij in sredstev, pridobljenih na javnih razpisih. Vloga stabilno financiranega javnega medija, ki posveča pozornost takšnemu novinarstvu in zanj pripravi dobre razmere, je zato še toliko bolj pomembna. Tako naravnani medij lahko denimo išče še sinergije v sodelovanju z neodvisnimi novinarskimi platformami ter tako povečuje učinek in še bolj prispeva h kakovostni in neodvisni medijski produkciji v Sloveniji.

Tudi v uredništvu Tarče smo pri pripravi oddaj o stranpoteh projekta Stožice sodelovali z novinarji neodvisnega novinarskega portala Pod črto. Oprli smo se lahko na delo, ki so ga novinarski kolegi portala že opravili, kar nam je ob kratkih produkcijskih rokih za pripravo tedenske oddaje prihranilo dragoceni čas, ki smo ga lahko med drugim vložili v podrobnejše raziskovanje primerov in v boljšo vizualno podobno oddaje. Odziv javnosti je bil temu primeren. Oddaja je bila deležna velike pozornosti in je ponovno senzibilizirala javnost za problematičen projekt ljubljanskega župana Zorana Jankovića, zaradi katerega na slovenskih sodiščih še tečejo postopki. Pa vendar kakovost produkcije zahtevnih novinarskih žanrov na Televiziji Slovenija ne sme postati odvisna od takšnih sodelovanj – to je lahko le dobrodošla nadgradnja. Dejstvo, da se v uredništvih zasebnih medijev prav tako soočajo s pomanjkanjem sredstev za zahtevnejšo novinarsko produkcijo, mora biti še dodaten motiv in argument za krepitev tega segmenta na RTV Slovenija.

Pogubno geslo zadnjih let: »Nižanje stroškov, a ne na račun programa«

Financiranje RTV Slovenija je ponovno v ospredju in je ena od najbolj vročih družbenopolitičnih tem po prihodu nove vlade. Sprejetje predloga zakona bi vsekakor pomenilo usoden finančni šok za delovanje javnega medija. Takšen, kot ga poznamo, ne bi mogel več obstajati. Gre za intervencijo trenutno vladajoče politike, ki bo za morebitne negativne

posledice spremenjene zakonodaje morala nositi polno odgovornost. Pa vendar se mi zdi primerno, da izpostavim še vidik bolj interne narave, ki se prav tako navezuje na financiranje javne medijske službe.

Zaposleni na RTV Slovenija smo v zadnjih letih od vodilnih velikokrat slišali, da mora RTV optimizirati stroške, a da se to nikakor ne sme zgoditi na račun programa. Na kratko bom poskusil utemeljiti, zakaj se mi zdi ta paradigma vodstev zabloda, ki ji ne bi smeli slediti.

Ob naraščajočih stroških televizijske in ostale medijske produkcije mora RTV Slovenija ohranjati zakonsko določeni obseg programa. Krčenje sredstev po tej formuli avtomatsko prinaša nižanje kakovosti programa, z nižanjem kakovosti pa seveda izgubljammo občinstva. Novinarji morajo pripravljati vedno več vsebine z vedno manj sredstvi v vedno krajšem času. Gre za izrazito negativno spiralo, ki dolgoročno, zaradi padanja kakovosti, ne prinaša ničesar drugega kot erozijo legitimnosti javnega medija. Morda smo v preteklosti naredili napako in javnosti nismo znali dovolj jasno predstaviti, kaj vse je RTV Slovenija in koliko kaj stane. Sam zato zagovarjam – morda za nekatere radikalno pozicijo – da se mora s krčenjem sredstev za RTV Slovenija smiselno skrčiti ali pa preoblikovati tudi zakonsko določeni obseg programa. To pa se lahko zgodi le na podlagi širokega družbenega in političnega konsenza, do katerega moramo priti preko premišljenega in dobro zastavljenega procesa deliberacije, saj so ob tem pod vprašaj postavljene že priznane pravice manjšin, ranljivih skupin in lokalnih skupnosti. Morda bi takšna razprava celo okreplila položaj javnega medija. Državljeni bi, soočeni s konkretnimi predlogi ktnitve programa in storitev javnega medijskega servisa, bolj neposredno začutili, kaj bi lahko izgubili.

O javnem mediju se moramo temeljito pogovoriti v civilni družbi, stroki in politiki. Vsekakor pa so petdnevni roki za tako pomembna vprašanja izrazito prekratki, če ne celo izkaz neposrednega političnega napada na enega od stebrov demokracije pri nas.

Odločno se moramo zavzemati, da RTV Slovenija ne glede na morebitne bodoče spremembe njene organizacije, obsega nalog in financiranja ostane institucija, v kateri bo omogočeno ustvarjanje neodvisnega novinarstva in kjer se bo namenjal dovolj sredstev za podrobne, analitične in ambiciozne novinarske projekte. Institucija mora z mehanizmi notranjega nadzora in s transparentnostjo zagotavljati odgovorno novinarsko delo, mora se odzivati na impulze iz civilne in strokovne sfere, hkrati pa moramo najti način, da se političnim centrom moči onemogočijo poskusi discipliniranja in podrejanja javnega medija.

LITERATURA

Lauk, Epp in Halliki Harro-Loit (2017): Journalistic Autonomy as a Professional Value and Element of Journalism Culture: The European Perspective. *International Journal of Communication* 11: 1956–1974.

Padania, Sameer (2019): How to Fund Investigative Journalism: Insights from the Field and Its Key Donors. Dostopno prek <https://www.dw.com/downloads/50514884/dwa-investigative-journalism-web.pdf> (16. 8. 2019).

Tracey, Michael (1998): *The Decline and Fall of Public Service Broadcasting*. Oxford: Oxford University Press.

NEODVISNI MEDIJI PROTI ODVISNIKOM OD OBLASTI

IVAN GALE

Štiri mesece je že minilo od mojega prvega nastopa v oddaji Tarča. Običajno bi sedaj morale slediti oguljene fraze »Joj, kako čas beži!« in »Zdi sem mi, kot bi bilo včeraj!«. Pa je ravno nasprotno. Večkrat imam občutek, da se je čas ustavil in da živim v nekem paralelnem svetu, v katerem se bo moja bivanjska izkušnja iztekla neko jutro, ko se bom zbudil in se zavedel, da so bile vse samo sanje. Zdaj vem, da tega jutra ne bo.

Je bil nastop v živo pred televizijskimi kamerami v mojih prvotnih načrtih? Ne. Ravno tako ne sodelovanje z mediji pri razkritju ozadij pri nabavah zaščitne opreme v boju proti novemu koronavirusu (čeprav bi besedo »novi« lahko pričeli že počasi opuščati). Kasneje so se stvari obrnile v drugo smer. Zdaj je verjetno večini že znano, da je bil tudi moj večerni prihod pred televizijske kamere predzadnji četrtek v aprilu povsem nenačrtovan (Televizija Slovenija, 2020a). Glavni vzrok zanj pa klic novinarko Erike Žnidaršič, ki me je obvestila o odgovodi že potrjene udeležbe ministra Zdravka Počivalška v oddaji, in njena prošnja, če bi prišel v oddajo na zelenico pred stavbo RTV-ja. Nisem prav dolgo okleval. S sinom, ki je tisti dan ravno praznoval rojstni dan, sem zaključil dvoboj stanovanjskega tenisa, ki sva si ga izmislila kot športno aktivnost v času protikoronskih omejitev. Zatem sem se preoblekel in šel. Vse ostalo je zgodovina, če se lahko malo pošalim.

Ko sem sprejel odločitev, da bom informacije najprej delil z mediji, nisem bil v dvomih, s pomočjo katere medijske hiše bi to rad storil. Pa upam, da mi ostali mediji tega niso oz. ne bodo zamerili. Zame kot javnega uslužbenca je bila moja prva, pa tudi edina izbira javna RTV Slovenija. Želel sem ustvariti čim večji vtis nepristranskosti in se takrat odločil za sodelovanje z ekipo Tarče, saj zgodovina njihovih oddaj kaže na to, da pri izboru obravnavanih tem ni pomemben politični predznak. Moja osebna odločitev za razkritja namreč ni imela nobenega političnega ali kateregakoli drugega ozadja, čeprav se jih nekateri mediji in skupine še danes trudijo odkriti.

Letos sem sploh prvič prestopil prag RTV Slovenija, kar je bila zame posebna izkušnja. To sem si že dolgo časa želel. Pa ne, da bi nastopil pred kamerami ali mikrofoni, ampak da bi lahko spoznal zakulisje nastajanja oddaj, si ogledal prostore in studie, iz katerih slika in zvok potujeta v domove slovenskih gospodinjstev. Pa tudi vse ostale tehnikalijske zanimajo. Sem si pa okoliščine prvega srečanja z javno radiotelevizijo gotovo

zamišljaj precej drugače. Prvič sem v stavbo na Kolodvorski ulici vstopil pri enem izmed stranskih vhodov in se nekaj hodnikov kasneje usedel na ne prav dobro ohranjen pisarniški stol v pisarni ekipe Tarča. Vtis o ostalem inventarju v pisarni ni bil dosti boljši. V prostor tudi ni bilo mogoče skozi okno spustiti nekaj svežega zraka. Na približno petindvajsetih kvadratnih metrih je pred prvo oddajo na zadevi delalo pet novinarjev. Že po nekaj minutah druženja z njimi sem bil navdušen nad njihovim delovanjem, komunikacijo in organizacijo. Odlično se poznajo in takoj se opazi, da so že precej časa preživeli skupaj. Vse je delovalo kot dobro naoljen stroj. Kljub časovnemu pritisku se je vseeno zdelo, da jih nič ne more iztiriti. Profesionalnost na najvišjem nivoju.

Priznam, da do letošnjega leta nisem posvečal veliko pozornosti vlogi medijev v družbi. Površinsko že nekaj, kot vsak, ki morda nekoliko več od drugih spremlja aktualno dnevno dogajanje. Se je pa moj odnos do neodvisnih medijev precej spremenil v letošnjem letu, še posebej v zadnjih mesecih, ko sem tudi sam »vpleten« v dnevno medijsko poročanje.

Pred razkritji nisem bil prepričan, v katero smer se bodo dogodki odvrteli. Marsikaj bi se lahko zgodilo. Minister Počivalšek je že dva dni pred prvo Tarčo obtožil bivšega direktorja blagovnih rezerv Antona Zakrajška vodenja poslov iz ozadja in s tem posredno napadel tudi vse uslužbence Zavoda Republike Slovenije za blagovne rezerve, ki so sodelovali pri nabavah zaščitnih sredstev. Vsaj kratkotrajno podporo javnosti pa sem, po pravici povedano, pričakoval. Deležen sem bil podpore tudi s strani večine ostalih medijev, za kar sem jim bil in jim bom večno hvaležen. Ko se ti življenje čez noč postavi na glavo in ko sicer veš, da ravnaš prav, zna biti neupravičen medijski linč vseeno psihično poguben. Tudi zaradi omenjene podpore sem se veliko lažje odločil za svojo udeležbo v drugi Tarči (Televizija Slovenija, 2020b). Sem pa svojo udeležbo novinarki Eriki Žnidaršič takrat pogojeval z udeležbo ministra Počivalška. Predvsem zaradi laži, ki jih je v zvezi z mano javno izrekel po prvi oddaji, sem se želel soočiti z njim pred kamerami. Sam sem bil do takrat prepričan, da ko ministra ujamejo na lažeh in lažnih obtožbah, mora ta zapustiti položaj. Očitno se to v trenutni vladi ne zgodi. Minister Počivalšek se je skupaj z obrambnim ministrom Matejem Toninom v drugo le opogumil in prišel v studio povedat tistih nekaj naučenih floskul o reševanju življenj, paragrafarjih, golfigh, mercedesih in božiču. Žal mi je bilo, da v studio niso povabili še Marjana Podobnika, ki je bil v tistem času precej glasen.

Dogodki v naslednjih mesecih so prinesli na površje vse tisto slabo, kar lahko politika ponudi. Ni potrebno biti prav posebno pameten za ugotovitev, da aktualna vlada (predvsem največja vladna stranka)

vodi revanšistični pohod proti vsem medijem, ki karkoli negativnega poročajo o njej. Tako očitnih napadov na medije v samostojni Sloveniji verjetno ni bilo še nikdar. Ti so se sicer začeli že v tednih pred razglasitvijo epidemije, ko se je sestavljala nova vlada, in se nadaljujejo še danes. Ko pristojno kulturno ministrstvo glede predloga sprememb medijske zakonodaje omogoči samo enotedenski rok za javno razpravo, je jasno, da gre za poskus obračuna stranke SDS z njej nenaklonjenimi mediji. Še posebej sporno je bilo po mojem mnenju dejstvo, da predlog novel ni bil usklajen niti znotraj koalicije, kar kaže na popolno ignoranco in solo projekt največje vladne stranke SDS.

Priznam, da se pred pisanjem tega prispevka nisem podrobneje seznanil s predlaganimi spremembami zakonodaje, poznam pa glavne predlagane novosti. Sam tudi nisem strokovnjak za medijsko področje. Je pa očitno stroka bolj ali manj enotna, da so nekatere spremembe nedomišljene, predvsem pa premalo usklajene v strokovnih krogih. Upam, da vsa ta opozorila ne bodo ostala prezrta. Tudi zaradi tega sem se udeležil tistega sredinega protestnega shoda pred parlamentom v podporo medijem.

Medijska konkurenca je pomembnejša od vsake druge oziroma je predpogoj demokratične družbene ureditve in svobodne družbe nasploh. ... Za začetek je izjemno zdravo ne gledati, brati ali poslušati tistih »medijev«, pri katerih že vnaprej veš, kako bodo stvar obrnili. Samo čas izgubljaš z njimi. (Janša, 2020)

Citirano besedilo je del premierjevega zapisa z naslovom *Vojna z mediji*, ki je bil objavljen na vladni spletni strani 11. maja letos. S prvim delom citata se absolutno strinjam. Z drugim tudi, vendar pa ima predsednik vlade v mislih druge medije kot jaz. Sam si je za notranjega ministra postavil kar bivšega direktorja njemu naklonjene medijske hiše. Tiste medijske hiše, ki se jo omenja tudi v povezavi s seznamom prebivalcev na Luni. Ministru Hojsu je že konec aprila letos evropska komisarka za vrednote in preglednost Vera Jourova morala po telefonu razložiti, da so neodvisni mediji ključni za demokracijo in evropske vrednote. Zaščita in varnost novinarjev pa bi morali biti prednostni nalogi vsake države. Močno dvomim, da se je g. Hojsa njen nagovor kakorkoli prijel. Po zgledu svojega nadrejenega seveda ni umanjalo njegovo sporočilo na Twitterju, da se tega zaveda. Če se ne bi s tвитom mimogrede obregnil še ob prazna skladišča zaščitne opreme, bi mu šlo še nekako verjeti. Tako pa je njegova izjava izpadla približno tako poniglavo kot njegova izjava o nepreklicnem odstopu z ministrskega položaja. Zanimivo pa je, da ministra Hojsa niso zmotili številni medijski napadi njegovega bivšega delodajalca in dela politike na novinarja Blaža Zgago, ki so bili tudi eden

izmed vzrokov za klic evropske komisarke. Pendrekiranje po novinarjih se očitno aktualnemu notranjemu ministru zdi nesprejemljivo samo v primerih, ko so tarča njemu naklonjeni novinarji.

Močno upam, da nikoli ne bo prišlo do vzpostavitve medijske »neodvisnosti« in »svobode« na način, kot si ju predstavljajo nekateri aktualni oblastniki. Ni naključje, da se že nekaj časa vlečejo vzporednice z madžarskim medijskim okoljem, kjer si oligarhi iz kroga blizu predsednika vlade kapitalsko podrejajo medije. K sreči imata Janez Janša in njegova stranka v Sloveniji veliko nižjo podporo med volivci kot Viktor Orbán in njegova na Madžarskem, zaradi česar se madžarski scenarij pri nas verjetno ne bo zgodil. Servilnost ostalih koalicijskih partneric očitno le ne gre tako daleč. Pa vendar nekaj bojzani vseeno obstaja, če pogledamo, s kakšno lahkotnostjo se v zadnjih mesecih brezsravno podreja nekatere druge institucije. Od oblasti odvisnim in pijanim elitam neodvisni svobodni mediji gotovo nikoli ne bodo prioriteta, še manj pa intimna želja. Tudi predsednik vlade je z nekaterimi svojimi izjavami, ki jih je uperil proti medijem, komuniciral na način, ki bi ga uporabljali mafijski botri, ne pa ljudje na njegovem položaju.

Erozija svobode in neodvisnosti medijev, ki bi ji znali biti priča v bodoče v še večji meri, bi pomenila tudi erozijo države, v kateri želim živeti. V državi, v kateri si želi oblast podrediti vse, žvižgačev ne bo. Vsaj ne takih, ki bi se upali izpostaviti z imenom in priimkom in ki jim ne bi bilo potrebno zaradi njihovih razkritij prebegniti v demokratično državo. K sreči na tej točki še nismo. Upam, da tudi nikdar ne bomo. Sam s tega mesta ponovno pozivam bodoče potencialne žvižgače, da se opogumijo in spregovorijo o korupciji v javnem sektorju. Morda bodo s tem prizadeli manjšo skupino nepridipravov, a naj se hkrati zavedajo, da bodo s svojo molčečnostjo gotovo pustili na cedilu dva milijona drugih državljanov. Žvižgaštvo je tudi v javnem interesu, enako kot odlično preiskovalno novinarstvo. Mene osebno se omenja kot enega redkih slovenskih žvižgačev. Po mojem mnenju neupravičeno. Žvižgačev je bilo že veliko, vendar je njihova identiteta po večini skrita, njihov glas pa velikokrat predstavljajo pogumni uredniki in novinarji. Zato nikaikor ne smemo dopustiti, da bi se jih poskusilo utišati s povračilnimi ukrepi politike ali kapitala. Ne smemo dopustiti, da se novinarstvo iz psa čuvaja demokracije spremeni v nekakšno pohlevno ščene, ki bo upalo zalajati samo na ukaz gospodarja. Ali bevskniti, če povzamem trenutnega predsednika vlade, ki je v enem izmed svojih (pre)številnih tvitov grdo napadel novinarko Eriko Žnidaršič in stopil v bran svojemu obrambnemu ministru Toninu, ki po njegovem mnenju ni imel možnosti predstaviti podrobnosti glede nabav zaščitne opreme. Očitno pa je

pozabil, da bi imel to možnost minister Tonin tudi teden prej, pa je tik pred zdajci svojo udeležbo odpovedal. No, pa če bi malo prej omenjeni tvit prišel izpod prstov neznanca, ki se po vrnitvi z nočne zabave rahlo okajen odloči, da mora pred spanjem še nekoga užaliti in to deliti z javnostjo, bi še nekako razumel. Da si tak javni verbalni napad privoščil predsednik vlade, pa je nedopustno in nevredno funkcije, ki jo opravlja. Pa to niti ne preseneča več po tistem njegovem slavnem zmerjanju novinark s prostitutkami. Predsednik ene izmed zunajparlamentarnih strank je šel še dlje in javno radiotelevizijo označil kar za gnojišče, mene pa zaradi nastopa v eni izmed njenih oddaj za pokvarjenca. Je pa tako ravnanje dokaj pričakovano, saj skoraj vedno, ko se pri posameznih politiki ali političnih skupinah odkrije ali poroča o nepravilnostih, ti isti posamezniki oz. skupine ponavljajo, da gre za medijske in politično motivirane konstrukte.

Rad bi izpostavil še dogodek, ki se je zgodil na izolskem protestu 7. avgusta letos. V času, ko sem dajal izjavo za RTV Slovenija, me je grobo napadel starejši moški, incident pa so ujele tudi televizijske kamere. Ni šlo samo za napad name, saj bi ga lahko gospod izvršil pred snemanjem ali po njem, pa tega ni storil, temveč je čakal na primeren trenutek. Resda sem bil primarna tarča jaz osebno, vendar se je gospod znesel tudi nad novinarsko ekipo. Novinarki je nesramno svetoval, naj mu da zvočnik, da ga bom »progutal«. Verjetno je gospod mislil na mikrofon in ne zvočnik, kar pa v ničemer ne omili spornosti njegovega početja. Nekoliko bolj taktna je bila gospa, ki me je ob ugasnjenih kamerah ozmerjala takoj ob mojem prihodu in mi žugala, naj pustim Danila (izolskega župana) pri miru. Eden izmed prisotnih protestnikov mi je po njenem odhodu povedal, da naj bi šlo za mamó županovega svetovalca, njen partner pa je ministrico Aleksandro Pivec prevažal s čolnom tisto soboto, ko se je po njenih besedah pogovarjala o ribiški problematiki, le da o tem nihče od ribičev ni vedel nič povedati.

Oblastnike, še posebej take, ki ne vidijo dlje od naslednjih volitev in ki jim je javna korist drugotna skrb, mora javnost še posebej skrbno spremljati. Seveda pri tem najpomembnejšo vlogo igrajo svobodni in neodvisni mediji. Pri tem je izjemno pomembno, da so informacije čim bolj verodostojne in (po možnosti večkrat) preverjene. V nepravih rokah znajo mediji postati izjemno nevarno orodje, ki lahko resno ogrozi obstoj demokratične družbe. Tega ne smemo dopustiti niti pod trenutno niti pod katerokoli drugo vlado. Preprečiti je potrebno (samo) cenzuro in novinarjem omogočiti varno okolje, v katerem bodo brez strahu opravljali svoje poslanstvo. Vse grožnje svobodnemu in neodvisnemu novinarstvu je nujno potrebno zatreti v kali, za zaščito žvižgačev pa čim

prej sprejeti ustrezne pravne akte. Če tega ne bomo storili, bomo nekega dne postali država, v kateri si želi živeti samo še z oblastjo zasvojena manjšina, večina pa se bo tega žal zavedela prepozno.

VIRI

Janša, Janez (2020): Vojna z mediji, 11. maj. Dostopno prek <https://www.gov.si/novice/2020-05-11-vojna-z-mediji> (16. 8. 2020).

Televizija Slovenija (2020a): Tarča – Ozadja naročanja in nakupov zaščitne opreme, 23. april. Dostopno prek <https://4d.rtv slo.si/arhiv/tarca/174688312> (16. 8. 2020).

Televizija Slovenija (2020b): Tarča – O nabavah zaščitne opreme, 2. del, 30. april. Dostopno prek <https://www.rtv slo.si/4d/arhiv/174689852> (16. 8. 2020).

VLADNA RECEPTURA ZA PREGANJANJE IN IZGANJANJE KRITIČNEGA NOVINARSTVA

PETRA LESJAK TUŠEK IN ŠPELA STARE

Vodstvo enega od regionalnih medijev je novinarjem v redakciji nedavno poslalo napotke o prihodnjem delovanju, v katerem jih je obvestilo o najmanj dveh spremembah, s katerima drastično posega v naravo in način dela profesionalnih novinarjev z vidika pridobivanja virov informacij ter ločevanja novinarskega dela od marketinga in promocije.

Prvo je sporočilo, da prekinja pogodbo o sodelovanju s Slovensko tiskovno agencijo (STA), torej umika osrednjo informacijsko bazo, iz katere novinarji v pomembni meri črpajo verodostojne vsebine. Ob tem je vodstvo izrazilo še pričakovanje, da bodo novinarji informacije posledje pridobili na drug(ačne) način(e) – kako (ob tem, da ugotavlja, da je terenskega dela že manj), ni zapisalo. Domnevamo lahko, da bodo novi načini vključevali tudi kršitve avtorskih pravic. Kot drugo, kar prelomno maje temelje profesionalnega novinarstva v lokalnem okolju, kjer je že tako v več pogledih šibkejša in na udaru, pa je dodalo še zahtevo, da si morajo novinarji posledje za vsako oddajo pridobiti sponzorja oziroma da mora biti oddaja plačana. Če to ni mogoče, naj izpeljejo oddaje drugače, brez gostov, je vodstvo medija dopisalo še alternativo zastavljenemu sponzoriranemu novinarskemu delu. Lastniki in uprava medija izenačujejo novinarstvo z marketingom brez pomisleka ter brez tehtnega premisleka o posledicah brisanja ločnice med novinarskimi in oglasnimi vsebinami.

Omenjeni medij – ki ga zaradi zaščite že tako izpostavljenih novinarjev v manjših kolektivih in lokalnem okolju namenoma ne navajava z imenom – je bil sicer eden tistih, ki so uspeli pridobiti za svoje preživetje pomembna javna sredstva na zadnjem rednem letnem javnem projektne razpisu za sofinanciranje programskih vsebin medijev v letu 2020. Ministrstvo za kulturo je konec aprila letos negativno presenetilo z odločitvijo, da ne more zagotoviti denarja za že odobrene projekte, četudi je bil omenjeni razpis ključen že konec oktobra lani in s tem projekti že v izvajanju. V sporočilu o tej odločitvi je ministrstvo še dodalo, da lahko medijem, ki so dobili denar za projekte, zagotovi zgolj do 30 odstotkov odobrenega (in kasneje prejemnikom v podpis poslalo anekse; skupna višina razpisanega je znašala 2,67 milijona evrov), preostali denar pa da bo izplačalo po sprejemu rebalansa proračuna. A obvestilo o preostanku je vključevalo še pridržek – namreč da zaradi znanih razmer v državi, povezanih z epidemijo koronavirusa,

ministrstvo ne more z gotovostjo vedeti, ali bo lahko sploh zagotovilo izplačilo celote. Ob tem od medijev pričakuje izvedbo projektov v celoti.

V Društvu novinarjev Slovenije (DNS) smo sicer v okviru vrste podanih, a v celoti prezrtih pobud za podporo medijem v koronakrizi predlagali, naj resorno ministrstvo dodeljena sredstva v celoti izplača nemudoma in vnaprej. Zlasti lokalni in regionalni mediji ter manjše neodvisne novinarske ekipe nimajo zadostnih virov prihodkov. Hkrati smo se večkrat tako v pisnih pobudah kot razpravah na sejah odbora državnega zbora za kulturo zavzeli za širše, eksplicitne spodbude medijem, da bi ti zmogli prebroditi čedalje težji finančni položaj. Ocenili smo namreč, da bi tudi pri nas morali slediti zgledu nekaterih razvitih demokratičnih evropskih držav, ki so s sprejetjem posebnih shem pomoči medijem in tudi s kritjem izgub oglaševalskih prihodkov vendarle smiselno prepoznale, da so močni in neodvisni mediji z verodostojnimi informacijami za javnost(i), še zlasti v kriznem času, dejansko del uspešnega spopadanja z epidemijo, ne pa problem. Mediji namreč nikakor ne morejo biti – sploh pa ne celo po mnenju resornega ministrstva – obravnavani zgolj kot »navadna« podjetja, tudi če so v zasebni lasti, zato državna pomoč znotraj krovnih interventnih zakonov nikakor ni dovolj.

Primer regionalnega medija, ki z očitno nespametnimi hitrimi vzvodi ali kar z vidika lastnikov oziroma uprav izbranimi preživetvenimi potezami išče dodatne vire prihodkov, ni osamljen. Je ilustrativen za ponazoritev vse tesnejšega primeža in položaja novinarjev, katerih delovna mesta so že bila izgubljena ali pa so resno ogrožena, na majhnem in omejenem trgu. Na videz več različnih medsebojno ločenih sfer s povsem specifičnimi in po svoje neprimerljivimi ali vsaj težko povsem primerljivimi pozicijami je del iste, kompleksne celote. Zato je ob posegih v nacionalno torej neoločljivo tudi regionalno nenehno treba imeti pred očmi širše strukturne spremembe – v vseh pogledih se novinarstvo kaže kot vse bolj razvrednoten, degradiran in do neke mere ogrožen poklic. Pojmovanje novinarstva kot kakršnekoli oblike promocije ali propagande, najsi bo v ekonomskem ali političnem smislu oziroma v obeh prepleteh hkrati – je zgrešeno, tudi sprevrženo. A prav tako instrumentalizirano medijsko delovanje z agendo in v službi raznovrstnih interesov in centrov moči, ki nima več veliko skupnega z osnovnimi profesionalnimi standardi v novinarstvu, se spodbuja v aktualni vladi.

Namenoma zato v luči razmisleka o položaju javnega servisa kot nujnega in nepogrešljivega stebra svobodnega medijskega prostora izhajava iz lokalnega. Tudi prek lokalnega nezanemarljivo večplastno in večstransko potekajo (po)objave vesti, ki nastajajo v uredništvu STA. STA je tako prav prek lokalnega vzporedno in hkrati z zaenkrat še razvejano lokalno

dopisniško mrežo Radiotelevizije (RTV) Slovenija del osrednjega medijskega stebra, osrediščenega na javni RTV.

Širša vprašanja lastništva medijev na tem mestu puščava ob strani, čeprav celostno gledano, zlasti v merjenju vzrokov in posledic, seveda niso obrobna. Nedvomno so prispevala k današnjemu dojojanju vloge in položaja medijev ter novinarstva. Z mediji se je v preteklosti vse prevečkrat trgovalo za pridobivanje političnega vpliva ali pa so jih prevzemali lastniki brez področnih izkušenj, katerih osnovni cilj ni bil medijski produkt, ampak doseganje vpliva in drugih interesov. To se nazorno odraža tudi v zahtevi omenjenega vodstva medija, ki povsem prezre nesprijemljivo izenačevanje novinarskih in oglasnih sporočil. Za novinarsko etiko v tem pojmovanju očitno ni več veliko prostora in potemtakem etični imperativ niti ni več osrednji kompas, po katerem se novinar mora ravnati. Novinar lahko ob tej logiki ob že tako slabem socialno-ekonomskem položaju in še nadaljnjem slabšanju statusa tudi upravičeno pričakuje, da bo ob neupoštevanju zahtev ostal brez službe ali dela – saj bo po tej podjetniški logiki zmanjkalo prihodkov, če jih ne bo pomagal soustvarjati in bo za podjetje izključno strošek.

Odločitev ministrstva za kulturo, da obide že sklenjene pogodbe in z uničujočimi posledicami, zlasti za manjše medije, ukine ali zmanjša javna sredstva, sicer res ni in ne more biti alibi, da katerakoli uprava podaja tovrstna napotila novinarjem. Je pa k temu vseeno zelo pripomoglo. Informativni program medija, ki bi moral dobiti javni denar, je ob rezanju proračunskega vira nesporno okrnjen in oslavljen. V celotni spirali se zato neizbežno vračamo k odločevalcem in s tem na področje politične (ne)odgovornosti. Lahko bi se spuščali tudi v to, kateri mediji in za kaj so prejeli javni denar. A na tej točki gre predvsem za neizpolnitev pogodbene obveznosti, s katero pod plaščem koronakrize, v katerega so prikladno odete odločitve oblasti, spodkopava položaj številnih medijev in novinarjev. S tem vlada gotovo ne prispeva k medijski pluralnosti, čeprav sedanja ekipa ministrstva za kulturo nenehno izpostavlja med svojimi temeljnimi cilji prav potrebo po večji pluralnosti medijskega prostora.

Vse prakse, ki spodnašajo tla pod nogami profesionalnemu in etičnemu novinarstvu, je treba zavračati in zavreči predvsem zaradi posledic za javnost v najširšem smislu. Torej na videz obrobne spremembe, ki potekajo v manjših medijih in naj bi šle neopažene preprosto mimo (seveda je treba upoštevati tudi dejstvo, da vrsta anomalij ni od včeraj in tudi ne le posledica sedanjih razmer ter se ne začenjajo s to vlado), ne smejo ostati prezrte. Najbolj pa se je treba ustaviti pri razčlenjevanju razsežnosti strateških in do potankosti domišljenih pristopov aktualne vlade k omejevanju medijskega prostora, saj očitno favorizirajo le medije kot podaljšane roke oblastnih

oziroma strankarskih aparatov. Ti seveda v osnovi niso mediji, ki bi gojili profesionalno, etično in objektivno novinarstvo, jim je pa tak status priznan. V temelju načrtovanih sprememb novel medijskih zakonov ob sprotne hujškaštvu in širjenju nestrpnosti, tudi proti novinarjem, tako tiči več nakan vlade Janeza Janše, ki prinašajo za neodvisno novinarstvo in medije škodljive, nepovratne posledice. Zato smo v DNS že pozvali k umiku predlogov novel, ne le k resni javni razpravi o zakonodaji, ki jo je skušalo ministrstvo sprva obiti.

Ministrstvo je skušalo sugerirati, da je javna razprava o predlagani noveli zakona o medijih že bila opravljena – glede na to, da je osnutek pripravila že prejšnja vlada. A to ne drži, saj novi predlog prinaša korenite in bistvene spremembe, ki zahtevajo samostojno in obširno javno razpravo. Sklicevanje, da je razprava že potekala, je zato zavajanje in poskus izogniti se razpravi o predlaganih rešitvah z argumentirano javno obravnavo. Predlagane spremembe smo v DNS ocenjevali v primerjavi z veljavnim zakonom in tudi v primerjavi s prvotnim besedilom predloga novele, ki je bila podlaga za besedilo v javni obravnavi. Če povzamemo ugotovitve, je vsaj tako kot očitni poskusi političnih podrejanj RTV in STA v ločenih predlogih v krovnem začrtanem medijskem zakonu skrb zbujajoče predvsem, da ministrstvo opušča regulacijo vrste anomalij. In sicer teh, ki so se v preteklih desetletjih pojavile na slovenskem medijskem trgu – kot so občinska glasila, mediji v solastništvu političnih strank, slabo vodeni podatki v razvidu medijev, ki vodijo v netransparentnost lastništva, razrast nestrpnosti in dezinformacij, neučinkovito omejevanje medijske koncentracije, zastarel koncept subvencioniranja medijev, ki ne razrešuje več pravih primanjkljajev v ustvarjanju medijskih vsebin. Ohranja sicer nekaj dobrih rešitev iz prvotnega besedila novele, kot so tehnološko nevtralna definicija medija, popravek, tematski programi, status nepridobitnega medija. A to ne spreminja ugotovitev, da je večina zdajšnjih posegov škodljivih in strokovno neutemeljenih. Posebej bode v oči, da so izločene spodbude za preiskovalno novinarstvo, izobraževanje novinarjev, ohranjanje delovnih mest, podporo novinarski etiki in samoregulaciji, ob tem, da so črtani tudi kriteriji in izhodišča, na podlagi katerih naj bi bil pripravljen javni razpis. Oblikovanje izhodišč in kriterijev za podeljevanje sredstev je prepuščeno diskrecijski pravici vsakega ministra, kar odpira prostor za zlorabe in pri krojevanje razpisov.

Pri noveli zakona o RTV najbolj moti namera finančne oslabitve. Prelaganje odgovornosti za financiranje javnega interesa iz proračuna na RTV Slovenija je nesprejemljivo. Destabilizira javni medij, pomeni pa tudi potencialno destabilizacijo financiranja javnega interesa po zakonu o medijih, če namreč RTV Slovenija zahteva ustavno presojo predlagane

zakonske spremembe ali če zapade v velike finančne težave, izplačilo subvencij za ostale medije ne bo možno. Predlagana rešitev je vprašljiva tudi s stališča evropske regulacije sistemov državne pomoči.

Sporen v krovnem zakonu pa je zlasti načrtovani novi sklad za financiranje slovenske televizijske produkcije. Čeprav je na prvi pogled videti celo pohvalno, da ministrstvo povečuje sredstva za slovensko medijsko produkcijo, dejansko povečuje razliko med financiranjem tiskanih medijev in spletnih portalov ter ostalih medijev na škodo prvih. Ni jasno, na katerih strokovnih analizah temelji ocena, da povečanje podpore (in to v višini 25 milijonov evrov, kar v slovenski medijski zgodovini nima primerjave) potrebuje prav slovenska televizijska produkcija. Dejstvo je, da je ekonomska kriza skupaj s tehnološkimi spremembami, spremembami bralnih navad ter vstopom platform in družbenih medijev na slovenski trg najbolj prizadela slovenske tiskane medije. Prav v tiskanih medijih smo že bili priča odpuščanju novinarjev, zmanjševanju uredniških timov in števila zunanjih sodelavcev, krčenju dopisniških mest in vsebin. Kljub temu pa poleg javnih medijev tiskani mediji zaposlujejo največje število novinarjev ter prispevajo k pluralnosti in raznolikosti slovenskih medijskih vsebin. Tiskanim medijem in spletnim portalom država že sedaj namenja najmanj javnih sredstev. Programom posebnega pomena je bilo namenjenega dvakrat več denarja kot tiskanim in spletnim medijem, zato bi pričakovali, da bo ministrstvo uredilo neskladja. Vsiljuje se vtis, da bo sklad pisan na kožo specifičnim medijem blizu vladajoči stranki ter širšim kapitalskim in političnim povezavam prijateljskih držav na čelu z Madžarsko. Prek pritiska na operaterje bo hkrati ustvarjen pritisk na največjo komercialno televizijo, ki ne bo pripuščena k sodelovanju na razpisih sklada.

Ustavno sodišče je v preteklosti že razveljavilo določbo zakona o medijih, po katerem se trije odstotki RTV-prispevka namenjajo programom posebnega pomena. Sodišče je razveljavilo tudi pravilnik o financiranju, ki temelji na tej določbi. Zakonodajalec bi namreč moral pri odločitvi o zmanjšanju prispevka skrbno presoditi, ali bo RTV Slovenija še lahko izpolnjevala svoje naloge. Odločitev bi moral stvarno utemeljiti, pa je ni – bila je arbitrarna. Tudi tokrat znižanje sredstev ni utemeljeno na sorazmernem krčenju obveznosti iz javne službe, ampak v povezavi z deregulacijo oglaševanja v zakonu o avdiovizualnih medijskih storitvah, ki javnemu servisu dovoljuje oglaševanje v enakem obsegu kot komercialnim televizijam. To vodi v komercializacijo javnega servisa, ki bi se ji morali izogibati, ne pa jo celo uzakoniti. Odločitev, da se obseg dovoljenega oglaševanja izenači z zasebnimi mediji, je v nasprotju z namenom, s katerim je bil ustanovljen in v okviru katerega javni medij deluje. Predstavlja tudi večji pritisk na oglaševalski trg, saj povečuje konkurenčnost javnega medija v razmerju

do zasebnih medijev. Oglaševanje je zaradi zdravstvene in posledično ekonomske krize v močnem upadu, zato so vsi mediji izgubili pomemben del prihodkov. Pošiljanje javne radiotelevizije na trg v takih razmerah je zato toliko večje sprenevedanje. Državljeni bi po tem konceptu prispevali enako višino prispevka, zanj pa dobili manj kakovostne vsebine. Vse to bo ob neizbežnem kadrovskem krčenju, tudi v informativnem delu, vodilo v nepreklicno razgradnjo vloge in pomena javne radiotelevizije.

Iz predlaganih zakonodajnih posegov je brisan tudi del, ki je določal ukrepe, namenjene zviševanju kakovosti, profesionalnosti in etičnosti novinarskega dela, ter spodbujal poklicno avtonomijo na področju samoregulacije medijev. Ti ukrepi bi lahko bili vzvod za razpise za izobraževanje in poklicno usposabljanje medijskih delavcev. Medijske hiše že leta izobraževanju novinarjev ne namenjajo sredstev, zato slovensko novinarstvo vsaj deloma izgublja stik z najnovejšimi praksami in trendi. Ta primanjkljaj bi morala prek financiranja štipendij, študijskih obiskov, izmenjav, izobraževalnih programov financirati država. Prav tako ministrstvo očitno ne vidi potrebe po ukrepih, namenjenih ohranjanju in razvoju novinarskih delovnih mest, kljub temu da je prav novinarstvo ena od dejavnosti, ki je bila izpostavljena največji prekarizaciji.

V Sloveniji imamo dva javna medija, vendar vsi mediji delujejo v interesu javnosti, česar bi se morali zavedati tako lastniki kot politika oziroma država, ki bi morala zagotavljati sistemsko okolje za razvoj profesionalnega in kakovostnega novinarstva. Ustvarjanje vsebin, ki so v javnem interesu in spodbujajo aktivno državljanstvo, lahko država podpira na številne načine. Vsekakor pa so stabilni in kakovostni javni servisi osnovni steber, ki zagotavlja vsebine izven komercialne produkcije in za občinstva, za katera na trgu ni zanimanja. Država, ki demontira javne medije, težko ohranja status demokratične države. To, kar se v Sloveniji na medijskem področju dogaja zadnje pol leta in je kulminiralo v predlogih sprememb medijske zakonodaje, ni medijska politika, ampak poskus destabilizacije ključnih medijev z namenom podrejanja uredniških politik. Neodvisno novinarstvo je v javnem interesu ne glede na to, ali nastaja v javnem ali zasebnem mediju. Stabilno financiranje javnega medija pa je zagotovilo za njegovo uredniško neodvisnost.

V atmosferi vladnega hujskanja proti kritičnemu novinarstvu, ki v načrtani zakonodaji prezre še regulacijo sovražnostnega diskurza in tudi zaščito osebnega dostojanstva, se spodbude profesionalnemu in etičnemu novinarstvu res zdijo le še utopična pričakovanja. V celotni konstelaciji žal ne presenečajo. Namen je več kot očiten: (po)skrbeti za preganjanje in izganjanje profesionalnega, kritičnega novinarstva in s tem kritičnih javnosti.

NEODVISNE, NEPRISTRANSKE, ZAUPANJA VREDNE TISKOVNE AGENCIJE SO PROTISTRUP ZA DEZINFORMACIJE

BOJAN VESELINVIČ

V medijski krajini so iz desetletja v desetletje, iz leta v leto časovni okviri nenehnih sprememb vse krajši. Svojevrsten pospešek jim je bil dan z vsemi razsežnostmi t. i. koronakrize, ki še vedno ni izzvenela.

Gre predvsem za spremembe zaradi izzivov, ki jih prinašajo skokovita dinamika tehnoloških novosti ter spremembe pri produkciji medijskih vsebin in njihovem odjemu pri uporabnikih. Razlogov za spreminjanje normativnega okvira za medijsko panogo je tudi zaradi vse bolj ofenzivne oglaševalske industrije, ki stavi na prepad med tradicionalnimi in novimi mediji ter hkratno odsotnost avtorskega prava, torej več kot dovolj. Več kot »zanimivo« pa je, da v julija 2020 predlaganih novelah svežnja medijske zakonodaje ni prav ničesar, kar bi ponujalo odgovore na te in druge zagate, v katerih so se znašle tako medijske hiše kot tudi odjemalci medijskih vsebin. Precej prozorno je zakrita namera slabljenja finančnega položaja nacionalnih javnih servisov in prelivanje sredstev v vladi naklonjene medijske konglomerate ter poskus vplivanja na upravljalске strukture.

Druga »zanimivost« predlaganega svežnja sprememb je, kako je nastal, čas, v katerem je bil objavljen, in način, kako je javnost izvedela zanj. Predlogi novel so bili objavljeni praktično takoj po koncu prvega vala širjenja bolezni covid-19, potem ko so nastajale daleč od oči javnosti in brez kakršnegakoli sodelovanja stroke in vodstev obeh javnih servisov (Javnega zavoda RTV Slovenija in STA, d. o. o., Ljubljana). Pri tem ni nepomembno, da sta obe medijski hiši prav v času epidemije odigrali ključno vlogo povezovalca med javnostjo in predstavniki taiste oblasti, ki namerava s predlaganimi spremembami poseči dobesečno v njuno drobovje. Dokler je vlada Janeza Janše, ki je mandat začela tako rekoč hkrati z začetkom razglašene epidemije, poslanstvo javnega medijskega servisa rabila (in ga skušala tudi izrabiti s sprva enosmernimi tiskovnimi konferencami – brez novinarskih vprašanj), je vladalo relativno obdobje navideznega miru na osi mediji—izvršna oblast – nato pa je počilo.

In še tretja »zanimivost«: za to, da je bil pok zares močan, so poskrbeli (ne)znani storilci iz ene od novinarjem znanih koalicijskih partneric. Res

šele po tednu, v katerem je minister za kulturo Vasko Simoniti s sodelavci vladnim strankam predstavljal predloge novel (v nekaterih poslanskih skupinah besedil novel niti dobili niso ...), a vendarle. Šele po »zaslugi zlatih prinašalcev« iz koalicijskih vrst so besedila predlogov treh zakonskih novel po tajni poti končno prišla v roke novinarjev in s tem v javnost. In tu se začne nadaljevanje kalvarije ukvarjanja politike z mediji na Slovenskem.

Objavljeni predlogi zakonskih novel, ki so prava sramota za njihove neznane avtorje, vlado in zakonodajno vejo oblasti, če jih bo sprejela, so namreč le nov zidak na temelje, ki jih predstavljajo konflikti zdajšnjega premiera z mediji. Tako rekoč železobetonev temeljev povezuje več gradnikov. Po Janševi napovedi labodjega speva slovenskega novinarstva v devetdesetih letih je sredino prejšnjega desetletja zaznamoval sprejem t. i. Grimsovega zakona o RTVS (spremenila ga ni niti ena nejanševa vlada!). Temu je sledila objava premierovega teksta sredi epidemije covid-19 na vladni spletni strani, ko v »basni o žabah, skuhanih v mlačni vodi« napove vojno z mediji. Pa pismo Svetu Evrope, v katerem je vlada med drugim zapisala, da večina medijev v Sloveniji izvira iz komunističnega režima. Avtor tega pisma, ki da ni depeša, je zadnjega julijskega dne letos, torej že po objavi zakonskih novel, spisal tudi znameniti tvit. Ta predstavlja luč za alarm na tem vse višjem zidu med aktualno oblastjo in mediji, saj je v njem kot prvi človek vladnega urada za komuniciranje (UKOM) pozval javnost, naj opozarja na novinarske prispevke, v katerih gre za manipulacijo: »Javnost mora razkrivati in javno objavljati vsak medij, vsakega novinarja, vsakega sodnika, ki se očitno in brezsravno poslužuje manipulacij. Samo tako bomo dobili dobre medije.« Gre za resnično zlovesče utripajočo alarmno luč, saj v tвитovski znakovni maniri kratkosti v telegrafskem slogu opozarja na srčiko predlaganih zakonskih sprememb, ki naj bi pomagale medijem: temeljito skrčenje sredstev za javni RTV-servis, njihovo redistribucijo k drugim »našim« medijem, razbitje motečih radijskih mrež in – kot češnja na grenki medijski torti – več denarja za javno službo nacionalne tiskovne agencije STA. To torej naj bi bila podstat dobrih medijev, pot do njih pa je popisana v tвitu.

Enostavno ne gre verjeti v iskrenost namere zdajšnje vladne posadke, da bi rada osrednji tiskovni agenciji, sicer v popolni državni lasti, kot delu javnega servisa zagotovila več sredstev za njeno stabilno poslovanje. Že dva tedna po začetku epidemije zaradi novega koronavirusa, 27. marca 2020, je premier Janša v tвitu tako razglasil STA za »ventilator za fake news«. Povod za to gesto, nevredno premiera države, je bila vrednostno povsem nevtralna vest STA o pismu sedmih mednarodnih organizacij za svobodo medijev, naslovljenem na notranjega ministra Aleša Hojsa. Kot

direktor doslej javno tudi nisem komuniciral prizadevanj naše medijske hiše, da bi dobesedno izprosil dodatna sredstva za opravljanje javne službe STA. Zdaj je prav, da javno razkrijem, da je za STA neke vrste uvod v objavo novele zakona o STA (ZSTAgen) predstavljalo mučno dopisovanje s (spet) prvim človekom UKOM-a, ki ga je izzvalo naše opozorilo ustanovitelju, da se letos lahko zgodi, da bomo stabilnost delovanja STA lahko zagotovili edinole z nekaj dodatnimi proračunskimi sredstvi; še posebej v primeru, da bi medijski naročniki naših storitev, ki še vedno prispevajo dobršen del naših tržnih prihodkov, zaradi težavnih gmotnih razmer, v katerih so se znašli, iz takšnih ali drugačnih razlogov v prihodnje ne zmogli plačevati naših vsebin.

Naša opozorila celotno minulo desetletje podpirata pristojna odbora Državnega sveta RS in Državnega zbora RS, na katerih po ZSTAgen vsako leto predstavljamo letno poročilo o poslovanju družbe. Ponavadi je pospremljeno s parlamentarnim pozivom vladi, naj zagotovi postopno polno financiranje naše javne službe, zgodi pa se nič. V razmerju med javnimi prihodki (proračunsko nadomestilo za opravljanje javne službe) in prihodki naše tržne dejavnosti so slednji namreč že več kot polovični, za pokritje vseh stroškov javne službe pa nam zmanjkuje od 100.000 do 200.000 EUR na leto, kar nam je doslej vsakič uspelo zagotoviti z našimi tržnimi presežki, ustvarjenimi na nemedijskem trgu, in z uspešnim sodelovanjem na domačih in mednarodnih razpisih. Dodatnih sredstev nam Janševa vlada seveda ni niti odobrila niti obljubila. Resnici na ljubo se je tako mačehovsko kljub parlamentarnim sklepom obnašalo vseh pet vladnih posadk minulega desetletja; izjema je bila vlada Marjana Šarca, ki nam je v letu 2019 edina povečala nadomestilo za opravljanje javne službe. Aktualni vladni kabinet pa izstopa »samo« po tem, da nam je na naše opozorilo, da prevelika izpostavljenost tržnim tveganjem lahko škodi stabilnosti poslovanja celotne STA, odgovoril kar z zakonsko novelo. To smo s celotno javnostjo hkrati videli prvič.

Tudi zato ne verjamemo v dobrohotnost vladne namere spremenjenega financiranja naše javne službe. Trije odstotki vsakokrat pobranega RTV-prispevka v minulem letu naj bi predstavljali zanesljivejši finančni vir za STA, kar pa ne vzdrži resne presoje. Kajti obseg pobranega RTV-prispevka utegne biti spremenljivka tako zaradi pozivov predstavnikov največje vladne stranke, naj ga – podobno kot nekateri izmed njih samih – ljudje ne plačujejo, pa tudi zaradi spremenjenih odjemalskih navad. Model bi bil škodljiv tako za RTV kot STA. Obe hiši sicer tvorita ponudbo javnega medijskega servisa, a vsaka po svojih zakonitostih. Standardi agencijskega poročanja v novinarstvu so nekaj, kar mora negovati vsaka verodostojna tiskovna agencija. Zakonitosti delovanja javnega radia in

televizije so drugačne. Oba stebra javnega servisa težko shajata drug brez drugega in oba sta koristna za vse druge dele medijske krajine. Prav madžarska izkušnja je najboljši dokaz, kako pogubno je iskanje sinergij med RTV in nacionalno tiskovno agencijo (MTI). Od slednje je po prvi spremembi medijskega zakona leta 2010 in popolnem zlitju z madžarsko državno RTV štiri leta pozneje ostala le še blagovna znamka; emblem, pod katerim se objavlja vsebine centraliziranega novičarskega servisa, nadzorovanega in financiranega iz enega centra, ki je v rokah vladajoče stranke premiera Orbana.

Dotatno podlago za vzpostavitev paralel s slabo madžarsko medijsko prakso daje predlagana novost v noveli ZSTAgen o »omejenem obsegu tržne dejavnosti«, kar omogoča popolno arbitrarnost tistemu, ki upravlja in nadzoruje poslovanje STA (to je vlada, ki naj bi po novem imenovala nadzornike namesto državnega zbora). Ta predlog je treba verjetno brati skupaj s predlagano uzakonitvijo brezplačne rabe vsebin STA, ki naj bi je bila po novem deležna RTVS. A kako argumentirano pojasniti, zakaj bi storitve STA še naprej plačevali drugi mediji, ki so v še slabšem gmotnem položaju kot nacionalka? Zakaj tudi zanje ne bi bilo vse skupaj zastoj?! Tako je na Madžarskem – tam so vsebine centralizirane novičarske produkcije, ki jo z razlogom bogato finančno podpira država, za druge medijske hiše brezplačne oz. dostopne po minimalnih cenah. Cena, ki jo za to plačuje celotna družbena skupnost, pa je (pre)visoka. Vsi mediji objavljajo enake vsebine ...

Zakaj sploh se je bilo po mnenju piscev zakonskih novel treba lotiti tako sprememb zakona o RTV kot ZSTAgen in zakaj sta tarči predvsem ta dva medija?

- a) Temeljni odgovor tiči v ugotovitvi, da so vsi drugi mediji že tako na tleh, da jih bo koronakriza samo še dokončno dotolkla; časopisov se kupuje vse manj, njihovi prihodki in prihodki radijskih mrež (te naj bi bile po nareku novele medijske zakonodaje razbite) so že tako izredno skromno zastopani v celotnem oglaševalskem kolaču. Evropski unikum smo verjetno tudi s prepovedjo nakupa časopisov v javnih lokalih; koronskim ukrepom, ki še vedno velja.
- b) Problem RTVS naj bi bili prenizki oglasni prihodki. Po novem naj bi jim dovolili celo nekaj več oglasnega prostora v zameno za močno okleščen RTV-prispevek. Z druge strani je tudi po mnenju poslovodstva STA naša tržna dejavnost v celotnih prihodkih STA zastopana v prevelikem deležu, medtem ko seveda nikoli nismo trdili, da bi bilo tržnih prihodkov preveč. Njihove rasti mora biti veselo vsako poslovodstvo, zatorej predlagani »omejeni obseg tržne dejavnost« odraža predvsem omejenost neznanih avtorjev takšnega predloga.

- c) In naprej: najpogosteje omenjen razlog za poseg v javno RTV je njena poslovna neučinkovitost, slabo poslovanje z izgubo. STA nasprotno vse minulo desetletje posluje pozitivno; z dobičkom, ki ostaja po tistem, ko pokrije izgubo na javnem delu zaradi mlahave dikcije v zdajšnjem ZSTAgen, po kateri mora ustanovitelj zagotoviti sredstva za »primerno financiranje za celovito in nemoteno izvajanje javne službe«.
- d) In še: zakaj se vladna novela zakona o RTV niti z besedico ne loteva upravljalških in poslovnih določb, ko pa je sam premier povedal, da je ključni problem RTV slabo vodenje zavoda? In zakaj naj bi po drugi strani črtali določilo, po katerem zdaj nadzornike STA imenuje državni zbor z absolutno večino, in to poslanstvo po novem dodelili kar vladi in s tem odprli avtocesto za vstop politike v nacionalno agencijo ob vsakokratni menjavi oblasti?

Odgovor je na dlani: kadrovske spremembe v vrhu RTVS se name ravajo predlagatelji očitno lotiti brez zakonskih sprememb – z iskanjem zadostne večine v obstoječem programskem svetu in nadzornem odboru RTVS, ki sta tvorbi t. i. Grimsovega zakona, nastalega v prejšnjem desetletju. Ocena nekaterih, da gre v primeru novele ZSTAgen za lex Veselinovič, pa mi glede na tako nestrokovno utemeljene rešitve rokohitrskih novel pravzaprav godi. Če bo novela sprejeta, bo namreč to zame že druga menjava službe, izzvana s sprejetjem zakonskih sprememb, ki jih predlaga ... Janševa vlada.

To je kompliment posebne vrste, saj je STA nacionalna tiskovna agencija, ki o dogajanju v državi in tujini ažurno, verodostojno in nepristransko obvešča domače in tuje javnosti v slovenskem in angleškem jeziku. Naša vizija je biti vodilni ponudnik kakovostnih medijskih storitev o dogajanju v Sloveniji za domače in tuje uporabnike. In ker kar ne morem verjeti, da bo to v resnici sprejeto, samo mimogrede omenjam, kako škodljiv je predlog, po katerem dnevni servis novic v angleškem jeziku, ki ga v Sloveniji zagotavlja edinole STA, ne bi bil več del javne službe nacionalne tiskovne agencije, torej ga država ne bi nič več sofinancirala.

Zakaj torej spreminjanje ZSTAgen in nastavki za njeno zlitje z RTVS? Odgovor je preprost: neodvisne, nepristranske, zaupanja vredne tiskovne agencije so popoln protistrup za dezinformacije. Krepitev je torej treba takšno STA in na pragu 30. obletnice samostojnosti Slovenije ohraniti tudi samostojnost nacionalne tiskovne agencije, ki je nastala prav z rojstvom samostojne Slovenije in očitno še vedno mlade demokratične ureditve.

Predlagana novela ZSTAgen ni vredna javne obravnave, kaj šele sprejetja v parlamentu. V podkrepitev te sklepne ugotovitve navajam nekaj opozoril, razmislekov in ugotovitev, ki so mi jih med pogovori

ob nastajanju tega besedila navrgli vodilni ljudje iz različnih tiskovnih agencij po Evropi, o povedanem pa v predlaganih spremembah medijske zakonodaje ni ne duha ne sluha.

Tako prvi človek avstrijske agencije APA, Clemens Pig, opozarja, da je koronski fenomen strukturne spremembe v delovanju medijev samo še dodatno pospešil in jih še bolj razgalil. Doživeli bomo dodaten zagon digitalizacije, kar bo terjalo prilagajanje delovnopravne zakonodaje. Preverjene, zanesljive in na dejstvih temelječe vsebine postajajo pomembnejše, pri čemer ostaja brez jasnega odgovora vprašanje, kako kapitalizirati vse večjo uporabo spleta. Neizogibna in nujna bo hitra prilagoditev pravnega okvira na področju avtorskih pravic. Prvi človek APA izpostavlja tudi švicarski model pridobivanja javnih sredstev, ki ne krni ekonomske in uredniške neodvisnosti tiskovne agencije. Švica, pojasnjuje Clemens Pig, ponuja privlačen model prihodnosti, izoblikovan sicer v obdobju epidemije covid-19. Njihovi nacionalni agenciji in hkrati drugim medijem lajšajo položaj, tako da država izplačuje namenska sredstva neposredno naročnikom osnovnih agencijskih storitev, ti pa s tako prejetim denarjem plačujejo to storitev agenciji.

Izvršni direktor nemške tiskovne agencije dpa, Peter Kropsch, poudarja, da so svobodni mediji, ki zagotavljajo na dejstvih temelječe in nepristranske vsebine, temeljni kamen sodobne demokratične družbe. Tiskovne agencije so hrbtenica nacionalne ponudbe novic in njihov pomen je nedvomen. Po njegovem mnenju bosta naslednji dve leti pokazali, kdo bo lahko izkoristil vetrnico koronskih pospeškov. Na še hitrejšem pohodu je digitalna preobrazba medijev, pri čemer je in bo naročnikov plačanih vsebin bistveno več. Nekateri oglaševalski prihodki bodo morda izginili za vedno.

Na verodostojno novinarstvo prisega tudi direktorica španske tiskovne agencije EFE, Gabriela Cañas, z zavezo v boju proti lažnim novicam. Zgrožen nad njihovo širitvijo brez primere – infodemijo, ki je mnogo hujša od pandemije, je direktor poljske tiskovne agencije PAP, Wojciech Surmacz. Vse tiskovne agencije, ne glede na obliko lastništva, so v boju proti infodemiji že zdaj odigrale ključno vlogo. Okrepile jo bodo, če bodo tudi vnaprej usmerjene k novim tehnologijam in podatkovnim analizam v najširšem pomenu. Digitalni mediji so postali primarni vir informacij, široka uporaba tehnologije 5G pa bo še okrepila moč novih medijev. Nujne so zato naložbe v tehnološki razvoj tiskovnih agencij in seveda novinarskih znanj, saj tudi najboljše in najsodobnejše tehnološke rešitve ne bodo nadomestile dobrih in profesionalnih novinarjev. S tem se strinja tudi generalni direktor slovaške tiskovne agencije TASS, Vladimir Puchala. Pomembno je, da vsebine ustvarjajo kvalificirani novinarji,

ki upoštevajo določene standarde in merila. In še njegovo provokativno vprašanje: kaj bi se zgodilo, če bi Facebook in Google kupila agenciji AP in Reuters? Ne gre za strah pred širjenjem informacijskih kanalov, a nujno je zagotoviti regulacijo, ki bo preprečila širjenje prevar, saj bo informacije sicer nemogoče ločiti od mnenj.

STA je po uveljavitvi ZSTAgen iz leta 2011 naredila ogromen kakovostni in razvojni preskok; obstoječi model sicer ni idealen, zagotavlja pa agenciji avtonomijo in jo zakonsko ščiti pred poseganjem vsakokratnih ideoloških, političnih, ekonomskih in drugih interesov v poslovanje in uredniško politiko agencije. Predlagana novela ZSTAgen oži področje političnega konsenza pri imenovanju vodstva nacionalne tiskovne agencije zgolj na vsakokratno vlado, STA pa spreminja v podaljšek njenega urada za komuniciranje. Formula »novega« financiranja STA iz blagajne RTVS je zgrešena in nejasna, finančni argumenti v zakonu so enostransko predstavljeni in brez pravih argumentov, vse skupaj pa je potencialni nastavek za zlitje obeh javnih servisov v medijsko tvorbo pod državnim nadzorom z oslabljenim dostopom do informacij javnega značaja za državljane in državljanke. Naj nam bo tudi po tridesetih letih vzor Švica, in ne Madžarska.

SAMOURESNIČUJOČA SE PREROKBA PREDLAGANIH SPREMOMB MEDIJSKE ZAKONODAJE NA PRIMERU VALA 202

NEJC JEMEC

Stalne spremljevalke delovanja RTV Slovenija v zadnjem dobrem desetletju, kar sem eden od ustvarjalcev programa javnega medija, so bile bolj in manj izrazite krize, največkrat povezane s financami. Realen in povsem utemeljen občutek permanentne negotovosti je z gledišča institucije pomembno krnil razvojni potencial, med nami sodelavci pa sčasoma povečeval imunost. Ne kot indiferentnost do finančnih vidikov delovanja ali kot delovno-profesionalno apatijo – čeprav tudi –, temveč se je povečevala predvsem tiste vrste odpornost, ko posameznik in kolektiv stalnost negotovosti začne dojemati kot običajno zatečeno stanje, v katerem se vsakič znova najdejo rešitve, posledice pa nikdar niso tako hude, kot se je sprva zdelo, da bodo.

Delovanje v takšnem okolju posameznika prisili v vzpostavitev mehanizmov profesionalnega samoosmišljanja, od njega terja dobršno mero miselne discipline in osredotočenosti na ključno, to je ustvarjanje kakovostnega programa. Predvsem pa takšno okolje ni najboljše za spodbujanje inovativnosti in želje po preseganju obstoječega.

Za delovanje organizacije in zagotavljanje kakovostnega programa pa težavo v pomembnem delu že leta predstavlja finančni okvir. Nepredvidljivost ob vse bolj pogostem poslovanju po dvanajstinah zaradi nesprijetega finančnega načrta otežuje srednjeročno in onemogoča dolgoročno načrtovanje razvoja vsebin, kadrov in usmeritev. Obenem pa je finančni okvir realno vse bolj omejujoč, kar nas sili v stalno prilagajanje in iskanje načinov za ustvarjanje najboljšega možnega radia glede na omejitve. Določene prisilne rešitve, spodbujene z primanjkljajem financ, se seveda izkažejo tudi za dobre, iskanje notranjih rezerv pa nima neomejenih možnosti in dolgoročno vsekakor pomeni krnjenje programa in/ali preobremenjevanje kadrov.

Kljub temu smo se na Valu 202 zaradi organizacijske kulture – katere pomembna temelja sta ustvarjalna strast in zavezanost javnemu radiu – izstopajočih posameznikov in razumevanja vsakokratne uredniške ekipe in vodstva uspeli obdržati kot relevanten akter v slovenski medijski krajini in med vodilnimi radijskimi programi.

Napovedani sveženj sprememb medijske zakonodaje pa predstavlja precedens. Ne gre namreč le še za eno od etap, ki bi jo nekako lahko

prevedrili. Obstoj kakovostne javne RTV Slovenija in njenih delov še nikdar ni bil tako ogrožen.

V nadaljevanju zato ponujam oris delovanja glede na obstoječe omejitve v zadnjih petih letih, odkar zasedam uredniške funkcije. Četudi ne moremo govoriti o programu finančne sanacije, je dejstvo, ki v javnih razpravah najpogosteje ne pride do izraza, da že dolgo sodelujemo v racionalizaciji poslovanja RTV Slovenija, pri tem pa vlagamo izjemne napore, da posledic ne bi utrpel program. Dodajam tudi pojasnila, kaj konkretno bi za naše delovanje pomenile predlagane zakonodajne spremembe. Ker so ključne, se osredotočam predvsem na finance in posledične učinke.

Iskanje možnosti za ustvarjanje kakovostnega programa v finančno omejenih okoliščinah

Finančno omejujoče okoliščine, kakor jih razumem in profesionalno živim kot odgovorni urednik Vala 202, so na RTV Slovenija največkrat posledica omejenih prihodkov – nespremenjenega RTV-prispevka in omejenega obsega oglaševanja –, zakonodajnega konteksta, ki javnemu mediju narekuje obseg nalog in določa – seveda tudi smiselno omejujoča – pravila igre, in naraščajočih fiksnih stroškov. Naš maneverski prostor je tako omejen na poskuse večanja prihodkov in zmanjševanja variabilnih stroškov. To pomeni, da marketing intenzivno nagovarja in išče oglaševalce, uredniki pa morajo biti izjemno gospodarni pri angažiranju zunanjih sodelavcev, načrtovanju službenih poti, nenazadnje, za ilustracijo, tudi pri potrjevanju števila naročnin na določen časnik itd. Sprenevedavo bi bilo trditi, da takšne okoliščine že zdaj ne vplivajo na radijski program, digitalno ponudbo, razvoj, kadrovsko politiko, promocijo, produkcijo dogodkov itd. Delamo pa s sodelavci vse, da bi bil vpliv čim manjši. Povedano drugače – v skrbi za vzdrževanje profesionalnih standardov smo prisiljeni v stalno prioritiziranje in prevzemanje dodatnih delovnih obveznosti. Izpostavljam dva takšna primera, ki pa orisujeta siceršnji način našega dela.

Julija letos bi se morale v Tokiu začeti olimpijske igre. Trend, prisoten že nekaj olimpijskih ciklov, nam je v pripravah na radijsko spremljanje največjega športnega dogodka narekoval nižanje izdatkov in povečevanje oglaševalskih prihodkov glede na predhodne poletne igre. Zaradi posledic koronavirusa je dogodek sicer prestavljen na prihodnje leto, a glede na stike z oglaševalci in vse bolj konkretizirane načrte pred prestavitvijo smo bili na dobri poti, da oglaševalske prihodke dejansko povečamo. Obenem nam je uspelo pomembno – glede na naše siceršnje

okvire delovanja, omejenost variabilnih sredstev in obseg radijskega dela projekta je nekaj tisoč ali več kot deset tisoč evrov visok znesek – znižati stroške. Odpovedali smo se namreč radijskemu studiu v medijskem središču, od koder smo doslej oddajali nekajurne programske pasove v času olimpijskih iger, kar bi nadomestili – ob novih tehnoloških možnostih – s prilagojenimi in vsebinsko okrepljenimi javljanji reporterjev s ključnih prizorišč, s krajšimi dnevnimi oddajami iz t. i. slovenske hiše, kar smo na ravni RTV snovali v partnerstvu z Olimpijskim komitejem Slovenije, obenem pa s fleksibilnim in domišljenim povezovanjem posamičnih prenosov, vklopov in vsebin iz ljubljanskega studia.

Na ta način bi torej ohranili visok nivo spremljanja olimpijskih iger za poslušalce in naša digitalna občinstva, saj bi z drugačno organizacijo dela ohranili število na prizorišču prisotnih radijskih sodelavcev, ki bi lahko zagotavljali verodostojne, ažurne in raznolike avdio- in multimedijske vsebine. V iskanju sinergij in nižanju skupnih stroškov smo aktivnosti uskladili s kolegi s TV Slovenija in MMC. Pomemben del odhodkov pa smo, kar je praksa pri vseh službenih poteh, nižali s pravočasnim iskanjem najcenejših letalskih vozovnic, četudi to pomeni daljše in za sodelavce napornejše potovanje, rezervacijo asketskih nastanitvev, dolgoročno planiranjem logističnih procesov in realističnim oz. zadržanim kupovanjem pravic in reporterskih pozicij na posamičnih prizoriščih glede na vsebinske prioritete in predvidevanje rezultatskih razpletov in potreb.

Že dlje je uveljavljena tudi praksa o nenadomeščanju večine odhodov sodelavcev. Kadrovski načrti na ravni RTV Slovenija predvidevajo zmanjševanje števila redno zaposlenih, kar se dogaja z upokojitvami in menjavami službe posameznih donedavnih sodelavcev. Pri tem gre, predvsem v času konjunktуре, večkrat za izstopajoče kadre, kar predstavlja dvakratni udarec – izgubo nadpovprečnega sodelavca in po možnosti odhod k drugemu mediju. V zasledovanju finančne vzdržnosti občasno ne nadomeščamo niti porodniških odsotnosti. Ob upokojitvi administrativne sodelavke v enem izmed uredništev smo tako del njenih zadolžitvev prenesli na druge sodelavce, pomemben del pa nadomestili z implementacijo tehnoloških novosti v procese dela vseh. Ob odhodu sodelavke, ki je ob voditeljsko-uredniškem delu skrbela za zvočno produkcijo, smo del njenih zadolžitvev prenesli na druge sodelavce, pomemben del pa nadomestili z občasnim angažmajem sodelavca iz druge radijske enote. Ob bližajočih se upokojitvah ne razmišljamo o zaposlitvi novega sodelavca namesto vsakega upokojenega, to že dojemamo kot luksuz nekih minulih časov.

Namesto tega se ves čas oziramo po notranjih rezervah, ki jih najdemo v sodelovanju s kolegi iz drugih enot RTV Slovenija, predvsem pa v umeščanju vsebin drugih enot v izvorni ali prilagojeni obliki v dele radijskega

programa. Tako je denimo v našem programu slišati epizode podkastov, ki jih ustvarjajo sodelavci Prvega programa, zvočno produkcijo MMC, denimo dele podkasta Številke ali celotne epizode avdio-video serije Predsodki, pri ustvarjanju oddaje o znanosti Frekvenca X v posameznih epizodah sodelujejo ustvarjalci vsebin o znanosti z Radia, Televizije ali MMC itn. Iskanje notranjih rezerv je očitno privedlo tudi do pozitivnih rezultatov. Mestoma smo obogatili program in ohranili kakovost.

Ob izčrpanih notranjih virih sledi krnjenje programa in zdrs v povprečnost

Dobršen del rezerv za bolj vzdržno delovanje ob sočasni skrbi za kakovost programa smo torej že izčrpali. Že če ustanovitelj zgolj ne bi predlagal dviga RTV-prispevka ali pa če ne bi prišlo do premišljenih sprememb zakona o RTV Slovenija, bi bili v najboljšem primeru obsojeni na nadaljnje iskanje kreativnih rešitev in kadrovsko izgorevanje za vzdrževanje programskih standardov, pri čemer bi se dolgoročno upehali.

Predlagane spremembe medijske zakonodaje pa bi s svojimi finančnimi učinki nemudoma radikalno posegle v naše delovanje. Četudi bi se bremena porazdelila med enotami RTV Slovenija, bi bil realni finančni odtegljaj za javni zavod tako drastičen, da bi posamična enota, tudi Val 202, v najboljšem primeru obstala, resno profesionalno delovanje pa bi postalo radikalno omejeno, če ne celo onemogočeno.

Finančne posledice implementacije predlaganega zakonskega okvira bi najprej prinesle omejitve sodelovanja z zunanjimi sodelavci. Ti pri nas trenutno ustvarjajo tedenske ali mesečne oddaje, so izstopajoči avtorji, lucidni komentatorji, glasbeni opremljevalci najbolj poslušanih programskih pasov, so dežurni novinarji, skrbniki in razvijalci spletnih strani, spletni redaktorji, upravljalci družabnih omrežij, novinarji prometne redakcije, pisci spotov, oblikovalci itd. So nepogrešljivi kolegi, neizčrpen vir kreativnosti, gonilo razvoja, prinašalci raznolikosti in vitalnosti. Toliko in tako kakovostnega programa, tako razvitih digitalnih platform in takšnega nastopanja na družabnih omrežjih brez zunanjih sodelavcev niti slučajno ne bi mogli udejanjati, njihovih nalog pa zaradi specifičnosti ali obremenjenosti z ostalimi zadolžitvami ne bi mogli prenesti na redno zaposlene sodelavce. Posledično bi umanjkal pomemben del izstopajočih dejavnosti in vsebin.

V kategorijo zunanjih sodelavcev sodijo tudi študenti. Po opravljeni praksi ali prek neposrednega stika z marsikaterim trenutno še podaljšamo ali začnemo sodelovanje, saj v posameznikih prepoznamo potencial in morebitne bodoče nosilne radijske ustvarjalce. Izjemno pomemben

vidik sodelovanja z mlajšo generacijo je, da lahko edino z mlajšimi sodelavci učinkovito nagovarjamo mlada občinstva, pridobivanje mlajših poslušalcev pa je ena od ključnih usmeritev Vala 202 znotraj mreže Radia Slovenija. To nam že v tem trenutku ne uspeva dovolj dobro, ukvarjamo se s podobnimi dilemami kot večina, ne le javnih, radijev in televizij. Če k ustvarjanju ne bomo mogli redno pripuščati nadarjenih novih sodelavcev, razvijati njihovih talentov – vključno z jezikovnim izobraževanjem – in jim ponuditi dolgoročne perspektive, bo misija nagovarjanja mladih poslušalcev že v izhodišču obsojena na neuspeh, prihodnost obstoja radia pa zato vprašljiva. Obenem bi hitro postali nezanimivi tudi za najbolj kreativne in perspektivne mlade sodelavce, ki bodo svojo priložnost raje iskali drugje.

Predlagana zakonodaja prinaša tudi spremembe glede glasbenih kvot in definicijo slovenske glasbe, trenutno stanje pa še poslabšuje. Ker bo kot slovenska glasba upoštevana le tista glasba, ki je izvajana v slovenskem jeziku, ali instrumentalna glasba, producirana ali izdana v Republiki Sloveniji, zakon diskriminira delo glasbenih ustvarjalcev. To bi – ob predlaganem 40-odstotnem deležu slovenske glasbe oz. glasbene produkcije slovenskih ustvarjalcev in poustvarjalcev – glede na zapisano definicijo pomenilo dvig deleža predvajane slovenske glasbe. V kvoto denimo ne bi bile vštete skladbe slovenskih izvajalcev v angleškem jeziku. To je dodaten poseg v uredniško avtonomijo, s previsoko zastavljeno kvoto pa onemogoča glasbeno profiliranje programa. Dosedanja praksa tudi kaže, da je uvedba višjih predpisanih deležev slovenske glasbe v radijskih in televizijskih programih vodila v krnitev raznolikosti in zmanjševanje kakovosti programov, izjemno majhnemu krogu glasbenih ustvarjalcev resda predstavljala finančno spodbudo, večini glasbenikov pa ustvarjalno zavoro. Resnost skrbi za slovensko glasbeno produkcijo pa pod vprašaj postavljajo predvidene spremembe financiranja RTV Slovenija. S tako omejenimi sredstvi namreč nikakor ne bi mogli zagotavljati dosedanjega obsega sodelovanja s slovenskimi glasbeniki, naj bodo to snemanja v studiih, sodelovanja v koncertnih oddajah ali nastopi na naših dogodkih pred občinstvom.

Med posledicami drastičnih finančnih omejitev bi bilo tudi omejevanje naše prisotnosti na terenu. Zmanjšalo bi se število službenih potovanj, odpovedati bi se morali spremljanju nekaterih tudi najodmevnejših športnih dogodkov z udeležbo slovenskih športnikov – očitek, ki ga je že pogosto deležna Televizija Slovenija – manj prisotni bi bili med poslušalci, v zmanjšanem obsegu bi se v programu slišali raznoliki svetovni, evropski, regionalni in lokalni glasovi, ideje, informacije. Poslušalcem bi tako posredovali precej okrnjeno podobo sveta, v dobi lažnih novic

bi nam bilo dodatno oteženo preverjanje informacij pri virih, slabše bi dogajanje tudi kontekstualizirali. To bi vodilo v upad verodostojnosti našega novinarskega dela.

Manj prisotni pa bi bili na terenu tudi s promocijskimi dejavnostmi, ki služijo za utrjevanje prepoznavnosti znamke in pridobivanje novih poslušalcev. Obenem bi si težka privoščili že tako redke in zapostavljene promocijske aktivnosti. Tudi zato bi se hitro slabšal naš položaj kakovostnega, najbolj poslušanega, zaupanja vrednega, družbeno odgovornega in razvojno naravnane programa.

Utemeljeno spraševanje o smiselnosti obstoja javnega radia ob sprejetju predlaganih zakonov

Spremembe medijske krajine in RTV Slovenija so seveda potrebne, izzivov v dinamičnem svetu namreč ne manjka. Tega se zelo dobro zavedamo, zato se tudi stalno razvijamo in prilagajamo. Naša konkurenca niso komercialne radijske postaje, temveč Google, Netflix in drugi veliki ponudniki vsebin. Ponudba je brezmejna, moč pa v rokah občinstva. Ko se bo avto vozil sam, še toliko bolj. Če želimo ostati relevantni, moramo poslušalce prepričati, da nam namenijo del svojega časa. To nam lahko uspe z avtentičnim živim programom in tako kakovostnimi vsebinami, da bodo iskane in poslušane na zahtevo. Biti moramo več kot radio. Za vse to pa potrebujemo stabilno institucionalno okolje, ki nam bo omogočalo reševanje ključnih izzivov.

Težava predloga zakonskih sprememb je, da temeljnih medijskih izzivov ne obravnava. Namen predlagateljev očitno ni razvoj medijev, temveč podreditev in upravljanje medijske krajine v skladu z lastnimi interesi.

Sprejetje predlaganega paketa medijskih sprememb, ki bi kot del RTV Slovenija doletele tudi Val 202, bi nas pahnilo v spiralo hitrega in drastičnega padca kakovosti programa, postopnega zmanjševanja prepoznavnosti in dosega ter večje odvisnosti od vse težje dostopnih oglaševalskih prihodkov. Končna posledica bi bil zdrs v povprečnost ali popolno irelevantnost, s tem pa resnično dosežena utemeljena podlaga za prevpraševanje smiselnosti obstoja javnega radia.

PRIHODNOST
MEDIJEV
NA RAZPOTJU

KOT PALČKI V SVETU VELIKANOV: ZAKAJ POTREBUJEMO JAVNE INTERNETNE PLATFORME?

IGOR VOBIČ

Skupaj z brezplačno dostopnostjo materialov predstavlja BBC-jeva znamka nevarnost izkrivljanja konkurence na trgu, kjer so delujoči komercialni igralci.

Iz sklepa Evropske komisije o BBC Digital Curriculum, 1. oktober 2003

Ideja o BBC-jevi internetni platformi, ki bi omogočala pedagoško in tehnološko eksperimentiranje na področju izobraževanja otrok in mladine, je začela januarja 2006, toda že dobro leto kasneje so projekt predčasno končali. BBC-jevo odločitev gre razumeti kot »previdnostno«, saj pred postavitvijo platforme niso ugotavljali »vplivov na trg« in niso želeli priti v navzkrižje z odločitvami Evropske komisije (Brevini, 2013: 194). V njih je komisija ugotavljala, da je BBC-jeva izobraževalna vloga omejena na konvencionalno radiotelevizijo in njene internetne podaljške. Zato naj se z novo internetno iniciativo ne razširja, saj ta »predstavlja nevarnost izkrivljanja konkurence na trgu« (Evropska komisija, 2003: § 23).

Primer velja za prelomnega, saj se z njim zaključuje obdobje, ko so v Bruslju spodbujali internetne iniciative javnih radiotelevizij, in začenja restriktivni režim, ki so ga odražali kasnejši sklepi komisije (npr. Nizozemska, Nemčija, Danska in Irska) (Brevini, 2013: 186–193) in je formaliziran v sporočilu o državni pomoči za financiranje javnih radiotelevizij (Evropska komisija, 2009a). Dokument poleg »povečanja finančne fleksibilnosti« med drugim vzpostavlja tudi ex ante nadzor nad »novomeđijskimi storitvami« z namenom uravnavanja njihovega »tržnega učinka« z javnim pomenom.

Ob sprejetju sporočila je takratna komisarka za konkurenco Neelie Kroes poudarila, da dokument zagotavlja »zdravo konkurenco« v »korist evropskih državljanov«: »Javne radiotelevizije bodo lahko izkoristile prednosti razvoja digitalne tehnologije in internetnih storitev ter tako ponudile visokokakovostne storitve v vseh medijskih oblikah, ne da bi pri tem neupravičeno izkrivljale konkurenco na račun drugih medijskih ponudnikov« (Evropska komisija, 2009b). Medtem ko so dokument zagovarjali komercialni akterji, so kritiki opozarjali, da je sporočilo v nasprotju z Lizbonsko pogodbo, saj posega v njeno opredelitev »storitev v splošnem ekonomskem interesu«, ki daje državam članicam diskrecijsko pravico definiranja javne službe – tudi na področju radiotelevizije

(Brevini, 2013). Vloga, ki jo je prevzela komisija in jo preprosto ponovila v Zeleni knjigi o »pripravah na popolnoma zlit avdiovizualni svet« (2013), je sicer omejena s primarno odgovornostjo držav članic, toda s političnimi učinki spodbujanja kapitalističnih odnosov in ideološko povečevanje »konkurence« tudi v digitalni dobi.

Politike o državnih pomočeh za financiranje javnih radiotelevizij in omejevanju njihovega razvoja v digitalni dobi niso nastale čez noč. Odsevajo dolg proces »preusmeritve regulacije« (Murdock, 2000: 41): stran od »obrambe javnega interesa« k »spodbujanju korporativnih interesov«. Vse od osemdesetih let spremljamo transnacionalni proces »marketizacije«, ki ga krepijo prodaja javne lastnine »zasebnim investitorjem«, spodbujanje »konkurence« in razbitje monopolov javnih medijskih sistemov, reorganizacija javnih radiotelevizij skladno s korporativnimi principi ter »poblagovljenje« družbenega komuniciranja (ibid.: 39–43). Skozi prepletanje komunikacijskih sistemov, lastništva in trgov je proces digitalizacije, ki je tesno vpet v politične, ekonomske in družbene strukture, te spremembe razširil in utrdil ter s tem nadalje načel legitimnost medijev kot javne službe.

V zgodnjem 21. stoletju, ko so medijske politike in regulacija na »krični točki«, saj »ne dohitevajo digitalne realnosti« (Nielsen et al., 2019: 10–11), tako spremljamo dva prepletena procesa:

- (1) zaton ideje medijev kot javne službe in poglobljanje njihove krize v digitalni dobi;
- (2) vzpon oglaševalskih platform v družbenem komuniciranju in krepitev platformnega kapitalizma.

V svetu digitalnih gigantov, ki odraža globoke ideološke, družbene in regulacijske spremembe v zadnjih štirih desetletjih, je javno v medijih osiromašeno, »stara« ideja o javni službi pa odrinjena na obrobje. To ne pomeni, da je njena žlahtnost zbledela in da ne more ponuditi odgovorov na sodobne probleme – prav nasprotno.

Poglobljanje krize javnih medijev

Pa se je izkazalo, da je zakon tako kvaliteten, da je obstal še do današnjih dni. In zdaj bo doživel zelo minimalne, vsebinsko pa vendarle pomembne spremembe.

Vasko Simoniti, Minister za kulturo o Zakonu o RTV Slovenija in njegovi spremembah na odboru za kulturo v državnem zboru, 17. julij 2020

V ideji o medijih kot javni službi odmeva radikalna kritika komercializacije in poblagovljanja množičnega tiska v drugi polovici 19. in

na prehodu v 20. stoletje. Dela Karla Bücherja, Ferdinanda Tönniesia in sodobnikov ponujajo argumente, zakaj je »javna intervencija« v medije nujna, da ti ne postanejo orodje partikularnih političnih in ekonomskih interesov (Splichal, 2007). Čeprav teh del snovalci projekta javne radiotelevizije niso eksplicitno omenjali, imajo danes ne le zgodovinsko vrednost, temveč v luči sodobnih problemov ohranjajo potrebno teoretsko težo.

V tem miselnem obzorju regulacija postavlja medije v »službo javnosti«. Mediji kot javna služba bi morali zagotavljati univerzalno dostopnost skozi javno lastnino, financiranje in nadzor, biti v javnosti ustvarjeni skozi decentralizirano odločanje in državljansko participacijo ter zadovoljevati splošne in raznolike interese, tudi državne, ter krepiti javno sfero (ibid.: 250–255). Čeprav lahko prepoznavamo različne modele in njihove preobrazbe, je javnim radiotelevizijam skupen ideal razsvetljene družbe. V tem smislu javna služba temelji na širokem družbenem konsenzu o univerzalni dostopnosti »storitve«, ki je ključna za realizacijo komunikacijskih pravic in jo je zato treba zagotoviti vsem, ne glede na njihov družbeni status. V vzajemnosti neoliberalnega obrata kapitalističnih držav, fragmentacije javne sfere v globalnem svetu in digitalizacije družbenega komuniciranja (Dahlgren, 2000) lahko od konca sedemdesetih let opazujemo rahljanje tega družbenega konsenza, kar se najbolj jasno odraža v večobrazni krizi javnih radiotelevizij.

RTV Slovenija od preobrazbe v javno radiotelevizijo pred tremi desetletji poskuša udejanjati ideal razsvetljene družbe, medtem ko se ne more izviti iz politične, ekonomske in kulturne krize. Skozi glavna vrata vstopa vladajoča politika, ki poskuša ohranjati uzakonjene mehanizme podrejanja in nadzorovanja tako, da v odločanju marginalizira civilno družbo ter medijske in novinarske delavce, s čimer javno službo sprevrča v njeno nasprotje (Splichal, 2005). RTV Slovenija se hkrati zanaša na samoumevnosti korporativne logike poslovanja, saj z »zamrznjenim« RTV-prispevkom ne more pokrivati vseh z zakonom določenih obvez (RTV Slovenija, 2019), zato se sooča tudi s problemi, sicer značilnimi za komercialne medije. Oglasevanje razširja njeno odvisnost od nosilcev družbene moči, banalna popularizacija načinja javni interes, prekarizacija delovnih odnosov v imenu »racionalizacije« pa jo je vodila v navzkrižje z zakonom. Pozornost in kredibilnost poskuša RTV Slovenija pridobivati z »novomedijskimi storitvami«, ki so omejene predvsem na »podaljške« radijske in televizijske dejavnosti: tako na konvencionalnem novičarskem portalu kot na komercialnih platformah, kot sta Facebook in Twitter. Čeprav je v zahodnoevropskih državah zaupanje v novice javne radiotelevizije višje kot v primerih zasebnih medijev (PEW, 2018), je to v Sloveniji pod vprašajem, kamor ga vsakodnevno in načrtno postavljajo tudi

najvišji državni predstavniki. Nedavne raziskave po epidemiji COVID-19 sicer kažejo rast zaupanja, toda večina vprašanih še vedno ne zaupa javni radioteleviziji (Valicon, 2020).

K poglobljanju problemov medijev kot javne službe bo, če bo sprejet, prispeval tudi aktualni sveženj sprememb medijske zakonodaje v Sloveniji. Ob upoštevanju širšega družbeno-zgodovinskega konteksta se lahko vsaj deloma strinjamo s pristojnim ministrom. Predlog Zakona o Radioteleviziji Slovenija (skupaj s spremembami Zakona o Slovenski tiskovni agenciji in Zakona o medijih) ne odpravlja obstoječih problemov (torej »doživlja zelo minimalne spremembe«) in nadalje pogloblja krizo javnega (torej gre za »vsebinsko vendarle zelo pomembne spremembe«):

- (1) Z uvedbo »medijskega prispevka« se del RTV-prispevka (nadalje) prepušča vsakokratni vladajoči politiki, saj predlogi ne predvidevajo javnega nadzora nad njim. Na STA se povečuje vloga vlade v upravljanju (imenovanje štiri od petih članov nadzornega sveta), o delitvi denarja med programe posebnega pomena bo odločal pristojni minister (na podlagi strokovne komisije, ki jo imenuje sam).
- (2) Z izločitvijo dejavnosti Oddajnikov in zvez iz RTV Slovenija se v skladu z mednarodnimi trendi spodbuja (nadaljnja) marketizacija, (nadalje) izpostavlja javno radiotelevizijo kapitalističnim odnosom in ustvarja podlago za privatizacijo javne infrastrukture.
- (3) S sprostitvijo zakonskih omejitev obsega oglaševanja se na RTV Slovenija (nadalje) krepi korporativna logika poslovanja, značilna za komercialne medije, plačnike RTV-prispevka pa se kot gledalce, poslušalce in uporabnike (nadalje) zveja na blago, ki se prodaja oglaševalcem.
- (4) S »sinergijskimi učinki« sodelovanja RTV Slovenija in STA se nekatere »sorodne dejavnosti« (nadalje) podrejajo vladajoči politiki, saj predlogi ne odpravljajo obstoječih mehanizmov vplivanja (sestava programskega in nadzornega sveta na RTV Slovenija) in uvajajo novi (sestava nadzornega sveta na STA).

Kriza javnega na RTV Slovenija odraža ne le 30-letni paternalistično-komercialni značaj, temveč tudi vse večjo podrejenost in podhranjenost v svetu digitalnih velikanov.

Krepitev internetnih družbenih omrežij kot oglaševalskih platform

Naš cilj je, da ustvarimo bolj odprt in povezan svet.

Mark Zuckerberg, ustanovitelj Facebooka ob nakupu platforme WhatsApp, 20. februar 2014

Rada bi imela Facebook, ki bi mu vsak mesec plačala naročnino, tako da ne bi imela sledenja in oglaševanja ter hkrati vsa zagotovila o zasebnosti. Gre za drzno misel po vseh Facebookovih škandalih.

Margrethe Vestager, evropska komisarka za konkurenco v intervjuju za EURACTIV, 27. junij 2018

Vzpon internetnih družbenih omrežij, kot so Facebook, Twitter in Instagram, je neposredno povezan z okrepljenimi procesi marketizacije in digitalizacije. Omrežja, v katerih se neločljivo prepletata zasebno in javno, so vpeta v vsakdan milijard ljudi po vsem svetu, ki z objavljanjem, všečkanjem, deljenjem in drugimi aktivnostmi razširjajo svoje izkušnje in odnose, vzpostavljajo nove povezave, sporočajo in (so)ustvarjajo. Njihova še pred desetletjem neslutena rast, ki so jo omogočile velike injekcije tveganega kapitala, se po eni strani ideološko napaja na vznesenosti nad interaktivnimi in participativnimi potenciali interneta, po drugi strani pa se materialno krepi s poglobljenjem podatkov uporabnikov, izkoriščanjem njihovega brezplačnega dela in netransparentno algoritimizirano kuracijo (Fuchs, 2014). Omrežja kot »oglaševalske platforme« (Srnicsek, 2017) podatke uporabnikov, ki porabljajo in ustvarjajo vsebine, oblikujejo odnose in omrežja, puščajo geolokacijske in brskalne sledi, prodajajo »tretjim strankam«, ki nato na podlagi profiliranja (mikro)targetirano prepričujejo ali manipulirajo iste uporabnike. Ko Mark Zuckerberg govori o »odprtem in povezanem svetu«, moramo pri tem upoštevati dejavno vlogo digitalnih velikanov v nadzorno-industrijskem kompleksu, spodjedanju (legitimnosti) obdavčitve kapitala in dobičkov, posegov v komunikacijske pravice ter predružačenju odnosov v medijski sferi.

Zaradi tesne vpetosti teh »tehnoloških podjetij«, kot se sami imenujejo, v razvoj družbe in komuniciranja so medijske hiše – tako v zasebni kot javni lasti – tam prisiljene objavljati vsebine in graditi odnose z uporabniki, če želijo ohraniti svoj družbeni pomen. Medtem ko so omrežja za vse več ljudi osrednji vir novic (Nielsen in Sambrook, 2016), ta zanemarljivo prispevajo k produkciji vsebin, saj so usmerjena v krepitev strateške pozicije v sferi cirkulacije in žetev brezplačnega dela uporabnikov, tudi novinarjev. V algoritemskem nadzorovanju uporabnikov in prodaji velikih podatkov oglaševalcem so platforme, poleg Facebooka tudi Google, tako uspešne, da so zamajale komercialno poslovanje medijev ter predružačile

njihov odnos z javnostjo. Da javne radiotelevizije – tudi RTV Slovenija – svoj digitalni razvoj prilagajajo oglaševalskim platformam, je v protislovju z idejo javne službe:

- (1) Univerzalno dostopnost omogočajo platforme ne skozi javno lastnino, financiranje in nadzor, temveč na podlagi poblagovljenja komuniciranja in uporabnikov.
- (2) Platforme so produkt uporabnikov, toda ne skozi decentralizirano odločanje in državljansko participacijo, temveč centralizirano odločanje, algoritmsko netransparentnost in izkoriščanje brezplačnega dela uporabnikov.
- (3) Platforme ne krepijo javne sfere, saj zasebni interesi lastnikov po dobičku in vplivu omejujejo zadovoljevanje splošnih in raznolikih interesov javnosti.

Primer Cambridge Analytica je širši javnosti razkril logiko delovanja internetnih družbenih omrežij, predvsem Facebooka. To podjetje je s pomočjo posebne anketne aplikacije zbralo podatke o vsakem prostovoljnem respondentu, a tudi o vsakem od njihovih »nevednih« Facebookovih prijateljev. Pred ameriškimi predsedniškimi volitvami 2016 so z analizo teh podatkovnih baz ustvarili digitalne profile in na neopredeljene volivce s pomočjo algoritmov manipulativno merili s provokativnimi, zavajajočimi ali lažnimi sporočili. Leta 2018 je po razkritju primer dobil globalno pozornost, ki je sicer kratkoročno zamajala poslovno uspešnost Facebooka in deloma načela njegovo legitimnost (z gibanjem #deletefacebook), toda globljih političnih intervencij ni bilo.

V Bruslju so po »sorodni« izkušnji z zmagovalno brexitsko kampanjo prizadevanja usmerili predvsem v varstvo zasebnosti in osebnih podatkov, umetno inteligenco, medijsko opismenjevanje, digitalno oglaševanje ter boj z »lažnimi novicami« in sovražnim govorom. Medtem ko je Evropska komisija odločno postavila meje digitalnega razvoja javnih radiotelevizij v imenu »neupravičenega izkrivljanja konkurence«, je konkurenca desetletje kasneje na prepletenih trgih povsem izkrivljena, komisija pa, kot se zdi, brez vpliva in neodločna. Tudi po nedavni posodobitvi direktive o avdiovizualnih storitvah se zdi Evropska unija brez celovitih in jasnih odgovorov, pri čemer posledice blaži s prilagajanjem zdaj že »popolnoma zlitemu avdiovizualnemu svetu« (Kerševan Smokvina in Pavleska, 2019). To odražajo tudi prizadevanja Evropske radiodifuzne zveze (EBU, 2019) za (samo)regulacijo, usmerjeno v krepitev »transparentnega« delovanja platform in njihove »odgovornosti«, ter varovanje »uredniške integritete« medijev in dostopnosti do vsebin z »javno vrednostjo«. V tem kontekstu je komisarkina zamisel o »naročnini na Facebook« vse prej kot »drzna«.

Misliti internetna družbena omrežja kot javne platforme

Konec BBC-jeve internetne platforme, usmerjene v izobraževalno in tehnološko eksperimentiranje, je bil eden od znanilcev vzpona platformnega kapitalizma, ki je pomenil poglobitev krize javne radiotelevizije v digitalni dobi. Ko so digitalni velikani neločljivo vpeti v družbene odnose in krojijo prepletano digitalno komuniciranje po svoji meri, se dobro desetletje kasneje zdi opozarjanje, da BBC Digital Curriculum predstavlja nevarnost »izkrivljanja konkurence na trgu«, milo rečeno kratkovidno. Medtem ko smo priča podrejenosti in podhranjenosti javne radiotelevizije, so internetna družbena omrežja skupaj z drugimi platformami sposobna nadalje krepiti svoje monopole tudi v kriznih obdobjih, med globalno finančno krizo pred desetletjem in trenutno pandemijo COVID-19. Politične intervencije so usmerjene predvsem v prilagajanja tem »tehnološkim podjetjem«, ki zgolj z manjšimi navideznimi popravki razmerij v medijskem sektorju blažijo krizo javne službe, pogosto pa jo – tak primer je sveženj sprememb zakonodaje v Sloveniji, če bo sprejet – le poglobljajo.

V tem družbeno-zgodovinskem trenutku lahko ocenjujemo, da nadaljnje prilagajanje politik in regulacije transnacionalnemu digitalnemu okolju ne bo ošibilo digitalnih velikanov in demokratiziralo družbenega komuniciranja. Evropska komisija bi zato morala storiti precej več kot zgolj pozdravljati iniciative, kot je Re-Imagine Europa (2019), ki si »zamišljajo« novi digitalni ekosistem, v katerem bi z javnimi projekti vzpostavili »državljske platforme«. Na podlagi več kot stoletje stare kritične misli si moramo skozi obstoječe institucije in onkraj njih prizadevati za odločno politično intervencijo, ki bo usmerjena v transnacionalno krepitev javnega na področju medijev in vzpostavitev internetnih družbenih omrežij v službi javnosti:

- (1) Na podlagi obsežnih javnih naložb v tehnologijo bi se te neprofitne platforme razvijale pod javnim lastništvom, financiranjem in nadzorom.
- (2) Dostopnost bi bila univerzalna in utemeljena na pravici do komuniciranja, ki zadeva državljske zmožnosti biti informiran, izražati mnenje in participirati v javnem življenju.
- (3) Zasebnost uporabnikov in njihovih podatkov o odnosih, povezavah, komuniciranju in (so)ustvarjaju bi bila varovana, hkrati bi bila politična in ekonomska moč izpostavljena nadzoru.
- (4) Platforme bi bile ustvarjene v javnosti na podlagi decentralizirane odločanja, državljske participacije in odprtokodnih sistemov.

Kako doseči družbeni konsenz o nujnosti take javne intervencije v neoliberalnem kapitalizmu, v katerem je prisila preoblečena v svobodo, družbene odnose pa definirata individualizem in tekmovanje? Kako vzpostavljati internetna družbena omrežja kot javne platforme v zgodovinskih protislovnih družbenega komuniciranja, v katerih se demokratični potencial komunikacijskih tehnologij sprevrča v nedemokratičen značaj po meri nosilcev moči in bogastva? Kako presegati stoletje problemov razvoja javne službe na področju radia in televizije, da javne platforme ne bi postale orodje partikularnih političnih in ekonomskih interesov? Odgovore bo treba poiskati, če prihodnosti ne želimo opazovati kot palčki na ramenih digitalnih velikanov.

LITERATURA

- Brevini, Benedetta (2013): European Commission Media Policy and Its Pro-market Inclination. *European Journal of Communication* 28(2): 183–197.
- Dahlgren, Peter (2000): Key Trends in European Television. V Jan Wieten, Graham Murdock in Peter Dahlgren (ur.), *Television Across Europe*, 23–34. London: Sage.
- EBU (2019): Online Platforms. Dostopno prek <https://www.ebu.ch/legal-policy/online-platforms> (13. 8. 2020).
- Evropska komisija (2003): Case N37/2003, BBC Digital Curriculum, OJ C 271/47.
- Evropska komisija (2009a): Sporočilo Komisije o uporabi pravil o državni pomoči za storitve javne radiotelevizije, OJ C 257/01.
- Evropska komisija (2009b): Državne pomoči: Komisija posodobila pravila za državno financiranje javnih radiotelevizij, IP/09/1072.
- Evropska komisija (2013): Zelena knjiga: Priprave na popolnoma zlit avdiovizualni svet, COM/2013/0231.
- Fuchs, Christian (2014): Social Media and the Public Sphere. *tripleC* 12(1): 57–101.
- Kerševan Smokvina, Tanja in Tanja Pavleska (2019): Igra mačke z mišjo. *Javnost–The Public* 26(suplement): 82–99.
- Murdock, Graham (2000): Digital Futures. V Jan Wieten, Graham Murdock in Peter Dahlgren (ur.), *Television Across Europe*, 35–57. London: Sage.
- Nielsen, Rasmus K. in Richard Sambrook. 2016. *Digital News Project 2016*. London: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Nielsen, Rasmus K., Robert Gorwa in Madeleine de Cock Buning (2019): *What Can Be Done? Digital Media Policy Options for Strengthening European Democracy*. London: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- PEW (2018): Across Western Europe, Public News Media Are Widely Used and Trusted Sources of News. Dostopno prek <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/06/08/western-europe-public-news-media-widely-used-and-trusted/> (13. 8. 2020).

- Re-Imagine Europa (2019): Democracy in the Digital Society. Dostopno prek <http://reimagine-europa.eu/wp-content/uploads/2020/03/DDS-Final-Report-web.pdf> (13. 8. 2020).
- RTV Slovenija (2019): Osnove za utemeljitev uskladitev RTV-prispevka. Ljubljana: RTV Slovenija.
- Splichal, Slavko (2005): O krizi javne RTV. V: Slavko Splichal in Ivan Hvala (ur.), Za javno Radiotelevizijo Slovenije, 99–104. Ljubljana: Društvo občinski forum.
- Splichal, Slavko (2007): Does History Matter? Grasping the Idea of Public Service Media and its Roots. V: Gregory F. Lowe in Jo Bardoel (ur.), From Public Service Broadcasting to Public Service Media, 237–256. Göteborg: Nordicom.
- Srnicek, Nick (2017): Platform Capitalism. Cambridge: Polity.
- Valicon (2020): Ogledalo Slovenije 2020, II. del. Dostopno prek <https://www.valicon.net/sl/2020/06/valicon-ogledalo-slovenije-2020-ii/> (13. 8. 2020).

KAKO PREPREČITI ZATON NOVINARSTVA? EKONOMSKI RAZLOGI ZA JAVNE NALOŽBE V MEDIJSKI SISTEM

JERNEJ AMON PRODNIK

Uvod

Kakovostno novinarstvo, ki deluje v javnem interesu, je med raziskovalci medijev prepoznano kot eden izmed temeljev modernih demokratičnih ureditev. V empiričnih analizah se obveščenost volivcev in zaupanje v demokratične institucije povezuje z zdravjem novinarstva (Pickard, 2020: 99–103), vendar je profesionalno novinarstvo v številnih ekonomsko najrazvitejših državah kljub temu v globoki krizi, ki bi lahko vodila v njegovo celovito razgradnjo. Ne samo, da aktualni vladni predlogi nove zakonodaje teh težav ne odpravljajo, v resnici jih niti ne obravnavajo in v nestabilen ekonomski položaj postavljajo celo javno radiotelevizijo. Že na srednji rok bi implementacija takšne zakonodaje imela negativne posledice za demokratičnost slovenske družbe. Ob tem predlogi povečujejo odvisnost javne radiotelevizije od oglaševanja, torej prav od tistega finančnega vira, ki v zadnjem desetletju usiha in na katerega bodo tradicionalni mediji vedno težje računali.

Cilj ambiciozne medijske zakonodaje, ki jo zares zanima krepitev demokracije in zanjo ključnih institucij, bi moral biti obraten od načrtovanega: poleg dodatne finančne krepitve javne radiotelevizije in njene depolitizacije, preusmeritev dela javnih financ v preostalo medijsko okolje. V prispevku na kratko skiciram politične in ekonomske posebnosti medijev, splošne spremembe v delovanju njihovih ekonomskih modelov, ki osvetljujejo globoke spremembe, s katerimi se soočajo, ter realističen predlog za ublažitev krize, v kateri so se znašli.

Novinarstvo kot temelj demokracije (politična posebnost medijev)

Med družboslovci in humanisti, ki se raziskovalno ukvarjajo z mediji, obstaja visoka stopnja konsenza o nujnosti profesionalnega novinarstva. Ne glede na številne kritike, ki jih je novinarstvo upravičeno deležno in bi jih v svoji praksi moralo neprestano obravnavati, je temeljnega pomena

za demokratičnost družb. Jürgen Habermas (2009: 134) je pred desetletjem na primer pesimistično napovedoval, da bi ukrepi, ki so usmerjeni v zniževanje stroškov medijev in so od takrat postali norma, lahko »pri-zadeli samo bistvo javne sfere«. Zaradi tega bi prišlo do njene dokončne razgradnje:

Brez dotoka informacij, pridobljenih skozi izčrpno raziskovalno delo, in brez spodbud, ki jih dajejo na strokovnem znanju osnovani argumenti (in to ni poceni), bi politično komuniciranje izgubilo svojo diskurzivno živahnost. Javna sfera se ne bi več upirala populističnim težnjam in bi postala nezmožna opravljati svoje dejanske dolžnosti v ustavni demokraciji. (Habermas, 2009: 134–135)

Habermas v tej oceni ni sam. Podobno meni Michael Schudson (2018: 5), ki poudarja, da je za novinarstvo ob tem osrednji pogoj tudi »dovolj visoka ekonomska podpora, ki mu omogoča stremenje k pokrivanju novic, ki so nujne za demokracijo«. Kot piše:

Novinarstvo lahko obstaja brez demokracije, vendar ali lahko demokracija obstaja brez novinarstva? Moje stališče je, da v sodobnem svetu ne. Pomen novinarstva kot organiziranega dvoma, ki je dandanes osrednjega pomena za demokratično vladanje, se le še povečuje. (Schudson, 2018: 6)

Victor Pickard (2020: 10) celo ocenjuje, da je postala aktualna »kriza novinarstva grožnja za demokracijo«. Med novinarstvom in demokracijo se je v znanstvenih razpravah vzpostavil skorajda enačaja, kar nemalokrat zanemarja dejstvo, da ima novinarstvo v kapitalizmu pretesne povezave z nosilci politične in ekonomske moči ter (ne nujno načrtno) reproducira obstoječe neenakosti. Visoko postavljene ideale o nadzoru oblasti, ki pogosto mejijo na mitologizacijo lastne profesije, v praksi zato dosega preredko.

Ne glede na te pomanjkljivosti bi dodatno osiromašenje novinarstva lahko vodilo v avtoritarizem. Prav zato je toliko bolj zaskrbljujoče, da so normativne predpostavke novinarstva v vedno večjem konfliktu z ekonomsko realnostjo, s katero se soočajo mediji. Naslovi knjig, kot so *Demokracija brez novinarstva?* (Pickard, 2020), *Naj zadnji poročevalec* (prosim ugasne luči (urednika McChesney in Pickard, 2010) ali *Smrt in življenje ameriškega novinarstva* (McChesney in Nichols, 2009), že sami po sebi pričajo o globini krize, s katero se sooča ta profesija.

Novinarstvo in mediji kot industrije (ekonomske posebnosti medijev 1)

V kapitalističnih državah so mediji, podobno kot večina ostalih sektorjev, organizirani predvsem kot zasebna podjetja, ki naj bi lastnikom prinašala denar. Gre za sistem, ki ima svoje korenine v osemdesetih letih dvajsetega stoletja, ko je v medijskem sektorju prišlo do komercializacije, privatizacije in deregulacije, ki mu je sledila koncentracija na trgih in vzpostavljanje transnacionalnih medijskih behemotov (Hardy, 2014: 4. pogl.). Ne gre torej za transhistorično značilnost medijev, saj je bila v evropskih državah javna radiotelevizija norma, ki je izgubila svoj primat šele v devetdesetih letih. Čeprav državljani medije dojemamo v prvi vrsti kot prenašalce pomenov in osmišljevalce družbene realnosti, znanstvena skupnost pa kot temelj demokratičnih ureditev, so za lastnike torej največkrat le viri za ustvarjanje dobička. To ni moralna obsodba komercialnih medijev ali njihovih lastnikov, temveč družbeno dejstvo, ki pa nosi s seboj pomembne posledice in postavlja pod vprašaj visoka normativna pričakovanja do teh institucij. Mediji so posledično prepredeni s številni protislovji, ki jih morajo skozi svojo prakso razreševati tudi novinarji, ko sledijo profesionalnim standardom svojega poklica.

Pogled na medijske industrije skozi optiko medijske ekonomike, ki ji sledijo komercialni mediji, kaže, da ima ta sektor ob številnih paralelah z drugimi sektorji svoje posebnosti. Najpomembnejša značilnost je zagotovo t. i. visoka cena prvega izvoda. Cena proizvedenega programa ali druge vsebine se namreč z vsakim dodatnim gledalcem oziroma bralcem povečuje le malo, posebej v digitalnem okolju. To za večino industrij zunaj medijskega in kulturnega sektorja ne velja, vsaj ne v takšni meri. Povedano drugače, proizvodnja in vedno bolj tudi distribucija posameznega dokumentarnega filma, serije, mladinske oddaje, športnega prenosa, novinarskega intervjuja ali preiskovalnega prispevka ne bo bistveno višja, če si jo bo namesto sto oseb ogledalo deset tisoč. Značilnost informacij je namreč nizka substraktivnost, saj jih ne glede na množičnost uporabe ne zmanjka, poleg tega imajo netekmovalno logiko, torej je (sočasnost) njihove uporabe vsaj v teoriji neomejena. Pomembni stroški tradicionalnih tiskanih medijev so seveda vključevali tisk ter raznos časopisov in revij, vendar ti nikoli niso predstavljali največjega stroška v celotnem proizvodnem procesu in so na posamezni izvod s povečevanjem naklad padali. V digitalnem okolju so ti stroški še nižji in se približujejo ničli, saj je za nek medij stroškovno skorajda vseeno, ali do informacije dostopa tisoč ali milijon ljudi.¹

1 Zakupiti morajo le boljše serverje in dostop do interneta. Za manj poenostavljeno razlago ekonomij obsega v medijih glejte Doyle (2013).

Razlog, da tej posebnosti medijskih industrij posvečam posebno pozornost, je preprost: komercialni mediji so zaradi nje primorani maksimirati svoje občinstvo, če hočejo delovati kot ekonomsko vzdržna podjetja. To jim namreč omogoči zaposlovanje večjega števila novinarjev ali višje naložbe v druge oblike programov, s tem pa ustvarjanje bolj privlačnih vsebin in nagovarjanje še večjega občinstva. Povsem logično je, da je strategija maksimiranja občinstva bistveno dosegljivejša in preprosta v jezikovno in geografsko večjih okoljih ter za največje medijske akterje. Slovenija je v vseh pogledih v hendikepiranem položaju, zato sta tako medijska kot kulturna produkcija močno omejeni; že zaradi majhnosti jezika namreč ti akterji le stežka računajo, da bodo s svojimi vsebinami dosegali res veliko občinstvo. Od osamosvojitve dalje v Sloveniji na primer ni uspel niti en poizkus vzpostavitve kvalitetnega splošnoinformativnega dnevnega časopisa, večerna poročila pa so komercialnim televizijam praviloma prinašala finančno izgubo.

Zaradi značilnosti informacij je logiko seveda mogoče tudi obrniti: glede na to, da predstavlja ustvarjanje vsebin osrednji strošek medijev, lahko javni medijski servisi – če je plačilo prispevka obvezno – v velikih državah svojim odjemalcem omogočajo več in boljše vsebine kot v majhnih. Profesionalno novinarstvo je drago, in še posebej drago je v jezikovno in geografsko majhnih okoljih. S tem dejstvom se je treba sprijazniti.

Kolaps ekonomskega modela komercialnih medijev (ekonomske posebnosti medijev 2)

Komercialni množični mediji, ki so bili v preteklosti kljub številnim pomanjkljivostim nezanemarljiv vir kakovostnega novinarskega poročanja, so se od konca devetnajstega stoletja lahko zanašali predvsem na dva ključna vira prihodkov: naročnine oziroma kolportážno prodajo in denar iz oglaševanja. Oglaševanje je bil izrazito prevladujoč finančni vir predvsem za medije v večjih okoljih, kot so ZDA, za številne televizijske in radijske postaje pa je predstavljalo celo njihov edini prihodek. Zdravorazumsko prepričanje je, da so informacije osrednje blago, ki ga ustvarjajo medijske industrije, vendar je v resnici v oglaševalskem modelu njihov osrednji proizvod občinstvo. V tem ekonomskem modelu mediji prodajajo občinstvo oglaševalcem, ti pa imajo z zakupom oglaševalskega prostora dostop do potencialnih potrošnikov svojih izdelkov. Večji kot je doseg medija, bolj zanimiv je posledično za oglaševalce, saj lahko s tem nagovarjajo večji krog potencialnih kupcev. To je dodatni razlog, da v komercialnih medijih pogosto prevladuje težnja po maksimizaciji občinstva, ne po kakovostnih vsebinah.

V nekritični znanstveni literaturi se je oglaševalski denar pogosto dojemal preprosto kot subvencija za kakovostno novinarstvo, saj so bili mediji dostopni tudi tistim, ki si jih brez te »subvencije« ne bi mogli privoščiti. Vendar je to le del resnice. Analize kritičnih avtorjev so pokazale, da je pri tem prihajalo do tržne segmentacije na podlagi različnih družbenih značilnosti, kot so razred, spol, dohodek in rasa, kar je prispevalo k vzpostavljanju globokih komunikacijskih neenakosti. Oglaševalce namreč zanima dostop do najbolj primernih občinstev, torej predvsem ljudi, ki so dovolj bogati, da si bodo njihove proizvode lahko privoščili. Finančno bolje situirani posamezniki so zato za oglaševalce bistveno bolj zanimivi in del medijev se poizkuša takšnemu občinstvu tudi vsebinsko prilagoditi. Alternativa je iskanje največjega možnega dosega, kar za medije največkrat pomeni vsebinsko iskanje najnižjega skupnega imenovalca.

Možnosti oglaševanja so se z razvojem kableske in satelitske televizije ter nato širitvijo digitalnih okolij drastično spremenile. Prostora za oglaševanje je neprimerno več, zato je postalo cenejše, ob tem digitalna okolja ponujajo tudi nepredstavljljive možnosti za sledenje uporabnikov – seveda na račun njihove zasebnosti –, kar omogoča bolj racionalizirano in ciljano oglaševanje. Ni torej presenetljivo, da se oglaševalski denar vztrajno seli v digitalna okolja in na globalni ravni že presega oglaševanje v vseh preostalih vrstah medijev skupaj (tisk, radio, televizija, zunanje oglaševanje ...). Digitalni oglaševalski trg je v resnici duopol, saj na njem prevladujeta dve ameriški korporaciji: Facebook in Google. Prva je v letu 2019 iz oglaševanja zaslužila 67 milijard dolarjev, druga 103 milijarde, kar je skupno več kot polovica vsega digitalnega oglaševalskega denarja na globalni ravni (Enberg, 2019).² Čeprav se zaenkrat v Sloveniji oglaševalski denar pretaka predvsem na televizijo, je tudi ta trg izjemno koncentriran. Tri četrtine ga obvladuje eno podjetje, ki ima v lasti največjo komercialno televizijo, ta pa, primerjalno gledano, v novinarsko delo vplaga relativno nizek delež svojih prihodkov.

Za večino digitalnih platform vsebin seveda ne ustvarjajo plačani novinarji, temveč uporabniki, zato tisti mediji, ki so v preteklosti ustvarjali največ novinarskih vsebin, ekonomskemu modelu neplačanega dela težko konkurirajo. Tiskani mediji poleg izgubljanja prihodkov iz naročnin in kolportaže (zaradi dostopnosti informacij na internetu) s padanjem oglaševalskih prihodkov tako izgubljajo še pomembnejši finančni vir. Za nekatere medije bo oglaševanje ostalo pomemben vir prihodkov, vendar si je težko predstavljati, da bo na dolgi rok še kdaj tako dominantno, kot je bilo v preteklosti. Še manj verjetno je, da bi lahko dajal dovolj podpore za kakovostno novinarstvo, saj tega cilja že v preteklosti ni izpolnjeval zadovoljivo.

2 Podrobneje o teh spremembah v Pickard (2020).

Reševanje profesionalnega novinarstva

Kriza medijskega ekonomskega modela ne bo ukinila novinarstva, pomeni pa lahko konec moderne profesionalnega novinarstva. Trenutno najverjetnejši scenariji so propad medijev, ki ustvarjajo novinarske vsebine in še nižja vlaganja v novinarsko delo, kar se že kaže v odpuščanjih, papperizaciji in prekarizaciji novinarstva ter divjem senzacionalizmu; prihod hibridnih vsebin, kjer ločnica med oglaševanjem in novicami ni več jasno določena, kar medijem sicer vrača del oglaševalskih prihodkov, a zagotovo vodi v nadaljnjo erozijo zaupanja javnosti; ter ohranjanje in vzpostavljanje medijev kot primarno političnih projektov. Te bodo lastniki ohranjali pri življenju zaradi političnih vzgibov ali kupovanja političnih uslug, del oglaševalskega denarja pa bodo prejeli iz državnih podjetij, torej bodo v osnovi (psevdo)propagandna trobila.

Te procese že spremljamo in pomenijo razgradnjo profesionalnih novinarskih norm, ki so se vzpostavile skozi dvajseto stoletje. Povsem mogoče je, da je treba katero izmed teh poklicnih načel postaviti pod vprašaj in temelje novinarstva celo resno preizprašati, vendar aktualne spremembe ne vodijo v poživitev in premišljene izboljšave, temveč pomenijo le zanesljiv korak nazaj. Če parafraziram naslov knjige Aste Taylor: morda profesionalno novinarstvo, ki kot pes čuvaj nadzoruje oblastnike, ni nikoli zares obstajalo, vendar nam bo žal, ko ga ne bo več.

Dejstvo je, da oglaševanje nikoli ni bilo nevtralen vir za sofinanciranje medijskih vsebin in oglaševalci vanje nikoli niso vlagali zaradi svoje družbene odgovornosti. Nobene potrebe zato ni, da bi kolaps tega modela objokovali, ker gre za neprimeren vir financiranja novinarstva. Vodi v netrajnostno hiperpotrošnjo, ozka gonja po večjih občinstvih pa prepogosto le v minljivo lovljenje pozornosti. Vendar postaja z njegovim koncem pravica do informiranosti še bolj nedosegljiva, komunikacijske neenakosti pa se še bolj povečujejo. Vzpostavljajo se novičarske puščave, kjer celotna okolja in skupnosti ostajajo brez dostopa do profesionalnega novinarstva (Pickard, 2020: 3. pogl.). V trenutnih razmerah trg, posebej v majhnih okoljih, ne zagotavlja več niti minimalnih možnosti za preživetje profesionalnega novinarstva. Novinarstvo bo zato lahko obstalo le z javnimi naložbami, ki so, zgodovinsko gledano, temelj evropskih medijskih sistemov, v nasprotju s splošnim prepričanjem pa so močno prisotne tudi v ZDA (ibid: 157–161). Menim, da je v tem kontekstu treba:

Prvič, finančno okrepiti javno radiotelevizijo, omejiti vpliv politike na njeno delovanje in ji omogočiti vzpostavitev regionalnih medijskih centrov, kjer še ne obstajajo. RTV Slovenija je ne le pomemben vir novinarstva, temveč je temeljni kamen ustvarjanja avdiovizualnih in kulturnih vsebin v slovenskem jeziku, ki jih komercialni mediji v tako majhnem okolju

zaradi ekonomskih razlogov ne morejo ustvarjati. Razlog za razvoj javnih medijskih servisov je bil prav odpravljanje očitnih tržnih pomanjkljivosti, zato je njihovo osiromašenje v tem kontekstu v nasprotju z logiko. Empirične raziskave kažejo, da so javno subvencionirani mediji in javni mediji »bolj kritični in ideološko pluralni ter se več ukvarjajo z zgodovinskim kontekstom in vsebinami javnih politik kot izključno komercialni medij« (Benson, 2014: 31). Financiranje mora biti stabilno in zavoljo pravične porazdelitve bremen urejeno s progresivnim obdavčenjem.

Drugič, ustvariti primerne regulatorne in institucionalne možnosti za vzpostavitev nekomercialnega medijskega sektorja, ki ne bo v celoti podrejen zahtevam trga. Po zgledu društev v javnem interesu ali fundacij mora država vzpostaviti okvir za njihovo delovanje in omogočiti nakazovanje dela dohodnine nekomercialnim medijem, ki delujejo v javnem interesu.

Tretjič, dojeti krizo profesionalnega novinarstva kot resno grožnjo za demokratično ureditev. Majhen trg te krize ne bo razrešil, zato so potrebne javne investicije v medijski sektor. Te morajo biti umaknjene od političnih odločitev, saj je dolgoročno to edini način, da nanje ne bo vplivala vsakokratna oblast. Prepuščene morajo biti torej državljanom. Ker so gospodinjstva obvezana plačevati RTV-prispevek, se zdi smiselno, da zagotovi enako visoka sredstva za medijski sektor tudi država in jih v obliki vavčerjev izda državljanom, da jih vložijo v druge medije po svoji izbiri (kot naročnino, donacijo ...). Minimalni standardi, ki bi jih morali izpolnjevati upravičeni mediji, bi bili vsaj naslednji: transparenten prikaz dejanskega lastništva medija (t. i. beneficiary ownership); izdajatelj medija ima sedež in plačuje davke v Sloveniji; ustanovitelj ali lastnik medija ni politična stranka in v njegovih vodstvenih strukturah niso aktivni politiki. V osnovi gre za seveda davkoplačevalski denar, ne za miloščino politike, vendar bi vsaj del prihodkov država lahko prejela od digitalnega davka po zgledu nekaterih evropskih držav, ki so njegovo uvedbo že napovedale. Hitra uvedba turističnih vavčerjev je pokazala, da takšen projekt v resnici ni pretirano zapleten, zato se zdi skrb o njegovi (ne)izvedljivosti odveč.

Predlogi niso radikalni in so se v različnih oblikah v preteklosti že pojavljali, zato si jih zagotovo ne lastim. Glede njih le znova odpiram prostor za razpravo. V primeru iskrene zaskrbljenosti za stanje demokracije v Sloveniji tudi ne vidim razloga, zakaj glede teh predlogov med političnimi strankami ne bi moglo priti do konsenza.

LITERATURA

- Benson, Rodney (2014): Strategy Follows Structure. V: Silvio Waisbord (ur.), *Media Sociology*, 25–45. Cambridge: Polity.
- Doyle, Gilian (2013): *Understanding Media Economics* (2nd Edition). Los Angeles: Sage.
- Enberg, Jasmine (2019): Global Digital Ad Spending 2019. Dostopno prek www.emarketer.com/content/global-digital-ad-spending-2019 (12. 8. 2020).
- Habermas, Jürgen (2009): *Europe: The Faltering Project*. Cambridge: Polity.
- Hardy, Jonathan (2014): *Critical Political Economy of the Media*. London: Routledge.
- Pickard, Victor (2020): *Democracy Without Journalism?* New York: Oxford University Press.
- Schudson, Michael (2018): *Why Journalism Still Matters*. Cambridge: Polity.

JAVNI SERVIS NA ZASEBNIH INTERNETIH

LENART J. KUČIĆ

Ko je ameriški matematik in filozof Norbert Wiener v svoji knjigi *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine* (1948/2013) utemeljil strojno učenje in umetno inteligenco, je nekaj strani namenil tudi medijem. Kibernetiki so verjeli, da vsi kompleksni sistemi – tudi družba – delujejo po načelih informacijske povratne zanke. Če pride do spremembe, se odzove celoten sistem, da znova vzpostavi stabilnost ali homeostazo. Za Wienerja so bili mediji pomemben del te povratne zanke. Če organizmu – torej družbi – sporočajo prave informacije, potem se lahko sistem pravočasno in pravilno odzove. Če posredujejo napačne, se sistem ne bo mogel pravočasno odzvati ali se bo odzival narobe.

Mediji so zelo slab informacijski sistem za zagotavljanje družbene homeostaze, je bil kritičen Wiener. Mediji pogosto prenašajo napačne ali izkrivljene informacije. Včasih naključno, zaradi napak in nevednosti, a še pogosteje namenoma: zaradi politike, cenzure, propagande in dobička. Pozitivnih družbenih sprememb si zato Wiener ni mogel predstavljati brez radikalne preobrazbe medijskega sistema, ki bi odpravile razloge za širjenje napačnih informacij.

Prav z radikalno preobrazbo medijskega sistema in odpravljanjem razlogov za širjenje napačnih informacij so se pozneje ukvarjali številni internetni teoretiki.

Za dogmatične zagovornike svobodnega pretoka informacij so bili mediji zelo problematičen komunikacijski sistem. V njihovi zasnovi ni bilo nikakršnih mehanizmov za zaznavanje in odpravljanje napak, kakršne poznajo že najbolj preprosti računalniški programi. Mediji niso bili nevtralni prenašalci informacij, ampak informacijski odbiratelji, kjer so lastniki, uredniki in novinarji odločali, o čem bodo (ali ne bodo) poročali in kako. Za medijski sistem je bila značilna velika koncentracija lastništva in s tem tudi nesorazmerje komunikacijske moči. Komuniciranje je bilo enosmerno – od medija do občinstva – in nedemokratično, saj je prek medijev smela komunicirati samo izbrana elita. Zato bi bilo treba medije zamenjati z novim, popolnoma odprtim in nehierarhičnim informacijskim sistemom, v katerem bi sodelovali vsi.

V tem novem sistemu ne bi več potrebovali poklicnih novinarjev, ker bi namesto njih mobilizirali moč pametnih množic ali državljskih medijev, v katerih ima vsak uporabnik možnost poročati o temah, ki se

mu zdijo najbolj pomembne. Uporabniki bi si izmenjevali informacije po digitalnih platformah, ki bi nadomestile medijska podjetja in odpravile nekdanje informacijske odbiralce. Mnenjsko novinarstvo bi se moralo umakniti podatkovnemu, v dobi hekerskega osvobajanja zaupnih podatkov pa ne bi več potrebovali preiskovalnih novinarjev. Ti internetni ideologi niso poskušali reformirati medijskega sistema, ampak ga zamenjati z nečim novim. Kot da v svetu tradicionalnih medijev ni bilo nobene medijske organizacije, ki bi jo bilo mogoče nadgraditi in izboljšati.

Zakaj so pri tem spregledali javne medije?

Prvi razlog je najbrž kulturni. Večina najbolj vplivnih zgodnjih internetnih teoretikov je bila Američanov ali v Združenih državah delujočih profesorjev, podjetnikov in komentatorjev. V ZDA se ni nikoli razvila ideja javnega medija, saj so se zakonodajalci že od začetka odločili za zasebni medijski sistem, v katerem je imela država precej omejeno regulatorsko vlogo (podeljevanje radijskih in televizijskih frekvenc, zagotavljanje svobode izražanja ...). Drugod po svetu pa so javni servisi bolj ali manj upravičeno veljali za državne (ali režimske) medije, ki so jih obvladovali bolj ali manj avtoritarni režimi ter jih uporabljali za propagando. Zato se med javnimi in zasebnimi mediji nikoli ni izoblikovala tako jasna ločnica kot med javnimi knjižnicami in zasebnimi knjigarnami.

Države, zlasti evropske, so javne medije večinoma ustanovljale po drugi svetovni vojni. Vendar jim dostikrat niso zagotovile razmer, v katerih bi lahko delovali avtonomno. Še zlasti so manjkale varovalke pred poskusi političnega prevzema ali zadostno financiranje, ki bi jim omogočalo enakopravno tekmo z zasebnimi mediji ter tehnološki in vsebinski razvoj, ki je bil potreben za prehod na digitalne platforme. Namesto tega so se morali tudi javni mediji v vse večjem deležu financirati z oglasi in prevzeti tržno logiko zasebnih medijev: se ozirati na gledanost in prilagajati vsebine, da so bile zanimive za oglaševalce. Javni mediji so sicer še vedno ponujali tudi vsebine, ki niso bile zanimive za zasebni sektor, predvsem kulturni, izobraževalni in otroški program, toda razlike med javnimi in zasebnimi mediji so bile kljub temu že pred prevlado interneta vse manjše. Zato javni mediji v praksi niso bili zadosten korektiv ali resnična alternativa zasebnemu medijskemu sektorju, ki ga je na prehodu zadnjega tisočletja na vseh najbolj ranljivih točkah napadla internetna podjetja.

Prva kritična točka je bil poslovni model. Kanadski internetni pravnik Tim Wu je v knjigi *The Attention Merchants* (2017) pokazal, da je medijska panoga doslej razvila samo en poslovni model: preprodajanje pozornosti. Medijska industrija je, vsaj kot gospodarska panoga, nastala takrat, ko je bilo mogoče bralca – in pozneje poslušalca, gledalca ali internetnega deskarja – prodati oglaševalcem. Vlogo preprodajalcev pozornosti so

dolgo opravljali tradicionalni množični mediji. Morda ravno predolgo, da se je ta vloga začela zdeti samoumevna, zato niso iskali alternativnega vira prihodkov in niso niti pomislili, da utegne to vlogo prevzeti nekdo drug.

Še pred dvajsetimi leti si skoraj ni bilo mogoče predstavljati, da bo morda izginil celoten medijski trg – da medijev kot tradicionalnih varuhov liberalnih demokracij ne bo več mogoče vzdrževati z oglasi in naročinami. To je postal problem ne samo za medijske lastnike, ampak tudi za medijsko politiko, saj je medijska regulacija v zadnjih desetletjih prav tako temeljila na samo enem pristopu: da je treba na čim bolj prostem medijskem trgu spodbujati konkurenco med medijskimi podjetji in zaščititi svobodo izražanja. Na takšnem »svobodnem« medijskem trgu pa se bodo kot po nekakšni alkimiji uresničili še vsi pozitivni učinki, ki naj bi jih opravljali mediji v liberalnih demokracijah: nadzorovanje oblasti, obveščnost državljanov in demokratično sodelovanje v političnih procesih.

Toda ti »svobodni mediji« so začeli izginjati, ko so internetna podjetja pokazala, da so iskalniki, družbena omrežja in ponudniki spletnih vsebin veliko uspešnejši preprodajalci pozornosti kot mediji. Zelo hitro je postalo jasno, da je bilo dolgoletno zavezništvo med medijsko in oglaševalsko panogo zgolj oportunistično, saj so oglaševalci sprva previdno, nato pa množično zamenjali partnerje.

Ti novi partnerji niso bili več obremenjeni z zgodovino, ki je po drugi svetovni vojni močno vplivala na status medijske panoge in medijskih delavcev. Medije – kot del kulturnih industrij – so po vojni kritizirali kot ene izmed pomembnih dejavnikov za vzpon nacizma in fašizma v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Podobno, kot je povojna ureditev sveta temeljila na antifašizmu ter antinacizmu, je tudi povojna medijska politika poskušala omejiti negativno propagandno moč množičnih medijev in krepiti njihov demokratični potencial. Mediji so morali v demokratičnih družbah vsaj načeloma spoštovati določena pravila in zaveze: od nepristranskosti in objektivnosti poročanja do zavračanja sovražnega govora in zavezanosti pluralizmu mnenj. Medijska podjetja so morala v zameno za licence in radijske frekvence upoštevati javni interes, tudi če je bilo to v nasprotju z zgolj tržnimi motivi lastnika, ter biti pozorni na pravice šibkejših ali manjšin, čeprav je bilo to v nasprotju s prepričanju večinskega prebivalstva. V povojnih demokratičnih medijskih sistemih zato ni bilo ne popolne svobode govora ne popolne ekonomske svobode.

Takšne omejitve so bile moteče tako za medijske lastnike, ki so jim pravila zmanjševala zaslužke, kot za politike, ki so hoteli volivce znova nagovarjati s populističnimi, nacionalističnimi ali rasističnimi ideologijami. Gospodarski in politični lobisti so se zato trudili dokazovati, da stara pravila in omejitve na internetu niso več potrebna ali jih ni mogoče

uveljavljati. Na internetu ni bilo treba spoštovati regionalnih omejitvev in nacionalnih zakonov. Svoboda pretoka informacij – in s tem svoboda govora – je v praksi postala skoraj absolutna.

Tako se je v samo nekaj letih izoblikovala nova panoga, ki je po vseh bistvenih značilnostih spominjala na množične medije. Preprodajala je pozornost občinstva, skoraj vse prihodke je ustvarila z oglaševanjem, prenašala je informacije in dezinformacije, zaračunavala vsebine in predvajala politične oglase, a zanj niso veljala nikakršna pravila in omejitve, ki so jih morali še vedno upoštevati mediji. Internetna podjetja niso bila odgovorna za vsebine, niso bila dolžna preverjati dejstev, povprašati nasprotno strani ali objaviti popravka.

Trg občinstev so prevzela s strategijami, ki bi v medijih veljale za nelojalno konkurenco in zlorabo položaja: z oviranjem in prevzemanjem tekmecev, kršenjem avtorskih pravic in zlorabo osebnih podatkov. Novo informacijsko okolje je postalo podobno športni tekmi, v kateri so skupaj v isti ligi igrala tradicionalna medijska moštva in nove medijske združbe, pri čemer lahko novi igralci uporabljajo doping ter na igrišču prinesejo kije in pištole, s katerimi bodo ustavljali nasprotnike. A jim zaradi tega noben sodnik ne dosodi rdečega kartona ali pa njegove odločitve nihče ne upošteva.

Regulatorji se na takšno nešportno igro dolgo niso odzvali, ker so se bali, da bi s kakršnimi koli posegi »omejevali inovacije« ali »ovirali trg«. V zadnjih nekaj letih so se sicer okrepile zahteve po regulaciji internetnega sektorja: po omejitvi monopolov na digitalnih platformah, razbitju nekaterih največjih internetnih podjetij ter uvedbi nekaterih pravil komuniciranja, s katerimi bi zamejili širjenje dezinformacij in zlorabo družbenih medijev za politično propagando. Toda takšni ukrepi ne morejo bistveno spremeniti internetne industrije, ki je kritično odvisna od neomejenega zbiranja in preprodajanja podatkov. Prav tako ne morejo ohraniti medijske industrije ali medijem vrniti nekdanjega statusa. Kljub temu pa v debatah in premislekih o reformah sedanjega informacijskega sistema še vedno skoraj ni mogoče zaslediti zahteve, da bi bilo treba tudi na internetu uveljaviti idejo javnega medija.

To ne pomeni, da bi morali novinarji na javnem mediju začeti tвитati ali objavljati zgodbe na instagranu ali da je treba njihove informativne oddaje prirediti za zaslone »pametnih« mobilnikov. Za bistvena vprašanja vzpostavitve prihodnjega javnega medija si je morda treba pomagati z neko drugo tradicionalno javno storitvijo, povezano z zbiranjem in urejanjem informacij: z javnimi knjižnicami.

V tridesetih letih prejšnjega stoletja je britanski futuristični pisatelj H. G. Wells v seriji esejev in zapisov *World Brain* (1938/2016) med drugim

razmišljal tudi o svetovni enciklopediji, kjer bi bilo zbrano znanje celotnega človeštva. Ta enciklopedija bi bila – podobno kot velika javna knjižnica – dostopna vsem. Prav univerzalen dostop do zbranih informacij pa bi bil – tako Wells – najpomembnejši korak do trajnega miru in napredka.

Prepričan je bil, da bo prav tehnologija človeštvu pomagala preseči nekatere omejitve preteklih stoletij: avtoritarno oblast, socialne in družbene razlike, religijo in nacionalne ideologije. Toda Wells še ni razmišljal o »ustvarjalnem uničenju«, ki bi radikalno prelomilo s starimi tradicijami, niti ne o prihodnosti, ki bi sledila takšnemu uničenju. Tehnološki razvoj je videl kot del evolucije, ki bo pomagala uresničiti razsvetljenke ideale, zato je bila tudi njegova svetovna enciklopedija predvsem evolucija klasične enciklopedije: popolne zbirke referenčnega znanja. Toda Wells v svojih esejih ni predvideval, da bi upravljanje svetovnih možganov zaupali monopolnemu zasebnemu podjetju, ki bo uporabnikom prikazovalo oglase. Svetovna enciklopedija bi bila javna dobrina, podobno kot so javna dobrina knjižnice. In tudi javni servis bi bilo mogoče prav s pomočjo interneta razviti v nekakšno medijsko javno knjižnico »informacijske dobe«.

To pa pomeni, da bi bilo treba najprej razmejiti razmerje med javnimi in zasebnimi mediji, ki je podobno tistemu med javnimi knjižnicami in zasebnimi knjigarnami. Tudi knjigarna se – podobno kot knjižnica – ukvarja s knjigami. Vendar njenega delovanja ne financira družba (ni javna storitev), ampak mora prihodke ustvariti drugje: s prodajo knjig in drugih izdelkov, z oddajanjem prodajnega prostora založnikom in s trženjem. Za knjigarne v nasprotju s knjižnicami ni nikakršnega pravila, katere knjige morajo imeti na policah in katerih ne. Ob tem pa knjižnice niso samo fizični prostori, temveč so vpete v celotno družbeno strukturo: v izobraževalni sistem, kulturo in znanost, razlago preteklosti in razumevanje sedanosti. Od knjižničarja je zato upravičeno pričakovati, da otrokom ne bo izposojal nacističnega manifesta. Podobno se na seznamu domačega branja ne bodo znašle knjige, za katere so založniki šolam ali učiteljem plačali za promocijo. Pri knjigarnah je drugače, prav tako na digitalnih platformah, kjer računalniškim algoritmom ni treba upoštevati nikakršnega javnega interesa.

Smisel knjižnice je prav v tem, da je javna dobrina. Da omogoča dostop do knjig (znanja) tudi tistim, ki jih morda ne bi mogli kupiti. Da ponuja vsebine, ki niso tržno zanimive. Da zabava, a tudi izobražuje in informira s kakovostnimi in referenčnimi vsebinami. Da uporabnika ne obravnava kot potrošnika ter ga ne prepusti neskončni izbiri nepreverjenih vsebin, ampak mu tudi svetuje, ga vodi in usmerja. Takšna javna dobrina pa ni samoumevna. Knjižnice so se morale povsod po svetu braniti pred ukinjanjem, zmanjševanjem financiranja in pritiski založniških

lobijev, da brezplačna izposoja slabo vpliva na knjižni trg. Podobno so se morale upirati pred zahtevami, da bi se morale hitreje odzivati na želje uporabnikov ter jim ne bi smele vsiljevati lastnega okusa in meril. Ali nasprotno, da bi morale iz ponudbe odstraniti knjige, ki so ideološko sporne za nekatere starše ali družbene skupine.

Podobno bi bilo mogoče tudi na internetu ubraniti idejo javnega medija, ki bi z neodvisnostjo, verodostojnostjo in odkritostjo poskrbel za informiranost vseh državljanov, ne glede na njihov družbeni razred, prepričanje ali finančne zmožnosti. Njegove vsebine bi morale biti referenčne in brezplačno dostopne na vseh digitalnih platformah, tudi zasebnih (enako njihovi arhivi). Financiranje ne bi smelo biti odvisno od komercialnih pritiskov ali politike. V prispevkih njegovih novinarjev ne bi smelo biti dokazljivih neresnic, dezinformacij ali skritih manipulacij s slikovnim in videogradivom (»deep fake«). Obstoj takšnega servisa bi najbolj nazorno pokazal razlike med javnimi in komercialnimi mediji ter med mediji in propagandnimi glasili. Takšen medij bi morda v panogo znova pritegnil tiste, ki so jo zapustili, ker niso več mogli opravljati svojega poklica. Ali dvignil medijske standarde tudi pri komercialnih tekmečih, ki bi se morali znova truditi za občinstva in družbeni ugled.

Vzpostavitev takšnega javnega (in ne državnega) medija bo najpomembnejša naloga medijske politike v naslednjem desetletju. Zahtevala bo usklajeno delovanje nacionalnih in nadnacionalnih organizacij, zakonodajalcev in regulatorjev. Namesto deregulacije in krčenja javnih storitev bosta potrebni tako regulacija internetnega sektorja kot povečanje financiranja javnih medijskih storitev – pod pogojem, da bodo izvajalci javne storitve tudi izpolnjevali javni interes. Toda slovenska medijska politika je že v prvih nekaj mesecih letošnjega leta pokazala, da bo sledila popolnoma nasprotnemu trendu. Namesto krepitev javnega servisa se je odločila za njegovo popolno razgradnjo.

LITERATURA

Wells, G. H. (1938/2016): World Brain. Redditch: Read Books.

Wiener, Norbert (1948/2013): Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine. Eastford: Martino Fine Books.

Wu, Tim (2017): The Attention Merchants: The Epic Struggle to Get Inside Our Heads. London: Atlantic Books.

ONKRAJ SAMOUMEVNOSTI: ZAVEZA JAVNE RTV ZA JEZIKOVNI OBSTOJ IN RAZVOJ

TINA LENGAR VEROVNIK, NATAŠA LOGAR, MONIKA KALIN GOLOB

Ob tem je majhen, zgolj na rabo slovenščine omejen medijski trg ključnega pomena za »narodovo samobitnost«. Je namreč polje, v katerem se srečujeta podjetništvo in nacionalni interes, biznis in narodova kultura. Mediji /.../ smo konstitutivni del slovenstva in v takih razmerah, kot delujemo danes, si ni težko zamisliti skorajšnjega časa, ko slovenskih medijev ne bo več. Z njimi pa ne bo več slovenstva in tudi slovenskih politikov ne. (Lesjak, 16. 7. 2020)

Moč jezika v medijih

O moči medijev je, gledano skozi jezik, mogoče govoriti vsaj z dveh zornih kotov (prim. Kalin Golob, 2004; 2009).

Prvi zorni kot odstira njegovo vplivnost. O tem, da je imel jezik medijev (takrat sicer le časopisov) na celotno javno jezikovno rabo velik vpliv, je pri nas pred skoraj stotimi leti pisal že Breznik (1933, O časnikiarski slovenščini; tu nav. po Breznik, 1982: 133–162). Časopisni jezik je v primerjavi z znanstvenim in umetnostnim označil – sicer nerad – celo za najvplivnejšega. Ugotavljal je, da prehaja v vse druge vrste jezika in je »vodilni jezik v slovstvu« (ibid: 133). Danes se je ta vpliv v vseprisotnostjo in mnogoterostjo medijev ter njihovih funkcij in žanrov nedvomno le še pomnožil. Prav medijski jezik je »od nekdaj prvi kazal razvojne težnje v jezikovni rabi in prav prek medijev se v javno rabo uvajajo nova poimenovanja, novi govorni vzorci, strukture in stilne izbire« (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2020: 47). Zadnji dve desetletji zato ne le slovensko, temveč svetovno jezikoslovje prav v jeziku, kot je prisoten v medijih, v največji meri razpozna splošnost in tipičnost ter razvojne težnje – te pa nato opisuje in predpisuje v svojih slovarskih, pravopisnih, pravorečnih idr. delih ter sodobnih zbirkah podatkov (za slovarje gl. npr. pregled v Logar, 2015: 228–231).

Drugi zorni kot moči pa je povezan z učinkovanjem medijev na oblikovanje nazorov, pogledov na svet in posameznika, na javno mnenje. Na Slovenskem se o tej moči govori vsaj od Jesenka (1884) naprej, ko je v zvezi s telegrami, pa tudi na drugih mestih razmišljal o vplivu časopisja na mišljenje ljudi, oblikovanje njihovih sodb in javnega mnenja (prim. Kalin

Golob, 1998). Danes gre za tematiko, ki je tako v svetu kot v Sloveniji predmet številnih raziskav (npr. Gunther in Mughan, 2000; McCombs, 2014; Splichal, 1997), vse pa potrjujejo odločilen vpliv množičnih medijev na politična in druga osebna prepričanja posameznikov.

Oba omenjena dela moči jezika v medijih sta prepletena; tu želimo opozoriti predvsem na to, da bo drugi vidik, ki je bil osrednji sprožilec za predlog novel treh medijskih zakonov, ki ga je Ministrstvo za kulturo RS objavilo 15. 7. 2020, ob morebitnem sprejetju sprememb in dopolnitev nedvomno neposredno in škodljivo vplival na prvega.

Javna radio in televizija kot merilo standardnosti in vključenosti: vidik govora

Vsi mediji se uresničujejo (tudi) jezikovno. Kar javni zavod RTV Slovenija pri tem loči od ostalih, je izrecna zaveza h kakovosti jezika in omogočanju dostopnosti do vsebin prav vsem, tudi tistim z jezikovno povezanimi ovirami. Za kakšno, od kdaj in kako uresničevano zavezo gre, bomo tu predstavile le na segmentu govora, vse druge vidike zelo bogate jezikovne pojavnosti na RTV Slovenija pa na tem mestu puščamo ob strani (gre seveda za celotni pisni del spletnega portala MMC in podnapise, če ostanemo zgolj pri delitvi po prenosniku; tudi med drugim zelo pomembne sinhronizacije se tu ne bomo dotaknile).

Govor na javnem radiu in televiziji – zlasti brani oziroma govoreni po pisni predlogi – je že desetletja merilo »visokega« govora oz. strokovno rečeno: je merilo jezikovne standardnosti. Berta Golob je leta 1979 zapisala, da se Slovenija vsak večer ob 19.30 spremeni v veliko učilnico, naslednji dan pa mnogi že posnemajo jezik, kakršnega so slišali od govorcev pri televizijskem dnevniku. Z enako samoumevnostjo je leta 2010 Lundberg v raziskavi govora posameznikov oziroma njihovega od govorne situacije odvisnega prehajanja med narečjem in knjižnim jezikom slednjega v vprašalniku opisal s »kakor se govori npr. v televizijskih informativnih oddajah«. Nihče od njegovih anketirancev ni za nobeno od navedenih situacij ocenil, da v njej uporablja ravno takšen jezik, kar niti ni presenetljivo. Knjižnojezikovni standard, sploh govorni, namreč v življenju večine govorcev slovenščine predstavlja zgolj ideal oziroma težišče, h kateremu se po najboljših močeh in znanju nagibamo v bolj formalnih situacijah. Do njega lahko vzpostavljamo tudi drugačen odnos in ga do neke mere zavračamo. Nekateri radijski mediji npr. ugotavljajo, da bi lahko preveč vestno sledenje zborni izreki odvrnilo njihovo poslušalstvo, zato jo na mestih, ki so njihovemu (denimo lokalnemu) občinstvu preveč

tuja, prilagajajo. A tudi to ne spremeni dejstva, da merilo za spremembe in odklone obstaja – in da je to govor javne RTV.

Gledano skozi prizmo jezikovne moči javnega medija, je torej »vzoren« govor ena od dobrin, ki jih ta daje na voljo vsem državljanom. Kakovost javnih dobrin seveda ni samoumevna in tudi lahkotnost obvladovanja najzahtevnejše jezikovne zvrsti je zgolj navidezna ter posledica dolgotrajnega izobraževanja in predvsem izjemnega strokovnega zaledja.

Radio Slovenija goji bogato tradicijo govornega izobraževanja z lastnim centrom za kulturo govora, ki združuje specializirane fonetike in mentorje za govor. Za jezikovno pregledovanje napisanih besedil, povratne informacije o govoru ter (neformalno) stalno izobraževanje novinarjev in voditeljev skrbijo strokovnjaki jezikoslovci oz. lektorji. RTV je ena prvih vstopnih točk za nove izraze in vsak dan nova tuja lastna imena, pri katerih je treba šele ugotoviti, kako jih izgovorno in oblikoslovno prilagoditi slovenščini. Vloga lektorjev in tudi novinarjev pri tem je izjemno pomembna in odgovorna; lektorji obeh ustanov – Radia in Televizije Slovenija – so se tudi zato pred nekaj leti povezali v neformalno koordinacijo. Rezultati sodelovanja so že vidni, med drugim so letos pripravili prenovljeno spletno zbirko *Govorni pomočnik*, ki je v pomoč vsakomur, ki se želi poučiti o izgovoru in pregibanju aktualnih osebnih in zemljepisnih lastnih imen.

Izkušnje izpred desetletja, ko je kriza med drugim močno posegla v založništvo, kažejo, da so založbe najprej začele varčevati pri jezikovnem pregledovanju knjig. Oziroma so v najboljšem primeru odgovornost za jezikovno korektnost prenesle na avtorje in prevajalce. Podobne zahteve pred svoje novinarje in voditelje postavljajo mnogi zasebni radijski mediji; le redki si lahko privoščijo organiziranje govornega izobraževanja, lektorjev načeloma nimajo, zato odgovornost (in stroški za morebitno individualno izobraževanje) padejo na posameznika. Takšen scenarij – zaradi predvidenega krnjenja finančnih sredstev žal realen – bi za jezik na javnem mediju pomenil velik udarec. Lektorji in drugi strokovnjaki jezikoslovci so namreč po ugotovitvah raziskave, predstavljene v *Lengar Verovnik* (2018), poleg zgoraj omenjenih nalog neprecenljivi tudi pri udejanjanju jezikovne uredniške politike programov RTV, ki je – za razliko od drugih medijev – visoko regulirana.

Za programe javnega medija je poleg Zakona o javni rabi slovenščine in Zakona o medijih obvezujoč še Zakon o Radioteleviziji Slovenija, ki v 16. alineji 4. člena določa, da RTV Slovenija »posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne in politične kulture«. Zaradi ohlapnosti te zakonske dikcije so na javnem mediju določila o jeziku vključena tudi v dva notranja programska dokumenta: Poklicna merila in načela

novinarske etike v programih RTV Slovenija in Programske standarde. Oba dokumenta vključujeta člena, ki obravnavata (ne)dopustnost izražanja, ki ni v skladu s splošnimi družbenimi normami, prvi pa vsebuje tudi odstavek, ki je mišljen kot neposredna pomoč snovalcem programov pri odločanju o tem, kaj pomeni »razvijanje jezikovne kulture«, saj navaja različne diskurze in jezikovne zvrsti, po katerih lahko govorci v njih posegajo. V poglavju 1.9 piše:

Jezik mora biti jasen, preprost, jedrnat in nedvoumen. Bralci, voditelji oddaj in novinarji (pa tudi redni in pogodbeni sodelavci) so dolžni dosledno uporabljati slovenski knjižni jezik ali knjižni jezik narodnih skupnosti; profesionalni bralci in novinarji pri branju uporabljajo zborni jezik, pri vodenju pogovorov pa je dopustno uporabljati splošni pogovorni jezik. Uporaba narečij je dopustna samo, če jih uporabljajo nastopajoči, ki niso zaposleni na RTV Slovenija, ali če to zahteva poseben družbeni interes (npr. ohranitev določenih narečij).

Odlomek je poveden na več ravneh. Dikcija vzpostavlja načelno visoko odgovornost do slovenskega jezika v programih in vsebinah javnega medija, a jo je zaradi že v jezikoslovni literaturi pomanjkljivo opredeljenih in nekoliko zastarelih konceptov, kakršen je zlasti splošni pogovorni jezik, težko prevesti v konkretne situacije. Po drugi strani pa opozarja na raznolikost govorne slovenščine na javnem mediju, ki še zdaleč ni zgolj brana in visoko standardizirana, temveč se prilagaja žanrski in diskurzivni raznolikosti programov in vsebin.

V nasprotju z Breznikovo mislijo o enosmernem vplivu jezika medijev na splošno rabo je danes pomembna tudi presoja splošne rabe in jezikovnih situacij, iz katerih črpa medij, da se prilagaja naslovnikom (prim. Kalin Golob, 2013). Drugi radijski program je v oddaji Val 202, ki mu je kasneje dala ime, že od leta 1972 dalje v javni prostor pripuščal govor ljudi »z ulice« in je še danes tisti program, ki se poleg nekaterih televizijskih vsebin najbolj odziva na vitalnost in mnogoterost (govorjene) slovenščine. Ker morajo snovalci to početi v okviru vnaprej določenih smernic, je izjemno pomembna usposobljenost in občutljivost urednikov, novinarjev, voditeljev, da se raba jezika v programu sklada tako z jezikovno uredniško politiko medija kot z nagovarjanjem določenega ciljnega poslušalstva in zakonitostmi žanra, v katerem to počnejo, zato je njihovo nenehno izobraževanje zelo pomembno.

Govorno jezikovno poslanstvo RTV Slovenija se pri zgoraj predstavljenem še zdaleč ne konča. Programi našega javnega medijskega zavoda prinašajo mnoge relevantne vsebine o slovenščini in o njej tudi neposredno izobražujejo, poslušalce in gledalce pa ozaveščajo tudi o pravicah in potrebah ljudi z različnimi oblikami invalidnosti oziroma oviranosti.

Zanje so vzpostavili tudi portal www.dostopno.si, ki poleg prispevkov na te teme v ogled in poslušanje ponuja vsebine z zvočnimi opisi in zvočnimi podnapisi za slepe in slabovidne ter tiste s podnapisi v slovenskem jeziku in s tolmačenjem v slovenski znakovni jezik za gluhe in naglušne. S slednjim podpirajo prizadevanja skupnosti neslišočih, da bi postal slovenski znakovni jezik ob slovenščini enakopraven državni jezik (na območjih, kjer živita manjšini, pa tudi italijanski in madžarski znakovni jezik). Slovenski znakovni jezik namreč ni kar v kretnje prevedena slovenščina; ta je za neslišče tuji jezik in podnapisi v slovenščini so povsem drugačna pomoč kot tolmačenje v njihovo materinščino. Pri razvijanju tehnik dostopnosti se Služba za dostopnost programov uspešno vključuje v mednarodne programe, vendar ti ne morejo pokriti izpada financiranja, ki se – sodeč po navedbah v Držanič (16. 7. 2020) – v prihodnjih dveh letih obeta prav programskim vsebinam in razvoju tehnološke infrastrukture za senzorno ovirane. Zvočno opremljanje video vsebin in najnovejši projekt službe, oblikovanje medijskih sporočil v obliki t. i. lahkega branja za posameznike s težavami pri razumevanju, namreč že zdaj v veliki meri temeljita na zanesenjaštvu in pionirskem podajanju v neznanu.

Ne jezik in politika, temveč jezikovna politika

Morda se na prvi pogled zdi, da spremembe zakonodaje, povezane z mediji, na jezik – pravzaprav ožje: na njegovo »vodilnost«, kot se je izrazil Breznik – nimajo nobenega vpliva. A ga imajo; finančna sredstva pač vplivajo na kakovost in obstoj vsega, jezik ni izjema. Če izpostavimo le en primer: predlog sprememb in dopolnitev Zakona o medijih, objavljen 15. 7. 2020, med drugim izloča spodbude za izobraževanje novinarjev (gl. o tem tudi mnenje Društva novinarjev Slovenije, 15. 7. 2020). Čeprav je izobraževanje zelo širok pojem in so jezikovna znanja le ena od potrebnih znanj novinarjev in drugih medijskih delavcev, pa je vsem, ki se raziskovalno ali v praksi ukvarjamo z jezikovno podobo sporočil, dobro znano, da gresta jezikovna in vsebinska plat (pogojena z druge vrste znanji) vsakega sporočila z roko v roki.

Breznikova razprava v 30. letih 20. stoletja je bila politikum (Korošec, 1976): z opozarjanjem na prevzete besede, ki so v časopisni jezik prišle v 19. stoletju, je želel implicitno opozoriti na prevelik vpliv politične unifikacije, ki se je posredno kazala tudi v »srbohrvaščini« v slovenskem časopisju prvih desetletij 20. stoletja. Tudi zakonski sveženj medijskih novel iz julija 2020 je politikum: ne ureja perečih vprašanj sodobnih medijev, npr. lastništva, podfinanciranja, poslanstva javnih neodvisnih medijev,

vloge novinarstva v službi javnosti, digitalizacije, ampak zavedajoč se vpliva medijev na oblikovanje javnega mnenja, slabi javni medij, krni pluralnost mnenj in vsebin ter s tem tudi del poslanstva in vlog javnega jezika. Taka slabitev jemlje narodu, katerega jezik v javni rabi stoletja ni bil samoumeven, moč prav v njegovem – kot se je v uvodnem navedku izrazil Lesjak – konstitutivnem jedru. Strinjamo se, da bi bile nekatere spremembe, tudi kar zadeva jezikovno politiko javnega medija v najširšem smislu, potrebne in dobrodošle – a spremembe na bolje, podprte s strokovnimi analizami.

LITERATURA

- Breznik, Anton (1982): Jezikoslovne razprave. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica.
- Držanič, Jasmina (16. 7. 2020): Medijski zakonski trojček, 1. del: Uvod. Damijan blog. Dostopno prek <https://damijan.org/2020/07/16/medijski-zakonski-trojcek-1-del/> (6. 8. 2020).
- Golob, Berta (17. 1. 1979): Jezik dnevnih informativnih oddaj. Delo: 8.
- Gunther, Richard in Anthony Mughan (ur.) (2000): Democracy and the Media: A Comparative Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jesenko, Janez (1884): Časnikarstvo in naši časniki. Spisal Stat nominis umbra. Ljubljana.
- Kalin Golob, Monika (1998): Oblikovanje in razumevanje pojma javnost v slovenskem knjižnem jeziku. Teorija in praksa 35 (2): 306–315.
- Kalin Golob, Monika (2004): Moč jezika – izbor dejstev in besed. Teorija in praksa 41 (3/4): 703–711.
- Kalin Golob, Monika (2009): Razpadajoči modeli: pogovorne zvrsti na javni prireditvi. V: Vera Smole (ur.), Slovenska narečja med sistemom in rabo, 519–525. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Kalin Golob, Monika (2013): Lačen si ful drugačen: v iskanju naslovnikovega jezika. V: Andreja Žele (ur.), Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve), 201–206. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Korošec, Tomo (1976): Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila: Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Lengar Verovnik, Tina (2018): Jezikovna uredniška politika in slovenski radijski mediji. Slavia Centralis 11 (2): 144–157.
- Lengar Verovnik, Tina, in Monika Kalin Golob (2020): Vpliv družbeno-političnih sprememb na medijske jezikovne prakse: štiri desetletja po akciji Slovenščina v javnosti. Teorija in praksa 57 (posebna št.): 40–54.
- Lesjak, Miran (16. 7. 2020): Ko smo nevarni kot korona. Dnevnik: 16.

- Logar, Nataša (2015): Gradnja referenčnih korpusov na novo: nadgradnja Gigafide. V: Vojko Gorjanc (ur.), Polona Gantar (ur.), Iztok Kosem (ur.) in Simon Krek (ur.), Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve, 218–240. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Lundberg, Grant (2010): Dialect Usage in Slovenia. *Slovene Studies* 32 (1–2): 43–66.
- McCombs, Maxwell (2014): *Setting the Agenda: Mass Media and Public Opinion*. Malden: Polity Press.
- Pripombe Društva novinarjev Slovenije na Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o medijih (15. 7. 2020). Dostopno prek https://novinar.com/wp-content/uploads/2019/09/Pripombe-DNS_Zmed_2020.pdf (6. 8. 2020).
- Splichal, Slavko (1997): *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

MEDIJI
V KRIZI
KAPITALIZMA

JAVNA OBČILA POD VLADAVINO KOMPRADORSKE BIROKRACIJE

RASTKO MOČNIK

Vladin poskus, da bi si podredila javno RTV in zmanjšala njeno družbeno vlogo, lahko pojasnimo iz protislovij sedanje medijske ureditve. Glavno protislovje je razvidno iz veljavnega zakona, ki najprej določi, da »dejavnost medijev temelji na svobodi izražanja«, ter takoj doda, da temelji tudi na »nedotakljivosti in varstvu človekove osebnosti in dostojanstva«.¹ Predpostavka teh določil je družba, razbita na posameznice in posameznike, ki uživajo individualne človekove pravice – a lahko pričakujemo, da bodo te pravice uporabili drug drugemu v škodo.²

Ustanova človekovih pravic, med njimi svobode izražanja, institucionalno razbija družbo na državo in civilno družbo. Medtem ko je civilna družba sfera individuov s človekovimi pravicami in z nasprotujočimi si interesi, naj bi jih država s pravno-politično enakostjo vendarle povezovala v nekakšno »skupnost«.³

V središču tega sistema je domnevno svobodna in enakopravna pogodba med lastnikom produkcijskih sredstev in prodajalcem delovne sile, s katero se delavka in delavec obvezeta, da bosta za lastnika ustvarila več vrednosti, kakor pa ju bo plačal. Delavka in delavec sta v domnevno enakopravno in svobodno pogodbo prisiljena, saj drugače ne bi mogla preživeti.⁴ Državna skupnost »svobodnih in enakih« je zato iluzorna in v resnici uveljavlja vladavino vladajočega razreda. Če pa je vladavina vladajočih vendarle ogrožena, država omeji ali odpravi »svobodo in enakost« ter poseže po represiji. Korak v takem prehodu v avtoritarno državo bi lahko bil tudi sedanji poskus, da bi iz javne RTV naredili poslušno tribilo režima.

Tak korak k avtoritarizmu omogoča prav sedanja liberalna ureditev, v kateri država kot »skupnost« formalno »svobodnih in enakih« edina

1 Zakon o medijih, 6. člen. Določilo ostaja tudi v novem predlogu.

2 Zato je že prva deklaracija omejila človekove pravice z enakimi pravicami drugih: »Izvrševanje naravnih pravic vsakega človeka tedaj nima drugih omejitev kot onih, ki zagotavljajo drugim članom družbe, da uživajo enake pravice« (Deklaracija pravic človeka in državljana iz leta 1789, 4. člen).

3 Mladi Marx je takole kritiziral človekove pravice in buržoazno državo: »Vzpostavitev politične države in razpad meščanske družbe [bürgerliche Gesellschaft] v neodvisne posameznike – katerih razmerje je pravo [das Recht] [...] – se izvrši v povsem istem aktu« (Marx, 1977: 179). »[...] človekove pravice, [...] niso nič drugega kot pravice člana občanske družbe, se pravi, sebičnega človeka, od človeka in skupnosti ločenega človeka. [...] Gre za svobodo človeka kot izolirane, nase skržene monade« (Marx, 1977: 172–173).

4 Preživeti ne moreta, prav zato ker sta svobodna, in to kar dvojno: »Za spremembo denarja v kapital mora torej posestnik denarja dobiti na blagovnem trgu svobodnega delavca, svobodnega v dvojnem smislu: da kot svobodna oseba razpolaga s svojo delovno silo kot s svojim blagom in da [...] nima naprodaj drugega blaga, da je brez [...] vseh stvari, ki so potrebne za udejstvovanje njegove delovne sile« (Marx, 1961: 192).

oblikuje in zagotavlja »javni interes«.⁵ Na tej postavki temelji sestava programskega sveta javne RTV.⁶ Večino članic in članov sveta na predlog »gledalcev in poslušalcev ... ter ... organizacij civilne družbe« imenuje državni zbor (najvišji državni organ). Članice in člane imenujejo še: predsednik države (državni organ) na predlog državno priznanih verskih skupnosti (dopolnilnih ideoloških aparatov države⁷); SAZU (državna znanost); državno priznani narodni skupnosti; državni zbor na predlog političnih strank (državni organ na predlog državnih političnih aparatov).

Z izjemo treh izvoljenih predstavnic in predstavnikov delavk in delavcev RTV je programski svet popolnoma etatiziran.⁸ Edino skozi filter države lahko »civilna družba« sodeluje pri oblikovanju »javnega interesa«. Institucionalna razdelitev na »državo« in »civilno družbo« vzpostavlja monopol države na politične prakse, »civilno družbo« pa razdrobi na nepolitične privatne interese (Močnik, 2012).

V sedanjih državi⁹ etatizacija pomeni vladavino parlamentarnih strank: »politika« se skrči na parlamentarne intrige, na »parlamentarni kretenezem«.¹⁰ Zato je zgrešeno tarnati, da si vlada poskuša podrediti RTV: vladavini strank jo je podredil že veljavni zakon. Televizijska urednica in voditeljica Jelena Aščić je nazorno prikazala to podreditev:

Druga bolezen, ki pesti predvsem RTV, pa je uravnoteženost. Tako daleč smo, da – če banaliziram – uravnotežujemo že temo odpadkov.

5 Država plačuje celo privatna občila, da uresničujejo »javni interes«. Po tej logiki privatna občila služijo posebnim privatnim interesom (profitu, propagandi za kakšno politično usmeritev, obojemu), država pa jih plačuje, da del dejavnosti posvetijo tudi občemu »javnemu interesu«. Medtem pa naj bi javna RTV uveljavljala javni interes v celotni dejavnosti. Brž ko institucionalna ureditev določi, da je razlika med javnimi in privatnimi občili zgolj količinska, je mogoče, kakor hoče sedanja vlada, del RTV-prispevka dodeliti tudi privatnim občilom.

6 Zakon o RTV, 17. člen, odstavek 6.

7 Dopolnilne institucije razrešujejo protislovja, ki jih v normalnem delovanju povzročajo vladajoči institucionalni aparati (Culiberg, 2007).

8 Sestava nadzornega sveta je podobna, vendar brez zastopnikov »civilne družbe«.

9 Že v šestdesetih letih dvajsetega stoletja se je za to obliko države uveljavil izraz »partitokracija«, vladavina strank. Takrat so se tudi začeli poskusi z zunajparlamentarno opozicijo, novimi družbenimi gibanji ipd. Buržoazna parlamentarna demokracija je prenehala delovati, ker se je zlomil razredni kompromis kapitalistične države blaginje. Zaradi sistemske krize in izteka »fordističnega« akumulacijskega režima kapitalistični sistem niti v središču ni več zmožal vzdrževati razrednega kompromisa (Bembič, 2012). Takrat bi bilo mogoče podreti vladavino kapitala in začeti z izgradnjo socializma. V Čilu so ta proces pretrgale ZDA s Pinochetovim vojaškim udarom, v zahodni Evropi pa leve stranke s sabotažo revolucionarnih gibanj. V zgodovinskem trenutku, ko bi bile komunistične partije v kapitalistični Evropi lahko odpravile ostanke buržoaznega parlamentarizma in sprožile socialistične procese, so se z »evrokomunizmom« odločile za anahronistično obrambo buržoazne demokracije in pripomogle k njenemu koncu – na kapitalističen način (Živković, 2015; Močnik, 2020; Reddens, 2020). Širša analiza v: Bučar Ručman (2011).

10 Izraz je vpeljal Friedrich Engels, ko je pisal o levici v frankfurtski narodni skupščini v letih 1848–1849: »Od začetka njihove parlamentarne kariere jih je bolj ko katerokoli drugo stranko v skupščini okužila neozdravljiva bolezen parlamentarnega kretenezma, bolezen, ki svoje nesrečne žrtve prešine z vzvišenim prepričanjem, da ves svet, njegovo zgodovino in prihodnost usmerja in obvladuje večina glasov prav v tistem predstavniskem organizmu, katerega je doletela čast, da jih sme šteti med svoje članke« (Marx in Engels, 1967: 412). Marx je izraz prevzel v Osemnajstem brumairu: »[...] tista svojevrstna bolezen, ki je od l. 1848 dalje razsajala po vsem kontinentu, [...] parlamentarni kretenezem, ki drži okužene v nekem namišljenem svetu in jim vzame ves smisel, ves spomin in vse razumevanje za surovi resnični svet okrog njih [...]« (Marx, 1967: 530).

Predstavimo enega levega pa enega desnega smetarja. Pluralnost mnenj je vsekakor nujna in potrebna, a ta pluralnost naj bi pomenila različne poglede različnih strokovnjakov, ki o zadevi, o kateri govorijo, kaj vedo in je ne presojujejo zgolj z ideološkega vidika. Pri nas pa se je pluralnost sprevrgla v ideologijo. (Aščić, 2020)

Ta »pluralnost« predstavi dve različici liberalnega pogleda, desno fundamentalistično in »levo« z retoričnim popustom, zanesljivo pa izpade teorija.¹¹ Izrinjena je problemska razčlenitev, ki bi občinstvu omogočila, da presodi, koliko so politične rešitve ustrezne in kakšne bodo njihove posledice. Na strankarski horizont omejeni pluralizem zbuja vtis, da so z njim izčrpane vse možnosti, da onkraj desnega in »levega« liberalizma ni več nič.¹²

Ta ureditev onemogoča kakršnokoli spremembo na bolje tako na RTV kakor v občilih nasploh. Tukajšnja občila so večinoma v privatni lasti: lastniki z njimi pridobivajo dohodek ali uveljavljajo politične in ideološke namene ali počnejo oboje. Javni interes jih zanima le, kolikor lahko s to pretvezo od države pridobijo javna sredstva. Zato lahko javni interes razvija samo od privatnih interesov neodvisno občilo, se pravi javna RTV. A RTV ni neodvisna: ni le plen strankarske vladavine – zakon jo tudi obvezuje, da opravlja »tržne dejavnosti«. ¹³ Četudi omejena, je komerciala zasenčila celotno delovanje RTV: zdaj tekmuje s komercialnimi občili, namesto da bi jih usmerjala in vodila.¹⁴

Koalicija napada javno RTV v okviru sedanje ureditve, ki ji to omogoča. Spremembe, ki jih vsiljuje, so v bistvu zgolj količinske: še več komercialne v javno občilo, še več javnega denarja privatnim občilom.

A te kvantitativne spremembe bi lahko peljale h kvalitativni preobrazbi družbe v celoti. Etatiistična integracija, ki lahko omogoči avtoritarizem na medijskem področju, namreč deluje tudi na drugih področjih – in bi zato lahko pripeljala do avtoritarizma nad celotno družbo.

Periferne družbe se vključujejo v globalne produkcijske verige (Podvršič in Breznik, 2019) tako, da njihovo gospodarstvo ne more delovati kot organska celota, temveč je dezartikulirano (Amin, 1971). Produkcijske enote se ne povezujejo med seboj, temveč »navzgor« s transnacionalnimi

11 Vlogo strokovnjakov so že zdavnaj prevzeli »medijski razumniki«, ki krošnarjajo s stereotipi vladajoče ideologije.

12 Javna TV je svoje umevanje »uravnoveženosti« prignala do groteske s spominskima oddajama. Najprej je v oddaji Pričevalci prikazovala belogardistično stran, potem je na pritisk javnosti vpeljala še partizansko: malo fašizma, malo antifašizma, pa si umijejo roke.

13 Katastrofalna posledica komercializacije javnega občila je oglaševanje: pri filmih, denimo, uničuje dramaturgijo, pri vseh oddajah moti zbranost, vsiljuje kratko in begajočo pozornost, razkrajša miselne procese. Oglaševanje je sicer bistveno za reprodukcijo kapitalizma, zlasti za upadajoči evroatlantski kapitalizem: rešuje krizo padajočih profitov, vsiljuje konsumerizem, disciplinira množice.

14 Javni radio, še zlasti pa televizija npr. prevzemata od komercialnih občil razne manierizme, od govorne intonacije (usmerjene k zbujujanju pozornosti in ne k prenašanju pomena) do agresivnih scenografij in splošne banalizacije.

podjetji s sedežem v metropolah ali v davčnih oazah (Zucman, 2016). Zato periferne družbe, ki jih razkrajata kapital in buržoazna pravna ureditev, v kolikor toliko delujoče formacije organizirajo zgolj državni in paradržavni aparati (in ne tržna konkurenca, kakor nas prepričuje liberalna ideologija).¹⁵ Družbeni nosilec etatiistične družbene integracije in reprodukcije je politična birokracija. A mehanizmi, s katerimi se birokracija reproducira kot družbena skupina, ne morejo reproducirati družbene proizvodnje: zato je birokracija lahko vladajoča skupina, ni pa vladajoči razred (Kržan, 2017).¹⁶ Birokracija se reproducira s klientelizmom, nepotizmom ipd., tj. z ekonomijo »družbenega kapitala« (Bourdieu, 1980; Bourdieu, 2007): njen osnovni reprodukcijski mehanizem so frakcijski boji. Prav to doživljamo, ko SDS združuje pod svojim poveljstvom državne aparate, saj se le z njihovo zasedbo lahko ohranja na oblasti.¹⁷ Napad na javno RTV in krepitev odvisnih prijateljskih privatnih občil je del pohoda, ki je za vpletene boj ene birokratske frakcije proti drugim – a lahko kot »stranski učinek« podvrže celotno družbo avtoritarnemu liberalizmu (Mastnak, 2015).

Medijski sistem bi bilo smiselno spremeniti prav v nasprotni smeri: ločiti javno RTV od komerciale, jo v celoti financirati iz javnih sredstev – in omogočiti ljudstvu, da jo upravlja.¹⁸ Prispevek za RTV bi bil lahko materialna podlaga takemu sistemu: vsi ga plačujemo, zato bi RTV lahko bila skupen mehanizem povezovanja in solidarnosti.¹⁹ Če bi bila javna RTV neodvisna od komerciale in strankarske vladavine, bi lahko postavljala merila kakovosti, dvigala splošno intelektualno raven, pomagala ustvarjati razsvetljeno in solidarno družbo, skratka, določala javni interes.

V sedanjih razrednih družbi je temeljni javni interes, da se lahko javno oblikujejo in soočajo protislovni razredni interesi. Javna občila, ki bi to zagotovila, bi pomembno prispevala k iskanju izhoda iz sedanje zgodovinske slepe ulice.

15 Srednjeevropske in vzhodnoevropske postsocialistične dežele se s tem strukturno »vračajo« v nekdanji položaj, ko so bile periferije imperijev (Breznik, 2020).

16 Vladajoči razredi perifernih kapitalizmov so v (imperialističnih) metropolah (Alavi, 1982). Lokalna birokracija deluje po diktatu transnacionalnega kapitala in po njegovih potrebah oblikuje lokalno družbo: zato je kompradorska birokracija. Lev Trocki je z izrazom »kompradorstvo« opisal predrevolucionarno rusko avtokracijo in buržoazijo: »[...] živeli so in se hranili od povezav s tujim imperializmom, služili so mu in se brez njegove podpore ne bi bili mogli obdržati« (Trocki, 1931).

17 »Avtoritarni liberalizem« je pogosto politično prepričljiv, dobro sodeluje s transnacionalnim kapitalom in je gospodarsko uspešen (Močnik, 2019). Za ceno presežnega izkoriščanja delovne sile, despotizma na delovnem mestu, nestandardnih delovnih razmerij in drastičnega družbenega razslojevanja (Breznik, 2019).

18 Lahko bi se zgledovali pri jugoslovanskem »družbenem upravljanju«: s sistemom »samoupravnih interesnih skupnosti« je onemogočil komercializacijo družbenih dejavnosti in jih zavaroval pred etatiistično birokratizacijo.

19 Liberalna ideologija, ki jo širi RTV, onemogoča, da bi ljudje tako razumeli RTV-prispevek: liberalna ideologija v davkih ne vidi družbene solidarnosti, temveč breme za posameznike, ne vidi osvobajanja družbe, temveč omejevanje osebne svobode ipd.

LITERATURA

- Alavi, Hamza (1982): The Structure of Peripheral Capitalism. V Hamza Alavi in Theodor Shanin (ur.), Introduction to the Sociology of »Developing Societies«, 172–192. London in Basingstoke: MacMillan.
- Althusser, Louis (1998): Solitude de Machiavel et autres textes, 59–102. Pariz: Presses universitaires de France.
- Amin, Samir (1971): L'accumulation à l'échelle mondiale. Dakar: ifan; Pariz: Anthropos.
- Aščić, Jelena (2020): V nekem trenutku se mi je zazdelo, da sem sredi podivjane drhali, ki me namerava linčati. Mladina, št. 21, 22. maj, 22–23.
- Bembič, Branko (2012): Kapitalizem v prehodih: politična in ekonomska zgodovina Zahoda po drugi svetovni vojni. Ljubljana: Sophia.
- Bourdieu, Pierre (1980): Le capital social. Notes provisoires. Actes de la recherche en sciences sociales, 31. januar, 2–3.
- Bourdieu, Pierre (2007): La noblesse: capital social et capital symbolique: Postface. V Didier Lancien in Monique de Saint-Martin (ur.), Anciennes et nouvelles aristocraties de 1880 à nos jours, 385–397. Pariz: Maison des sciences de l'homme.
- Breznik, Maja (2019): Nesvobodno mezdno delo v (globalnih) produkcijskih verigah. V Ana Podvršič in Maja Breznik (ur.), Verige globalnega kapitalizma, 279–304. Ljubljana: Sophia.
- Breznik, Maja (2020): Srednjeevropska prvotna akumulacija. Spremná beseda. V Andrea Komlosy, Delo. Ljubljana: Založba /*cf. (v pripravi).
- Bučar Ručman, Aleš (2011): Potrošniška demokracija. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Culiberg, Luka (2007): Japonska med nacionalnim mitom in mitološko nacijo. Ljubljana: Založba /*cf.
- Kržan, Marko (2017): Jugoslovansko samoupravljanje in prihodnost socializma. Spremná beseda. V Catherine Samary, Komunizem v gibanju. Zgodovinski pomen jugoslovanskega samoupravljanja, 213–242. Ljubljana: Založba /*cf.
- Marx, Karl (1961): Kapital I. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl (1967): Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta. V Karl Marx in Friedrich Engels, Izbrana dela, III. zvezek, 447–574. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl (1977): Prispevek k židovskemu vprašanju. V Karl Marx in Friedrich Engels, Izbrana dela, I. zvezek, 149–188. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl in Engels, Friedrich (1967): Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji. V Karl Marx in Friedrich Engels, Izbrana dela, I. zvezek, 309–444. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Mastnak, Tomaž (2015): Liberalizem, fašizem, neoliberalizem. Ljubljana: Založba /*cf.

- Močnik, Rastko (2012): Kaj vse je pomenil izraz »civilna družba«. Medijska preža 43, december 2012. Dostopno prek <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/43/civilna-druzba/> (15. 8. 2020).
- Močnik, Rastko (2019): What is New in the New Forms of Nationalism? The Case of Hungary. V Vladimir Milisavljević in Natalija Mićunović (ur.), *Xenophobia, Identity and New Forms of Nationalism*. Beograd: Institute of Social Sciences.
- Močnik, Rastko (2020): 1968 in Yugoslavia. Interventions. Dostopno prek <https://doi.org/10.1080/1369801X.2020.1762694> (15. 8. 2020).
- Podvršič, Ana (ur.) in Maja Breznik (ur.) (2019): *Verige globalnega kapitalizma*. Ljubljana: Sophia.
- Reddens (2020): 1968 in Jugoslavija. V Darko Štrajn, Lado Planko, Goranka Kreačič in Cvetka Hedžet Tóth (ur.) 1968: Čas upora, upanja in domišljije, 29–40. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (v tisku).
- Samary, Catherine (2017): *Komunizem v gibanju. Zgodovinski pomen jugoslovanskega samoupravljanja*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Trocki, Lev Davidovič (1931): *История русской революции*. 1. zvezek. Berlin: Granit. Dostopno prek <https://www.marxists.org/russkij/trotsky/1930/trotl007.htm> (15. 8. 2020).
- Zucman, Gabriel (2016): *Skrito bogastvo narodov*. Ljubljana: Sophia.
- Živković, Andrea (2015): Protiv euro-marksizma. *Novosti*, 4. avgust. Dostopno prek <https://www.portalnovosti.com/protiv-euro-marksizma> (4. 7. 2020).

JAVNA RADIOTELEVIZIJA – BRANIK PRED ZDRSOM V AVTORITARIZEM

MOJCA PAJNIK

Skrb za javne medije je od obdobja po drugi svetovni vojni vselej pomenila prizadevanja za demokratizacijo, državljansko enakost in moč javnosti. Vprašanja medijske svobode in avtonomije v prvi vrsti zadevajo komunikacijske pravice državljanek in državljanov, pravico do svobodnega mišljenja, izražanja, (kritičnega) pisanja in objavljanja. Ključni pomen radiotelevizije (RTV) in njene javnopravne regulacije je tako spodbujanje razvoja medija za podporo aktivnemu državljanstvu, za komunikativno moč in javno umevanje, ki odstira resnico. Osnovna določila delovanja javnega medija, ki jih je v evropskem kontekstu med prvimi uzakonila British Broadcasting Corporation (BBC) in so jih, z izjemo ZDA, prevzele države po vsem svetu, so nastala prav v navezavi na tradicijo človekovih pravic in idejo komunikacijske države blaginje. Določila, ki obsegajo kakovostno informiranje, izobraževanje in zabavanje; zadovoljevanje različnih okusov; skrb za etnične, verske, jezikovne in druge manjšine ter univerzalni doseg vsebin, definirajo pomen javnega dobrega v skupni rabi in predpostavljajo avtonomno novinarsko delovanje, neodvisno od kapitalskih in političnih interesov.

F. Siebert, T. Peterson in W. Schramm (1956) v knjigi *Four Theories of the Press*, ki velja za eno prvih primerjalnih analiz medijskih sistemov, pokažejo, kako mediji zrcalijo demokratičnost oziroma nedemokratičnost ekonomskih in političnih struktur. Avtoritaren medijski model, značilen za avtokracije in diktature, daje popoln nadzor nad mediji nosilcem politične (in vojaške) moči. Mediji v avtoritarnih režimih propagandno delujejo za zadovoljevanje interesov avtokratske manjšine, ki ima nadzor nad medijsko krajino, zapovedana je cenzura, kakršnakoli kritika oblasti pa je prepovedana. Libertarni model za razliko od avtoritarnega ob predpostavki demokratične delitve oblasti utemeljuje medije v vlogi četrte veje oblasti oziroma psa čuvaja. Nadzorstvena vloga medijev se je oblikovala kot reakcija na samovoljo oblastnikov in njihove avtokratske interese po obvladovanju medijev. Imperativ tega modela je, da naj mediji za zaščito interesov javnosti delujejo kot nadzorniki oblasti. S procesi privatizacije in poddržavljanja medijev, ko so ti v lasti zasebnikov ali države, komunikacijske pravice ljudi lahko postanejo podrejene institucionalni svobodi oziroma svobodi medijskih lastnikov, kar reducira javnost na vlogo potrošnikov in jo omejuje v vlogi partnerja v demokratičnem dialogu.

Globalizacija, privatizacija in korporativizacija so skozi vse 20. stoletje majali načela libertarnega modela in prinesli prevlado tržnega modela medijskega sistema, ki sledi imperativom ekonomske profitabilnosti. Oblikovala se je paradigma medijskega razvoja, podprta z medijsko politiko, ki se bolj usmerja k ekonomskim ciljem kot h komunikacijski blaginji in ki zadovoljuje parcialne interese, namesto da bi spodbujala državljansko participacijo. Komercialni medijski sistemi tako zasledujejo predvsem oglaševalski in korporativni interes ter visoko potrošnjo (gledanost, poslušanost in branost), pogosto na škodo državljanov in državljanek.

Siebert et al. predlagajo modifikacijo libertarnega modela s konceptom družbene odgovornosti, ki naj bo v središču medijskega razvoja. Ta model izpostavlja odgovornost medijev do javnosti – vsakršna medijska in novinarska presoja naj bo tehtana z gledišča javnega interesa. Od objave knjige v 50. letih vidimo, kako korporativni in politični interesi v medijih, ki se krepijo z digitalizacijo in »murdochizacijo« medijske sfere od 80. let, zadovoljujejo potrebe elit mimo interesa javnosti, kako komercializacija trivializira kulturo in odpira prostor samopromociji populističnih političnih vodij. Ideja javnega servisa ostaja branik možnosti do javnosti odgovornega medijskega razvoja, ki so se mu v ZDA s popolno privatizacijo in marketizacijo medijev odpovedali. Ideje Hutchinsove komisije, ki je raziskala novinarstvo v ZDA, in v knjižici *A Free and Responsible Press* iz leta 1947 postavila načela javnega novinarstva – denimo, da »ni več dovolj poročati o dejstvih resnično, zdaj je potrebno poročati resnico o dejstvih« – so danes bolj relevantne kot kadar koli.

Siromašenje javnih medijev v imenu medijske pluralnosti, na katero se rade sklicujejo politične stranke, je pritisk za legitimizacijo laži in onemogočanje razkrivanja resnice. Hannah Arendt (1964/2003) je v knjigi *Resnica in laž* v politiki izpostavila, kako resnicoljubnost v politiki nikoli ni štela za politično vrlino, laž pa je zmeraj veljala za dovoljeno sredstvo. Zavračanje resnice, zabrisovanje razlike med dejstvi in mnenji je oblika laži, laž pa je ključno sredstvo propagande, ki ne samo zanika resnico, ampak se sama vzpostavi za »pravo« resnico. Poročanje »resnice o dejstvih« ni možno v spolitiziranih, propagandnih medijskih sistemih in ni možno v komercialnih. Ekonomsko osiromašeni in politično uzurpirani mediji sledijo interesom elit, v konkurenci za občinstva trivializirajo programsko produkcijo, manjšine puščajo ob strani ...

J. Blumler in M. Gurevitch (1995) sta v knjigi *The Crisis of Public Communication* pokazala, da se demokratičnost medijev razlikuje glede na a) stopnjo političnega nadzora v medijih, b) stopnjo politične opredeljenosti medija, c) stopnjo integracije medijske in politične elite

ter d) stopnjo zavezanosti novinarskim standardom. Medijski sistemi, ki so manj demokratični, so bolj politično nadzorovani, bolj strankarsko opredeljeni, z močnejšimi povezavami med politiki in medijskimi delavci, zanje je značilna nižja stopnja zavezanosti profesionalnim standardom novinarskega delovanja. In nasprotno, v medijskih sistemih, ki dajejo prednost komunikacijskim pravicam državljanov in državljanek, je več kritične presoje političnega vmešavanja, medijska avtonomija je više vrednotena, sprejeti so pravni mehanizmi za udejanjanje javnega interesa.

Analize medijskih sistemov kažejo, da se politični in strankarski nadzor v medijih najpogosteje izvaja z nadzorom nad imenovanjem članov v odločevalskih strukturah medija, nadzorom nad financami in vsebino ter z neposredno cenzuro in pritiski na novinarje in urednike. Aktualne poteze vlade RS, kot so imenovanje nadzornikov po političnih, strankarskih preferencah, in strokovno neutemeljena napoved interveniranja v sistem financiranja RTVS so poskusi nadzorovanja in discipliniranja tega medija. Te poteze napovedujejo kršenje nacionalnih in mednarodnih normativnih ter pravnih okvirov, ki določajo delovanje radiodifuzije (npr. nacionalni zakon o RTV in ustavne določbe, določila Evropske komisije, priporočila Sveta Evrope, Unesca idr.). Tovrstne oblike nadzora tudi povečajo politično opredeljenost medija, ko prek formaliziranih in neformalnih pritiskov medij zagovarja določeno politično opcijo ali stranko in deluje, da bi vplival na mnenje javnosti v imenu specifičnega političnega cilja. Najvišjo stopnjo opredeljenosti medija najdemo v strankarskih medijih kot primeru politikantskega zagovorništva. Omenjene raziskave še pokažejo, da se z večanjem vpliva političnih frakcij na delovanje medija sočasno zmanjšujejo možnosti sooblikovanja vsebin za državljanke in državljanke in da povečan vpliv političnih frakcij medij oddalji od ciljev, zaradi katerih je bil ustanovljen. Politični nadzor poleg tega znižuje zavezanost novinarskim standardom in povečuje novinarsko samocenzuro. Vse to so trendi odmika medija od zavezanosti javnosti. So tudi nastavki za vzpostavitev »postmedijske družbe«, ki odpira prostor propagandi, za katero je značilno vztrajno odvracanje pozornosti od realnih problemov ljudi, za zarotniško hujskaštvo in vztrajanje v laži.

D. Hallin in P. Mancini (2004) v primerjalni analizi medijskih sistemov, v kateri ločita severno-evropski, mediteranski in atlantski oziroma liberalni sistem, definirata štiri modele javne radiotelevizije in jih analizirata z gledišča političnega paralelizma, tj. soodvisnosti medijev in politike. Ti modeli so: vladni, parlamentarni, korporativistični in profesionalni. V vladnem modelu je RTV pod neposrednim nadzorom vlade ali politične večine, v parlamentarnem je nadzor proporcionalno porazdeljen glede na politične stranke. Za oba je značilna visoka stopnja

političnega paralelizma. Ko je radiotelevizija podrejena vladnemu in parlamentarnemu nadzoru, je okrnjena v možnosti, da bi javnost nadzirala predstavnike oblasti. V takšnih modelih je javnost soočena z izbiro problemov in predlaganih rešitev v izkrivljeni podobi, po meri parcialnih in (avtokratskih) političnih ciljev. Tretji, korporatistični model se od omenjenih prvih dveh razlikuje v tem, da je nadzor nad RTV porazdeljen med politične in druge interesne skupine, četrti, profesionalni model, pa izhaja iz predpostavke, da naj bo RTV v domeni medijskih profesionalcev in civilne družbe in naj ne deluje pod političnimi vplivi. V praksi v evropskih državah, vključno s Slovenijo, pogosto najdemo kombinacijo omenjenih modelov, pri čemer je elementov demokratično korporatističnega in profesionalnega modela več v severnih in zahodnih državah (severnoevropski in atlantski/liberalni medijski sistem), elementov vladnega in parlamentarnega pa v južnoevropskih (mediteranski model) in tudi vzhodnoevropskih državah. V severno- in zahodnoevropskem prostoru praviloma kapital določa politiko in izvaja nadzor nad mediji, v mediteranskem sistemu in vzhodnoevropskih državah pa v večji meri politične stranke zlorablajo hegemonijo oblasti za kapitalsko okoriščenje in medijski nadzor. Ti prikazi so sicer nekoliko shematizirani, v praksi se sistemi spreminjajo in kombinirajo značilnosti različnih modelov, ostaja pa dejstvo, da se razlikujejo v ureditvi, po kateri so bolj ali manj uspešni v brzdanju kapitalskega in političnega podrejanja medijev.

Med modeli so tudi pomembne razlike v pričakovanjih, kaj javni medij pomeni in kaj pomeni delovanje v interesu javnosti. V vladnem in parlamentarnem modelu »javni interes« pomeni, da mediji sledijo nekemu političnemu cilju in da skladno z njim prevzamejo »resnico« določene politične stranke. V korporatističnem, ki v odločevalskih strukturah združuje interese različnih skupin, je pogosta praksa, da nadzor nad medijem prevzamejo predstavniki strankarskih opcij in marginalizirajo strokovne javnosti. Aktualne in pretekle menjave članov in članic nadzornega sveta RTVS na pobudo stranke SDS so primer takšnega prevzema.

Četrti, profesionalni model javnega servisa predvideva ločenost RTV od politike, kar zagotavlja z nadstrankarskim delovanjem, s preprečevanjem vpliva vlade in političnih strank tako, da se odločanje prepusti strokovnim javnostim, predstavniki v strukturah odločanja, novinarji, producenti pa niso izbrani po političnih, ampak strokovnih referencah. Profesionalni model, vezan na javno financiranje (RTV-prispevek in proračun), lahko najbolj udejanja in krepi kulturo javnega servisa. BBC, ki ostaja zgled profesionalnega servisa in njegove regulacije, sicer v tem pogledu ni idealni medij. Kljub močni zavezanosti profesionalnim standardom politični pritiski obstajajo, medij je pogosto predmet kritik, da

konsolidira etablirani politični konsenz, da normalizira vire, ki so blizu vladi, in marginalizira druge glasove ... V poplavi tržno usmerjenih in politično opredeljenih medijev, v kakofoniji glasov, demagogiji in manipulacijah v hibridnih sistemih (množični mediji – strankarski mediji – družbena omrežja) pa demokratične alternative močnemu javnemu servisu ni na vidiku.

V razvoju množičnih medijev, tudi interneta, je prevladal severno-atlantski, liberalni oziroma tržni model, kot sta ga definirala Hallin in Mancini, in ta se vse bolj prepleta s praksami politične propagande in širjenjem nestrpnosti prek družbenih omrežij. Vseprovodnost informacij, ki jih lansirajo različni viri, vključno s številnimi fabriciranimi in zavajajočimi novicami, ustvarja situacijo, ko javnost, in s tem vsak posameznik in posameznica, za resnico o dejstvih toliko bolj potrebuje zanesljive informacije iz zanesljivih virov. Hegemonija populističnih avtoritarnih vodij, ki svoje politične odločitve mimo demokratičnih postopkov oznanjajo prek Twitterja, zahteva analizo preiskovalnega novinarstva, krizna obdobja, denimo zdravstvena tveganja zaradi širjenja Covid 19, v poplavi teorij zarote prav tako kličejo po zanesljivih informacijah. Tudi če predpostavimo, da je narcisizem tako zarezal v vsakdanje življenje, da ljudi resnica ne zanima več, da hoče vsak slišati in videti le, da ima sam prav, je za ohranjanje demokracije ključno, da obstaja medij, ki v tem primeru ne samo politikom, ampak tudi državljanom nastavi ogledalo. Demokracije ne odraža triumf »suverenega potrošnika« in njegove svobodne izbire enega od tisočih »mnenjskih mehurčkov«, v katerega se lahko sebično zavije, ampak medij, ki ga lahko predre, predrami iz vklenjenosti v sence v Platonovi votlini. Javni mediji pomenijo to možnost. In ta možnost potrebuje javno financiranje: kakovostnih izobraževalnih, dokumentarnih, kulturno-umetniških, glasbenih, manjšinskih programov, programov, namenjenih znanosti, varovanju okolja, programom lokalnega in nepridobitnega pomena, kar javni RTV nalaga zakon o RTV in česar ni mogoče zagotoviti s krepitevijo strankarskih medijev ali z oglaševalskim kapitalom.

Izpostaviti velja izobraževalni učinek programov javnih medijev in njihov prispevek k bolj strpni družbi. Evropske raziskave javnega mnenja kažejo, da je med ljudmi, ki so izpostavljeni javnim medijem, v primerjavi s tistimi, ki spremljajo komercialne, manj tistih z ekstremističnimi političnimi stališči in da je med njimi manj tistih z negativnim odnosom do manjšin. Državljeni in državljanke, ki so izpostavljeni javnim medijem, tudi bolj zaupajo v neodvisne institucije, sodstvo, medije, bolj so dejavni v civilnodružbenih iniciativah. Podobno kažejo podatki Evropske radiodifuzne zveze: v državah, ki imajo močno tradicijo neodvisnega javnega servisa, je avtonomija medijev večja, manj je korupcije in desničarskega ekstremizma.

Ne samo strankarska neopredeljenost in ekonomska neodvisnost, tudi delovne razmere in delovna kultura pomembno vplivajo na kakovost in avtonomnost medijskega delovanja. Razmere v medijih danes, koncentracija lastništva, hiperkomercializacija skupaj z deregulacijo trga dela zahtevajo večopravnost ter fleksibilnost novinarjev in novinark in ustvarjajo prekarizacijo novinarstva kot poslovnega modela. Javni mediji pred večanjem takšne poslovnosti niso imuni, obstajajo pa pomembne razlike med javno in komercialnimi televizijami: na RTVS so delovne razmere boljše, manj je prekarnosti, struktura zaposlenih je bolj diverzificirana. Na komercialnih televizijah po tržnih predstavah primernege obraza za televizijo prevladujejo mlajše novinarke, starejših ne vidimo pred kamero in ni jih za njo ... Za razliko od komercialnih medijev je delovanje javne RTV po uvodoma omenjenih določitih javnega servisa zakonsko normirano, poleg tega kakovost varujejo še drugi organi, denimo programski odbori za manjšine, svet delavcev, varuh pravic gledalcev in poslušalcev, sindikat.

Kot smo poudarili, je za javno RTVS treba ohraniti javno financiranje, ekonomsko neodvisnost za kakovostne programe, politično neodvisnost in izboljšati stremljenje k strokovno utemeljenim razvojnim usmeritvam. Medij je dovoljeno regulirati le tako, da deluje v skladu z demokratičnimi načeli za zagotavljanje državljskih pravic in enakosti in da na prvo mesto ne postavlja težnje po dobičku. Pokazali smo, da je zagotavljanje družbeno odgovornega medijskega delovanja ključno za ohranjanje demokracije, in javna RTV je v tem kontekstu eden od zadnjih branikov pred zdrsom v avtoritarizem in avtoritarni medijski sistem.

Boj za avtonomijo pa RTVS ne sme oddaljiti od drugih izzivov. »Ni bila javnost, ki je čakala na radio, ampak je radio čakal na javnost,« je B. Brecht leta 1932 opisal hiter razvoj radijske tehnologije. Javni mediji morajo razvijati strategije na področju digitalizacije medijev in novinarstva ter umeščanja v hitro spreminjajoča se in vse bolj nadzorovana digitalna okolja. V dialogu z razpravami o novi svetovni informacijski in komunikacijski ureditvi iz 70. in 80. let, povezanih s poročilom MacBridove komisije (1980), Mnogo glasov, en svet, izziv za javno RTV ostaja premislek globalnih neenakosti in vertikalnega toka mednarodnih novic, ko so interesi držav v razvoju artikulirani skozi prizmo zahodne hegemonije. Če vzamemo za primer samo informativne programe TVSLO, je za preseganje fokusa na dnevno nacionalno-lokalno politiko, treba krepi dopisniške mreže in revidirati informativne vsebine. Radio študent je denimo v slovenskem prostoru eden redkih, če ne edini medij, ki presega vertikalo in novice sveta artikulira mimo tržnega fundamentalizma in etatizma.

Relevantna vprašanja, na katera velja iskati odgovore, zadevajo tudi spreminjanje norm novinarskega delovanja. Karin Wahl-Jorgensen (2019) v knjigi *Emotions, Media and Politics* analizira, kako se klasični model odmaknjene, objektivizirane in neodvisne racionalnosti vse bolj umika afektiranemu novinarstvu, ki odstira emocije, sicer epistemološko slepo pego medijskih študij, ki bi ji v prihodnje veljalo nameniti več pozornosti. Afekti imajo središčno vlogo v »agonistični javni sferi«, kot jo v knjigi *Agonistika*, misliti svet politično začrta C. Mouffe (2015), ki premišlja možnosti mobilizacije strasti za demokratično oblikovanje ljudstva oziroma vzpostavitev skupinske volje. Obenem velja pozornost posvečati tudi bolj kritični plati agonistike, antagonistične in afektivne populistične politike, ki suspendira zakonitosti procesualne deliberacije in politične odločitve sprejema avtoritativno, denimo prek Twitterja. Takšna (anti)politika tvite vse bolj uporablja tudi za žaljenje in diskreditacijo novinarjev in novinark (primer Janševih tvitov o novinarkah RTV kot »prestikutkah«) ter demonizacijo medijev nasploh kot »lažnivih medijev«. Pomemben izziv za javno radiotelevizijo je tako vzpostavljanje delovanja, ki bo presegalo politično polarizacijo in ekstremizme.

Prihodnost javnih medijev je v krepitvi pravic mišljenja, izražanja, objavljanja in krepitvi medijskega modela javne odgovornosti. Regulacija mora stremeti k zagotavljanju neodvisnosti in avtonomnosti – iz odgovornosti do javnosti in za spodbujanje njenih kompetenc. Javna RTV potrebuje več javnosti, potrebuje nove možnosti za participacijo različnih skupin, za aktivno vključevanje državljanov in državljanek v razpravljanje, brez česar tudi politična oblast izgublja pomen. Javni interes je mogoče zagotavljati v kontekstu odgovorne medijske politike, ki je redistributivna, omejuje monopole in oligopole, distribuira dobiček v financiranje javnih in neprofitnih medijev, skupnostnih in alternativnih medijev ter stimulira samonikle državljske novinarske iniciative. Demokratičnost družbe, ne nazadnje tudi kakovost življenja, se odraža v močnih javnih institucijah. In RTV je ena od njih.

LITERATURA

- Arendt, Hannah (1964/2003): *Resnica in laž v politiki*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Blumler, Jay, G. in Michael Gurevitch (1995): *The Crisis of Public Communication*. London: Routledge.
- Brecht, Bertolt (1932): *The Radio as an Apparatus of Communication*. Dostopno prek http://sodacity.net/system/files/Bertolt_Brecht_The_Radio_as_an_Apparatus_of_Communication.pdf (8. 8. 2020).

- Hallin, Daniel in Paolo Mancini (2004): *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mouffe, Chantal (2005/2015): *Agonistika: misliti svet politično*. Ljubljana: Maska.
- Siebert, Fred, Theodore Peterson in Wilbur Schramm (1956/1963): *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Illinois: The University of Illinois Press.
- The Commission on Freedom of the Press (1947): *A Free and Responsible Press: A General Report on Mass Communication: Newspapers, Radio, Motion Pictures, Magazines, and Books*. Chicago: The University of Chicago Press.
- The MacBride Commission (1980): *Many Voices, One World: Communication and Society Today and Tomorrow: Towards New More Just and More Efficient World Information and Communication Order*. Paris: Unesco.
- Wahl-Jorgensen, Karin (2019): *Emotions, Media and Politics*. Cambridge: Polity Press.

JAVNI MEDIJI, KORIST ZA DRŽAVLJANE TER PREPOVED SKRAJNEGA POPULIZMA IN PROPAGANDE

SVETLANA SLAPŠAK

V trenutku, ko na politični sceni vlada nepopisna gneča in večina državljanov občuti nemoč ter hkrati gnus nad očitnostjo motivov in praznostjo izjav, je vredno pozornost usmeriti prav k državljanu, njegovim možnostim in potrebam. Vprašanje, ki se zastavlja v zvezi z novo vlado, namreč sploh ni program pa dogovori ali volitve: ključno vprašanje za vsakega državljana je, ali bo v neposredni prihodnosti živel v sovraštvu, strahu in nasilju ali v običajnem političnem dogajanju, ki ne obljublja niti sistemskega niti hitrega izboljšanja, v najboljšem primeru le majhne korake. Vprašanje je tudi, koliko državljanov je že pripravljenih živeti v sovraštvu, strahu in nasilju ter v takšnem stanju vidi možnost izpolnitve nekaterih svojih želja in upov – tako kot že v nedavni, temeljito dokumentirani in preučeni preteklosti; ali bi lahko to bila tudi večina? In tisto, kar se dogaja okoli nas, potrjuje, da ta lekcija do danes, več generacij kasneje, še sploh ni usvojena.

Ključna sprememba v naši družbi je bila sprožena pred nekaj več kot štirimi leti, ko je SDS vzpostavila svoje medije – Nova24TV, spletni portal in časopis Demokracija, ki enako vsebino objavlja tudi v tiskani obliki, ter število lokalnih portalov – in vse to s pomočjo madžarskega denarja in v skladu z ideološkim modelom Orbanove stranke. Od izhodiščne laži o »resnici«, ki jo prodaja ta medijski center, preko sistema laži, prevar, žalitev, ovadb, podtikanj, manipuliranj, neskončnega ponavljanja pa vse do popolnega modela goebbelsovskega javnega govora, vse vodi k normalizaciji preventivnega maščevanja in nujnosti kaznovanja določenih skupin – ko enkrat oni (»naši«) pridejo na oblast. V svojem času je goebbelsovska propaganda jasno opredelila osnovne cilje: pripraviti večino, dovolj zastrašeno, da brez razmišljanja in brez odgovornosti izživlja svoje frustracije na drugih, s katerimi morda nima nobene zveze, ter pasivno opazuje trpinčenje in ubijanje tistih, do katerih nima več nobenih človeških občutkov. Prenos frustracij na druge se izvaja v imenu večine, ki so jo pred tem obnoreli s propagando, in je tako očiten, da ob njem človeku še danes postane slabo. Kako se lahko torej vse to ponovi? Razlogi tičijo v pomanjkanju humanistične izobrazbe, ki se kaže kot kolektivna pozaba in tudi kot

nazadovanje političnega komuniciranja in javnega govora. Ob nedavni obuditvi spomina na holokavst je bil komentar Nova24TV o tem dogodku na ravni osnovnošolske domače naloge. Seveda niti besede o tem, kako se je vse skupaj začelo – z verbalnimi napadi, poniževanjem in lažmi o Judih v nemških časopisih in na radiu, pa s spremljajočimi ustreznici v drugih državah in v mnogih drugih jezikih. V EU se danes za tak pristop odločajo v državah, kjer so zaznavne rasistične in nehumane tendence, ponekod tudi v strukturah oblasti, toda večinoma se morajo pripadniki nacifašističnih skupin in strank sprijazniti s tem, da ne morejo računati z večjim javnim vplivom oz. s konkurenčnostjo z objektivno in profesionalno usmerjenimi mediji. Preprosto povedano, tak propagandni pristop škodi politični verodostojnosti stranke, jo pušča na periferiji in jo lahko tudi formalno ogrozi, kot se to že dogaja z Orbanovo stranko v Evropskem parlamentu.

Do zdaj je bil govor o zunanjih in formalnih težavah, ki jih desni stranki prinašata problematično povezovanje in politična nepremišljenost, vsaj v okviru EU. Na domačih tleh so štiri leta goebbelsovske propagande prinesla mentaliteto, ki jo je treba izničiti, če bi radi živeli v mirni parlamentarni demokraciji. Janšev strankarski medijski center je omogočil grožnje s smrtjo, izražanje zadovoljstva ob nekogaršnji smrti, demonizacijo posameznikov, ki so prikazani kot tarče bodočega maščevanja in kaznovanja, uvedel je jezik nasilja, trpinčenja in fizičnega kaznovanja, tudi smrti za karkoli. Slavljenje smrti, značilno za zgodovinski fašizem, se nadaljuje ob današnjem odobravanju konkretnih nasilnih akcij, raznih vard, vaških straž ter nošenja in posedovanja orožja. Stigmatizacija beguncev kot nosilcev nasilja vseh vrst je v popolnem nasprotju z realnimi podatki in širi slovensko personalizacijo sovraštva na vse »druge«. Samoumevno je, da se končne rešitve predlagajo tudi za druge spolne usmeritve, načine življenja, etnično poreklo in tako naprej. Kakšno politično silo lahko predstavlja stranka s toliko razglašeni sovražniki? In kakšno ustvarjanje večine tu še preostane, razen s fizično iztrebitvijo vseh drugih?

Sodelovanje Janeza Janše v politiki je nesprejemljivo, ker popolnoma soglaša z avtorji v svojem medijskem centru, kjer je njegov kult osebnosti absolutni zakon, in ker sam objavlja prostaške in žaljive tvite, enake tistim, ki jih proizvajajo njegovi troli. Odpadejo vsi razlogi politične uravnoteženosti, saj sovraštvo, rasizem in nacifašizem ne morejo biti protiutež ničemur. Odpadejo vse nedvomne odlike desnice, vključno z nekaterimi dobrimi socialnimi rešitvami, ki jih je imela stranka SDS v preteklosti. Odpadejo vse zveze z neoliberalizmom, saj medijski center pozna samo grobo uravnalovko in ovajanje »privilegiranih«, ki je preprosto smešno v primerjavi z aferami te iste stranke; ob pohvalah kapitalizmu, ki so imbecilne, ostane dejstvo, da je edini ekonomski program stranke korupcija

– kaj drugega gre skupaj z lažjo in manipuliranjem? Volilna realnost, nejasnost zakonov in konformizem politikov, zlasti poslancev, omogočajo Janši obstanek v politiki. Toda po štirih letih širjenja sovražnega govora bi stvari morale biti jasne tudi poslancem: z Janšo zares ne sme biti nobenega političnega dogovora. Dve predhodni vladi sta obrnili glavo stran ob pojavu sovražnega govora in končno tudi pristali nanj, ena denimo s postavitvijo ograd in bodeče žice, druga s tem, da jih ni odstranila. Gre za neznosno izkoriščanje sovražnega govora za osebno korist. Nobena od teh dveh vlad si ni upala omejiti ali prepovedati medijskega centra Janše in SDS, kljub zakonskim podlagam in kljub najvišjemu cilju politike – koristi državljanov v sprejetih humanih in etičnih okvirih. Obstoj medijskega centra morda ni posebej povečal volilne baze SDS, je pa nedvomno druge državljanke navdal z gnusom in strahom, kar niso dobri občutki za razumno razsojanje. Kljub temu se populacija razumnih ni preveč potrudila, da bi kritizirala novonastalo stanje, ampak je z vzvišenim distanciranjem pustila, da se strup širi. Najhuje od vsega je, da medijski center ni bil sistematično zasmehovan in ni našel svojega zasluženega mesta v nujni smejalni ventilaciji družbe. Popolnoma nerealno si je predstavljati, da bi se Janša zdaj odrekel svojemu propagandnemu orožju, zaprl svoj medijski center in v politiko vstopil z novo desnico.

Nauk, da se zgodovina ponavlja kot farsa, bi v tem primeru popolnoma ustrežal. To, kar je bilo v osemdesetih letih vredno razmišljanja intelektualnih in alternativnih elit, filozofov in umetnikov, se danes dogaja v domeni, ki nobene od teh družbenih skupin, če sploh še obstajajo, ne zanima. Zgodovina prepovedi, zamolčevanja, zastraševanja, odstranjevanja iz medijev in kadrovskih cirkusov je preveč bogata, da bi si zaslužila kaj manj od resnega raziskovanja dobro sestavljene, motivirane in neprestrašene skupine. Vprašanje svobode mišljenja se je po eni strani zaostriilo zaradi neprimernih tem, po drugi strani pa sta se raztresenost in načrtovana »nepomembnost« vsakodnevnih tem kot bumerang vrnila v sfero svobode mišljenja. Nenavaden proces, ki napeljuje na stare zmede glede »neodvisnih« medijev. Ti so izginili s prvim valom pomoči državam, ki so nastale po državnem socializmu. Evropska unija ima sicer nekaj instrumentov za zaščito svobode izražanja, vendar še zmeraj nima politike za ohranjanje svobode izražanja v medijih. Ameriški primer je bil popolnoma drugačen: neodvisni mediji so bili tisti (kot nekoč PBS), ki jim je država plačala, da jo ovirajo oziroma kritizirajo. Ideja tega je, da se vsaj v enem segmentu medijske džungle ne sme dovoliti vpliva zasebnih interesov in kapitala. Situacija pri nas je katastrofalno zapuščena in o »osvobajanju medijev« se je predolgo in preveč lagalo in goljufalo. Verjetno najbolj očitna manipulacija je neplačevanje RTV-prispevka, kjer prednjačita predsednik

vlade in notranji minister, poteka pa tudi fantomski »spletni« referendum: SDS na oblasti seveda ne namerava ukiniti tega vira financ – ko kadrovske razrahlja in finančno uniči RTV, bo plačevanje že spet »nujno«.

Na tem področju, namreč na področju zaščite svobode izražanja, sem bila dejavna več kot trideset let: izgubila sem službo, sedem let nisem imela potnega lista, pretepli so me, napadali v medijih itn. Proporcionalno sem največ črnila izlila v primeru Janeza Janše in četverice. A pri tej zadevi ni upokojitve, še manj je prostora za iluzijo, da obstaja oblast, ki si ne želi omejevat in nadzorovati državljanskega razuma. Če je že na kotichek svobode in na kanček razsvetljeskega novinarstva reakcija tako kirurško precizna, potem je edino, kar nam ostaja, ničelna stopnja kompromisa. Tu gre za dostojanstvo in, kot rečeno, razum državljanov.

Med drugim sem pisala tudi o sodelovanju intelektualnih elit v ustvarjanju nacionalistično-populističnega diskurza v Srbiji od 1986 do 2001. Takrat je moje pisanje še imelo »okno« za rešitve, ker se je odgovornost zlahka locirala in ker so intelektualne elite krhke in se spreminjajo na tudi dokaj blag pritisk. Danes pa ni več nobenega zasilnega izhoda: intelektualnih elit nihče več ne potrebuje v novem globalnem populizmu, niti za proizvajanje populističnih naracij ne; populistični stroj je avtonomen, tako rekoč perpetuum mobile. Po eni strani je to zadovoljivo, ker se tisti redki najbolj goreči ljubitelji populizma med intelektualnimi elitami zdaj kažejo kot popolne groteske. Po drugi strani pa je stroj neprimerljivo večji in hitrejši ter se noče in noče ustaviti, da bi ga analizirali. Intelektualne elite so torej outsiderji oboje kot ljubitelji in kot sovražniki populizma ... Ostaja še upanje, da se bo neka organizirana skupina nekje zoperstavila, lokalno in morda globalno, populističnemu stroju. V tem primeru intelektualne elite lahko ponudijo svoje učiteljske storitve, ki bi lahko pomagale v skupnem uničevanju populističnega stroja, in ob tem žrtvujejo bolj ali manj vse, kar imajo, predvsem čas, ostanke družbenega položaja in institucije. Ah – ja, občasno tudi življenje.

Takšen pogled, pri katerem je populizem razumljen kot narativno jedro desnice, je nedvomno hiperevropski: v ZDA je populizem sprejemljiv med strategijami parlamentarne demokracije in sovraštvo zoper elite kot narativno jedro populizma ima dolgo zgodovino. Enostavno pojasnilo, da so evropski parlamentarni sistemi veliko bolj raznoliki in mehkejši od ameriškega, ne pomaga. Sodobni globalni populizem zahteva novo razumevanje, tako rekoč osnovno šolo za vse, ki se populizma – posebej novega – bojijo. In če želimo razumeti novo pojavnost populizma, se moramo vrniti k antičnim pojmom državljan, javnega diskurza oz. zavljanja, retorike in k spremembi, ki je populizem ustoličila kot stil oblasti in je prišla s krščansko retoriko.

Zadeve postanejo veliko bolj očitne, če termine populizem, populist/populistično zamenjamo z grškim izvornikom – demagogija in demagog. Antični učbeniki retorike so tako precizno navedli, opisali in kritizirali retorične napake, ki tvorijo demagogijo, da je denimo Goebbels z minimalno gimnazijsko retorično izobrazbo zgolj sledil napakam kot sistemu. Pred tem je sodobnik demagogov v neposredni demokraciji komediograf Aristofan živahno in strupeno opisal njihove like. Antična demagogija je tako razgaljena, da je bila za novo demagogijo, manj transparentno in bolj uspešno, potrebna celotna nova retorika. Ta se je uresničila v krščanstvu s samo eno retorično figuro, prej razumljeno v glavnem kot stilna napaka: parabolo. Gre za močan termin, ki je v nekaterih romanskih jezikih prevzel celotno področje pomenov za besedo in govor. Parabola je zgodba, tipična za Novo zavezo, v kateri je pravi pomen skrit v simboličnem dogajanju; zgodbe ni mogoče razumeti, če je bralec/poslušalec ne pozna od prej, saj zgolj prepozna tisto, kar je že njegovo znanje. Namesto procesa razumevanja, logičnega sklepanja in diskurzivnega povezovanja ostaja le sklicevanje na zahtevano in obvezno. Govorec je obenem nosilec avtoritete oz. oblasti, sum je izločen, dialog je lahko samo konvencija. Bralec/poslušalec pa je po definiciji v podrejenem položaju, najprimernejši je, če je iskren in nepismen ...

Atenska neposredna demokracija je poznala še eno pomembno bipolarno definicijo, ki je ločila državljana (polites) od – najbližje po pomenu – rojaka (patriotes). Polites, ki ni obseden z zasebnimi interesi (antični termin za takšnega je idiotēs), ampak s politiko, z javnim interesom in odgovornostjo, je nasprotje patriotu, nekomu, ki ga definira samo mesto, kjer je rojen. V drugačnem kontekstu, denimo v Prešernovi Zdravljici, lahko ima termin rojak tudi politično nabit pomen, ker ni lastne države: seveda je ob tem sosed – mejak tudi potencialni zaveznik. Demagogija, oz. populizem, potrebuje le patriota, ki nima interesa za politično državo in demokracijo, ampak za nejasno teritorialno-identitarno pripadnost. Če je bila za atensko demokracijo najhujša nočna mora državljanska vojna (stasis), je za rimsko republiko, ki je pravzaprav timokratska oblast z neprekinjenim barantanjem med patriciji in plebsom, nenehna nevarnost državljanske vojne nujna za vzdrževanje oblasti: plebs mora živeti v mestu (Urbs – Rim), v centru oblasti, kjer ga preživljajo z brezplačno hrano in zabavo, kot nestabilni element ravnovesja oblasti. Zahodna demokracija od prenove z revolucijami, kot so bile nizozemska, angleška, ameriška in francoska, nikoli ni sledila modelu neposredne atenske demokracije, ampak modelu rimske, deloma dogovorne timokracije. Moderna parlamentarna demokracija je torej hibrid in se zlahka zmeša z monarhijo, diktaturo, enakostjo pred zakonom in drugimi oblikami enakosti, z

emancipatornimi politikami skoraj enako kot z restriktivnimi ... Parlamentarna demokracija lahko prenaša in vključuje sistem kast, rasizem, kolonialno nasilje, različne odmerke človekovih pravic, najbolj perverzne kombinacije prisile in osebne svobode. Osnovni greh v primerjavi z neposredno demokracijo ni toliko v nespoštovanju enakosti, kolikor v pozabi najbolj subverzivnega principa neposredne demokracije: kvalifikacije za ukvarjanje s politiko niso potrebne, vsi državljani so enako sposobni, da skrbijo za druge državljane v jasno omejenih časovnih obdobjih, ko služijo kolektivu in so izbrani s kocko, kot v atenskih komunalnih volitvah. Predstavniški sistem še zlahka prenaša različne majhne ostanke neposredne demokracije, posebej na lokalnem, omejenem nivoju; ideje, da so vsi enako usposobljeni za oblast, pa nikakor ne. Končni rezultat je naraščanje določene skupine v narodni kolektiv, ki v ekstazi predaja enemu in njegovi skupini vse lastne prerogative: parlamentarna demokracija, enako kot nekoč rimska, pretežno patricijska oblast, ohranja nestabilni in tvegani del, ki ga lahko uporabi, da prepreči naraščanje želje po demokraciji. Populizem torej ni evil twin parlamentarne demokracije, ampak njen pravi obraz. Današnji vzpon populizma v svetu, od Filipinov prek ZDA vse do srca združene Evrope, ni nekakšna nenaravna in nevarna izrastlina na telesu parlamentarne demokracije, nekakšna bolezen, nesrečna faza: to je tisto, kar je od parlamentarne demokracije sploh ostalo. Morda se je po koncu druge svetovne vojne oz. zmagi parlamentarne demokracije nad nacističnim in fašističnim populizmom na Zahodu mnogim še zdela prepričljiva moč takšne demokracije, tako da so njeno območje imenovali »svobodni svet«: ko je padel nedemokratični, totalitarni, neparlamentarni svet in glavni sovražnik svobode, je postalo očitno, da uvajanje parlamentarne demokracije postopoma pelje samo v populizem.

Kot možno rešitev oz. nevtralizacijo populizma bi državljani morali prevzeti in nositi precej težak in zapleten paket, ki bi vseboval pedagoško delo med žrtvami populizma, intenzivno branje povojnega evropskega ekzistencializma, retorično usposobljenost za dekonstrukcijo populističnih parabol, verbalna čistilna sredstva za neumnost, svobodo formuliranja novih etičnih pravil – skratka, vsa stranska revolucionarna sredstva. Med njimi tudi prepoved, če gre za korist prebivalstva. Nekatere evropske zakonodaje poznajo takšne predpise, denimo nemška in francoska. V prvem delu prispevka so omenjeni tudi kriteriji, ki nezmotljivo ločijo svobodo izražanja od sovražnega govora. Osnovni je, da javna izjava ali tekst zadovoljuje merila izražanja mišljenja oz. da ima formalne značilnosti logično preverljivega stališča ter da spoštuje humane in etične standarde, ki jih brezpogojno in ostro, tudi s prepovedmi in strogo regulacijo, zahteva sodobna družba.

MEDIJSKI PREVRAT, KI SE NE SME ZGODITI: DOBRO NOVINARSTVO BI RADI ZAMENJALI Z AGITPROPOM SVOJIH MEDIJEV

BRANKO SOBAN

Resnica, ki ni »naša resnica«, je za oblast vselej nevarna resnica. Zato so neodvisni mediji od nekdanj sila boleč trn v peti in posledično nekakšna obvezna tarča vsakega avtoritarnega režima. Resnica pri zgovornikih trde roke namreč nikoli ni bila posebej iskano in cenjeno blago. Prej narobe. Ker jo nasprotniki demokracije vselej razumejo izključno po svoje in nanjo ves čas gledajo le s svojega brega, so neodvisni mediji zanje pravzaprav nekakšna anatema. Zlo, ki mu je treba porezati krila, mu zmanjšati finančne prilive in ga s tem posledično uničiti.

Pisanje o uničevanju neodvisnih medijev in preganjanju pogumnih novinarjev, ki razmišljajo s svojo glavo in ostajajo zvesti svojemu poslanstvu, je bilo pravzaprav nekakšna stalnica mojega žurnalističnega dela. Še zlasti v letih, ko sem bil dopisnik z avtoritarnega Bližnjega vzhoda in iz nič manj trde Moskve. Nikoli ne bom pozabil drame, ko je Vladimir Putin kmalu po prevzemu oblasti (Rusiji zdaj vlada že dobrih dvajset let) uničil takrat edino neodvisno televizijsko hišo v državi. Znana je bila po kratki NTV. Popolne neodvisnosti seveda ni bilo in je tudi ni moglo biti, saj so lastniki vendarle bili povezani z ljudmi iz Jelcinovega kroga. Toda tako kritična do Kremlja, kot je bila NTV, ni bila takrat nobena druga ruska televizijska hiša.

Poročila o krvavi vojni v Čečeniji (Putinova druga čečenska vojna je bila še strašnejša in bolj zločinska od prve) so bila izjemna. Analize kremeljske notranje in zunanje politike prav tako. V tej televizijski hiši so takrat delali najboljši, najbolj profesionalni in najbolj prodorni ruski novinarji. NTV je postavljala standarde televizijskega (in siceršnjega) novinarstva v tedanji novi Rusiji. V njenih studiih in na njenih okroglih mizah so se redno pojavljali pozicijski in opozicijski politiki in intelektualci. To je bil zlati čas Jelcinove svobode, ki pa je novi gospodar Kremlja ni bil pripravljen več tolerirati.

Uničenje NTV je bilo zato neizbežno. Začelo se je z zastraševanji, žalitvami, grobimi političnimi pritiski. S fizičnimi obračuni. S surovo antipropagando. Vse skupaj se je aprila 2001 potem končalo tako, da so Putinovi ljudje v črnih maskah sredi noči preprosto vdrli v NTV in jo v

spektakularnem televizijskem prevratu tudi zasedli. Kot kakšno nevarno vojaško postojanko. Tega srhljivega dogodka ne bom pozabil nikoli. Ljudje so zaradi tega šli na ulice. Po dvajset tisoč in več protestnikov se je vsak dan zbralo v okolici televizijskega stolpa v Ostantkinu. Zaman. NTV preprosto ni bilo več. Umolknila je za vselej. Na Rusijo se je pogreznila medijska tema, ki traja še danes. Prav padec NTV je namreč pomenil prvi in po svoje usodni korak v avtoritarizmu, ki ga Vladimir Putin z neznosno strastjo utrjuje že dve desetletji.

Jevgenij Kiseljov, takratni direktor NTV in eden najbolj znanih televizijskih voditeljev tistega časa, ki v Rusiji ne more več dobiti službe, tega udarca preprosto ni mogel preboleti. »Kako naj študente novinarstva danes prepričam, da je Rusija nekoč vendarle imela neodvisno televizijo? Kako naj jim ob zdajšnjem agitpropu, ki ga vsak dan slišijo na kremeljskih teve kanalih, dopovem, da na NTV nikoli ni bilo seznamov, kdo od politikov sme in kdo ne sme prestopiti našega praga? Da vodstvo hiše nikoli ni pristajalo na ukaze iz Kremlja! Da so novinarji brez dlake na jeziku razkrivali korupcijo in zlorabe v političnih vrhovih, tudi med člani najožjega predsednikovega kroga! In da so redno in brez vsakršne cenzure ustvarjali zelo gledane satirične oddaje (Kukli, na primer), ki so s humorjem in ironijo šibale napake in nesmisle najvišjih politikov,« je bridko potožil Kiseljov.

Prebivalci Ruske federacije, rojeni po zlomu Sovjetske zveze, zaradi takšne politike v resnici sploh nimajo izkušenj z neodvisnim novinarstvom, saj ga je Vladimir Putin zatrl takoj po prihodu na oblast. Njegov pogled na (nelojalne) medije po svoje močno spominja na izjave Donalda Trumpa, ki je pred časom dejal, da so novinarji zgolj »nekakšne amebe z rokami in nogami«. Nekakšno škodljivo človeško smetje. Prinašalce resnice, ki ni »naša resnica«, je zato po njunem mnenju najbolje čim prej utišati ...

Prav zaradi takega odnosa oblasti do kritičnega žurnalizma je veliki George Orwell po svoje zasovražil novinarstvo. To se je zgodilo med drugo svetovno vojno, ko je delal za indijski program BBC. Britansko ministrstvo za informiranje je med vojno skrbno doziralo vesti in komentarje. Indijce je poskušalo prepričati, da so nacisti v bistvu njihovi pravi sovražniki, Britanci pa kajpak njihovi naravni zavezniki. Britanski imperij je tedaj že pokal po šivih, toda ministrstvo je od BBC kljub temu zahtevalo optimistične zgodbe in komentarje. In prav to ministrstvo – in ne morda komunistični ali nacistični propagandni stroj – je kasneje postalo model za Orwellov znameniti distopični roman 1984.

V eseju Zakaj pišem je Orwell (1946) argumentirano pojasnil, kako je pravzaprav zbežal iz novinarstva. Politično pisanje je hotel spremeniti v umetnost. Z razkrinkanjem političnega jezika, ki ima v bistvu samo en

namen: laži prikazati kot resnico, umor kot hvalevredno dejanje, vojno kot mir, suženjstvo kot svobodo. In tako je postal begunec žanra. Iz novinarstva se je preselil v literaturo, kjer je svoj stil nato izostril do konca.

Sam izjemno spoštujem Malcolma Muggeridgea (1903–1990), predvojnega dopisnika (Manchester) Guardiana iz Moskve. Februarja 1933 se je na lastno pest, brez dovoljenja Moskve, odpravil za novicami o strašni, načrtno povzročeni lakoti na Severnem Kavkazu in v Ukrajini. Prvi na svetu je pisal o tem Stalinovem zločinu. Toda ker je bila Sovjetska zveza tedaj zelo v modi in ker so britanski intelektualci z neprikritim navdušenjem simpatizirali s socializmom v sovjetski Rusiji, so mu doma vsi obrnili hrbet. Izgubil je celo službo. Toda kljub bridkim izkušnjam je še naprej dosledno vztrajal pri svojem poslanstvu in dveh temeljnih vprašanjih novinarstva: Kaj se dogaja? In kaj to pomeni? Tudi zato so njegovi izbrani članki leta 2010 v knjigi Čas in večnost izšli enako provokativni in poučni, kot so bili takrat, ko jih je pisal.

Malcolm Muggeridge me po malem spominja na Ano Politkovsko, s katero sva se dobro poznala. Nazadnje sem jo srečal dva meseca pred njeno tragično smrtjo. Umorili so jo na rojstni dan Vladimirja Putina. Sedmega oktobra 2006. Kakšna strašna simbolika! Nekoč je dejala, da biti novinar v Rusiji pomeni biti zvest Putinu. Kdor se odloči drugače, ga čakajo smrt, kroglja, strup ali zapor. Ana je morala umreti zaradi zvestobe novinarskemu poklicu in zavezanosti resnici. Njena smrt je pokazala, da je z neizprosnim opisovanjem moralnega razkroja ruske politike in družbe zadela bistvo stvari. Kdor ne bere Ane Politkovske, zato ne ve, kaj je neodvisno novinarstvo. In ne pozna Putinove Rusije. Tega krvavega labirinta, v katerem človeško življenje ni vredno niti kopejke. Države, v kateri kremeljska elita brani zgolj lastne interese in se ne zmeni za drugo, trpečo Rusijo.

Ana Politkovska je bila v svojem pisanju pogumna in pokončna onkraj mogočega. S filigransko natančnostjo je povzemala kruta dejstva, vselej tudi s poslušom za malega, navadnega človeka, tako ruskega kot neruskega. O tem je govorila tudi sama. V za življenja neobjavljenem razmišljanju o vlogi novinarja in o večnih delitvah na »naše« in »vaše«, ki so ga svojci po smrti našli v njenem računalniku.

»Kaj sem pravzaprav počela takega, jaz pokvarjenka?« se v njem sprašuje Ana. »Opisovala sem samo to, kar sem videla. Nič drugega. In videla sem zelo veliko ... Nikoli nisem pisala o svojih aretacijah, o zastrupitvi (na poti v Beslan), o grožnjah s smrtjo v pismih, po internetu, po telefonu. To so malenkosti, ki nimajo nič opraviti s temeljnim poslanstvom novinarja – opisovati življenje in se pogovarjati z ljudmi, ki se nimajo več kam obrniti. Oblast jih je namreč že zdavnaj odpisala, saj s svojimi zgodbami ne sodijo v njen ideološki koncept ...«

Te njene besede so mi privrele v misli, ko sem pred nekaj leti sredi Bejruta podal roko Samirju Kasirju. Pravzaprav ne njemu osebno, ampak njegovemu bronastemu kipu, ki so ga postavili nedaleč od osrednjega Trga mučenikov. Za življenje Samirja niso varovali. Po smrti so Libanonci zato začeli ljubeče varovati vsaj njegov kip. Da Samir ne bi umrl še enkrat. A po strašni eksploziji, ki je pred nekaj tedni malodane zravnila ta nekdanj bližnjevzhodni Pariz, pravzaprav nihče ne ve, ali je njegov kip še na svojem mestu ...

Samir Kasir je bil eden najbolj znanih novinarjev in kolumnistov v Libanonu, tem političnem laboratoriju Bližnjega vzhoda, kjer so na enem mestu skoncentrirani tako rekoč vse delitve in sovraštva te večno nemirne in strateško pomembne regije. Bil je eden pobudnikov libanonske pomladi in neusmiljen kritik sirskega režima, ki je po državljanski vojni v bistvu koloniziral Libanon. Sirska vojska je morala oditi, toda agenti Asadovega Damaska so ostali. Samir Kasir jim ni prizanašal. Junija 2005 ga je zato raztrgala bomba. V zbirki svojih najboljših esejev, ki je izšla po smrti, je potožil, da je danes težko biti Arabec ... In novinar seveda tudi.

Ta nerazumljiva sla po utišanju kritičnih novinarskih glasov, neodvisnih medijskih ustanov in javnih radiotelevizij (v slogu Alekseja Volina, nekdanjega namestnika ruskega ministra za komunikacije, ki je študentom novinarstva na predavanju na moskovski državni univerzi pred časom brez dlake na jeziku dal jasno vedeti: »Delali boste za oblast. In oblast vam bo povedala, kaj smete pisati in česa ne. Kajti oblast vas bo tudi plačevala ...«) se kot nekakšen uničujoč požar z vzhoda celine zdaj povsem (ne)razumljivo širi tudi po Evropski uniji. Najbolj dramatično zagotovo na Madžarskem in Poljskem.

Gáspár Miklós Tamás, ugledni madžarski filozof, mi je v pogovoru povedal, da premier Viktor Orbán nasprotnikov ne preganja, ampak kupuje. Kdor se ne pusti kupiti, postane tarča medijskih napadov. Vsi mediji so namreč pod nadzorom vlade. Zastonj so bili ponujeni Orbánovi medijski družbi Kesma. Ta združuje 467 medijskih hiš in malone dva ducata državnih televizijskih kanalov. Tudi zasebne televizije so pod nadzorom oblasti. Orbánova (korumpirana) družina obvladuje praktično vso državo. Ima na tisoče in tisoče hektarov zemlje, gradove, hotele, palače. Obvladuje gradbena podjetja. In že omenjenih 467 časopisov ter nekaj deset radijskih postaj in televizij. Vsi lokalni časopisi izhajajo z isto naslovnico. »A si predstavljate? Okrog 85 odstotkov vsebine je popolnoma enake. Različnih je le nekaj lokalnih novic. Osrednje teme so pripravljene v centrali in potem distribuirane okrog po državi. Državna tiskovna agencija MTI vse novice pošilja brezplačno. Zato so te na vseh radijskih postajah enake. Marsikje je celo glas voditelja isti ...« pravi Gáspár Miklós Tamás.

Podobna katastrofa se dogaja tudi na Poljskem, kjer je vladajoča stranka Zakon in pravičnost (PiS) Jarosława Kaczyńskiego malodane povsem uničila neodvisno medijsko sceno. Še posebej zanimiva je zgodba ta hip dveh najbolj slavni poljskih bratov – bratov Kurski. Oba sta se začela politično udejstvovati v Solidarnosti Lecha Wałęse, kjer je delovala tudi njuna mama Anna, a sta se kasneje razšla. Starejši Jarosław je zaplul v novinarske vode in je še danes namestnik odgovornega urednika v najbolj znanem (opozicijskem) dnevniku Gazeta Wyborcza, ki ga že leta ureja Adam Michnik. Mlajši Jacek, poln zamer in večnega občutka, da oblast nikoli ni znala izkoristiti njegovih potencialov, se je za razliko od brata vrgel v politični objem ultrakonservativnih in k teorijam zarot nagnjenih bratov Kaczyński. In tam dočkal svoje zvezdniške trenutke. Bil je poslanec sejma in tudi evroposlanec. Septembra 2010 je, denimo, kot edini član Evropskega parlamenta glasoval proti resoluciji, s katero je Bruselj obsodil kruto smrtno kazen za Iranko Sakine Aštiani, ki jo je Teheran poslal v smrt s kamenjanjem. Kasneje je Jacek Kurski izjavil, da se je zmotil pri pritisku na gumb.

Pred petimi leti ga je vlada postavila na čelo Telewizje Polske, javnega medija, ki ima pod svojim okriljem več radijskih in televizijskih kanalov; ti so za večino Poljakov še vedno glavni vir informacij. Jacek Kurski je z grobimi kršitvami poljske ustave povsem uničil javni medij. Odpustil je najboljše novinarje in jih zamenjal z ljudmi, ki so pred tem delali za obskurne desničarske medije. V poročilih čez noč ni bilo več nobene objektivnosti in ne nevtralnosti. Še več. Oblast je javni medij izkoristila predvsem za grobe obračune z ljudmi, ki niso bili vseh vladajoči partiji. Toda te kampanje niso bile samo umazane, ampak so se izkazale tudi za smrtonosne. Več mesecev zapored je Telewizja Polska vsak dan ponavljala laži o zelo priljubljenem županu Gdanska Pawłu Adamowiczu. Januarja 2019 je nedolgo pred tem izpuščen kriminalec, ki je v zaporu očitno vztrajno sedel pred televizijo, na dobrodelnem koncertu v Gdansku skočil na oder in župana zabodel v prsi. Paweł Adamowicz je umrl dan po napadu ... Se bo kaj podobnega v prihodnje začelo dogajati tudi v Sloveniji?

Nobena država, ki omejuje delovanje medijev in ki z nesmiselnimi zakonskimi predlogi načrtno spodkopava javno RTV ter po svoje preoblikuje tiskovno agencijo in druge neodvisne medijske institucije, se ne more razglašati za demokracijo. Omejevanje novinarske svobode in svobode izražanja je namreč prvi korak v avtoritarnost, kamor zdaj z nezno odločnostjo tone dobršen del Vzhodne Evrope.

Tega se je dobro zavedal že Mihail Gorbačov, ki se je leta 1985, ob prevzemu oblasti v tedaj že razpadajoči Sovjetski zvezi, znašel pred

hudimi dilemami. In priznal, da brez svobode tiska ne bo premikov. Na sestanku z manjšo skupino sovjetskih intelektualcev je takrat razmišljal takole: »Z reformami nam gre težko. Nimamo opozicijske stranke. Kako bomo nadzorovali sami sebe? Zgolj s kritiko in samokritiko? To ne gre. Potrebujemo glasnost!« Torej javno besedo, svobodne medije, pravico do izražanja mnenj, nove stranke.

Mihail Gorbačov je dobro razumel, da brez glasnosti ni demokracije. Zdajšnji predsednik Rusije Vladimir Putin, ki izhaja iz nekdanje sovjetske KGB, te teze ne sprejema. Zanj je demokracija nekaj slabega, saj pomeni grožnjo njegovi absolutni oblasti. A težava je, da na podoben način zdaj marsikje razmišljajo tudi v Evropski uniji, predvsem v novih članicah iz Vzhodne in Srednje Evrope. Kakor da bi se vanje zalezal Putinov avtokratski virus, kar je naravnost šokantno, saj so se z vstopom v ta klub jasno zavezale, da bodo spoštovale vladavino prava, demokracijo in človekove pravice. Zato bi jih moral Bruselj odločneje spomniti na sprejete obveznosti. Tudi z grožnjo o ukinitvi evropskih sredstev, s katerimi zdaj v bistvu spodkopavajo temelje Unije.

Na dlani je namreč, da glavni namen domače predlagane medijske zakonodaje, ki bo (če bo sprejeta) usodno vplivala na prihodnost RTV Slovenija in Slovenske tiskovne agencije, nikakor ni večja pluralnost in več kresanja pogledov v družbi. Ravno narobe. Zdajšnja vladajoča stranka pravzaprav noče dialoga in je zelo sumničava do tistih z drugačnimi mnenji. Boji se (kritičnih) besed in namesto pronicljivega gledanja pod prste oblasti, kar je pravzaprav temeljno poslanstvo neodvisnega novinarstva, zahteva predvsem lojalnost, poslušnost in ubogljivost. Zdajšnje dobro novinarstvo, ki smo mu priča na javni radioteleviziji in tudi na STA, bi vlada za denar davkoplačevalcev rada zamenjala z agitpropom svojih televizij in medijev. Kar je paradoks brez primere. Zato njene poteze v mnogočem spominjajo na novelo Samuela Becketta *Na slabše* (1983), kjer je sloviti nobelovec zlobno zapisal: »Poskusimo znova. Spodletimo znova. Spodletimo še bolje ...«

Problem je, da se na zdajšnjem vladnem ministrstvu za resnico očitno ne morejo otresti starih navad in predstav o medijih kot nekakšni podaljšani roki oblasti, ki brani samo lojalne in enako misleče, vse druge pa brez vsakršnega sramu in zadrege prepušča svojim psom čuvajem. Pa seveda ne tistim, ki branijo demokracijo ... Toda če je Slovenija še demokratična država, z inštitucijami, ki vedo, kaj je njihova naloga, se tak medijski in ustavni prevrat ne more in ne sme zgoditi. Kajti po ustavi ima vso oblast v tej državi ljudstvo in ne stranka, ki že tri desetletja državo obravnava kot svojo last.

LITERATURA

Muggeridge, Malcolm (2010): *Time and Eternity: Uncollected Works*. New York: Orbis Books.

Orwell, George (1946): *Why I Write*. *Gangrel* 2 (4): 5–10.

Beckett, Samuel (1983): *Worstward Ho*. New York: Grove Press.

RAKOVA POT SLOVENSKE

DEMOKRACIJE

RUDI RIZMAN

Medijski zakoni, ki jih predlaga aktualna vlada, bodo v primeru, če bodo sprejeti, Slovenijo uvrstili v krog držav, v katerih se ta čas odvija proces erozije demokracije in napredovanja avtoritarnega upravljanja z državo in družbo. Obstoj neodvisnih in avtonomnih medijev je sicer že dalj časa ovira avtoritarni politiki pri nas, a ta se je z nastopom nove vlade, ki jo obvladuje skrajno desna politična stranka in njen »večni« avtoritarni voditelj, samo še radikalizirala. Nova oblast ne skriva svoje nenaklonjenosti demokratičnim vrednotam in vladavini prava, kar je izdatno dokazala, na primer, z uličnim demonstriranjem svoje moči pred sodišči, napadi na medije in nazadnje s tesnim političnim sodelovanjem z Orbánovim avtoritarnim režimom ter geopolitičnim oddaljevanjem od jedrnih članic Evropske unije, ki ostajajo privržene vladavini prava.

Mafijska (globoka) država

Politične naklonjenosti Orbánu in njegovemu režimu ni težko razložiti. Madžarskemu sociologu in nekdanjemu ministru za izobraževanje Bálintu Magyaru pripada skovanka »mafijska država«, ki se je v mednarodni politologiji in sociologiji uveljavila ob »kleptokratski državi«. Pod njo obe znanstveni disciplini razumeta posebni politični tip režima, ki spominja na klansko organizacijo, v kateri en sam politik distribuira denar in deli oblastne položaje svojim privržencem. V primeru medijske sfere, če se omejimo nanjo, je Orbánu uspelo vzpostaviti oligarhični sistem, s katerim obvladuje vse medije. Za tiste pri nas, ki se ne morejo upreti avtoritarnim nagnjenjem, je tak sistem gotovo privlačen in osebno donosen.

V pravkar izšli knjigi Novi despotizem, ki poglobljeno analizira raznovrstne obraze aktualnih avtoritarnih politik in režimov, avtor John Keane (2020) ugotavlja, da ti demokracije ne zavračajo povsem, temveč gre za njeno simuliranje oziroma parazitsko razmerje. Natančnejša oznaka za njih je, da imamo opraviti z »demokratičnimi diktaturami«, pri katerih ostanejo od demokracije samo še volitve in komajda kakšna sled o nekdanji pluralistični demokraciji, da neobstoja neodvisnih medijev sploh ne omenjamo. Kitajska se ima, na primer, za »demokratično diktaturo«, na drugi strani se Janševa vlada priklanja Orbánovemu režimu »iliberalne demokracije«, se pravi politiku, ki ga je prejšnji predsednik evropske komisije Jean-Claude Juncker naslavljal z »diktatorjem«. Na

drugi strani Atlantika ameriški avtokrat Trump ne skriva občudovanja nad »legalističnimi« avtokrati (od Putina do Orbána in drugih), saj meni, da je »nad zakoni«, medtem ko demokratične politike v Evropi na čelu z Merklovo uvršča med sovražnike ZDA.

Globalna erozija demokracije

Neki duhoviti publicist (Scheuerman, 2020) je današnje (hibridne) režime slikovito opisal kot dopoldne koruptivno združbo, v madžarskem primeru podprto z evropskim denarjem, popoldne demokracijo, zvečer monarhijo in ponoči totalitarno državo. Avtoritarni režimi kot taki niso zavezani vladavini prava, kar pomeni, da ima odločujočo moč v prvi vrsti njihov glavni igralec, ki je nad zakoni – za razliko od drugih državljanov, ki (se) jih upošteva le v primeru, če se mu ne upirajo. To je bolj ali manj skupno vsem avtoritarnim režimom, razlikujejo se le pri izbiranju »tarč«, ki pridejo najprej na vrsto – na koncu pa tako ali tako vsi, ki sestavljajo tkivo demokracije, doživijo podobno usodo: od sodne veje oblasti, ekonomskega sistema, medijev, civilne družbe, univerz, kritičnih intelektualcev, navsezadnje pa tudi tako občutljivi državni sistemi, kot so vojska, policija in obveščevalne službe.

Najnovejši avtoritarni poskusi razgradnje demokracije in vladavine prava, kot se kažejo tudi v predlaganih medijskih zakonih in omenjenem novem meddržavnem zavezništvu največje stranke z avtoritarnim politikom, za katero ni nobene podlage v demokratično sprejetih aktih države, tudi pri nas odsevajo širšo globalno sliko erozije političnih vrednot. Gre za širši mednarodni trend, ki ga ima vplivna konservativna revija *The Economist* za rušenje demokracije. Revija se je sicer po koncu hladne vojne priklonila zanosnim napovedim o dokončni zmagi (liberalne) demokracije kot »konca zgodovine«. Ameriški filozof John Dewey je že pred dobrimi osmimi desetletji opozoril na pretirane poenostavitve o stabilnosti in samoumevnosti demokracije, ki ni imuna pred avtoritarnimi in totalitarnimi prevzemi. Demokracija po njegovem ni enkratna odločitev, odvisna je v prvi vrsti od tega, ali bo to breme odgovornosti v resnici pripravljeno nositi dovolj velika kritična masa ljudi. Obstoj demokratično postavljene ustave in zakonov samih po sebi in brez aktivnega zavzemanja državljanov zanje ne zagotavlja, da bo demokracija preživela. Po Deweyju sta za zdravje demokracije zavedanje in senzibilnost državljanov do nje bolj pomembni od ustave in pravnih določil, vsekakor pa bolj od politike, ki zasleduje izključno cilje po meri »kruha in iger« (Krznaric, 2020).

Avtoritarna dinamika

V današnjem času opazamo razraščanje vedenjskih vzorcev, kot so cinizem, nihilizem, relativizem, amoralnost, ironija, sarkazem, prostaštvo in naslajanje nad dolgočasjem. Eno od takih prostaštev je nedavno vpričo dveh zaslužnih politikov za slovensko osamosvojitve izrekel slovenski nacionalistični oz. populistični »veteran«, in sicer o »glupem narodu«. Neodzivnost obeh prisotnih politikov na javno izrečeno prostaško izjavo ni kazala na to, da bi z njo imela težavo. Vprašanje, kako je lahko »glup narod« na plebiscitu z ogromno večino prispeval glas za svojo državo, dal prednost demokraciji namesto enostrankarski vladavini in izvolil sedanjo politično elito, katere del se odpoveduje demokraciji, ostaja tako neodgovorjeno.

V znamenitem članku z naslovom »Tretji val demokracije« je lucidni ameriški politolog Samuel Huntington (1991) opozoril na zgodovinsko spoznanje, da so vsakemu demokratičnemu valu sledili novi valovi avtoritarne vladavine. Huntington, ki je umrl leta 2008, ni dočakal uresničitve svoje napovedi: po podatkih neodvisne ustanove Freedom House (2020) smo priča 14. zaporednemu letu nazadovanja globalne demokracije, tj. krepitvi diktatur in avtoritarnih vlad. Proces »uspešne« avtokratizacije danes zajema eno tretjino svetovnega prebivalstva, prvič po koncu devetnajstega stoletja pa je kumulativni BDP v avtokracijah enak ali celo presega BDP v zahodnih demokracijah. Omenjena ustanova ugotavlja tudi, da nazadovanje političnih in državljskih pravic v (še) realno obstoječih demokracijah kritično presega njihovo napredovanje.

Najbolj izraziti procesi »avtoritarne dinamike« so se odvijali v zadnjem desetletju, ki ga lahko štejemo za naklonjenega vzponu in utrjevanju avtoritarnih režimov in politikov, še posebej pa za diktatorje. Omenjeno »dinamiko« je potrebno umestiti v kontekst treh zgodovinsko prelomnih letnic: 1989, 2001 in 2008, pri čemer je ta čas težko napoved(ov)ati, kakšne daljnosežne spremembe utegne prinesiti izbruh pandemije v letošnjem letu – 2020. Prve tri letnice so po oceni Luka Cooperja (2020) vsaka na svoj način prispevale k zamenjavi globalistične in neoliberalne ideologije z radikalnejšo konservativno, nacionalistično in nenazadnje avtoritarno ideologijo. Za masaker nad protestniki leta 1989 na trgu Tiananmen ponuja Cooper za utečeno evropocentrično pamet drzno oceno, da je imel ta dogodek večji zgodovinski pomen za svet kot pa padec Berlinskega zida. Po njegovem padcu je prevladalo stališče, da bo globalni kapitalistični red (trg) konsolidiral liberalne demokratične spremembe, vendar je avtoritarizem na Kitajskem ne le preživel, temveč se je še okreпил. Podobnim procesom smo priča tudi v drugih postkomunističnih državah, tudi v najmanj dveh članicah Evropske unije iz Vzhodne Evrope.

Že videno – »sovražniki ljudstva«

Nacionalizem navzven in avtoritarizem navznoter sta vedno dajala pričakovani odgovor, čeprav praviloma uničujoč za njihove družbe in svet, na pojav terorizma in ekonomskih kriz. Tiananmen in nedavna mobilizacija redne vojske v več ameriških mestih imata več skupnega, kot se običajno misli. Obema državama, natančneje političnima sistemoma, danes zagotavlja njuno (začasno?) preživetje državni kapitalizem. Zgovorniki neoliberalne, na prostem trgu zamišljene politike, ki se najbolj spozna na urejanje družbe, so od nekdanje večine poniknili v manjšino ali pa so medtem obrnili plašče. Že globoka kriza iz leta 2008, ki je zamajala temelje kapitalistične ureditve, še posebej pa sedanja (2020), sta pri reševanju postkrizne ekonomije po diskreditirani neoliberalni avanturi pri mobilizaciji in distribuciji njenih resursov poklicali na pomoč državo. Obrat spominja na Leninov »NEP«, tokrat v obratni smeri: danes potrebuje kapitalizem državo, prej pa je komunizem začasno potreboval kapitalizem. Spomnimo, da so državni intervencionizem še včeraj v ključnih kapitalističnih državah demonizirali kot »socializem«. V resnici ne gre za socializem, čemur služijo tudi njihovi dogovori z avtoritarnimi nacionalisti s ciljem, da se vladajoči razred zavaruje pred grozečimi zahtevami za odpravljanje tudi v kriznih razmerah enormnemu povečevanju neenakosti in za bolj pravično redistribucijo družbenih dobrin – vse z namenom, da se ohranijo obstoječe strukture finančnih in naložbenih elit.

Problem za demokracijo niso le »stare« diktature (Rusija in Kitajska), temveč tudi njeno kritično nazadovanje v nekdanjih vzornih demokracijah. V tem času je, zahvaljujoč Trumpu in Modiju (zadnji predstavlja največjo demokracijo na svetu), doživel svoj konec tudi prevladujoči konsenz v politologiji, da se avtoritarni demagogi v etabliranih (»konsolidiranih«) demokracijah v Severni Ameriki in Zahodni Evropi, ki lahko računajo na robustne in zgodovinsko zakoreninjene institucije ter živahno civilno družbo, ne morejo dokopati do oblasti. Če so se ZDA od Woodrowa Wilsona naprej predstavljale za svetovnega varuha demokracije, so se tej vlogi pod sedanjim predsednikom, ki grobo spodkopava ustavno določene nosilne stebre demokracije oz. vladavine prava, kot so integriteta volitev, neodvisnost sodstva, varovalke proti korupciji in nenazadnje svoboda tiska in govora, odpovedale.

Komaj kdo bi lahko pred Trumpovo izvolitvijo pomislil, na primer, da bo kakšen ameriški predsednik odkrito demoniziral medije s »sovražniki ljudstva«, kar sicer poznamo iz sovjetskega ideološkega arzenala. Trump je večkrat izrazil tudi svojo naklonjenost filipinskemu avtokratu Duterteju, ki je tisk grobo označil s »sinovi vlačug« (angl. sons of bitches). Enako težko bi kdo napovedal, da bosta nekdanj zgljedna

primera postkomunistične demokratizacije v Vzhodni Evropi Madžarska in Poljska (ali je kandidatka za to vlogo tudi Slovenija?) z odrekanjem vladavini prava, odpravljanjem politične opozicije in civilne družbe ter onemogočanjem svobode tiska kdaj v prihodnosti šli po avtoritarni poti.

0 »privlačnosti« močnih voditeljev

Šibka točka družboslovja je v tem, da ne ponuja prepričljivih in konsistentnih odgovorov na vprašanje, zakaj se ljudje v nekem trenutku odvrnejo od demokracije in se prepustijo ali vdajo avtokratom. Družboslovci so gotovo uspešnejši pri razlagah, zakaj se družbe demokratizirajo, kot pa pri problemu avtokratizacije. Starosta ameriške sociologije Amitai Etzioni (2020) je v nedavnem komentarju za konservativni *The National Interest* ponižno priznal, da je podcenil možnost, da bi se lahko Amerika kdaj podala po poti avtoritarne države. Etzioni je živel v Nemčiji v letih 1929 do 1935, ko je Hitler z zakoni neposredno posegel v upravljanje 19 nemških teritorialnih držav ter ukinil svobodo govora, zbiranja, zasebnosti in tiska, legaliziral prisluškovanje telefonskim pogovorom in zasebni korespondenci ter dopustil vse tisto, kar je naštetemu je sledilo, med drugim množične aretacije in konfinacije nemških državljanov, ki so nasprotovali Hitlerjevi politiki ali se uvrščali v »nepravo« etnično ali rasno skupino.

Leta 2011 je, na primer, *Washington Post* opravil obsežno (reprezentativno) javnomnenjsko raziskavo, v kateri je 44 odstotkov Američanov brez univerzitetne izobrazbe na vprašanje, komu so naklonjeni, izbralo odgovor, ki je ponujal opcijo »močnega voditelja, ki se mu ni treba ozirati na kongres ali volitve« (Gibson, 2020). V obrambo družboslovne znanosti je treba vendarle dodati, da je peščica med njimi vseeno (po)svarila pred naraščanjem števila ljudi, ki tako v zahodnih demokracijah kot tudi drugod po svetu izražajo svojo naklonjenost hibridnim režimom, kjer bi volilni mehanizmi bodisi omogočali tako demokratične kot avtoritarne izbire, bodisi čistemu avtoritarnemu modelu, ki pa ne bi imel ničesar skupnega z demokracijo. V primeru Slovenije je takšno mnenje prišlo »od zgoraj«, če spomnim na lanski odgovor predsednika Pahorja v intervjuju v *Primorskih novicah* 2. junija 2018 o tem, da moramo v naši državi upoštevati trend v svetu: »naraščajoč pojav močnih voditeljev, tudi v državah z dolgo demokratično tradicijo« in da je »za mnoge ljudi privlačno imeti voditelja, ki nadomesti pomanjkljivosti demokracije«. Aktualni »trend«, ki ga omenja Pahor, sestavljajo Trump, Putin, Orbán, Kaczyński, Erdoğan, Duterte in drugi, ne pa na že pokojne politike, kot so bili Mitterrand, Kohl ali Churchill. Predsednikov recept pomeni v bistvu podporo omenjenemu toku recesije demokracije, ki je najmanj recept za njeno slabljenje, nikakor pa ne krepitev.

Dewey je predlagal boljšega: »zdravilo za pomanjkljivosti demokracije je več demokracije« (Krznaric, 2020). Dodajmo, da je »močni« voditelj, na katerega je stavil naš predsednik, v resnici aktualni predsednik vlade, ki pa Deweyjevega »zdravila« zagotovo ne bo upošteval. Namesto njega bo upošteval enega od nasvetov v nenapisanih priročnikih, po katerem se ravna avtokrati, ko se znajdejo pred vprašanjem, kaj storiti, ko se proti njim obrnejo ljudske množice. Odgovor, ki ga te dni prakticira beloruski avtokrat Lukašenko, nanj pa se opirata tudi naš in njegov politični vzornik Trump, ko se soočata z nasprotovanjem na ulicah, je po besedah glavnega političnega komentatorja pri The New York Timesu Thomasa L. Friedmana (2020) naslednji: »Naščujv ene proti drugim ter se predstavi kot edini varuh zakona in reda.« Tako umazano vlogo avtokrati običajno prepuščajo raznim provokatorjem, v slovenski zadnji različici lažnim »rumenim jopičem«.

Kdo lahko ustavi avtoritarne politike?

Problem demokracije je potrebno postaviti v kontekst zgodovine daljšega trajanja. V nekih drugih hudih časih so se Srbi tolažili, da »če i Turčinu proći vreme«. S temi preprostimi besedami so hoteli povedati, da je vsakokratna generacija avtokratov ranljiva pred vedno grozečimi množičnimi upori, ki zahtevajo socialno enakost, demokracijo in svobodo. Kot v reviji Foreign Affairs piše Yascha Mounk (2019), pustijo avtoritarni politiki praviloma za seboj politični kaos in ekonomsko razsulo. V prvem primeru smo priča na eni strani neznosnemu povečevanju sistemske korupcije in političnim razkolom, pa tudi množičnemu nasprotovanju, kot ga kažejo aktualna dogajanja ob petkih na ljubljanskih ulicah glavnega mesta in v drugih slovenskih mestih, v drugem, ekonomskem primeru pa povsem napačni in samovoljni ekonomski politiki, ki pelje bodisi v obdobje resne ekonomske depresije (krize) bodisi v hiperinflacijo.

Verjamem, da bi avtoritarnim politikom koristilo, če bi vzeli v roke Machiavellijevo knjigo Vladar, v kateri jih ta za vse čase uporabni mislec opozarja, da ne bodo nikoli uživali mirnega spanca, če se bodo obrnili proti svojemu ljudstvu, ki je nekoč že okusilo duh svobode in si ga bo poskusilo povrniti ob prvi ponujeni priložnosti. Machiavellijevim opozorilom je v prelomnem času na Češkoslovaškem prisluhnil Václav Havel v svoji knjigi Živeti v resnici – moč nemočnih (1994). Že omenjeni Yascha Mounk verjame, da lahko demagoge z avtoritarnimi ambicijami, tako kot vedno doslej v zgodovini, ustavijo bodisi državljani prek volilnih skrinjic, in sicer še preden se omenjeni demagogi dokopljejo do oblasti, ali pa upor proti njim, ko jim to enkrat uspe.

LITERATURA

- Cooper, Luke (2020): The End of Neoliberalism? Why the Current Crisis Is Different to 1989, 2001 and 2008. Dostopno prek <https://blogs.ac.uk/covid19/2020/06/24> (10. 8. 2020).
- Etzioni, Amitai (2020): Is America on the Road to Becoming an Authoritarian State? The National Interest, 1. avgust.
- Freedom House (2020): Nations in Transit 2020: Dropping the Democratic Facade. Dostopno prek <https://freedomhouse.org/reports> (19. 8. 2020).
- Friedman, Thomas, L. (2020): Trump's Wag-the-Dog War. The New York Times, 21. julij.
- Gibson, Lydialyle (2020): The Authoritarian Reflex - Pippa Norris Puts America's Flagging Democracy in Global Context. Harvard Magazine. Dostopno prek <https://www.harvardmagazine.com> (marec-april).
- Havel, Václav (1994): Živeti v resnici – moč nemočnih. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.
- Huntington, Samuel (1991): The Third Way – Democratization in the Late Twentieth Century. Norman in London: University of Oklahoma Press.
- Keane, John (2020): The New Despotism. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Krznicar, Roman (2020): Four Ways to Redesign Democracy for Future Generations – A New Movement of Times Rebels Is Challenging the Myopia of Conventional Politics. Dostopno prek <https://www.opendemocracy.net/en/transformation/four-ways-redesigndemocracy-for-future-generations> (12. 7. 2020).
- Mouk, Yascha (2019): The Dictator's Last Stand – Why the New Autocrats Are Weaker than They Look. Foreign Affairs 12 (8): 1-8
- Rogers, Melvin (2018): Democracy Is a Habit – Practice It. John Dewey on the Culture Democracy Requires. Dostopno prek <http://bostonreview.net/politics/melvin-rogers-democracy-habit-practice-it> (25. 7. 2018).
- Scheuerman, William E. (2020): Why Do Authoritarians Win? Dostopno prek bostonreview.net/politics-global-justice/william-e-scheuerman-why-do-authoritarians-win (8. 7. 2020).

TAKO SE ROJEVAJO DIKTATORJI

RENATA SALECL

»Sovražim medije. Še posebej sovražim vas,« je dejal pred dvema letoma umrli ameriški republikanski senator John McCain novinarju televizije NBC Chuck Toddu med intervjujem. Nato je dodal: »Dejstvo pa je, da vas potrebujemo. ... Če želimo ohraniti – in sedaj mislim popolnoma resno – če želimo ohraniti demokracijo, kot jo poznamo, moramo imeti svobodne in mnogokrat kritične medije. Strah me je, da bomo brez njih čez čas izgubili mnoge od osebnih svoboščin. Tako se rojevajo diktatorji.« McCain je posredno odgovarjal na izjave ameriškega predsednika Donalda Trumpa, ki je medije označil za sovražnike Američanov. Pred smrtjo je zato večkrat javno izjavil, da je treba pogledati v zgodovino in videli bomo, da je prva stvar, ki jo diktatorji naredijo, utišanje medijev.

Na različnih koncih sveta se v času močnega vpliva interneta in družbenih omrežij srečujemo z oblastniki, ki si poskušajo podrediti medije. Pri tem gre na eni strani za nadzor nad javnim radiem in televizijo ter na drugi strani za ustanavljanje oblastem naklonjenih zasebnih medijev. Predlagana sprememba medijske zakonodaje, ki jo je oblikovala vlada Janeza Janše, izgleda kot že videna strategija oblikovanja nadzora nad mediji, ki se je v zadnjih letih zgodil na Madžarskem, pa tudi v nekaterih drugih postsocialističnih državah, na primer v Rusiji.

Strasti po nadzorovanju medijev pa ni opaziti le v postsocialističnih državah. Mnoge kapitalistične države na različnih koncih sveta, ki nikoli niso imele izkušnje socializma, se soočajo z oblastniki, ki izvajajo cenzuro nad medijskim prostorom, in s preprečevanjem kritičnega medijskega poročanja.

Posebno pod udarom je javna televizija. Čeprav se med ljudmi povečuje uporaba interneta in družbenih medijev, slednji še niso izpodrinili moči televizije. Oblast namreč najlažje preko televizije doseže čim večje število prebivalstva, hkrati pa lahko preko tega medija oblikuje tudi najbolj enotno pripoved o svojih uspehih in o nevarnosti nasprotnikov. Če so družbeni mediji in internet kakofonija številnih neskladnih glasov, je javna televizija medij, ki najlažje posreduje enotna ideološka sporočila. V časih, ko so ljudje močno pod pritiskom biti čim bolj javno prepoznavni, televizija igra pomembno vlogo tudi v tem, da oblikuje podobe, ki si jih ljudje zlahka vizualno zapomnijo – od zvezdnikov do politikov. Zato za javne osebnosti velja, da jih šele pojavljanje na televiziji naredi prepoznavne.

Orbánov pavji ples

Tik pred koncem leta 2010 je na Madžarskem vlada Viktorja Orbána z dvotretjinsko večino potrdila novi medijski zakon, za katerega se je Orbán zavzemal vse od leta 2002, ko je doživel volilni poraz. Od takrat naprej je bil boj za nadzor nad javnimi mediji in hkrati gradil njegovi stranki naklonjen zasebni medijski imperij s pomočjo prijateljskih oligarhov. Po sprejetju novega zakona je Orbánova vlada najprej združila tri javne televizijske hiše (M1, M2 in Duna-TV), tri nacionalne radijske postaje in tudi nacionalno javno tiskovno agencijo v velik medijski konglomerat pod nadzorom ljudi iz vladajoče stranke Fidesz. Kot v svoji analizi vzpona Viktorja Orbána piše novinar Financial Timesa Paul Lendvai, je ta konglomerat imel dvojno nalogo. Po eni strani se je lotil odpuščanja nelojalnih novinarjev, po drugi strani pa je vzpostavil enotno administracijo, ki je podeljevala velika državna finančna sredstva vladi prijateljskim medijem. Vpeljali so politični nadzor nad uredništvii, hkrati pa se je preko preoblikovane tiskovne agencije, ki je postala del novega medijskega konglomerata, brezplačno posredovalo novice vsem medijem. Vodstvo nove državne medijske družbe je izbiralo generalne direktorje radia in televizije, podeljevalo frekvence, nadzorovalo »uravnoteženost novinarskega poročanja« ter izvajalo sankcije nad neposlušnimi novinarji in uredniki. Vsi člani medijskega sveta so bili izbrani iz vrst Fideszovih lojalistov, Orbán osebno pa je za dobo devetih let na čelo tega novega medijskega konglomerata postavil svojega strankarskega kolega (Lendvai, 2018).

V EU se je vsul plaz kritik nove madžarske medijske zakonodaje, na katerega je Orbán odgovoril z diskurzom, ki ga sam imenuje pavji ples. Gre za strategijo, ko izgleda, da stopiš korak nazaj, da bi dejansko lahko skočil korak naprej. V mednarodnih pogajanjih to po Orbánu pomeni, da se s kakšno od kritik na videz strinjaš, morda celo kaj malega popraviš, najpomembnejše politične spremembe pa ohraniš. Zaradi kritike EU se je Orbán odločil narediti manjše kozmetične spremembe v novi medijski zakonodaji. Opustil je zahtevo, da se morajo tuji mediji na Madžarskem registrirati pri madžarskem medijskem uradu in da so lahko kaznovani v primeru domnevnega kršenja madžarskega medijskega zakona. Tudi zahteva, da morajo madžarski mediji poročati »uravnoteženo«, je bila iz zakona izbrisana. Bistvo medijskega zakona pa je ostalo. Nobene spremembe ni bilo tudi pri tem, da vladajoča stranka popolnoma obvladuje vse organe novooblikovanega medijskega konglomerata.

Z novim medijskim zakonom se je na Madžarskem kmalu pričel pogrom nad zaposlenimi v medijskih hišah. Več kot 1000 jih je takoj izgubilo zaposlitev, odmevne in popularne medijske oddaje pa so bile

ukinjene. Na javni televiziji se je izrazito povečalo pojavljanje politikov iz vladajoče stranke, tako da po nekaterih podatkih slednji zavzemajo že 70 % časa na javni TV. Dve tretjini poročil pa je namenjeno hvaljenju uspehov vlade in grajanju opozicije.

Po podobnih medijskih spremembah je za ohranitev svoje oblasti posegel tudi ruski predsednik Vladimir Putin. Konec leta 2013 je z dekretom ukinil državno tiskovno agencijo RIA Novosti, ki je uživala ugled zaradi neodvisnega in analitičnega poročanja, ter na čelo nove agencije postavil sebi lojalno Margarito Simonjan, vodjo Russia Today, ki opravlja funkcijo širjenja ruske propagande po svetu. Uradno je Kremelj spremembo opisal kot način »zagotavljanja informacij o ruski državni politiki ter ruskem življenju in družbi za občinstvo v tujini.« Toda dejansko je šlo za povečanje nadzora nad domačimi množičnimi mediji.

Selektivna cenzura

Razen najbolj zaprtih totalitarnih držav po svetu večina vlad, ki imajo avtoritarne tendence, ne želi imeti popolne prevlade nad vsemi sredstvi množičnega komuniciranja. Prizadevajo si predvsem za »učinkovit nadzor medijev«, ki jim omogoča razširjanje svojega vpliva in spodkopavanje opozicije. Prevlada nad javnimi mediji namreč oblasti omogoča, da postavi provladno poročanje v središče medijskega poročanja, hkrati pa uporabi moč uredništev, da omejijo kritike uradnih politik in ukrepov. Gre za selektivno cenzuro, ki ne vztraja pri tem, da se popolnoma omeji pretok informacij in na primer omejuje gospodarski razvoj. Danes namreč »noben pameten avtoritavec ne želi vladati naslednji Severni Koreji« (Walker in Orttung, 2014).

Zakaj je nadzor nad mediji za nove avtoritarne voditelje tako pomemben? V svoji študiji boja za nadzor nad mediji v današnjih avtoritarnih režimih Walker in Orttung (2014) razmišljata, da gre pravzaprav za željo po vplivu na štiri različna občinstva.

Najprej gre za režimsko elito. Avtoritarne vlade morajo vedno skrbeti za svojo elito, ker bi razpad te skupine lahko pripeljal do propada režima. Državni mediji morajo ohranjati prepričanje, da je vladar trdno v sedlu. Hkrati pa jasna medijska prevlada sporoča članom vladajoče elite tudi, da bodo nasprotovanja režimu kaznovana. Opoiečnike znotraj elite avtoritarni režimi radi blatijo s pomočjo državnih medijev. Vladimin Putin na primer preko medijev oligarhom in silovikom po eni strani kaže svojo moč, po drugi strani pa tiste, ki se mu pričnejo upirati, javno izpostavlja in jim uničuje renome. Podobno dela tudi vodstvo komunistične partije na Kitajskem, ki s pomočjo medijev ustvarja zavezništva med politiki in gospodarstveniki.

Drugo ključno občinstvo je običajno prebivalstvo. Avtoritarni režim, ki želi ostati na oblasti, mora s pomočjo medijev ustvarjati spoštovanje in strah pred oblastjo. Enako pomembno pa je tudi spodbujanje apatije in nezainteresiranosti za politiko. V okoljih, kjer tri četrtine ali več prebivalstva informacije dobiva s televizije, je to, da ima vlada nadzor nad televizijo, ključno za ohranjanje avtoritarne oblasti.

Tretjo skupino občinstva predstavljata politična opozicija in neodvisna civilna družba. V demokracijah so odprti in kritični mediji ključni za demokratično razpravo, saj preko javnih medijev opozicija izraža svoje nestrinjanje z oblastjo, novinarji pa vladno politiko dnevno postavljajo pod drobnogled. V avtoritarnih režimih pa si mediji pod nadzorom države prizadevajo predvsem za to, da se opoziciji preprečuje njena stališča in nestrinjanje z oblastjo deliti s širšo javnostjo. V ta namen državni mediji poskušajo diskreditirati opozicijske politike in na različne načine preprečujejo, da bi se v javnosti razvila razprava o politični alternativni. Preko medijev se delegitimizira tudi civilna družba, kar utira pot drugim represivnim ukrepom. Predvsem pa se s pomočjo medijev ustvarja vtis, da želi opozicija v družbi povzročiti kaos in nevarno politično nestabilnost.

Četrto občinstvo so redni uporabniki interneta. Ko število ljudi na spletu raste, avtoritarne vlade spoznavajo, da je internet nekaj, kar morajo nekako nadzorovati, zavedajo pa se, da obstaja razlika med tem, kako se lotiti cenzure vsebin v javnih medijih in kako na internetu. Dandanes avtoritarni režimi kažejo veliko odločnost in inovativnost v tem, da na čim bolj sofisticiran način vplivajo na vsebine na internetu. V Azerbajdžanu provladna skupina mladih na primer uporablja razne internetne meme v svoji diskreditaciji opozicije. Tako kot pri tradicionalnih medijih tudi pri internetnih medijih ne gre za to, da bi oblast prepovedovala vse po vrsti, ampak gre predvsem za preprečevanje novic, ki bi lahko škodile vladajoči politiki.

Tudi če opoziciji uspe, da svojo kritiko oblasti uspešno širi po internetu, ji problem predstavlja decentraliziran značaj spletnega sveta. Avtoritarni voditelji namreč danes vedo, da morajo svoja sporočila lansirati z lasersko natančnostjo in da je ob kakofoniji različnih glasov najpomembnejše, da so ta preprosta in kratka. Orbánovi mediji tako nenehno ponavljajo zgodbe o nevarnosti migrantov, Trump govori o tem, da bo naredil ZDA spet velike, Johnson, da je treba speljati brexit. Formula političnega uspeha danes je čim bolj kratko sporočilo, čim večkrat omenjeno. Če ima voditelj nadzor nad javnimi mediji, lahko svojo sporočilo seveda kar naprej ponavlja.

Moč lažnih novic

Peter Pomerantsev citira Hannah Arendt, ko poskuša najti razlog, zakaj se je leta 2010 odločil zapustiti Rusijo. V tej državi ga je vse bolj utrujalo to, »da nič ni res in da je vse možno« (Pomerantsev, 2015). Megla dezinformacij je bila namreč vseprisotna. Preselitev v London je dajala občutek, da morda še kje obstaja kraj, kjer »imajo besede pomen« in kjer dejstva niso preprosto cinično zavržena, kot da so PR ali del informacijske vojne. Z brexitom pa je tudi v Veliki Britaniji prišlo do informacijske vojne, ko dejstva niso imela več nikakršnega pomena in ko je skupina konservativcev okoli Borisa Johnsona uporabila vsakovrstne laži ter jih s spretno medijsko kampanjo lansirala v javnost.

V svoji knjigi *This Is Not Propaganda* se je Pomerantsev zato odločil raziskati, kako avtoritarni voditelji danes vse bolj uporabljajo ustvarjanje lažnih novic s pomočjo interneta. Na Filipinih in v Rusiji je Pomerantsev intervjuval tako tiste, ki so plačani, da dnevno po internetu širijo lažne novice ali politično motivirane napade, kot tudi njihove šefe, tako imenovane »arhitekta dezinformacije«. Če so prvi nekakšni novi internetni proletarci, so drugi novodobni bogataši. Ljudje, ki delajo v vrhovih tovarn trolov, se vedejo kot poslovneži, ki delajo v posebni veji marketinga. Ponosni so na pridobivanje novih strank in popolnoma nič jih ne moti, da prodajajo lažne novice in da operirajo s politično motiviranimi internetnimi napadi. Tudi ljudje, ki delajo na najnižjih pozicijah v tovarnah trolov, npr. tisti, ki za denar pišejo negativne komentarje na internetne članke ali pa širijo lažne novice po družbenih medijih, se ne poglobljajo v to, kaj dejansko počnejo, ampak svojo dejavnost dojemajo kot katerokoli drugo mezdnno delo. Mnoge zanima predvsem, koliko sledilcev so si pridobili glede na sodelavce in kako bi v čim krajšem času s svojimi lažnimi novicami čim več zaslužili.

Ameriško-danski raziskovalci Michael Bang Peterson, Mathias Osmundsen in Kevin Arceneaux so se lotili vprašanja, zakaj tudi običajni ljudje in ne le tisti, ki so za to plačani, po internetu širijo lažne novice in teorije zarote (Peterson et al., 2018). Na svoje veliko presenečenje so raziskovalci ugotovili, da ljudje, ki strastno širijo takšne teorije, vanje pravzaprav ne verjamejo. Teorije zarote in lažne novice širijo zato, ker jih takšno početje zabava ali pa ker jim to pomaga mobilizirati svoje sledilce proti skupini ljudi, ki jo prezirajo. Veliki večini vprašanih je bilo v užitek sprožati jezo ali sovraštvo pri ljudeh, ki jim gredo na živce, in še posebej pri tistih, ki jih dojemajo kot politične nasprotnike. Resničnost vsebine novic je bila zanje sekundarnega pomena. Ta užitek v sprožanju sovraštva je vezan na nekakšno potrebo po kaosu oz. željo, da gre vse k vragu. Povečevanje nenakosti je močno vplivalo na to, da so mnogi ljudje na margini izgubili

vero v demokracijo in tudi v to, da bi se lahko njihovo ekonomsko stanje izboljšalo. Sociologi govorijo tudi o izgubi statusa in o krutem boju za družbeno prepoznanje. Pridobivanje sledilcev na družbenih medijih je ta boj še povečalo. V jezi nad izgubo lastnega statusa se pri nekaterih sproža želja poslati vse k vragu. Morda bodo s tem vsaj malo prizadete elite, ki obvadujejo svet, sami tako in tako nimajo veliko izgubiti.

V filmu Vitez teme Batmanov služabnik Alfred razloži Jokerjevo uživanje v uničenju, rekoč, da nekateri ljudje ne iščejo ničesar logičnega, kot je na primer denar. Teh ljudi se ne da kupiti, izsilili, ne da se jih prepričati ali se z njimi pogajati. »Nekateri ljudje želijo samo gledati, kako svet gori.«

Avtoritarni voditelji danes uporabljajo nadzor nad javnimi mediji, da bi se s pomočjo cenzure in propagande ohranili na oblasti, hkrati pa računajo na to, da so mnogi ljudje utrujeni od političnih iger, otopeli in da jih je nekaj tudi takih, ki jim je v užitek vse poslati k vragu. Ko ob tem avtoritarni režimi tudi sami širijo raznovrstne teorije zarote in lažne novice, k tovrstnim destrukcijskim tendencam prilivajo olje na ogenj. Iz kaosa, v katerem smo se znašli na medijskem področju, bo težko iziti. Prvi in najpomembnejši korak je zato ohranitev javne radiotelevizije in neodvisne tiskovne agencije. Če padejo te institucije, bodo vrata diktatorjem na široko odprta. Na oblasti pa lahko ostanejo desetletja.

LITERATURA

- Lendvai, Paul (2018): Orbán: Hungary's Strongman. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Petersen, Michael Bang, Mathias Osmundsen in Kevin Arceneaux (2018): The »Need for Chaos« and Motivations to Share Hostile Political Rumors. PsyArXiv. Dostopno prek [doi:10.31234/osf.io/6m4ts](https://doi.org/10.31234/osf.io/6m4ts) (10. 8. 2020).
- Pomerantsev, Peter (2015): Nothing Is True and Everything Is Possible: The Surreal Heart of the New Russia. New York: Public Affairs.
- Walker, Christopher in Robert W. Orttung (2014): Breaking the News: The Role of State-Run Media. Journal of Democracy 25 (1): 71–85.

PRILOGA

TABELARNI PREGLED MODELOV UPRAVLJANJA JAVNE RTV SLOVENIJA 1990 – 2020¹

BRANKICA PETKOVIĆ

TABELA 1: MODEL UPRAVLJANJA RTV SLOVENIJA: 1990 (APRIL)

	Organ upravljanja in nadzora: št. članov	Sestava organa	Kdo imenuje člane	Pooblastila	Kdo odloča o višini RTV-prispevka
Leto sprejetja zakona : 1990 (april)	Skupščina RTV Slovenija, sestavljena iz dveh domov: 50 (20+30)	Skupščina RTV Slovenija (50): 20 delegatov iz vrst zaposlenih in 30 delegatov družbene skupnosti.	Skupščina RTV Slovenija (50): Delegate družbene skupnosti imenujejo: 14 delegatov Skupščina Republike Slovenije, upoštevajoč zastopanost političnih organizacij, 6 delegatov imenuje Svet gledalcev in poslušalcev (tega sestavljajo predstavniki vseh skupščin občin), 8 delegatov organizacij s področja kulture, znanosti, vzgoje in izobraževanja, športa, gospodarstva itn. na predlog teh organizacij določi Skupščina RS; 2 delegata imenujeta narodni skupnosti Italijanov in Madžarov. Predsednika Skupščine RTV Slovenija imenuje Skupščina Republike Slovenije, namestnika pa delegati delavcev.	Skupščina RTV Slovenija: sprejema statut, imenuje poslovodni organ ter glavnega in odgovornega urednika, sprejema letne in srednjeročne načrte, določa višino RTV-naročnine itn. Skupščina Republike Slovenije: daje soglasje k spremembam statuta, imenovanju poslovodnega organa ter glavnega in odgovornega urednika ter k letnemu programu.	Skupščina RTV Slovenija.
	Nadzorni odbor: 7	Nadzorni odbor (7): 4 predstavniki države, 3 predstavniki zaposlenih	Nadzorni odbor (7): 4 imenuje Skupščina Republike Slovenije, 3 delavci RTV	Nadzorni odbor: spremlja poslovanje, pregleduje finančni načrt in zaključni račun itn.	

¹ Vir: Brankica Petković, *Historični pregled medijske politike v Sloveniji z gledišča spola*: Poročilo v okviru temeljnega projekta *Spolna diferenciacija v medijski industriji*. Ljubljana: Mirovni inštitut 2016. Tabelarni pregled modelov upravljanja javne RTV Slovenija je nastal v okviru temeljnega projekta *Spolna diferenciacija v medijski industriji*, ki ga je financirala Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (J5-7095; nosilka: Mojca Pajnik).

TABELA 2: MODEL UPRAVLJANJA RTV SLOVENIJA: 1990 (NOVEMBER)

	Organ upravljanja in nadzora: št. članov	Sestava organa	Kdo imenuje člane	Pooblastila	Kdo odloča o višini RTV-prispevka
Leto sprejetja zakona : 1990 (nov.)	Svet RTV Slovenija: 25	Svet RTV Slovenija (25): 3 na predlog zaposlenih, eden na predlog italijanske in eden madžarske narodne skupnosti. Drugih podrobnosti o strukturi in profilu članov sveta novela zakona ne navaja.	Svet RTV Slovenija: vseh 25 članov Sveta RTV Slovenija imenuje Skupščina Republike Slovenije. Predsednika in namestnika Sveta RTV Slovenija imenuje Skupščina Republike Slovenije.	Svet RTV Slovenija: odloča o statutu, letnih in srednjeročnih načrtih, o višini RTV-naročnine, imenuje in razrešuje generalnega direktorja, direktorja radia in direktorja televizije ter glavnega in odgovornega urednika programa, vendar k imenovanju in razrešitvi soglasje daje Skupščina RS.	Svet RTV Slovenija.
	Nadzorni odbor: določila se niso spremenila, velja enaka ureditev kot aprila 1990.	Nadzorni odbor: določila se niso spremenila, velja enaka ureditev kot aprila 1990.	Nadzorni odbor: določila se niso spremenila, velja enaka ureditev kot aprila 1990.	Nadzorni odbor: določila se niso spremenila, velja enaka ureditev kot aprila 1990.	Nadzorni odbor: določila se niso spremenila, velja enaka ureditev kot aprila 1990.

TABELA 3: MODEL UPRAVLJANJA RTV SLOVENIJA: 1994

	Organ upravljanja in nadzora: št. članov	Sestava organa	Kdo imenuje člane	Pooblastila	Kdo odloča o višini RTV-prispevka
Leto sprejetja zakona : 1994	Svet RTV Slovenija: 25	Svet RTV Slovenija (25): 3 predstavniki zaposlenih, 5 Zedstavnikov strank v Državnem zboru, po en predstavnik italijanske in madžarske narodne skupnosti, preostalih 15 pa so predstavniki različnih, v zakonu naštetih institucij in združenj.	Svet RTV Slovenija (25): 3 predstavnike zaposlenih izberejo zaposleni med sabo; 5 članov imenuje Državni zbor Republike Slovenije, upoštevajoč proporcionalno zastopanost predstavnikov parlamentarnih strank, po enega imenujeta italijanska in madžarska narodna skupnost, preostalih 15 članov pa imenujejo neposredno druge v zakonu naštete institucije in združenja.	Svet RTV Slovenija: imenuje generalnega direktorja, programske direktorje radia in televizije ter odgovorne urednike programov, odobri finančni plan in spremlja njegovo uresničevanje, določa programske standarde, višino RTV- naročnine s soglasjem vlade. Za imenovanje generalnega direktorja in sprejetje statuta je potrebno soglasje Državnega zbora.	Višino »naročnine za programe RTV Slovenija« določa Svet RTV Slovenija, k višini naročnine in olajšav soglasje daje vlada.
	Nadzorni odbor: 7	Nadzorni odbor (7): 2 predstavnika zaposlenih, 5 predstavnikov Državnega zbora, od tega 2 na predlog vlade.	Nadzorni odbor (7): 2 imenujejo zaposleni, 5 jih imenuje Državni zbor, od tega 2 na predlog vlade	Nadzorni odbor: nadzoruje poslovanje, pregleduje finančni načrt, periodične obračune in zaključni račun itn.	

TABELA 4: MODEL UPRAVLJANJA RTV SLOVENIJA: 2005

Leto sprejetja zakona : 2005	Organ upravljanja in nadzora: št. članov	Sestava organa	Kdo imenuje člane	Pooblastila	Kdo odloča o višini RTV-prispevka
Programski svet: 29		Programski svet (29): 3 predstavniki zaposlenih, po en predstavnik italijanske in madžarske narodne skupnosti, 5 predstavnikov parlamentarnih strank, 16 članov na predlog gledalcev in poslušalcev oziroma organizacij, združenj itd., 2 predstavnika verskih skupnosti in en predstavnik SAZU.	Programski svet (29): 3 predstavnike imenujejo zaposleni, italijanska in madžarska narodna skupnost po enega, Državni zbor 5, upoštevajoč proporcionalno zastopanost strank, Državni zbor še 16 članov na predlog gledalcev in poslušalcev oziroma organizacij, združenj itd., predsednik Republike 2 predstavnika verskih skupnosti in enega predstavnika SAZU.	Programski svet: imenuje generalnega direktorja, daje soglasje k imenovanju direktorjev radia in televizije, potrjuje letni programsko-produkcijski načrt in spremlja realizacijo, daje soglasje k spremembam statuta itn.	Višino RTV prispevka določa zakon, spremembo lahko odobri vlada septembra za naslednje leto, največ za 10 odstotkov, če za to obstajajo utemeljeni ekonomski razlogi.
Nadzorni svet: 11		Nadzorni svet (11): 2 predstavnika zaposlenih, 5 predstavnikov parlamentarnih strank, 4 predstavniki vlade.	Nadzorni svet (11): zaposleni imenujejo 2 predstavnika, Državni zbor 5, upoštevajoč proporcionalno zastopanost strank, vlada 4 predstavnike.	Nadzorni svet: potrjuje letni finančni načrt in spremlja realizacijo, spremlja finančno poslovanje, sprejme statut itn.	

TABELA 5: MODEL UPRAVLJANJA RTV SLOVENIJA: 2010 (PREDVIDEN V ZAKONU O RTV SLOVENIJA, KI JE BIL SPREJET V DRŽAVNEM ZBORU, A NI BIL POTRJEN NA REFERENDUMU)

Leto obravnave zakona, ki bi določil novi model upravljanja : 2010	Organ upravljanja in nadzora: št. članov	Sestava organa	Kdo imenuje člane	Pooblastila	Kdo odloča o višini RTV-prispevka
Svet RTV Slovenija: 17		Svet (17): 3 predstavniki zaposlenih, po en predstavnik italijanske in madžarske narodne skupnosti, 5 predstavnikov javnosti, predstavnik verskih skupnosti, predstavnik nevladnih organizacij, predstavnik SAZU, predstavnik Nacionalnega sveta za kulturo, predstavnik CNVOS, predstavnik rektorske konference in predstavnik zveze društvenih organizacij.	Svet (17): zaposleni imenujejo 3 predstavnike, samoupravne skupnosti italijanske in madžarske narodne skupnosti po enega, Državni zbor 5 predstavnikov javnosti, predsednik republike predstavnik verskih skupnosti in predstavnika nevladnih organizacij s področja varstva človekovih pravic, po enega člana imenujejo posamezne krovne organizacije – SAZU, Nacionalni svet za kulturo, CNVOS, rektorska konferenca in zveza društvenih organizacij.	Svet: sprejema statut, imenuje generalnega direktorja ter člane uprave, sprejema letni programsko-poslovni načrt itn.	Višino RTV prispevka določa zakon. Po sprejetju zakona se višina RTV prispevka usklajuje vsako leto glede na indeks rasti cen življenjskih potrebščin v preteklem letu.
Nadzorni svet: 7		Nadzorni svet (7): 3 predstavniki Državnega zbora, 1 predstavnik vlade, 2 predstavnika Sveta RTV Slovenija in 1 predstavnik Sveta delavcev RTV Slovenija.	Nadzorni svet: Državni zbor imenuje 3 predstavnike, vlada enega, Svet RTV dva in Svet delavcev enega.	Nadzorni svet: nadzira poslovanje, predlaga Svetu RTV Slovenija v imenovanje generalnega direktorja in statut itn.	

AVTORICE IN AVTORJI

Dr. Jernej Amon Prodnik je docent na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja. Raziskovalno se ukvarja s politično ekonomijo komuniciranja in zgodovino novinarstva.

Boris Bergant, novinar in svetovalec na področju vsebin, upravljanja, strategije in organiziranosti javnih medijev. Na RTV Slovenija je bil zaposlen od 1969 do 2008 kot novinar, urednik, pomočnik direktorja TV, pomočnik šestih generalnih direktorjev RTV (1990–2008). Bil je podpredsednik EBU (1998–2008), predsednik Društva novinarjev Slovenije (1986–1990), delegat Slovenije v medijskih telesih Sveta Evrope (štiri leta predsednik Stalnega odbora Konvencije o čezmejni TV T-TT). Je avtor več evropskih TV formatov, nagrajen za posebne dosežke, prejemnik priznanja dr. Erharda Buseka.

Primož Cirman je urednik necenzurirano.si, nekdanji novinar Dela, Dnevnika in Siol.net z dvajsetletnimi izkušnjami na področju gospodarstva in politike, avtor knjige NepoTEŠeni – Naložba stoletja ali rop stoletja? (2017), v kateri je razkril ozadja in nepravilnosti pri projektu TEŠ6. Je podpredsednik Društva novinarjev Slovenije, prejemnik več stanovskih nagrad in nekdanji asistent na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Žan Dolajš je diplomirani politolog, ki je novinarsko delo na Televiziji Slovenija začel opravljati že med študijem leta 2013. Po nekaj letih dela v zunanjepolitični redakciji informativnega programa je kot dežurni novinar pričel pokrivati domače dogajanje. Zadnji dve leti svoje delo na javnem mediju opravlja kot novinar tedenske oddaje Tarča.

Ivan Gale je univerzitetni diplomirani pravnik iz Ljubljane. Kot uslužbenec Zavoda Republike Slovenije za blagovne rezerve je aprila letos javno razkril sporna ozadja nakupov zaščitne opreme v boju proti COVID-19.

Dr. Sandra B. Hrvatin je predavateljica na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. Njeno znanstveno in raziskovalno delo se osredotoča na vprašanja medijskih politik, političnega komuniciranja, mednarodnega komuniciranja in regulacije informacijsko-komunikacijskega sektorja. Je avtorica več knjig o medijski politiki, javni radioteleviziji in medijskem lastništvu. Svetuje mednarodnim organizacijam pri podpori demokratizaciji medijskih sistemov v jugovzhodni Evropi.

Nejc Jemec je od marca 2019 odgovorni urednik Vala 202, Drugega programa Radia Slovenija. Od leta 2016 je deloval kot urednik sveže vzpostavljenega uredništva jutranjega programa. Svojo pot na javnem radiu je začel kot voditelj, novinar in spletni urednik. Pred letom 2009 pa je izkušnje nabiral pri spletnem mediju Vest in na lokalnem Radiu Sora. Na FDV je magistriral z delom Interaktivnost Radia Slovenija v dobi interneta.

Dr. Monika Kalin Golob je redna profesorica na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani ter predstojnica Centra za družboslovnoterminološko in publicistično raziskovanje. Njena raziskovalna področja so jezik in stil medijskih, predvsem novinarskih in oglaševalskih besedil ter jezikovna politika, jezikovno načrtovanje in jezikovna kultura.

Dr. Tanja Kerševan Smokvina je znanstvena sodelavka na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani. Pri Svetu Evrope je bila članica odbora strokovnjakov za internetne posrednike (2016–2017) in odbora za umetno inteligenco (2018–2019). Od marca 2019 do marca 2020 je bila državna sekretarka na Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije. Na Univerzi v Mariboru in Univerzi v Ljubljani sodeluje pri poučevanju predmetov, povezanih z mediji.

Mag. Lenart J. Kučič je predavatelj, voditelj podcastov in novinar neodvisnega preiskovalnega medija Pod črto. V zadnjih dveh letih je raziskoval zlorabe medijskega lastništva v Sloveniji, kot avtor in raziskovalec pa spremlja spremembe na preseku tehnologije, medijev in družbe.

Dr. Tina Lengar Verovnik je docentka na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani in znanstvena sodelavka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Je članica in koordinatorica Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU. Raziskovalno se ukvarja zlasti z medijskim govorom in pravopisom.

Mag. Petra Lesjak Tušek je univerzitetna diplomirana novinarka in magistrica komunikoloških znanosti. Urednica regij in novinarka na časniku Večer, ureja in pokriva področja lokalnih politik in gospodarstva ter regionalnega razvoja. Pred tem je bila novinarka na Radiu Slovenija. Od leta 2015 je predsednica Društva novinarjev Slovenije. Sodeluje tudi s Fakulteto za družbene vede Univerze v Ljubljani pri večinskem predmetu Časopisni praktikum.

Dr. Nataša Logar je docentka na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani ter raziskovalka Centra za družboslovnoterminološko in publicistično raziskovanje. Predava o jezikovni kulturi slovenskega jezika, jeziku in stilu novinarskih besedil ter strokovno-znanstveni slovenščini, raziskovalno pa jo ob tem zanimajo predvsem sodobni jezikovni viri.

Dr. Zoran Medved je dolgoletni novinar in urednik na RTV Slovenija ter docent na Oddelku za medijske študije Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem.

Dr. Marko Milosavljevič je izredni profesor na Katedri za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Je član Odbora ekspertov za medijsko okolje in reforme (MSI-REF) pri Svetu Evrope ter član temeljne skupine strokovnjakov za medije in kulturo EENCA, ki svetuje Evropski komisiji. Je predsednik sekcije Komunikacijsko pravo in politika pri Evropski zvezi za komunikacijsko raziskovanje in izobraževanje (ECREA).

Dr. Rastko Močnik je sociolog in upokojeni visokošolski učitelj. Predava na Fakulteti za medije in komunikacije Univerze Singidunum v Beogradu. Med drugim je objavil knjige Tri teorije: Ideologija, nacija, institucija; Teorija za politiko; Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika; Spisi iz humanistike.

Dr. Mojca Pajnik je izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Katedri za medijske in komunikacijske študije, in znanstvena svetnica na Mirovnem inštitutu. Raziskovalno se ukvarja z vprašanji državljanstva, medijev in komuniciranja, spolne in etnične (ne)enakosti, rasizma in populizma. Med novejšimi knjižnimi objavami je *Populism and the Web: Communicative Practices of Parties and Movements in Europe* (ur. z B. Sauer, Routledge, 2017).

Mojca Š. Pašek je komentatorica na RTV Slovenija, kjer spremlja področje notranje politike. Je avtorica več televizijskih dokumentarcev, v obdobju od 2015 do 2018 je bila urednica dnevnoinformativnega programa na TV Slovenija. Na FDV je doktorska študentka novinarskih študij.

Mag. Branka Petković je raziskovalka na Mirovnem inštitutu. Več kot dvajset let vodi raziskovalne in zagovorniške projekte o demokratizaciji medijskih sistemov v vzhodni in jugovzhodni Evropi ter sodeluje v komparativnih analizah medijskih politik na ravni Evropske unije. Med letoma 1997 in 2013 je vodila projekt Media Watch v Sloveniji, urejala knjižno zbirko in strokovno revijo Medijska preža. Bila je članica Programskega sveta RTV Slovenija (2014–2018).

Dr. Melita Poler je redna profesorica na Katedri za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja. Znanstvenoraziskovalno se ukvarja z novinarsko etiko in profesionalizacijo, svobodo izražanja in drugimi človekovimi pravicami v kontekstu novinarstva. Je članica uredniških odborov znanstvenih revij Medijska istraživanja/Media Research in Digital Journalism.

Dr. Ciril Ribičič je zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, nekdanji ustavni sodnik in dolgoletni član Beneške komisije. Na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani je predaval ustavno pravo in evropsko pravo človekovih pravic. Ustavnemu sodstvu je posvečena njegova knjiga Človekove pravice in ustavna demokracija (2010). Njegova ločena mnenja, v katerih je opozarjal na kršitve evropskih standardov varstva pravic, tudi svobode izražanja, so našla svoje mesto v sodbah ESČP (zadevi Mladina in Čeferin).

Dr. Rudi Rizman, zaslužni profesor na Univerzi v Ljubljani, je doktoriral iz sociologije na Univerzi v Ljubljani in na Harvardu, predaval in raziskoval je na Univerzi v Ljubljani in na Univerzi v Bologni. Na Filozofski fakulteti je v letih 2002–2008 vodil Znanstvenoraziskovalni inštitut. Od leta 1966 je bil član mednarodnega Russllovega razsodišča. Njegovi zadnji dve objavljeni knjigi sta Čas /brez/ alternative (2014) ter Družba in politika v času retropije (2019).

Dr. Renata Salecl je filozofinja in sociologinja, redna profesorica, zaposlena kot znanstvena svetnica na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Redno predava tudi na School of Law, Birkbeck College v Londonu. Je izredna članica SAZU. Njeni zadnji knjigi sta Človek človeku virus (Ljubljana, Mladinska knjiga, 2020) in A Passion for Ignorance: What We Choose Not to Know and Why (2020).

Dr. Svetlana Slapšak je upokojena redna profesorica, nekdanja dekanja Ljubljanske podiplomske šole za humanistiko (ISH). Področja njenega raziskovanja so: antropologija antičnih svetov, antropologija spolov, balkanologija, retorika. Predavala je na mnogih univerzah v Evropi, ZDA in v Turčiji. Je dobitnica nagrad Miloš Crnjanski, Mirko Kovač, MIRA, zlate sončnice, nagrade ameriškega PEN-a in Helsinškega odbora. Objavila več kot 100 knjig. Piše študije, romane, drame, potopise, libreta ter prevaja iz stare in nove grščine, latinščine in jezikov nekdanje Jugoslavije.

Branko Soban je publicist in upokojeni novinar Dela, pri katerem je skoraj tri desetletja delal v zunanji politiki. Bil je dolgoletni dopisnik z Bližnjega vzhoda (s sedežem v Kairu) in iz Moskve. Je avtor dveh knjig (Zločin brez kazni in Kazen brez zločina) ter pisec več predgovorov, tudi k leposlovnim delom. Bil je dvakratni finalist za evropsko novinarsko nagrado, ki jo podeljuje Evropski parlament.

Dr. Slavko Splichal je profesor komunikologije in predstojnik Centra za raziskovanje družbenega komuniciranja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Academia Europaea—The Academy of Europe, predsednik sveta Evropskega združenja za raziskovanje in izobraževanje v komuniciranju ECREA ter urednik revije Javnost—The Public pri založbi Routledge.

Špela Stare je generalna sekretarka Društva novinarjev Slovenije od leta 2002. Je univerzitetna diplomirana novinarka, svojo zaposlitveno pot je začela kot novinarka Radia Študent in Tribune, nadaljevala pa kot koordinatorica projektov pri Ljubljanskem laboratoriju za digitalne medije – Ljudmila. Velja za poznavalko medijske zakonodaje in konkretnih razmer v medijih, ključna pa je tudi pri delovanju Novinarskega častnega razsodišča.

Bojan Veselinovič, diplomant FSPN (danes Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani), dopisnik Radia Ljubljana iz Beograda od 1988 do 1991, urednik notranjepolitičnih in gospodarskih oddaj, od konca leta 1996 do novembra 2006 odgovorni urednik informativnega programa Radia Slovenija, nato do konca marca 2006 na več uredniških položajih v časopisni hiši Dnevnik, d. d. Od aprila 2009 je direktor STA, d. o. o., Ljubljana.

Dr. Boris Vezjak je izredni profesor na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete v Mariboru. Ukvarja se predvsem z zgodovino filozofije, teorijo diskurza, medijsko analizo in teorijo argumentacije. Je avtor številnih prevodov, člankov in knjig, med drugim tudi *In media res* (2008), *Somrak medijske avtonomije* (2009), *Paranoja, manipulacija in racionalnost: o psihopolitiki zarot, sovraštva in poniževanja razuma* (2010) ter *Ad populum: analize družbenega diskurza* (2012).

Dr. Ksenija Vidmar Horvat je redna profesorica na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in vodja programske skupine Družbena zgodovina v 21. stoletju (ARRS P6-0400).

Dr. Igor Vobič je izredni profesor na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede na Univerzi v Ljubljani, kjer predava o novinarskem delu, transformacijah televizije in digitalnem novinarstvu. Na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja proučuje protislovja tehnoloških inovacij novinarstva, družbene vloge medijev in delovne razmere novinarjev. Nedavno je prispeval za *The Sage international encyclopedia of mass media and society* (2020) in *The international encyclopedia of journalism studies* (2019).

Jernej Amon Prodnik, Boris Bergant, Primož Cirman, Žan Dolajš, Ivan Gale, Sandra B. Hrvatin, Nejc Jemec, Monika Kalin Golob, Tanja Kerševan Smokvina, Lenart J. Kučić, Tina Lengar Verovnik, Petra Lesjak Tušek, Nataša Logar, Zoran Medved, Marko Milosavljević, Rastko Močnik, Mojca Pajnik, Mojca Š. Pašek, Brankica Petković, Melita Poler, Ciril Ribičič, Rudi Rizman, Renata Salecl, Svetlana Slapšak, Branko Soban, Slavko Splichal, Špela Stare, Bojan Veselinovič, Boris Vezjak, Ksenija Vidmar Horvat, Igor Vobič

S prispevki v zborniku, ki je nastal na pobudo Katedre za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, avtorice in avtorji izražamo zaskrbljenost zaradi poskusov političnega podrejanja medijev, podpiramo prizadevanja za razvoj javnih medijev v Sloveniji in spodbujamo javno razpravo, ki naj prispeva k reševanju njihovih ključnih razvojnih problemov in zagotovi trdne temelje njihovega razvoja.

ISBN 978-961-235-925-6

9 789612 359256

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede